BANU
BOŠNJAČKA AKADEMIJA NAUKA I UMJETNOSTI
BOSNIAK ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS

GLASNIK

ČASOPIS ZA NAUKU, KULTURU I UMJETNOST
MAGAZINE FOR SCIENCE, CULTURE AND THE ARTS

ISSN 2303-7725 (Bosna i Hercegovina)
№ **4/MMXXII**
Sarajevo 2022.

GLASNIK **BANU**

BOŠNJAČKA AKADEMIJA NAUKA I UMJETNOSTI
BOSNIAK ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS

BANU

BOŠNJAČKA AKADEMIJA NAUKA I UMJETNOSTI

Ul. Štrosmajerova br. 1, 71000 Sarajevo
Bosna i Hercegovina

ISSN 2303-7725 (Bosna i Hercegovina)

Priređivač i urednik:	prof. dr. Mehmed A. AKŠAMIJA
Za izdavača:	dr. Mustafa CERIĆ
Redakcija:	prof. dr. Hasnija MURATAGIĆ-TUNA prof. dr. Dževad JAHIĆ prof. dr. Šerbo RASTODER
Likovno-grafički urednik i dizajn:	Mehmed A. AKŠAMIJA
Ilustracije:	Ammar AKŠAMIJA Mehmed A. AKŠAMIJA Informativna služba BAN
Prijevod na engleski jezik:	Milica BABIĆ
Tehnički sekretar:	Almedina ZUKORLIĆ
Štamparija:	Grafotisak, Grude Bosna i Hercegovina
Tiraž:	500 komada

Telefon: +387 61 764 399; Mail: banusanp@gmail.com; Web: www.banu.eu.com

Glasnik je štampan uz financijsku podršku **Ministarstva kulture i sporta Kantona Sarajevo i Federalngo ministarstva financija/Federalnog ministarstva obrazovanja Vlade Federacije BiH**

BOŠNJAČKA AKADEMIJA NAUKA I UMJETNOSTI
BOSNIAK ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS

GLASNIK

ČASOPIS ZA NAUKU, KULTURU I UMJETNOST
MAGAZINE FOR SCIENCE, CULTURE AND THE ARTS

Godina/Years III
Broj/№ **4/MMXXII**
Sarajevo - Novi Pazar, decembar/December 2022.

BOŠNJAČKA AKADEMIJA NAUKA I UMJETNOSTI

SADRŽAJ / TABLE OF CONTENTS

• **UVODNIK**

NAŠ STRAH, NAŠA ZABRINUTOST, NAŠA SNAGA UMA
Akademik Mehmed A. AKŠAMIJA — 9

EDITORIAL
OUR FEAR, OUR CONCERN, OUR POWER OF MIND
Akademician Mehmed A. AKŠAMIJA — 19

• **O NAMA**

(**Aktivnosti BANU od januara 2021. do decembra 2022. godine**) — 31

Zaključci, zaduženja i odluke Predsjedništva BANU-a u proteklom periodu — 33

Unapređivanje uvjeta za rad BANU-a — 35

Osnivanje BANU Instituta za historiju, demografiju i antropologiju Sandžaka u Novom Pazaru s kancelarijom u Rožajama - taksativno — 67

Naučnoistraživački i umjetnički projekti BANU-a — 95

Naučne i umjetničke manifestacije — 115

Javna predavanja, promocije i saopštenja — 118

Izdavačka djelatnost — 125

Položaj BANU u bosanskohercegovačkom društvu — 127

Međunarodna saradnja — 130

Finansiranje BANU — 132

Ostvareni i neostvareni ciljevi — 133

Zaključak — 137

• RADOVI REDOVNIH ČLANOVA AKADEMIJE
WORKS OF REGULAR MEMBERS OF THE ACADEMY — 141

■ AKADEMKINJA/AKADEMICIAN **Hasnija MURATAGIĆ-TUNA**
MUAMER ZUKORLIĆ – branitelj jezika bosanskoga
MUAMER ZUKORLIĆ - defender of the Bosnian language – APSTRACT — 143

■ AKADEMIK/AKADEMICIAN **Mehmed A. AKŠAMIJA**
QADAR/SINA´AT – karakterizacija nekih suštinskih okcidentalno-vesterniziranih pogleda na tradicionalni islamski kreativni izraz u "umjetnosti"
QADAR/SINA´AT – characterization of some essential occidental-westernized views on traditional islamic creative expression in "art" – APSTRACT — 161

■ AKADEMIK/AKADEMICIAN **Mustafa CERIĆ**
U SJENI KVAZI-SALAFI IDEOLOGIJE: povratak prosvjetiteljsko – sunnitsko-sintetičkoj teologiji imama al-Maturidije
IN THE SHADOW OF QUASI-SALAFI IDEOLOGY: a return to the enlightenment of the sunni - synthetic theology of imam al-Maturidi – APSTRACT — 193

■ AKADEMIK/AKADEMICIAN **Ferid MUHIĆ**
POSTULATI I ANTINOMIJE KANTOVE FILOZOFIJE RELIGIJE
POSTULATES AND ANTINOMIES OF KANT'S PHILOSOPHY OF RELIGION – APSTRACT — 215

■ AKADEMIK/AKADEMICIAN **Šerbo RASTODER**
Ferid Muhić, **Ontologija islama**, Institut za historiju, demografiju i antropologiju Sandžaka, Novi Pazar-Rožaje 2022, 390. 231
PREDGOVOR
Ferid Muhić, **Ontology of Islam**, the Sandzak`s Institute for History, Demography and Anthropology, Novi Pazar-Rožaje 2022, 390.
FOREWORD – APSTRACT — 231

■ AKADEMIK/AKADEMICIAN **Omer IBRAHIMAGIĆ**
O BOSNI JE RIJEČ
Jedan od mojih razgovora i iskazanih poruka
BOSNA JE DOMOVINA BOSANACA SVIH NARODNOSTI, VJERA I UVJERENJA

IT IS ABOUT BOSNIA
One of my conversations and expressed messages BOSNIA IS THE HOMELAND
OF BOSNIANS OF ALL ETHNICITIES, RELIGIONS AND BELIEFS – APSTRACT ____ 245

■ AKADEMIK/AKADEMICIAN **Refik ŠEĆIBOVIĆ**
NOVI SVIJET OBRAZOVANJA I EDUKATIVNE MREŽE

THE NEW WORLD OF EDUCATION AND EDUCATIONAL NETWORKS – APSTRACT ____ 259

■ AKADEMIK/AKADEMICIAN **Emin SOFIĆ i** PROF. DR. **Saida IBRAGIĆ**
VODA, ŽIVOT I ZDRAVLJE

WATER, LIFE AND HEALTH – APSTRACT ____ 273

■ AKADEMIK/AKADEMICIAN **Fatmir S. BAČI**
POEZIJA IZ GLEDIŠTA POETIKE

POETRY FROM THE POINT OF VIEW OF POETICS – APSTRACT ____ 295

• **PRILOZI DOPISNIH ČLANOVA BANU**
CONTRIBUTIONS OF CORRESPONDING MEMBERS OF BANU ____ 311

■ Prof. dr. **Hazbo SKOKO,** DOPISNI ČLAN/CORRESPONDING MEMBER
KVANTNA MEHANIKA KAO POČETAK INFORMACIONE EKONOMIJE

QUANT MECHANICS AS THE SOURCE OF INFORMATION ECONOMICS – APSTRACT ____ 313

■ Prof. dr. **Džemal NAJETOVIĆ,** DOPISNI ČLAN/CORRESPONDING MEMBER
OSNOVNE KARAKTERISTIKE RATA U BIH 1992.-1995. GODINE

BASIC CHARACTERISTICS WAR IN BIH 1992-1995 YEARS – APSTRACT ____ 329

• **Opće smjernice za prijavu rukopisa**
General Submission Guidelines ____ 355

UVODNIK

NAŠ STRAH, NAŠA ZABRINUTOST, NAŠA SNAGA UMA

Filozofija nas je oduvijek učila kako da se suočimo s problemima, pa i sa samom smrću. To može biti ključ našeg oslobođenja i opstanka.

Uznemireni, zbunjeni, nervozni, zastrašeni, nesigurni, potišteni smo. Na ivici smo i ne možemo da se koncentriramo. Ne možemo da se usredsredimo. Misli nam lete i lebde od jedne do druge novosti, a već nam je previše onih koje su prethodile najnovijim. Pratimo vijesti jer vjerujemo da treba, ali se zbog toga ubrzo pokajemo, jer su uznemirujuće i obeshrabrujuće. Dane provodimo razborito i zdušno, ali san često zakaže. A i kada dođe, ponekad se probudimo u panici, s tjeskobnim simptomima koji se čine stvarnim, iako znamo da nisu; pa se onda još osjetimo sebično i glupo što ih uopće imamo. Listamo knjige. Razmišljamo! Pokušavamo da se koncentriramo na ostvarenje boljitka. Zapisujemo! Listamo dalje! I tako redom. Osjećanja nemoći i monotonije pretaču se u nemoćni bijes prema onome što se čini i, ponajviše, onome što se ne čini ili se čini pogrešno, neodgovorno, nepošteno. Istovremeno, na deklarativnoj razini je sve kako treba – svi se zalažu za međusobno poštivanje, prihvaćanje različitosti, poštenje, odgovornost. Toga su svima puna usta.

Pomisao da smo ostali nezaštićeni je užasavajuća. Saznanje da se to, upravo ovdje i sada, dešava nama je nepodnošljivo. Životi se gube. Najbolji od nas odlaze u Bolji svijet. Čak i prisutne metafore mogućeg rata djeluju istrošeno i obmanjivo. Rotiraju se političke stranke i rastaču se društvene strukture, navike i načini života koje smo uzimali zdravo za gotovo. Vlastodršci su potencijalni izvori naše

Ulazni portal BANU-a u Sarajevu – Štrosmajerova 1/II.

ILUSTRACIJA LIJEVO: Zgrada u kojoj se nalaze prostorije Bošnjačke akademije nauka i umjetnosti – Štrosmajerova ulica u Sarajevu.

BANU
BOŠNJAČKA AKADEMIJA NAUKA I UMJETNOSTI
BOSNIAK ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS
GLASNIK **BANU**

negacije, kao i tzv. "slobodni" ili "neovisni intelektualci". Nastavljamo ponosni i održavamo rastojanje kao okamenjeni i neosjetljivi na glad, žeđ i studen.

Svako od nas je prepušten nezaustavljivom brodu napretka. Napretka, trasiranog od mudrih ljudi koji su bili s nama, a neki su još prisutni. Kruže arogantni i nepovjerljivi mimovi – fenomeni kojima se želi prikazati završetak našeg intelektualno-institucionalnog opstanka. U trenutku osjetimo sumnjičavost ali i uznemirenost, podijelimo ih s prijateljima, a onda se vratimo nazad u mirnu luku u Štrosmajerovoj na broj 1/II, dobro raspoloženi, nasmiješeni. Nakon nekoliko sedmica u novoj smo situaciji, početna groznica komunikacije i novina dugih razgovora s bliskim prijateljima ili poznanicima isplivala je u nešto svjetlije, ambicioznije, sveukupno gledano, još aktivnije i ozbiljnije. Gledajući na sadašnjost iz te perspektive, vidimo da nismo na samom vrhu ljudskog postignuća, ali ni na dnu. Možemo ustvrditi postojanje određenih pozitivnih elemenata koje bismo trebali zaštititi i sačuvati, te negativnih elemenata koje trebamo promijeniti i poboljšati. Dakle, postoje pozitivni i negativni elementi, oni koji donose više zajedništva i harmonije te elementi koji donose disharmoniju, nejedinstvo i posljedično patnju. Znamo da smo u ovome orijentirani na duge staze. Ali, također znamo šta hoćemo da postignemo, ne osvrćući se na izvore negacije.

Kako možemo ili kako bi trebalo da se nosimo s tim u Bosni?*[1]

Filozofi su imali dugu, mučnu romansu sa socijalnim (društvenim) distanciranjem, počevši od Sokrata zatočenog u hladnoj ćeliji; filozofa Al-Fārābīja koji je živio asketski i povučeno; teologa i filozofa Al-Gazālīja što je napustio poziciju na bagdadskoj Al-Nizamijji, rasprodao imetak i otputovao u Siriju kako bi „izvjesnost" iskusio; andaluzijskog polimatičara Abū Bakra ibn al-Ṣā'igha, poznatog kao

*[1] Pod pojmom ***Bosna*** u ovom prilogu se podrazumijeva prostor i društvena sadržajnost koji obuhvataju granice države Bosne i Hercegovine. Povod takvom postupanju je u tome što se milenijska sadržajnost Bosne i Hercegovine i imenom i sadržajem sve do 1878. godine nazivala samo bosanskim imenom. Dvoimeni naziv za jedinstvenu bosansku državu, jedinstveno bosansko društvo, jedinstvenu bosansku kulturu i tradiciju uveden je tek okupacijom Bosne od strane Austro-Ugarske monarhije.

Ibn Bādždže, što je smatrao neophodnim voditi usamljenički život, odnosno racionalno društveno distanciranje i reduciranje komunikacije s ljudima na mjeru koja je neophodna; francuskog filozofa Renea Dekarta povučenog iz strahota tridesetogodišnjeg rata (u kojem je učestvovao) u sobu s kaminom u Nizozemskoj u kojoj je razmatrao prirodu izvjesnosti; te drugih poput rimskog filozofa Boetija na razmeđu 5. i 6. stoljeća, engleskog humaniste Thomasa Mora na razmeđu 15. i 16. stoljeća, kao i talijanskog teoretičara politike Antonia Gramscija na početku 20. stoljeća, svih onih koji su bili dio fenomenologije duge tradicije vezane za izolaciju (odjeljivanje) i mišljenja (spoznaje samo unutarnjim osjetilom) kako bi sačuvali svoje srce i um, te priskrbili mir i spoznaju.

Međutim, moramo se upitati šta je sa samom filozofijom? Dugo je ismijavana zbog toga što je praktično beskorisna, zbog neuspjeha da od antičkog doba riješi najdublje probleme čovječanstva. Kako nam, onda, može pomoći u ovom neizmjerno teškom trenutku? Može li filozofija da ponudi neki vid prosvjetljenja u vidu ljubavi, nade i pravde u ovoj novoj našoj realnosti koju obilježava opće iznenađenje, žalost, tuga i užasavajući zaprepašćujući odlazak nama najbližih, znanih, dragih..., ali i prisustvo nepresušnih izvora negacije i požude?

René Girard je na tragu Fjodora Dostojevskog bio mišljenja kako ljudska požuda nema svoj zadnji utvrđeni objekt, nego da ljudi jednostavno žele ono što čuju da drugi ljudi žele. A kad dvoje ili više njih isto žele, tu se neminovno rađa rivalstvo. S rivalstvom zatim dolazi do gomilanja nasilnih fantazija koje će se već nekako isprazniti ne na inicijatora rivalstva, nego na nekog "žrtvenog jarca". Znači, da požudan čovjek, naprimjer, može biti opsjednut i pretjerano željan moći ili slave na račun drugoga, kao usputnog sredstva za ostvarivanje pozicije u društvu.

Dakle, to je situacija gdje dolaze i sabiraju se različiti impulsi i podaci iz vanjskog svijeta i tu dolazi do potvrde negacije određenog postignuća. Naime, negacija određene tradicije i postignuća, dok se mi istovremeno identificiramo sa samorazumijevanjem takve tradicije, u takvoj namjeri otkriva novi uvid u međusobnu povezanost morala i povijesti, a pritom sfera politike zadobiva konstitutivno značenje, tj. politika postaje pozornica na kojoj se iskazuju navodna epohalna moralna samoodređenja u kriteriju verifikacije ili opravdavanja uvjerenja. Ono što je, međutim, vrijedno filozofske pažnje jest to da ta negacija često proizlazi iz suprotne pretjerane tvrdnje: da je naše vrijeme posebno po tome što u njemu ne bi trebali vrijediti takvi kriteriji, te da postoje postupci i prakse koje su moralno negativne i koje su normalno vrijedile i postojale u drugim vremenima. Tako će se, naprimjer, reći da je nešto nemoguće, ili nevjerovatno, pa čak neopravdano i nepotrebno, ili da nije bilo za očekivati u ovom današnjem vremenu, ali ne kao predviđanje, već kao ocjenu o nečemu što se desilo ili što se dešava i traje. Takve će ocjene, pored toga što će često biti donesene s jednom apsolutističkom pretenzijom na monopol vrednovanja, po pravilu biti i praćene posebno licemjernom simplifikacijom koja u pojednostavljivanju često ide dotle da ne samo što mnoštvo uzroka date pojave redukuje na jedan uzrok (pojava koja karakterizira svaki konformizam) već će, štaviše, negirati da neke od tih pojava uopće i imaju bilo kakav spoljašnji ili objektivan uzrok koji nastupa iz prošlosti, nego će cjelokupnu njezinu uzročnost svesti na epifenomenalne subjektivne uzroke.

Schopenhauer u svojoj filozofiji kaže da svijet posjeduje moralno značenje. To zapravo znači: opstojnost, život je, po njemu, već u sebi zločin; to je navodni istočni grijeh. On se može iskupiti samo patnjom i smrću. Schopenhauer govori tako kao da je volja ona koja je kriva i opet ona koja pravi pokoru. Budući da je ljudska patnja fenomenalna, ona ne može doseći stvar-po-sebi. Budući da

opstojnost, ili život, nosi najveću krivnju, moralnost se mora sastojati u negaciji života, negaciji volje za životom.

Nije li onda najviši nivo morala samoubojstvo? Ne, samoubojstvo bi značilo predaju pred voljom, a ne njenu negaciju. Samoubojstvo je za Schopenhauera zapravo pritajena težnja za životom, jer tu čovjek bježi od nekih zala.

Gledamo li na Schopenhauerovu filozofiju s kasnijeg filozofijskog stajališta, možemo u njemu vidjeti kako filozofija ne može ništa znati o posljednjoj stvarnosti. Što se filozofije tiče, stvar-po-sebi je Volja. Negacija Volje za filozofa znači negaciju stvarnosti, svega što jest, barem svega onog što on može spoznati da jest. Prema tome, filozofija mora biti zadovoljna sa zaključkom: nikakva Volja, nikakva ideja, nikakav svijet. Ako se Volja okrene prema sebi i samu sebe dokine, onda ne ostaje ništa.

Možda ono *filozofirati* može da znači *naučiti kako otići s ovog svijeta*. Tako je to iskazivao Michel de Montaigne, francuski esejista iz 16. stoljeća, citirajući Cicerona, koji je mislio na Sokrata osuđenog na smrt. Montaigne kaže da je razvio naviku da mu smrt ne bude samo u uobrazilji, već neprestano u ustima – ovu misao zaključuje iznenađujućom rečenicom: „Onaj koji je naučio da umre odlučio se zbog toga da ne bude rob“. Riječ je o sjajnoj ideji: Ropstvo se sastoji u vezanosti za strah od smrti kao oslobođenje od robovanja volji. Porobljava nas užas sopstvenog uništenja.

Sloboda se, nasuprot tome, sastoji u prihvatanju naše smrtnosti, toga da smo osuđeni na smrt. Sloboda se istinski osjeća samo u saznanju da su naši životi oblikovani neizbježnim i neuklonjivim približavanjem smrti, godina za godinom, dan za danom, sat za satom. Ovako posmatrano, dobro je proživljen život, filozofski život, onaj koji pozdravlja dolazak smrti. Egzistencija je konačna. Smrt je izvjesna. Nije to ništa novo. Ali filozofski život mora da počne strasnom potvrdom naše konačnosti.

Pa ipak, i dalje smo uznemireni. I dalje smo na ivici. Pokušajmo da o ovome razmislimo u svjetlu razlike između straha i tjeskobe. Bar od Aristotela znamo da je strah naša reakcija na stvarnu prijetnju iz svijeta, a ne od smrti koja je izvjesna.

Tjeskoba, suprotno tome, nema određenu izvjesnost, nema smrti. Riječ je ustvari o stanju u kojem konkretne činjenice svijeta nestaju iz vida. Sve odjednom djeluje neobično i čudno. Radi se o osjećanju da smo u svijetu kao cjelini, u svemu i ničemu posebnom. Rekao bih, da ono što mnogi među nama osjećaju jeste ta duboka tjeskoba.

Specifična narav ove atmosfere je u tome što su ljubomora, taština, zločastoća, pa i mržnja, iako više nego stvarne, sveprisutne, a nevidljive golom oku. Arogancija i ignorancija se formiraju u strukturu stvarnosti: ljudska "bolest" koja je svuda i nigdje, koja je neprecizno znana i koja je zasad neizlječiva. Mnogi od nas se osjećaju kao da već godinama plivaju u moru abnormalnosti. Međutim, možda se ispod naših drhtaja od bijesa (pokušaja pravedničkog gnjeva) nazire neka dublja tjeskoba, tjeskoba zbog toga što smo i mi smrtni, što nas je nešto povuklo ka smrti. I možda pokušavamo toga da se domognemo, kao uvjeta naše slobode.

Od vitalnog je značaja, čini mi se, da prihvatimo i afirmišemo tjeskobu ne skrivajući se od nje, ne bježeći i ne izbjegavajući je, ne nastojeći da je objasnimo u odnosu na bilo koji društveni ili intelektualni uzrok. Takva uznemirenost nije puki poremećaj koji treba liječiti, posebno ne lijekovima koji će proizvesti utrnuće. Treba je priznati, oblikovati i izbrusiti u pokretač oslobođenja. Ne kažem da je to lahko. Ali možemo pokušati da preobrazimo osnovu tjeskobe iz nečeg što nas moguće parališe u nešto što podstiče i što je sposobno da aktivira našu požrtvovanost, odvažnost i srčanost unutar trasiranog i prihvaćenog opredjeljenja.

Većina ljudi, u našem okruženju najveći dio svoga vremena stimulira na život u lažnoj vječnosti, i to smatra normalnošću. Zamišljaju da će se život nastaviti i da se smrt dešava drugima. Smrt se svodi na ono što Heidegger naziva *društvenom neugodnošću* ili *izravnom netaktičnošću*. Filozofska utjeha se u ovom slučaju

sastoji u tome što ćemo se odmaći od navika normalnog života koje poriču smrt, suočivši se s tjeskobom koju stvara ova situacija nezaslijepljeno hrabro i s trezvenim realizmom. Treba strastveno odigrati tu činjenicu kao osnovu za našu zajedničku reakciju, jer je konačnost relaciona: nije ovdje riječ samo o mojoj smrti, već o smrti svih nas koji se nalazimo pod plaštom onih koji su nas organizirali, a mi prihvatili i nastavili.

Prije nekoliko sedmica zatekao sam se među prijateljima kako neobavezno pričam o Honoré de Balzacu, njegovoj *Ljudskoj komediji* ("La Comédie humaine"), odnosno planu odnosa prema zbilji: korelaciji između sredine i osobe (pojedinca), fizičkog i moralnog u čovjeku, te povezanosti činjenica, uzroka i nevidljivih načela koja pokreću svijet. Zatim sam pomenuo engleskog socijalnog psihologa i komunikologa Stevea Ducka i njegove *Odnose među ljudima*, utvrđujući kako je više pažnje posvetio mračnim stranama odnosa – stvarima koje su očito loše u odnosima, kao što su ljubomora, zavist i uhođenje, te svakodnevnom upravljanju teškoćama u odnosima. Nedugo potom sam se prisjetio mladog pripovjedača bošnjačkog porijekla Enesa Halilovića i njegovog književnog iskaza *Ako dugo gledaš u ponor*, gdje analizira prostor koji je doživio više državnih uređenja u propitivanju odnosa među ljudima koji su zatečeni povijesnim lomovima, krvavim sudbinama i teškim istinama, koje se „nikada" ne govore u prvome planu – „istine" ostaju na marginama života dok, apsurdno je, život određuju u svôj punini. A onda, nared je došao jedan od najvećih bosanskih književnika, Nedžad Ibrišimović s *El-Hidrovom* knjigom, i njegovim propitivanjem povijesti, odnosa među ljudima, ali i kao među slovima, i duhu vremena. Roman Simić u knjizi *Mjesto na kojem ćemo provesti noć* ponudio je intimizaciju teksta i dramaturgiju svakodnevnog odnosa među ljudima, te starinsku i dobro sakrivenu vjeru u sudbinu. Uistinu, mislilac kojeg sam najviše imao potrebu da spomenem je Blaise Pascal, briljantan francuski matematičar i teolog iz 17. stoljeća, i to posebno analizom njegovih *Misli* ("Pensées").

Pascal piše da je izvor svih problema ljudskog roda naša nesposobnost da sjedimo s mirom sami u sobi; piše o nestalnosti, dosadi i tjeskobi kao odredbenim odlikama ljudskog stanja; o mašiniziranoj snazi navike i zaglušujućoj buci koju pravi ljudski ponos. Međutim, od svih Pascalovih misli na mene je najsnažniji utisak ostavila ona o tome da je ljudsko biće poput trske, „najslabije u prirodi, iako je to trska koja misli", jer je može dezorijentirati ignorantnost, bahatost, nekompetencija, pa i malograđanština.

Ljudi su bijedni, podsjeća nas Pascal. Slabi smo, krhki, ranjivi, zavisni, stvorovi... Ali – i u tome je ključni preokret – u tome počiva naša veličina. Univerzum nas može zdrobiti, mali i zlobni nas ljudi mogu rasturiti. Ali univerzum u tome, bar za sada, ne poduzima ništa, a zlobnima kao da nemaju dovoljno moći. Mi, suprotno tome, znamo da smo smrtni. I naše dostojanstvo se sastoji u toj misli. „Nastojmo", kaže Pascal, „da mislimo dobro. To je princip moralnosti". Isticanje ljudske krhkosti, slabosti, ranjivosti i zavisnosti suprotno je morbidnosti i frustriranom pesimizmu. U tome je ključ naše veličine. Naša slabost je naša snaga. Sposobni smo da izbjegnemo jalov život želje i nastojanja, egoističkog samo-potvrđivanja i konflikta.

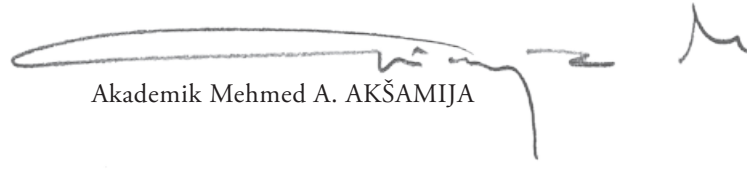
Svjesni smo da mali koraci prema krajnjem cilju pomažu da se ne izgubi kontakt s realnošću. Naime, naš um ima tendenciju da na bilo kakvu promjenu reagira određenom dozom straha, tako da ako previše nespremni skočimo odmah s početka na krajnji cilj, vrlo je vjerovatno da će nam se na putu ispriječiti strah i progutati još ono malo razboritosti što nam je ostalo.

Robert Maurer u knjizi "Jedan mali korak može promijeniti vaš život..." piše o tome kako se na putu do promjene trebamo odučiti od nekih usađenih kulturalnih obrazaca, odnosno da promjena uvijek treba zahtijevati samodisciplinu i nikad ne smije biti izvorom zadovoljstva. Važno je razumjeti da to što ustrajemo u nečemu i što poduzimamo određene mjere, ne znači da nužno uspijevamo te zbog toga katkad trebamo zastati i zapitati se: utječu li i na koji način koraci koje

poduzimamo unutar našeg angažmana, djelovanja i zadovoljstva. Osim toga, ne ostavlja se prostor strahu od neuspjeha, pa se u skladu s tim teže izgubiti u šumi očekivanja od koje ne bismo bili u stanju vidjeti drvo promjene.

U potpunosti se slažemo s riječima Benjamina Franklina da "bez kontinuiranog rasta i napretka, riječi poput **poboljšanja** i **uspjeha** nemaju smisla". Što je veći uspjeh, to je veći i stepen slobode. U etičkom i antropološkom smislu, sloboda je mogućnost slobodnog odlučivanja i djelovanja, tj. izbor između više odluka, kao i mogućnost samoodređenja čovjeka, nasuprot ovisnosti o vanjskoj prisili.

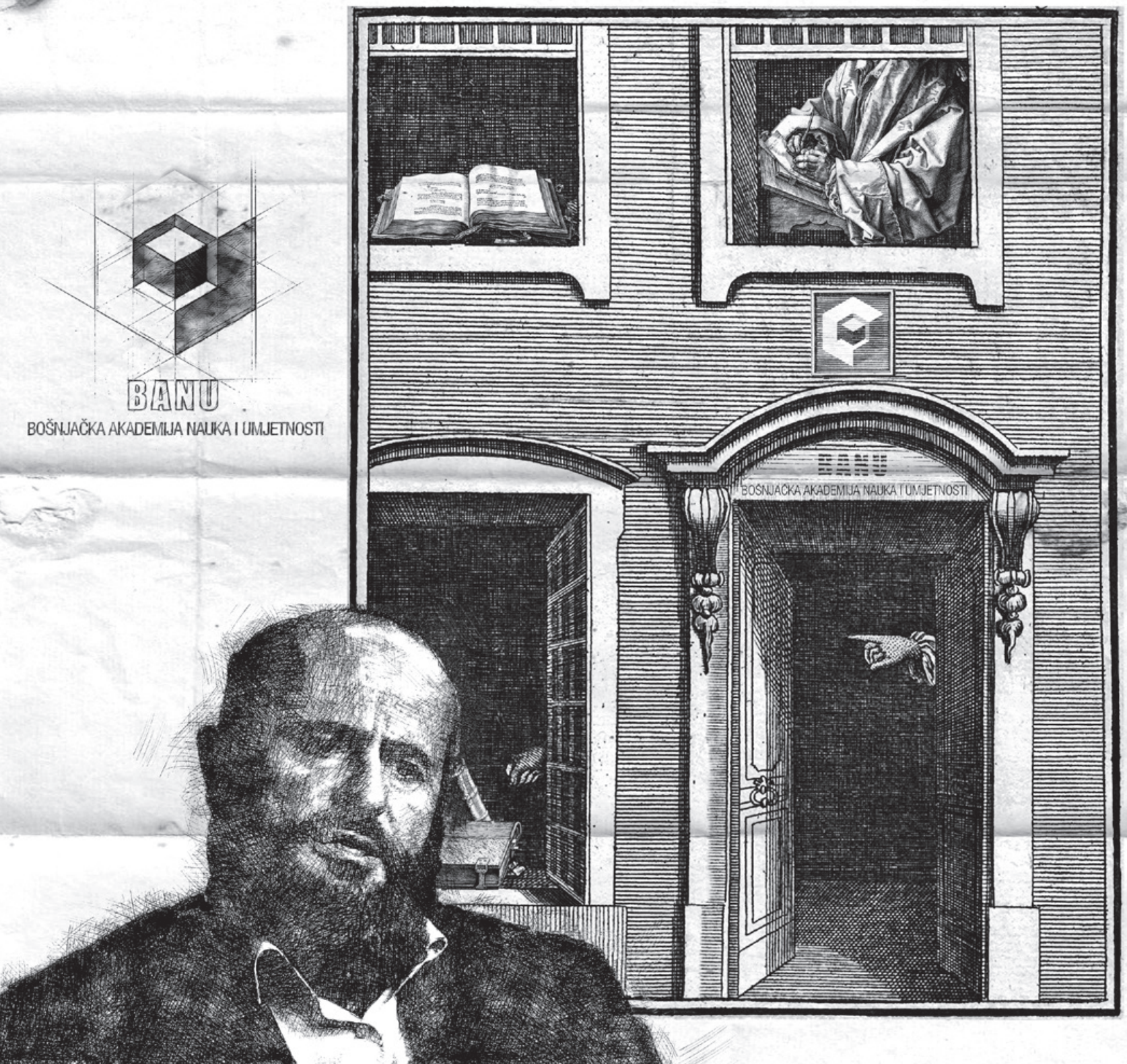
Zahvaljujemo svim autorima na njihovim radovima pripremljenim za ovaj broj, te svim recenzentima na njihovoj pomoći.

Akademik Mehmed A. AKŠAMIJA

BANU

BOŠNJAČKA AKADEMIJA NAUKA I UMJETNOSTI

BANU
BOŠNJAČKA AKADEMIJA NAUKA I UMJETNOSTI
BOSNIAK ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS
GLASNIK BANU

EDITORIAL

OUR FEAR, OUR CONCERN, OUR POWER OF MIND

Philosophy has always taught us how to deal with problems, even with death itself. It can be the key to our liberation and survival.

We are anxious, confused, nervous, frightened, insecure, depressed. We are on the edge and cannot concentrate. We cannot focus. Our thoughts drift and float from one piece of news to another, and we are already sick of those which preceded the most recent ones. We follow news because we think it is a right thing to do, but we soon regret it, since they are upsetting and disheartening. We spend our days reasonably and wholeheartedly, but dreams often fail. Even if we do fall asleep, we sometimes wake up in panic, with anxious symptoms which seem real although we know they are not; and then we feel selfish and stupid because we have them in the first place. We leaf through books. We think! We try to focus on making things better. We write down! We go on leafing through! And so on and so forth. Feelings of helplessness and monotony become remolded into powerless rage toward what is being done and, mostly, toward what is not being done or is being done wrong, irresponsibly, dishonestly. At the same time, at the professed level, everything is as it should be – everybody advocates mutual respect, accepting differences, honesty, responsibility. Everybody bangs on about it.

The thought that we have been unprotected is horrifying. Realization that it is happening to us, here and now, is unbearable. Lives are being lost. The best of us leave to go to the Better World. Even the present metaphors of a possible war

seem worn out and deceptive. Political parties rotate and social structures, habits and ways of living which we used to take for granted are falling to pieces. Power wielders are potential sources of our negation, and so are the so-called "free" or "independent intellectuals". We move on proud and maintain distance as if petrified and immune to hunger, thirst and cold.

Each of us is left to the unstoppable ship of progress – the progress routed by wise people who used to be with us, and some of them are still here. Arrogant and distrustful memes circulate-phenomena aimed to show the end of our intellectual-institutional survival. For a moment, we feel suspicion, as well as uneasiness, we share them with friends, but then we return to the safe haven at Štrosmajerova Street number 1/II, in a good mood, smiling. Several weeks later we experience a new situation, the initial fever of communication and the novelty of long conversations with close friends or acquaintances have gro into something lighter, more ambitious and, overall, even more active and more serious. Looking at the present from this perspective, we see that we are not at the very top of human achievements, but not at the bottom either. We can establish the existence of certain positive elements which we should protect and preserve, and negative elements which we should change and improve. Thus, there are positive and negative elements, those which bring more communion and harmony and elements which bring disharmony, non-communion and consequently suffering. We know that are so orientated in the long run. However, we also know what we want to achieve and we ignore sources of negation.

How can we or how should we cope with it in Bosnia?*

Philosophers had a long, painful romance with social distancing, starting from Socrates, imprisoned in a cold cell; philosopher Al-Fārābī, who lived ascetically and secluded; theologian and philosopher Al-Gazālī, who left the position at Baghdad Al-Nizamijja, sold his assets and went to Syria to experience "certainty"; Andalusian polymath Abū Bakr ibn al-Ṣā'igh, known as Ibn Bādždže, who believed that it is

* In the text, the concept of ***Bosnia*** implies the space and social contents that encompass borders of the state of Bosnia and Herzegovina. The motive for this understanding is that the millennia-long abundance of Bosnia and Herzegovina was called only by its Bosnian name as long as until 1878. The two-word name for a single Bosnian state, single Bosnian society, single Bosnian culture and tradition was introduced only upon the occupation of Bosnia by Austro-Hungarian Empire.

necessary to lead a solitary life, i.e. to achieve a rational social distance and reduce communication with people to the necessary degree; French philosopher René Descartes, who secluded himself from horrors of the thirty-year-long war (which he participated in) to a room with a fireplace in Holland, where he contemplated the nature of certainty; and others such as Roman philosopher Boeti at the turn of the 6th century, English humanist Thomas Moore at the turn of the 16th century, and Italian theoretician of politics Antonio Gramsci in the early 20th century, all those who were part of phenomenology and a long tradition related to isolation (separation) and thoughts (cognition only by means of inner sense) to preserve their hearts and obtain peace and knowledge.

However, we must ask ourselves what happens with philosophy itself? For a long time, it was ridiculed for being practically useless, for its failures to solve the most profound problems of mankind ever since the Ancient Times. How can it then help us at this extremely difficult moment? Can philosophy offer some sort of enlightenment or even comfort in our new reality, which is characterized by general surprise, sorrow, sadness and astounding passing of our closest, familiar, beloved ones ... , though also by the existence of inexhaustible sources of negation and lust?

Following Fyodor Dostoevsky, René Girard believed that human lust has no defined object of its own, but that people simply want to hear what other people want. And when two or more of them want the same, rivalry inevitably arises. Rivalry is then followed by accumulation of violent fantasies, which will somehow be discharged, though not on the initiator of the rivalry but on a „scapegoat". It means that, for example, a lustful man can be obsessed with and over-eager for power or fame at the expense of someone else, as a collateral means for achieving a position in the society.

Thus, it is a situation where different impulses and data from the outside world come and assemble together, and it is where negation of a certain achievement is confirmed. Indeed, negation of a certain tradition and achievement, while at the

same time we identify ourselves with self-understanding of the tradition, reveals, in such an intention, a new insight into mutual connection between morality and history, whereby the sphere of politics assumes a constitutive meaning, i.e. politics becomes a stage where alleged epoch-making moral self-determination in the criterion of verifying or justifying the conviction. However, what deserves philosophical attention is that the negation often results from an opposite excessive claim: that our time is special because such criteria should not be valid in it, and that there are procedures and practices which are morally negative and which normally applied and existed in other times. For example, one will say that something is impossible, or incredible, even unjustified or unnecessary, or that it was not to be expected in this present time, not as a prediction but rather as an assessment of what has happened or what is still happening. Not only will such assessments often be made with an absolutist pretension on the monopoly over evaluation; they will as a rule be accompanied with particularly hypocritical simplification, which goes so far as to both reduce a multitude of causes of a given phenomenon to a single cause (a phenomenon which characterizes every conformism) and, moreover, deny that some of these phenomena even have any external or objective cause which comes from the past; rather, they will reduce its entire causality to epiphenomenal subjective causes.

In his philosophy, Schopenhauer says that the world has a moral meaning. It actually translates into viability; according to him, life is a crime in itself, allegedly, it is the original sin. It can be redeemed only by suffering and death. Schopenhauer seems to say that will is to blame and that will makes penance. Since human suffering is phenomenal, it cannot reach the thing-in-itself. Since viability, or life, is most to blame, morality must consist of negation of life, negation of will for life.

Is not, then, suicide the highest level of morality? No, suicide would mean surrender before will rather than its negation. For Schopenhauer, suicide is actually latent striving for life, since the man here flees some evils.

If we view Schopenhauer's philosophy from the standpoint of later philosophy, we can see that philosophy there can know nothing about the latest reality. As for philosophy, the thing-in-itself is Will. For the philosopher, negation of Will means negation of reality, of everything that is, at least of everything that he can know it is. Accordingly, philosophy must be satisfied with the conclusion: no Will, no idea, no world. If Will turns toward itself and annuls itself, then nothing remains.

Perhaps to ***philosophize*** means ***to learn how to leave this world***. It is what was expressed by Michel de Montaigne, a French essayist from the 16th century, when citing Cicero, who was referring to Socrates condemned to die. Montaigne writes that he has developed a habit that death is not only in his imagination but in his mouth all the time – he concludes this thought with a surprising sentence: "He who has learned to die has unlearned to serve". It is a great idea: Servitude implies the fear of death as liberation from serving to will. We are enslaved by the horror of our own annihilation.

On the other hand, freedom implies acceptance of our mortality, of the fact that we are condemned to die. Freedom is truly felt only in the realization that our lives are shaped by inevitable and non-removable getting closer to death, year by year, day by day, hour by hour. When viewed in this way, the philosophic life, one which welcomes arrival of death, is a life well spent. Existence is finite. Death is certain. It is nothing new. However, the philosophic life must begin with the passionate confirmation of our finality.

However, we are still upset. We are still on the edge. Let us try to think about it in the light of the difference between fear and anxiety. At least from Aristotle we know that fear is our response to an actual threat from the world, rather than from death, which is certain.

Anxiety, on the other hand, does not have some kind of certainty, it does not have death. Indeed, it is a state where actual facts of the world disappear from sight. Everything suddenly seems unusual and strange. It is a feeling of being in the world

as a whole, in everything and in nothing particular. I would say that what many of us feel is this profound anxiety.

The specific nature of this atmosphere is that jealousy, vanity, wickedness, even hatred, although more than real, are ubiquitous though invisible to the naked eye. Arrogance and ignorance become embedded in the structure of reality: human "disease" which is everywhere and nowhere, which is inaccurately known and which is incurable so far. Many of us feel as if they were swimming in a sea of abnormality for years already. However, it may be that under our quivers of fury (attempts of righteous wrath) a more profound anxiety can be discerned, the anxiety because we are mortal ourselves, because something has dragged us toward death. And perhaps we are trying to snatch it, as a condition of our freedom.

It is of vital significance, I feel, for us to accept and confirm anxiety without hiding from it, without fleeing and avoiding it, without striving to explain it in relation to any social or intellectual cause. Such an agitation is not a mere disorder which should be cured, particularly not with medication which will cause numbness. It should be acknowledged, molded and polished into a driver of liberation. I am not saying that it is easy. However, we can try to transform the basis of anxiety from something that may be paralyzing us into something which spurs us and which is capable of activating our commitment, courage and prowess within a routed and accepted orientation.

Most people in our environment stimulate most of their time to living in false eternity, and believe that it is normal. They imagine that life will go on and that death happens to others. Death is reduced to what Heidegger calls ***social uneasiness or outright tactlessness***. Philosophic comfort in this case consists in moving away from habits of normal life which deny death, facing the anxiety created by this situation with unblinded courage and sober realism. We should passionately make this fact a basis for our joint response, since finality is relational: it is not only about my death but about death of all of us who are under the cloak of those who organized us, and we accepted it and went on.

Several weeks ago, I found myself among my friends casually talking about Honoré de Balzac and his ***The Human Comedy*** ("La Comédie humaine"), i.e. the plan of attitude toward reality: correlation between environment and the person (individual), physical and moral in the man, and the connection among facts, causes and invisible principles which drive the world. Then I referred to English social psychologist and communication scholar Steve Duck and his ***Human Relationships***, and established that he paid more attention to dark sides of relationships – to things that are obviously bad in relationships such as jealousy, envy and spying, and to daily management of difficulties in relationships. Somewhat later I remembered a young storyteller of Bosniak origin Enes Halilović and his literary expression ***Ako dugo gledaš u ponor*** ("If you watch abyss for too long"), where he analyzes a space which has experienced several forms of government by examining relationships between people who found themselves in historical ruptures, bloody destinies and difficult truths, which are "never" expressed in the foreground – "truths" remain on the margins of life while, absurdly, they define life in all their totality. And then I thought of one of the greatest Bosnian writers, Nedžad Ibrišimović and his ***El-Hidrova knjiga*** ("El-Hidr's Book"), his questioning of history, relationships between people as well as between letters, and the spirit of time. In his book ***Mjesto na kojem ćemo provesti noć*** ("Place where we will spend the night") Roman Simić offered intimization of the text and dramaturgy of daily human relationships, and the old-fashioned well-concealed faith in fate. Indeed, the thinker I most needed to refer to is Blaise Pascal, a brilliant French mathematician and theologian from the 17th century, particularly by analyzing his ***Thoughts*** ("Pensées").

Pascal writes that the source of all problems of the humankind is our inability to peacefully sit alone in the room; he writes about vicissitude, boredom and anxiety as determinants of human condition; about mechanical power of habit and deafening noise produced by human pride. However, of all Pascal's thoughts I was the most impressed by one which says that human being is like a reed, "the most feeble thing

in nature, but he is a thinking reed", because he can be disoriented by ignorance, haughtiness, incompetence, even by petty bourgeoisie.

People are miserable, Pascal reminds us. We are feeble, frail, vulnerable, dependent, envious creatures... However – and it is the key turnaround – it is where our greatness lies. The universe can crush us, petty and malicious people can tear us apart. However, the universe is doing nothing about it, at least for the time being, while the malicious ones seem not to care too much. On the contrary, we know that we are mortal. And it is in this thought where our dignity lies. "Let us try", says Pascal, "to think good. It is the principle of morality". Emphasizing human frailty, feebleness, vulnerability and dependance is opposite to morbidity and frustrated pessimism. It is the key to our greatness. Our feebleness is our strength. We are able to avoid a barren life of desire and striving, egotistical self-fulfillment and conflict.

We are aware that small steps toward the ultimate goal help us not to lose touch with reality. Indeed, our mind tends to respond to any change with a certain extent of fear and therefore if we jump, unprepared, immediately from the start to the ultimate goal, it is very likely that fear will get in our way and swallow the little common sense that we have left.

In his book ***One Small Step Can Change Your Life***..., Robert Maurer writes that, on our road to change, we should unlearn some implanted cultural patterns, i.e. that change should always require self-discipline and must never be a source of satisfaction. It is important to understand that the fact that we persist in something and take certain measures does not mean that we necessarily succeed and that therefore we should pause at times and wonder: do the steps that we are taking have any effect within our engagement, actions and satisfaction. Besides, no space is left for the fear of failure, and accordingly it is more difficult to get lost in the forest of expectations where we would not be able to see a tree of change.

I fully agree with words of Benjamin Franklin that "without continuous work and progress, words like **improvement** and **success** do not make sense". The greater the

success, the greater the degree of freedom. In ethical and anthropological sense, freedom is the possibility of free decision-making and action, i.e. a choice among several decisions, as well as the possibility for man's self-determination against his dependance on external coercion.

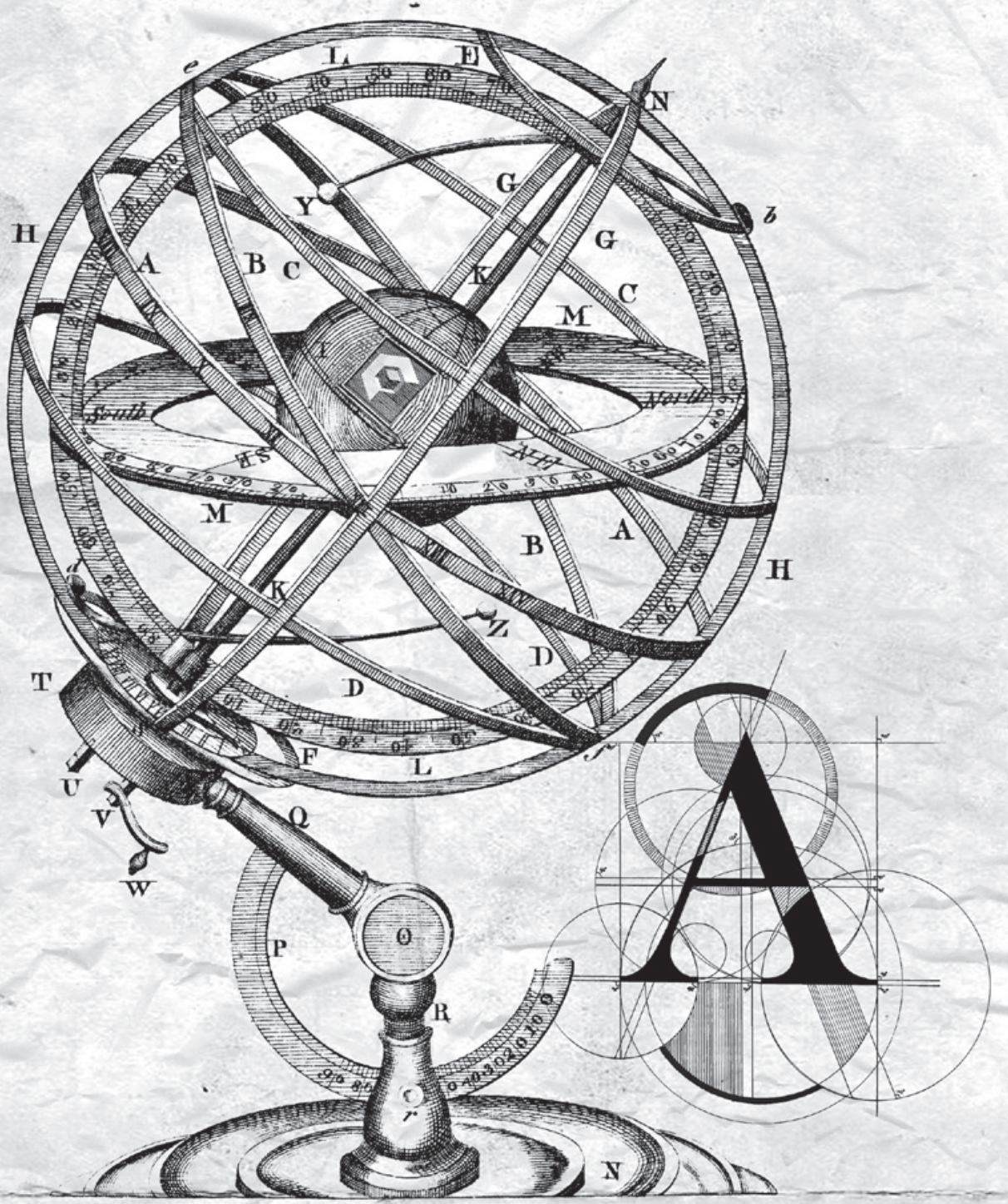
Akademician Mehmed A. AKŠAMIJA

BANU
BOŠNJAČKA AKADEMIJA NAUKA I UMJETNOSTI

BANU

Akademik Muhamed FILIPOVIĆ i akademik Mehmed A. Akšamija - novi predsjednik BANU, 2021.

Bosniak Academy of Sciences and Arts

O NAMA

(Aktivnosti BANU od januara 2021. do decembra 2022. godine)

Glasnik bošnjačke akademije nauka i umjetnosti (u daljem tekstu BANU ili Akademija) sakuplja, sistematizira i u pisanoj formi čuva građu o radu Akademije, organizacionih jedinica (odjeljenja) i organa upravljanja. Osnovu za unošenje podataka u glasnik čine zapisnici organa i evidencija o urađenim poslovima/kontaktima koju vodi Kabinet predsjednika, odnosno Sekretarijat Akademije. Budući da je aktivnost članova radnog sastava Akademije osnovna pokretačka snaga njenog djelovanja, glasnik sadrži i njihove naučne/stručne radove, a radovi mladih naučnika BANU se objavljivaju u posebnom glasniku mladih naučnika akademije. Sadržaji glasnika, zbog nepostojanja *Odbora za izdavaštvo* zahtijevaju da se Predsjedništvo pojavljuje i u ulozi uredništva, odnosno Predsjednik, uz saglasnost Predsjedništva pojavljuje u kompetenciji glavnog i odgovornog urednika.

Sadašnje rukovodstvo Bošnjačke akademije nauka i umjetnosti izabrano je na redovnoj godišnjoj Skupštini BANU 16.01.2021. godine. Na istoj sjednici, jednoglasnom odlukom za predsjednika izabran je akademik Mehmed A. Akšamija,*[1] nakon što je Akademija ostala bez svog dugogodišnjeg predsjednika akademika Muhameda Filipovića.*[2]

*[1] Akademik Mehmed Akšamija novi predsjednik BANU. TV N1 BiH, 17. jan 2021. Dostupno na: https://ba.n1info.com/vijesti/akademik-mehmed-aksamija-novi-predsjednik-banu; Portal Grada Sarajeva, dostupno na: https://www.sarajevo.ba/bs/article/11628/akademik-mehmed-aksamija-novi-predsjednik-banu; Portal Klix, Dostupno na: https://www.klix.ba/vijesti/bih/akademik-mehmed-aksamija-novi-predsjednik-banu/210117020; TV Sa, Dostupno na: https://www.tvsa.ba/mehmed-aksamija-novi-predsjednik-banu/; Dnevni Avaz: Dostupno na: https://avaz.ba/vijesti/bih/624501/akademik-mehmed-aksamija-novi-predsjednik-banu; Oslobođenje: Dostupno na: https://www.oslobodjenje.ba/tag/novi-predsjednik-banu-mehmed-aksamija; Start on line: Dostupno na: https://startbih.ba/clanak/mehmed-aksamija-novi-predsjednik-banu-eksluzivno-za-start-ovo-su-nam-prioriteti/146365; Bošnjaci net: Dostupno na: https://www.bosnjaci.net/prilog.php?pid=71960; Posjećeno 22.10.2022.

*[2] Umro bh. akademik Muhamed Filipović u 91. godini. Dostupno na: https://www.unsa.ba/novosti/preminuo-akademik-muhamed-filipovic-0; https://balkans.aljazeera.net/news/balkan/2020/2/26/preminuo-akademik-muhamed-filipovic; https://ba.n1info.com/vijesti/a412557-preminuo-akademik-muhamed-filipovic/; https://www.aa.com.tr/ba/balkan/u-91-godini-preminuo-bh-akademik-muhamed-filipovi%C4%87/1745732; https://avaz.ba/vijesti/bih/551114/umro-akademik-muhamed-filipovic; https://radiosarajevo.ba/metromahala/lica/umro-akademik-muhamed-filipovic/368497; https://www.klix.ba/vijesti/bih/umro-bh-akademik-muhamed-filipovic-u-91-godini/200226101...; Posjećeno 22.10.2022.

Članovi Akademije su na Skupštini jednoglasno izabrali za potpredsjednike BANU-a akademika Dževada Jahića, akademkinju Hasniju Muratagić-Tunu i akademika Šerbu Rastodera, a za generalnog sekretara akademika Muamera Zukorlića.*[3]

Skupština je jednoglasno izabrala akademika Mustafu Cerića za predsjedavajućeg Senata BANU. Također, Skupština Akademije usvojila je izmjene i dopune *Statuta* čime su ostvarene pretpostavke za dalji razvoj i uspješno djelovanje ove naučno-umjetničke institucije.

Primopredaja dužnosti izvršena je po okončanju ove Skupštine (16. 01. 2021.), o čemu je sačinjen zapisnik. Shodno tome, mandat ovoga predsjedništva ističe 16. 01. 2025. godine, a predsjedavajućeg Senata i Skupštine 16.01.2026.

Na prvoj sjednici Predsjedništva (30.01.2021.) u cilju buduće pretpostavke ubrzanijeg razvoja Akademije bilo je aktuelno utvrđivanje egzaktnih podataka o njenom dosadašnjem radu, sagledavanje realnog stanja svih elemenata strukture Akademije i njezinog položaja u društvu uopće, a posebno među Bošnjacima ma gdje oni bili. Ovo specifično samoispitivanje obavljeno je kroz razgovor na temu "Strategije i praćenja njezinog ostvarivanja". Uvjerljivijoj slici statusa BANU također je doprinijela priprema, praćenje toka i analiza rezultata obilježavanja jubileja 10 godina od osnivanja BANU. Uvedeno je sistematsko evidentiranje svih aktivnosti koje Akademija realizira. Na osnovu ovog projekta možemo reći da Akademija danas ima relativno tačnu objektivnu sliku o sebi i svome položaju u socijalnom okruženju.

*[3] Članovi Akademije su na sjednici jednoglasno izabrali za potpredsjednike BANU akademika Dževada Jahića, akademkinju Hasniju Muratagić-Tunu i akademika Šerbu Rastodera. Dostupno na: https://twitter.com/klixba/status/1350732078262980611; Posjećeno 22.10.2022.

Akademik Dževad Jahić, potpredsjednik BANU.

Akademkinja Hasnija Muratagić-Tuna, potpredsjednica BANU.

I.
Zaključci, zaduženja i odluke Predsjedništva BANU-a u proteklom periodu

Jačanju organizacione strukture Akademije posvećena je posebna pažnja. Najvažnije aktivnosti kojima će se to ostvarivati su sljedeće:

a) Aktiviranje Centra za rad na *Enciklopediji Bosne i Hercegovine*.

Naime, ovaj projekat je započeo akademik Muhamed Filipović, te poklonio arhivu Akademije postojeći rukopis kojeg je do tada uradio. Ovim povodom, Akademija je svjesna da će rad na ovom projektu biti moguć uz angažiranje šireg kruga saradnika, kao i odgovarajuće obezbjeđenje financijske potpore. Za početak je zaključeno da se eventualno obezbjedi prostor u okviru Naučnog centra BANU u Novom Pazaru, te da se nabavi potrebna kompjuterska oprema i angažira desetak studenata/saradnika za unos postojećih podataka, kao i da se imenuje i ovlasti rukovodilac projekta.

b) Intenziviranje rada na izdavaštvu *Glasnika BANU*.

U proteklom periodu objavljena su dva broja,[*4] a sljedeći "jubilarni" se nalazi u pripremi.

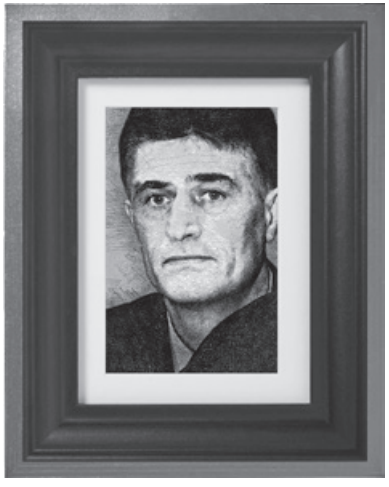
c) Zaduženi su generalni sekretar akademik Muamer Zukorlić, akademici Šerbo Rastoder i Mehmed A. Akšamija da u funkciji redakcionog odbora, a na osnovu Statuta BANU urade *Nacrt pravilnika o izboru novih članova*.

d) Također, donesena je i odluka o radu na nacrtu *Etičkog kodeksa BANU*. Za izradu nacrta zaduženi su generalni sekretar akademik Muamer Zukorlić i akademik Mehmed A. Akšamija.

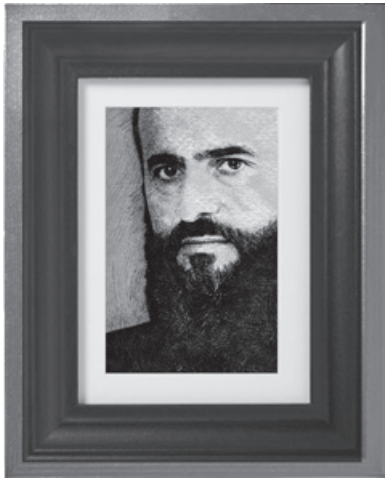
[*4] Vidjeti, dostupno na: https://avaz.ba/vijesti/bih/200224/banu-sutra-promovira-svoj-prvi-broj-godisnjaka-glasnik; https://nap.ba/news/17382; Pristupljeno 28.10.2022.

16.10.2015. Bošnjačka akademija nauka i umjetnosti (BANU) u svečanoj sali Univerziteta u Sarajevu održala je promociju svog prvog broja godišnjaka pod nazivom "Glasnik".
"Glasnik" sadrži autorske radove svih akademika i saradnika Akademije. Iz sadržaja ovog godišnjaka vidljivo je čime se bave njeni članovi i kakav kvalitet intelektualne produkcije pružaju.
Na promociji su govorili akademici Muhamed Filipović, Mustafa Cerić, Hasnija Muratagić-Tuna, Enver Halilović, Smail Čekić, Emin Sofić i Mehmed Akšamija.

Akademik Šerbo Rastoder, potpredsjednik BANU.

Akademik Muamer Zukorlić, generalni sekretar BANU.

e) Donesena je odluka o raspisivanju konkursa za prijem novih članova Akademije u skladu sa odredbama usvojenog Statuta BANU na poslednjoj Skupštini.

f) Predloženo je uvođenje sistema jednogodišnjeg i trogodišnjeg planiranja za cijelu Akademiju i svaki njezin organizacioni dio. Iako ostvarivanje planova zavisi od dobijanja finansijskih sredstava, sistem planiranja potreban je u različitim oblastima radi usklađivanja i ujednačavanja rada svih organizacionih jedinica i određivanje termina manifestacija koje će se organizovati i održavati u Akademiji.

g) Intenzivirati aktivnost organizacionih jedinica/odjeljenja kako bi se bitno doprinijelo stvaranju i održavanju uvjeta za uspješan rad BANU.

Intenzitet sastajanja sam po sebi nije mjerilo uspješnosti rada. Zbog toga se moraju istaći i neke druge osobine djelovanja organizacionih jedinica BANU. Na prvom mjestu je poštovanje pravila i procedura, kao i preuzetih obaveza što će ojačati unutrašnju koheziju Akademije. Drugo, kolektivno upravljanje biti će osnovni princip rada svih kolegijalnih organa. Kvaliteta odluka time će nesumnjivo biti povećana. I treće, izloženi način djelovanja učvrstit će specifičnu organizacionu kulturu Akademije. Treba istaći, kako izloženo djelovanje organa i organizacionih jedinica Akademije ne bi bilo moguće bez velikog i profesionalnog angažmana svih članova BANU.

h) Posebna pažnja biti će posvećena uspostavljanju i jačanju rada Biblioteke BANU kao posebne organizacione jedinice.

Naime, već od ranije je aktuelan prijedlog da svi članovi Akademije doniraju svoja djela, a po mogućnosti i druga djela koja posjeduju.

i) Također, odgovarajuću pažnju potrebno je posvetiti Arhivu BANU, gdje bi pored deponiranih akata i dokumentata svoje mjesto morale pronaći i ažurirane dokumentacije o svim članovima pojedinačno.

j) U momentu, kada to budu dozvoljavale financije, obavezno planirati

unapređenje informacionog sistema, kao i upošljavanje odgovarajućeg kadra, kako ovaj segment više ne bi trebao biti "usko grlo" rada BANU. U proteklom periodu u statusu redovno zaposlenog imali smo samo jednu osobu na funkciji tehničkog sekretara.

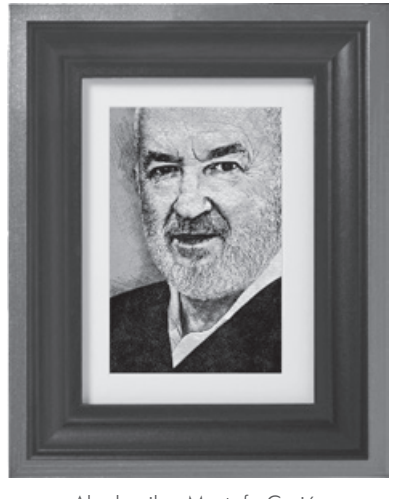
k) Zaključeno je, kako je potrebno poduzeti odgovarajuće radnje da se dobije adekvatna lokacija za buduću izgradnju Centra Bošnjačkih institucija u Sarajevu, gdje bi BANU imao svoje posebne prostorije.*[5]

l) Unapređenje uvjeta za rad BANU-a i postizanje zadovoljavajućih rezultata rada direktno je uslovljeno poboljšanjem finansiranja Akademije. Tome segmentu će biti posvećena posebna pažnja. Naime, čini se da je dovoljno reći kako je finansiranje u proteklom periodu, od strane BNF-a bilo uglavnom usmjereno na pokrivanje osnovnih troškova najma korištenog prostora i plate tehničkog sekretara, uz indirektno finansiranje nekoliko projekata (ogranak BNF-a Švicarske).

*[5] Vidjeti, dostupno na: https://www.klix.ba/vijesti/bih/banu-najavio-gradnju-centra-za-smjestaj-bosnjackih-institucija-u-sarajevu/210626094; https://hayat.ba/banu-najavio-gradnju-centra-za-smjestaj-bosnjackih-institucija-u-sarajevu/441244/. Pristupljeno 28.10.2022.

II.
Unapređivanje uvjeta za rad BANU-a

Pretpostavka ubrzanijeg razvoja Akademije, po našem mišljenju je sadržana u utvrđivanju egzaktnih podataka o njenom radu u proteklom desetogodišnjem periodu, sagledavanju realnog stanja svih elemenata strukture BANU i njezinog položaja u društvu uopće, kao i mogućih kontakata sa kreativnim potencijalima u Bosni, Sandžaku, regiji, Evropi i svijetu. Ovo specifično samoispitivanje obavljeno je kroz više sastanaka Predsjedništva i praćenja njenog ostvarivanja. Realnijoj slici statusa BANU također su doprinijeli priprema, praćenje toka i analiza rezultata mogućeg obilježavanja jubileja 10 godina od osnivanja.

Akademik mMustafa Cerić, predsjedavajući Senata BANU.

28.05.2022. Usvojen novi Statut BANU.

Na osnovu predočenog možemo reći da Akademija danas ima relativno tačnu objektivnu sliku o sebi i svome položaju u društvenom i socijalnom okruženju.

1. • Jačanje organizacione strukture BANU biti će posvećena posebna pažnja. Najvažnije aktivnosti kojima će to biti ostvareno su sljedeće:

a) Proširenje članstva unutar odjeljenja Akademije, te njihovo aktiviranje unutar odgovarajućih projekata.

b) Aktiviranje Centra za rad na *Enciklopediji Bosne i Hercegovine*.

c) Obezbjeđenje potrebnih materijalnih sredstava za nastavak objavljivanja daljnjih tomova *Rječnika bosanskog jezika* (akademik Jahić). Potrebno je napomenuti da je BNF sufinancirao izlaženje IX toma Rječnika bosanskog jezika.

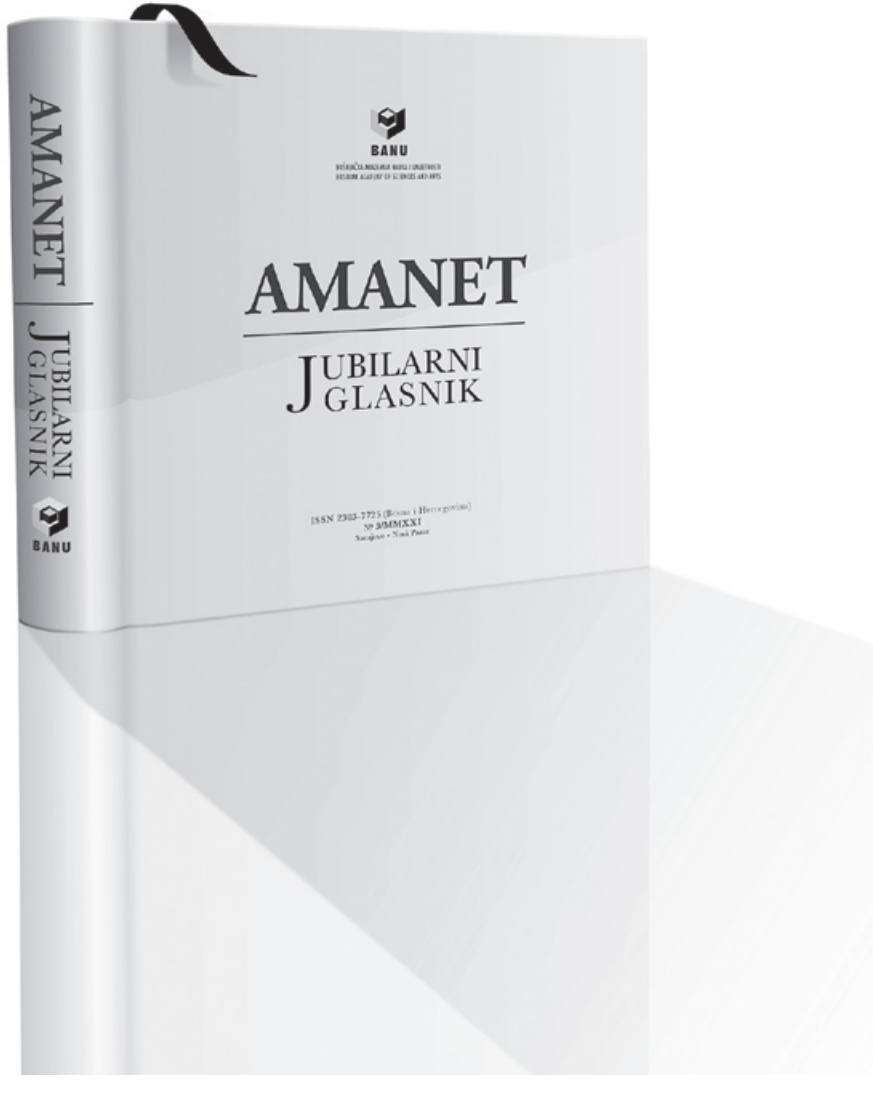
d) Aktualiziranje izdavanja Glasnika na dva puta godišnje.

U proteklom periodu Predsjedništvo je učinilo ogromne napore da sakupi potrebnu građu i uz financiranje BNF-a iz Švicarske uspjelo realizirati *Jubilarno izdanje Glasnika* (Amanet).*[6] U tom procesu, dodatno je potrebno aktivirati sve članove BANU da priloge blagovremeno dostavljaju na adresu Sekretarijata Akademije.

e) Doneseno je ili izmjenjeno i dopunjeno više akata: *Prednacrt izmjena i dopuna Statuta* (29.02.2022.), usvojen novi *Statut BANU* (28.05.2022.), *Nacrt Etičkog kodekaas BANU* (14.02.2022.), usvojen *Etički kodeks BANU* (22.03.2022.), usvojen *Poslovnik o radu Skupštine* (26.06.2022.) i *Pravilnik za prijem novih članova BANU* (05.10.2022.).

2. • Pojačana je aktivnost organa koja je bitno doprinijela stvaranju i održavanju uslova za uspješan rad BANU. O tome svjedoče podaci o održanim sjednicama organa:
a) Redovna Skupština BANU – održana elektronskim putem u 4 sesije od 2.02. do 22.03. 2022. godine.

*[5] Publikovan AMANET – treći jubilarni glasnik BANU, Dostupno na: https://www.bnfondacija.com/publikovan-amanet-treci-jubilarni-glasnik-banu/; https://institutsandzaka.com/u-rozajama-organizirana-promocija-jubilarnog-glasnika-amanet/; https://www.knjiga.ba/amanet-jubilarni-glasnik-b7115.html; https://sandzaklive.com/publikovan-amanet-treci-jubilarni-glasnik-banu/; https://naslovi.net/2022-07-20/sandzakpress/u-rozajama-organizirana-promocija-jubilarnog-glasnika-amanet/31112028; https://sandzakpress.net/dan-sandzaka-matica-bosnjacka-organizira-manifestaciju-amanet/; https://www.vesti.rs/Vesti/DAN-SANDZAKA-Matica-Bosnjacka-organizira-manifestaciju-Amanet.html; https://www.radiorozaje.me/kultura/organizovana-promocija-jubilarnog-glasnika-amanet-u-rozajama/; Pristupljeno 1.12.2022.

Bošnjačka akademija nauka i umjetnosti, u povodu desetogodišnjice od osnivanja, publikovala je treći jubilarni glasnik BANU – časopis za nauku, kulturu i umjetnost pod posebnim naslovom AMANET.

Glasnik je publikovan pod uređivačkom palicom predsjednika BANU akademika Mehmeda Akšamije na 696 strana, uz prepoznatljiv i bogat likovno-grafički prikaz, u kojem se nalaze autorski naučno-istraživački radovi redovnih članova BANU akademika Omera Ibrahimagića, Mustafe Cerića, Ferida Muhića, Dževada Jahića, Muamera Zukorlića, Hasnije Muratagić-Tune, Šerbe Rastodera, Galiba Šljive, Omera Nakičevića, Emina Softića, Ahmeda Zildžića, Saide Ibragić, Refika Šećibovića, Mehmeda Akšamije, Fehima Huskovića i Fatmira Bačija, kao i radovi dopisnik članova BANU prof. dr. Džemala Najetovića, dr. Emira Ramića, dr. Aziza Hasanovića i prof. dr. Hazbe Skoke.

Jubilarni glasnik se posebnim dijelom sjeća preminulih članova BANU, rahmetli akademika Nedžada Ibrišimovića, Đenane Buturović, Nijaza Durakovića, Alije Džogovića, Lamije Hadžiosmanović, Đevalhudina "Đela" Jusića, Muhameda "Tunje" Filipovića, Seida Hasanefendića "Trabzona", te dopisnog člana prof. dr. Muje Demirovića.

Također, Glasnik u ovom specijalnom izdanju, u rubrici *Press clipping* prezentacija podsjeća na prve reakcije na formiranje BANU-a, na engleskom i drugim jezicima, potom važne medijske objave u decenijskom periodu postojanja i rada akademije, sa posebnim osvrtom na 2011. godinu.

Namjera ovog izdanja Glasnika je bila da lokalnoj i široj akademskoj zajednici ponudi osnovne informacije o temeljnim koncepcijama formiranja i rada AKADEMIJE, istraživačkom potencijalu njenih autora, te o načinima na koje njihova primjena može obogatiti postojeća i eventualno utjecati na nova disciplinarna znanja s neupitnim kredibilitetom za unaprjeđenje istraživačkih rezultata kako u nauci tako i u umjetnosti.

22.03.2022. Usvojen Etički kodeks BANU.

05.10.2022. Usvojen Pravilnik za prijem novih članova BANU.

Unatoč našoj želji da održimo Skupštinu BANU u našim prostorijama, nažalost zbog pogoršanih uvjeta u vezi sa pandemijom CORONA-19 nismo to bili u stanju realizirati, radi čega se Skupština održala elektronskim putem, odnosno kompletan materijal bio je dostavljen mailom u nekoliko faza, te je bilo omogućeno svakom članu da iznese pisanu diskusiju i eventualno konačno usvajanje zaključaka. Na osnovu dobijenih očitovanja bilo je moguće usvojiti predloženo osnivanje *Instututa za historiju, antropologiju i kulturu Sandžaka* pri BANU, *Izvještaj o radu predsjednika BANU za protekli period u 2021. godini*, kao i prezentirani *Financijski izvještaj za prošlu godinu od angažirane Finansijsko-informatičke agencije „Best way" iz Sarajeva za period od 1.01.2021 do 31.12.2021. godine*, kao i *Nacrt Etičkog kodeksa BANU* sa izmjenom u članu 11, stav 3.

U zaključcima prethodnog dijela sjednice (sesija 2 i sesija 3) bila je iznesena molba da svi članovi razmisle o donošenju i mogućem usvajanju jednog od prijedloga za izbor još jednog člana Senata. Nažalost, po ovoj problematici nismo imali niti jedno konkretno izjašnjavanje, pa upražnjeno mjesto ostat će do daljnjeg otvoreno. Također, niko od kolega nije dostavio svoje prijedloge kandidata za prijem u članstvo BANU po navedenim kriterijima iz Statuta.

b) Vanredna Skupština BANU – održana elektronskim putem u 3 sesije od 29.08. do 05.10. 2022. godine. Na osnovu dobijenih očitovanja bilo je moguće usvojiti nacrt prijedloga *Pravilnika o izboru u članstvo BANU* i intenziviranje aktivnosti na narednom izdanju našeg Glasnika.

c) Predsjedništvo BANU je u proteklom periodu održalo 8 sjednica (30.01.2021.; 29.02.2021.; 28.05.2021.; 06.12.2021.; 20.12.2021.; 20.05. 2022.; 08.07. 2022.; 21.10. 2022.;) na kojima je analiziran rad BANU, rješavanje aktuelnih problema, te donošenje odgovarajućih zaključaka na dopise koje smo primili od *Koordinacionog savjeta Sandžaka*, *Mufty fondacije* iz Novog Pazara (od 9.05.2022., br. 01/22 - dostavljen prijedlog o mogućem imenovanju generalnog

sekretara, koji nije usvojen), te Muftije sandžačkog prof. dr. Mevluda Dudića u vezi dostavljanih prijedloga rješavanja i definiranja statusa vakufa *Naučnog centra BANU* u Novom Pazaru.

3. • S obzirom da još uvijek nije došlo do prihvatljivog rješenja oko definiranja statusa *Naučnog centra BANU* u Novom Pazaru, donosimo ponuđeni tekst nacrta Ugovora od 04.07.2022. godine, koji je formulisao *Mešihat Islamske zajednice u Srbiji*:

ISLAMSKA ZAJEDNICA U SRBIJI

Ugovor o regulisanju međusobnih odnosa između Mešihata Islamske zajednice u Srbiji i Bošnjačke akademije nauka i umjetnosti

zaključeno u Novom Pazaru, dana 07.07.2022. godine između:

1. - **Mešihat Islamske zajednice u Srbiji**, sa sjedištem u Novom Pazaru, Gradska 1, MB 17712969, PIB 105149849, koju predstavlja predsjednik, muftija dr. Mevlud-ef. Dudić sa prebivalištem u Novom Pazaru, Karađorđeva bb, (u daljem tekstu **USTUPILAC**), s jedne strane.

2. - **Bošnjačka akademija nauka i umjetnosti**, sa sjedištem u Sarajevu i Novom Pazaru, ID: 4201797910007, koju predstavlja predsjednik, akademik Mehmed Akšamija, sa prebivalištem u Sarajevu (u daljem tekstu **PRIMALAC**), s druge strane.

Strane ugovornice su postigle saglasnost o sljedećem:

čl.1.

Predmet ovog ugovora je uređivanje odnosa nad zgradom BANU između USTUPIOCA kao vlasnika nepokretnosti, objekat na kat. parceli broh 519, KO

Novi Pazar, upisana u Listu nepokretnosti br. 71, po Rješenju Službe za katastar nepokretnosti Novi Pazar, br. 952-02-5-047-119008/2021 od 06.01.2022. godine, u površini 50 ari i 59 metara kvadratnih i PRIMAOCA kao korisnika nepokretnosti.

čl. 2.

Zgrada koja je predmet ovog ugovora stavlja se na raspolaganje BANU na neodređeno vrijeme sa željom da se ostvari puni kapacitet i namjena organizovanja aktivnosti BANU - naučnog centra i njenim tijelima i organizacijama.

čl. 3.

Danom potpisivanja ovoga ugovora PRIMALAC preuzima sve obaveze koje proističu iz korišćenja predmetnih nepokretnosti, iste će tretirati pažnjom dobrog privrednika - domaćina za sve vrijeme korištenja istih.

čl. 4.

Ugovorne strane konstatuju da će zajednički doprinositi saglasno svojim mogućnostima i raditi na unapredjenju i promociji ovoga prostora u svrhe njene primarne namjene, odnosno promociji nauke i kulture.

čl. 5.

Strane ugovornice zajednički konstatuju da će PRIMALAC u slučaju potrebe predložiti USTUPIOCU da se jedan dio predmetnih nepokretnosti ustupi trećim organizacijama nacionalnog karaktera radi ostvarivanja njihovih programskih ciljeva.

čl. 6.

USTUPILAC i PRIMALAC će imenovati tročlanu komisiju koja će izvršiti primopredaju i napraviti popis inventara i zatečenog stanja na nepokretnostima.

mr. Muamer Zukorlić

Naučni centar BANU – Novi Pazar

BANU danas okuplja najeminentnije bošnjačke mislioce u domenu prirodnih, društvenih i islamskih nauka i kao takav garancija je da Bošnjaci više nikada neće biti duhovno porobljeni i obezglavljeni. BANU je inaugurisala i svoj prestižni Naučni centar sa sjedištem u Novom Pazaru, čime su se stvorile ozbiljne materijalne i logističke pretpostavke za budući rad Akademije na pažljivo odabranim projektima od nacionalnog značaja za Bošnjake.

Centar je projektovan i izgrađen na takav način da nudi sofisticirani radni, administrativni i rezidencijalni prostor za neometan naučni rad akademika i drugih učesnika u projektima Akademije. Centar je prilagođen najvišim svjetskim standardima i posjeduje niz propratnih kapaciteta kojim se ne mogu pohvaliti ni puno starije i bogatije institucije.

U okviru Centra nalazi se biblioteka, računarski odjel, sale za konferencije, kancelarijski prostor, restoran i trpezarija, a zdanje Centra, koje je izgrađeno u duhu tradicionalne bošnjačke arhitekture, sadrži i komforan i savremeno namješten rezidencijalni odjel te ugodan vanjski prostor (bašču) za šetnju i rekreaciju, koju krase staza za šetnju, cvjetnjak i drvored.

Eksterijer i interijer Centra nadahnuti su autentičnim stilom bošnjačke arhitekture, a unutrašnjost je ukrašena vrhunskim drvorezom, rukama eminentnih bošnjačkih umjetnika i drvorezaca. Kombinacija vrijednih orijentalnih tepiha koji potiču iz nekadašnjih najvećih centara islamske nauke iz Perzije i Srednje Azije, a kojima su prekrivene drvene i keramičke podloge, i originalnog sandžačkog tvrdog drveta, živo asociraju na prizore koje možemo vidjeti u dijelovima Alhambre u Endelusu, ili pak Institutu za islamsku misao i civilizaciju - ISTAC u Kuala Lumpuru, koji je izgrađen upravo inspirisan arhitekturom Alhambre u Cordobi.

čl. 7.

Radi efikasnijeg upravljanja i servisiranja predmetnim nepokretnostima, bit će formirano mješovito tijelo (mutevelijsko vijeće) sastavljeno od po jednog člana naučnih i nacionalnih bošnjačkih institucija (MEŠIHAT IZ U SRBIJI, BANU, SBK, MATICA BOŠNJAČKA, BNF).

čl. 8.

Ovo tijelo će brinuti isključivo oko tehničkih poslova vezanih za upravljanje predmetnim nepokretnostima.

Njegova nadležnost prestaje po automatizmu danom kada prostor namijenjen izvornoj svrsi (naučnog centra BANU) izgubi smisao izvorne namjene ili kada USTUPILAC vakufa, posebnom vakufnamom definiše svrhu njene dalje upotrebe saglasno šerijatskom pravu.

čl. 9.

USTUPILAC i PRIMALAC zajednički ugovaraju da će PRIMALAC od dana primopredaje predmetne nepokretnosti preuzeti na sebe sve troškove redovnog i tekućeg održavanja, kao i svih poreza.

čl. 10.

Ovaj ugovor je sačinjen u 4 istovjetna primjerka , po 2 primjerka za svaku stranu ugovornicu.

UGOVORNE STRANE

Predsjednik BANU-a

Mehmed Akšamija

Predsjednik Mešihata

Islamske zajednice u Srbiji

Muftija, dr. Mevlud-ef. Dudić

Funkcionalnost i sklad Centra koji u svojoj komplementarnosti ugodno ispunjavaju rezidencijalne, administrativne i druge namjenske prostorije, te mesdžid, na određeni način asociraju na eminentne naučne ustanove poput Gregorijanskog naučnog instituta u Rimu, budući da u velikom dijelu preovladavaju terakota pločice, koje karakteriziraju područje Toscane u Italiji.

Centralni prostor zauzima prefinjeno namještena sala sa elegantnim foteljama namijenjenim samo za članove Akademije. Pogled na ovu salu i skladno raspoređene stolice kao da reflektuje vrijednost akademskog znanja i časti, koje bi trebale pripadati nosiocima najviših naučnih titula među Bošnjacima, što na određen način, makar i u simboličkom smislu, vraća ponos, čast i ugled srozanom statusu i životnom standardu kojem su danas izloženi mnogi bošnjački naučnici, dok luksuz preovladava kod onih koji su lišeni znanja i mudrosti. Naučni centar BANU stoga svojim akademicima nudi ambijentalni prostor u kojem će moći sa užitkom neometano raditi i istraživati, kako bi njihov konačni proizvod bio na usluzi budućim generacijama Bošnjaka.

mr. Muamer Zukorlić, ***Akademija, nastanak, razvoj i značaj sa posebnim osvrtom na Bošnjačku akademiju nauka i umjetnosti*** (doktorska disertacija), Internacionalni univerzitet u Novom Pazaru, 2017. godine, str. 260-261. Dostupno na: https://nardus.mpn.gov.rs/bitstream/id/72339/Muamer; Posjećeno 2.12.2022.

Objekat Naučnog centra BANU u Novom Pazaru – Predsjednikov kabinet unutar objekta (desno dolje).

BANU
BOŠNJAČKA AKADEMIJA NAUKA I UMJETNOSTI
BOSNIAK ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS

Predsjedništvo BANU je 08.07.2022. godine održalo sjednicu i raspravljalo o ponuđenom nacrtu *Ugovora o regulisanju međusobnih odnosa između Mešihata Islamske zajednice u Srbiji i Bošnjačke akademije nauka i umjetnosti*, a povodom mogućeg preuzimanja prostora Naučnog centra BANU u Novom Pazaru na korištenje. Kada je riječ o *Nacrtu ugovora*, donesen je zaključak da se insistira na **vakufnami** unutar koje će biti precizno naznačeno kako je riječ o **vakufu**, a ne o **vlasništvu Mešihata Islamske zajednice u Srbiji** koji se daje na korištenje.

Predsjedništvo je uputilo dopis Mešihatu Islamske zajednice u Srbiji, sljedećeg sadržaja:

Mešihat Islamske zajednice u Srbiji
Prof. dr. Mevlud Dudić, predsjednik

Poštovani, Es-selamu alejkum,
analizom dokumenta utvrđeno je da se u Nacrtu ugovora od strane Mešihata BANU tretira kao ***ustupioc***, odnosno ***primalac*** nepokretnosti nad objektom ***Naučnog centra BANU u Novom Pazaru***, što nije u skladu sa saznanjima i znanjem Predsjedništva BANU.

Naime, uvidom u *Zapisnik sa Skupštine BANU, dana 10. juna 2015. godine*, u povodu četvorogodišnjice osnivanja Bošnjačke akademije nauka i umjetonosti, zvanično je otpočeo sa radom ***Naučni centar BANU u Novom Pazaru***.*[7] Skupština je tada održana u zdanju ***Naučnog centra BANU*** *kapacitetata 2.000 metara kvadratnih koje se nalazi u predgrađu Novog Pazara*. Generalni sekretar akademik Muamer Zukorlić je predstavio ***Naučni centar***, a članove BANU je detaljno izvijestio o građevinskim radovima i opremanju, ističući da je prostor ***Naučnog centra*** *predviđen isključivo za Naučni centar BANU*, koji od kabineta za rad, imaju i uvjete za boravak, noćenje, restoran, sale za konferencije itd., te da *ni na koji način nije i ne smije biti dostupan medijima i ostalim licima izvan*

*[7] Vidjeti, dostupno na: http://www.bosnjaci.net/prilog.php?pid=55900; https://mesihat.org/2015/06/09/svecano-otvoren-naucni-centar-bosnjacke-akademije-nauka-i-umjetnosti-u-novom-pazaru/; Pristupljeno 28.10.2022.

10.06.2015. Predsjednik BANU akademik Muhamed Filipović i generalni sekretar akademik Muamer Zukorlić na zasjedanju Skupštine BANU u Naučnom centru BANU u Novom Pazaru.

kruga rada i djelovanja BANU. Tom prilikom, akademik Zukorlić je naglasio da je 23. novembra 2013. godine, održano i donatorsko veče na kojem su prikupljena sredstva za ***Naučni centar***.*[8] Donirana novčana sredstva su utrošena za kupovinu i završetak radova na kompleksu ***Naučnog centra BANU u Novom Pazaru***. Tada je donatorskoj večeri prisustvovalo više od hiljadu Bošnjaka nastanjenjih u Švedskoj, a prisutnima su se obratili akademik Muamer Zukorlić i predsjednik Svjetskog bošnjačkog kongresa reisu-l-ulema emeritus dr. Mustafa Cerić. Također, akademik Zukorlić je podsjetio prisutne na po prvi put prikazanu video prezentaciju ***Naučnog centra*** koja se desila 27.07.2013. godine na iftaru, a koji je organizovao *Svjetski bošnjački kongres* i *Bošnjačka nacionalna fondacija*. Tom prilikom muftija Muamer Zukorlić je i predstavio kompjuterski simuliran video prikaz svih bitnijih prostorija ovog ***Naučnog centra*** gdje će, kako je kazao *bošnjački akademici raditi i pripremati sve ono što su Bošnjaci priželjkivali da imaju godinama a nisu imali*.*[9] Između ostalog je istakao, kako će *objekat biti opremljeni najsavremenijom opremom i pomagalima za uspješan i kvalitetan rad a akademici će imati i obezbjeđen smještaj kao i prostorije za rekreaciju i slobodno vrijeme*.

*[8] Vidjeti, dostupno na: https://mesihat.org/2013/11/24/na-donatorskoj-veeri-u-vedskoj-prikupljeno-750000sek/; Pristupljeno 28.10.2022.

Pored pomenute Skupštine, uvidom u Zaspisnik sa Skupštine održane 26.06.2021. godine, na kojoj je akademik Muamer Zukorlić u svojstvu generalnog sekretara posljednji put prisustvovao Skupštini, te tada podnio finansijski izvještaj o radu Bošnjačke akademije nauka i umjetnosti u posljednjih 9 godina, gdje je ustvrdio da je najveći iznos utrošen na kupovinu i opremanje ***Naučnog centra BANU***.

*[9] Vidjeti, dostupno na: https://sbk.eu.com/izdvojeno/uz-iftar-sbk-a-i-bnf-a-prezentiran-naucni-centar-banu-2/); Pristupljeno 28.10.2022.

Na osnovu svega navedenog, ***Naučni centar BANU*** je zdanje **Bošnjačke akademije nauka i umjetnosti** (**BANU**) koje je kao takvo najavljeno, za njegovu kupovinu prikupljen novac u ime BANU-a, kupljeno i djelimično opremljeno također u ime BANU-a, stoga je Predsjedništvo Bošnjačke akademije nauka i umjetnosti (BANU) donijelo zaključak da se Član 1. treba modificirati na sljedeći način, te ostali članovi u skladu sa tim članom:

10.06.2015. Akademik Muamer Zukorlić sa akademicima prilikom obilaska naučnog centra BANU u Novom Pazaru.

9. Juna 2015. Aktuelnosti, Iskamska zajednica u Srboji, Muftija sandžački, Iz džemata.

Svečano otvoren Naučni centar Bošnjačke akademije nauka i umjetnosti u Novom Pazaru

Svečanom sjednicom Bošnjačke akademije nauka i umjetnosti, u povodu četvorogodišnjice osnivanja Bošnjačke akademije nauka i umjetonosti, zvanično je otpočeo sa radom Naučni centar BANU u Novom Pazaru.

Zdanje Naučnog centra, kapaciteta 2.000 metara kvadratnih, nalazi se u predgrađu Novog Pazara. Nakon okončanja građevinskih radova i opremanja, stavljeno je na raspolaganje prvoj naučnoj ustanovi ove akademije.

Na svečanoj sjednici prezentiran je prvi broj časopisa Glasnik BANU u kome su se članovi Akademije predstavili svojim autorskim radovima.

Razmatarjući stanje bošnjačke nacije, Skupština Akademije izrazila je zabrinutost za političku poziciju države Bosne i Hercegovine i bošnjačkog naroda te zatražila od političkih predstavnika Bošnjaka ozbiljnost i odgovornost u predstavljanju naroda, kako bi se zaustavila dalja destrukcija bošnjačkih nacionalnih državnih interesa.

Predmet ovog ugovora je briga i gazdovanje nad zgradom BANU (luksuzni objekat na kat. parceli broj 519, KO Novi Pazar u površini od 50 ari i 59 metara kvadratnih, koja je predviđena za Naučni centar Bošnjačke akademije nauke i umjetnosti) kojom je u ime BANU upravljala Mufty fondacija, a koja je ugovorom istu predala na upravljanje Mešihatu Islamske zajednice, a koja je u predhodnom periodu servisirala sve obaveze što su proisticale iz čina upravljanja.

Čl. 2.

Zgrada BANU se ovim ugovorom stavlja na raspolaganje BANU na neodređeno vrijeme i vraća prvobitnoj namjeni organiziranja aktivnosti BANU - Naučnog centra i njenim tijelima i organizacijama.

U Sarajevu, 08.07.2022.

Predsjednik BANU-a

akademik Mehmed Akšamija

ISLAMSKA ZAJEDNICA U SRBIJI

Mešihat Islamske zajednice u Srbiji je 14.07.2022. godine, No 133/22, uputio dopis sljedećeg sadržaja:

Nakon izvoda iz zapisnika kojeg ste nam poslali po održanoj sjednici Predsjedništva BANU, od 08.07.2022. godine, na kojoj ste, između ostalog razmatrali i nacrt *Ugovora o korištenju zgrade Naučnog centra BANU* u Novom Pazaru, te obavijestili o Vašem stavu i detaljima vezanim za način obezbjeđivanja sredstava u cilju kupovine pomenutog zdanja, želimo Vas obavijestiti da nijedna od spomenutih činjenica nije sporna.

Naprotiv, to su samo neke od akcija koje je rahmetli muftija akademik Muamer Zukorlić vodio sa pozicije predsjednika i glavnog muftije Mešihata IZ-e u Srbiji do 2014. i kao sandžački muftija do 2016. godine, te je svojim autoritetom uspio motivirati ljude da podrže važan projekat uspostave vakufskog odbora od općeg interesa za Bošnjake.

Ono što je svima poznato, a posebno onima koji su bili njegovi saradnici i bliski prijatelji, jeste da je rahmetli muftija akademik Zukorlić, kako je u svojim nastupima govorio, pomenuti objekat, kao i mnoge druge koji su podizani ili kupovani (poput zgrade *Internacionalnog univerziteta*) smatrao vakufom, tj. trajnim, neopozivim i neotuđivim dobrom Islamske zajednice.

Nekoliko mjeseci nakon smrti rahmetli muftije akademika Muamera Zukorlića pokrenuta je inicijativa da se dva ključna vakufska naučna zdanja, na kojima je u Katastru nepokretnosti Novi Pazar kao vlasnik bila upisana *Mufty fondacija*, formalno uvakufe, to jest prenesu na Islamsku zajednicu, što je i učinjeno, te su *Naučni centar BANU*, kao i zgrada *Internacionalnog univerziteta u Novom Pazaru*, uvakufljeni.

Imajući u vidu sve prethodno, kao i sve što ste Vi naveli u dopisu koji nam je dostavljen na uvid, ne vidimo ništa sporno da se u *Ugovoru* naglasi vakufski status *Naučnog centra BANU* u Novom Pazaru, te da je to jedna od najjačih garancija da će ovaj objekat – naučno zdanje, ostati trajno sačuvan i služiti svojoj namjeni zbog koje je osnovan, a to je da služi BANU, kao i njenim organizacijama i tjelima u realizaciji aktivnosti od nacionalnog i naučnog značaja.

S tim u vezi, predlažemo da se što prije potpiše *Ugovor* kojim će se naučno zdanje privesti namjeni i početi koristiti u svrhe zbog kojih je objekat pripreman. Uz izraze poštovanja, srdačno Vas selamim.

Predsjednik Mešihata

Muftija dr. Mevlud ef. Dudić

Objekat u kojem se nalazi predsjednički apartman u Naučnom centru BANU u Novom Pazaru.

Kabinet jednog od Odjeljenja u Naučnom centru BANU u Novom Pazaru.

Sa toka Skupštine BANU i zvaničnog početka sa radom Naučnog centra BANU u Novom Pazaru. (8.06.2015.)

ISLAMSKA ZAJEDNICA U SRBIJI

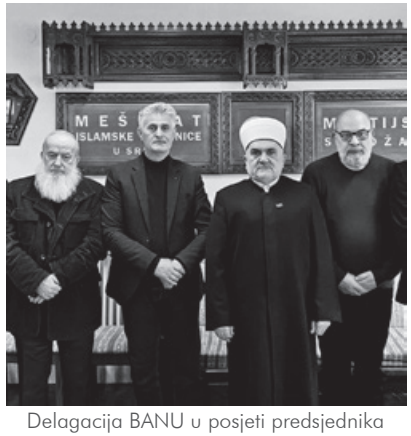
U skladu sa Vašim preporukama, dostavljenim u formi Izvoda iz zapisnika sa posljednje sjednice Predsjedništva BANU, predlažemo sljedeći nacrt Ugovora:

UGOVOR O REGULISANJU MEĐUSOBNIH ODNOSA IZMEĐU MEŠIHATA ISLAMSKE ZAJEDNICE U SRBIJI I BOŠNJAČKE AKADEMIJE NAUKA I UMJETNOSTI

zaključen u Novom Pazaru dana 18.07.2022. godine između:

1. – Mešihat Islamske zajednice u Srbiji, sa sjedištem u Novom Pazaru, Gradska 1, MB 17712969, PIB 105149849, koju predstavlja predsjednik, muftija dr. Mevlud-ef. Dudić sa prebivalištem u Novom Pazaru, Karađorđeva bb, JMBG 2107966784322 (u daljem tekstu: MEŠIHAT), s jedne strane i

2. – Bošnjačka akademija nauka i umjetnosti, sa sjedištem u Sarajevu i Novom Pazaru, ID 4201797910007, koju predstavlja predsjednik, akademik Mehmed Akšamija, sa prebivalištem u Sarajevu (u daljem tekstu BANU), s druge strane.

Delagacija BANU u posjeti predsjednika Mešihata Islamske zajednice u Srbiji muftije dr. Mevluda ef. Dudića.

Strane ugovornice su postigle saglasnost o sledećem:

Čl. 1

Predmet ovog ugovora je uređivanje odnosa između Mešihata IZ-e u Srbiji i BANU u pogledu korištenja i brige nad zgradom Naučnog centra BANU (objekat na kat. parceli 519, KO Novi Pazar, površine 50 ari i 59 metara kvadratnih, upisan u Listu nepokretnosti kao svojina Mešihata, br. 71, po Rješenju Službe za katastar nepokretnosti Novi Pazar, br. 952-02-5-047-119008/2021 od 06.01.2022. godine) kojim je upravljala Mufty fondacija, a koja je ugovorom o poklonu – uvakufljenju (OPU 837-2022) istu predala na upravljanje Mešihatu Islamske zajednice.

Čl. 2

Zgrada Naučnog centra se ovim ugovorom stavlja na raspolaganje BANU na neodređeno vrijeme, da služi BANU, njenim organizacijama i tijelima u organizovanju aktivnosti.

Čl. 3

Danom potpisivanja ovog ugovora BANU preuzima sve obaveze koje proističu iz korištenja predmetnih nepokretnosti, koje će tretirati pažnjom dobrog privrednika.

Čl. 4

Ugovorne strane konstatuju da će zajednički doprinositi shodno svojim mogućnostima i raditi na unapređenju i promociji ovog naučnog zdanja u svrhe njene primarne namjene, odnosno promociji nauke i kulture.

Čl. 5

Strane ugovornice zajednički konstatuju da će BANU u slučaju potrebe predložiti MEŠIHATU da se jedan dio predmetnih nepokretnosti ustupi trećim organizacijama nacionalnog karaktera radi ostvarivanja njihovih programskih ciljeva, sa kojima može potpisati ugovor o korištenju, uz pisanu saglasnost MEŠIHATU.

Predsjednik BANU akademik Mehmed A. Akšamija u razgovoru sa predsjednikom Mešihata Islamske zajednice u Srbiji muftijom dr. Mevludom ef. Dudićem.

Čl. 6

MEŠIHAT i BANU će imenovati tročlanu komisiju koja će izvršiti primopredaju i napraviti popis inventara i zatečenog stanja na nepokretnostima.

Čl. 7

Radi efikasnijeg upravljanja i servisiranja predmetnim nepokretnostima bit će

formirano mješovito tijelo (Mutevelijsko vijeće) sastavljeno od po jednog člana naučnih i nacionalnih bošnjačkih institucija (MEŠIHAT IZ-e U SRBIJI, BANU, SBK, MATICA BOŠNJAČKA, BNF).

Čl. 8

Ovo tijelo će brinuti isključivo o tehničkim poslovima vezanim za upravljanje predmetnim nepokretnostima.
Njegova nadležnost prestaje po automatizmu danom kada prostor namijenjen izvornoj svrsi (Naučnog centra BANU) izgubi smisao izvorne namjene ili kada se desi da se posebnim aktom definiše svrha njene dalje upotrebe saglasno šerijatskom pravu.

Čl. 9

MEŠIHAT i BANU zajednički ugovaraju da će BANU od dana primopredaje predmetne nepokretnosti preuzeti na sebe sve troškove redovnog i tekućeg održavanja, kao i svih poreza.

Čl. 10

Ovaj ugovor je sačinjen u 4 istovjetna primjerka, po 2 primjerka za svaku stranu ugovornicu.

UGOVORNE STRANE

Predsjednik BANU-a
Akademik Mehmed Akšamija

Predsjednik Mešihata
Islamske zajednice u Srbiji
Muftija dr. Mevlud-ef. Dudić

BANU
BOŠNJAČKA AKADEMIJA NAUKA I UMJETNOSTI
BOSNIAK ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS

Kao mišljenje/reakciju na ponuđeni *Ugovor*, (od 18.07.2022.) Predsjedništvo je uputilo nacrt **vakufname** i dopis Muftiji sandžačkom prof. dr. Mevludu Dudiću (28.07.2022., br. 09-11/22) sljedećeg sadržaja:

PONUĐENI TEKST VAKUFNAME

بسم الله الرحمن الرحيم
مَّثَلُ الَّذِينَ يُنفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ كَمَثَلِ حَبَّةٍ أَنبَتَتْ سَبْعَ سَنَابِلَ فِي كُلِّ سُنبُلَةٍ مِّائَةُ حَبَّةٍ، وَاللَّهُ يُضَاعِفُ لِمَن يَشَاءُ، وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ (البقرة، 261)

Primjer onih koji troše svoj imetak na Allahovom putu je sličan zrnu iz kojeg niče sedam klasova, gdje u svakom klasu ima stotinu zrna. A Allah udvostručuje dobit kome hoće jer je neizmjerno Milostiv i Sveznajući (Al-Baqarah, 261)

V A K U F N A M A

U ime Allaha, Svemilosnog, Samilosnog!

Neka je hvaljen Allah Svevišnji, Stvoritelj svjetova, vidljivih i nevidljivih! I neka je blagoslov i selam na Allahovog Poslanika Muhameda, Alejhisselama, na njegovu časnu porodicu, na njegove časne ashabe i sve ljude koji su slijedili i koji slijede put islama! Selam bosanskim sinovima – šehidima, koji su dali svoje živote za slobodu dina i ummeta.

Vjerujući i nadajući se u Allahovu milost i nagradu, ja, Allahov rob i dužnik:

VAKIF FARUZ ČRNIŠANIN
iz Sandžaka, Novi Pazar, Barakovac

u ime Allaha Svevišnjeg uvakufljejem od mog imetaka, zemljišnu parcelu (navesti ime parcele) na k.č. br. 519, KO Novi Pazar površine oko 2000m/kvadratnih metara na ime Bošnjačke akademije nauke i umjetnosti (BANU) u svrhu razvoja i promocije nauke, umjetnosti i kulture kod Bošnjaka ma gdje bili…

I vjerujući i nadajući se u Allahovu milost i nagradu mi, Allahovi robovi i dužnici:

NEIMENOVANI DONATORI – VAKIFI
UZ POSREDOVANJE RAHMETLI MUFTIJE MUAMERA ZUKORLIĆA

iz Sandžaka i Bosne uvakufljejemo od našeg imetaka kupljenu zgradu na zemljišnoj parceli k.č. br. 519, KO Novi Pazar na ime Bošnjačke akademije nauke i umjetnosti (BANU) u svrhu razvoja i promocije nauke, umjetnosti i kulture kod Bošnjaka ma gdje bili.

Neka se s navedenom uvakufljenom zemljišnom parcelom
i zgradom islamski i domaćinski postupa!

Mi, vakifi ovoga hajrata, svjesni da je ovaj svijet prolazan te da će se plodovi našeg rada i truda ubirati na Budućem svijetu – Ahiretu, učimo dovu Milostivom Allahu da naš bošnjački narod, našu naciju, našu domovinu Sandžak i Bosnu, kao i cijeli ummet Poslanika Muhammeda, Alejhisselam, zaštiti od svih zala i iskušenja, koja nismo u stanju nositi na Ovome svijetu.

Molimo Milostivog Allaha da oprosti grijehe našim roditeljima. Molimo Ga da se smiluje svim našim merhumima na Dan kada se neće gledati ni porijeklo, ni rod, ni imetak već samo dobra djela.

Ovaj nijjet vakifa Faruza Črnišanina i neimenovanih donatora vakifa o tome da je njihov vakuf namijenjen BANU-u ima se bespogovorno poštivati tako da niko nema pravo njihov nijjjet uvakufljenja mijenjati ni pod kojim izgovorom niti pod bilo kojim okolnostima.

U slučaju prestanka rada i djelovanja BANU, brigu o ovom vakufu preuzima Mešihat Islamske zajednice u Srbiji sa sjedištem u Novom Pazaru!

Neka je prokletstvo na svakoga ko pokuša promijeniti ili zloupotrijebiti nijjet vakifa ovoga vakufa do Sudnjega dana!

Gospodaru naš, upiši ovo hairli djelo u knjigu dobrih djela vakifa i budi im Milostiv na Sudnjem danu!

Svjedoci/Šahidi
Muftija Mevlud Dudić
Mustafa Cerić, reisu-l-ulema (1993-2012)

Datum:
18. zu-l-hidždže, 1443.
17. juli, 2022.

Po zaključenju rada Skupštine BANU i zvaničnog početka sa radom Naučnog centra BANU u Novom Pazaru. (8.06.2015.)

BANU
BOŠNJAČKA AKADEMIJA NAUKA I UMJETNOSTI
BOSNIAK ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS

Mešihat Islamske zajednice u Srbiji
Prof. dr. Mevlud Dudić, predsjednik

Sarajevo, 28.07.2022., br. 09-11/22.

Poštovani, Es-selamu alejkum,

Cijenimo veoma važnim dovesti do kraja i pravno definisati status *Naučnog centra BANU* u Novom Pazaru, kako zbog generacija koje dolaze, tako i zbog nas samih i naše daljnje saradnje.

Podsjećamo vas, da nam je poznato kako je *Mufty fondacija* uvakufila *Naučni centar BANU* i predala ga *Mešihatu Islamske zajednice na upravljanje*.*[10] Nismo se oglašavali tim povodom iz razloga, što za nas nije bilo upitno sljedeće:

Prvo, da je *Mufty fondacija* bila nužna forma i tehničko pitanje organizovanja i servisiranja *Naučnog centra* usljed činjenice da se on ne nalazi u istoj državi u kojoj se nalazi Akademija, te je zbog toga bilo potrebno naći model registrovanja, koji bi omogućio nesmetano servisiranje centra;

Drugo, prema kazivanju rahm. akademika muftije Zukorlića i njegovih najbližih saradnika *Naučni centar BANU* je nastao od donacija koje je u ime BANU-a prikupljao akademik Zukorlić sa saradnicima, te je na taj način ovo impresivno zdanje nastalo dobrovoljnim prilozima raznih donatora. Tako da je bilo moguće da se 10. juna 2015. godine obavi svečana promocija u *Naučni centar BANU* organizovanjem redovne Skupštine akademije.*[11]

Treće, Predsjedništvo BANU niti Akademija kao cjelina nikada nije osporilo namjeru da ovo zdanje bude **vakuf**. To po nama, saglasno šerijatu, **vakifi** mogu biti samo oni koji su svojim prilozima omogućili nastanak ovog zdanja, te u duhu takve činjenice smatramo da je namjenu ovoga prostora moguće definisati samo **vakufnamom**. Saglasno tom stavu, nakon neuspjelih potpisivanja ugovora

*[10] Vidjeti, dostupno na: https://sandzakpress.net/mufti-fondacija-kako-je-namijenio-rahemtli-muftija/. Pristupljeno 28.10.2022.; https://www.snews.rs/saga-o-uvakufljenju-uvakufljenog-vakufa-zahvala-sa-stamparskom-greskom-ili-pripremljena-za-sutra/; Pristupljeno 28.10.2022.

*[11] Vidjeti, dostupno na: https://saff.ba/otvoren-naucni-centar-bosnjacke-akademije-nauka-i-umjetnosti-u-novom-pazaru/; Pristupljeno 28.10.2022.

28. 06. 2022. Predsjednik Mešihata IZ-e u Srbiji muftija dr. Mevlud ef. Dudić uručio je Zahvalu za uvakufljenje Mufti fondaciji za zemljište sa objektom Naučnog centra BANU za potrebe bošnjačkih nacionalnih institucija u Barakovcima – Novi Pazar.
Zahvalu su u ime Mufti fondacije primili predsjednik UO Usame Zukorlić i upravitelj Zuhdija Zukorlić.

između *Instituta za historiju, demografiju i antropologiju Sandžaka*, odnosno njegovog direktora (inače potpredsjednika BANU, akademika Šerbe Rastodera) i *Mešihata Islamske zajednice u Srbiji*,*[12] Predsjedništvo BANU je zainteresovano da se nedoumice premoste na najprihvatljiviji način. U duhu takvog nastojanja predočena je mogućnost da najveći autoriteti u IZ Bosne i Hercegovine sačine vakufnamu i predoče je Mešihatu IZ u Srbiji na verifikaciju i upis unutar registra Vakufske direkcije Mešihata IZ u Srbiji. Kako do toga još nije došlo, slobodni smo da Vam predočimo sljedeće:

S obzirom da za nas **konačno uvakufljenje**, koje smo predočili u dostavljenoj **vakufnami** nije sporno, to **pominjanje jednog ili više vakifa smatramo formalnim ali ne i suštinskim razlogom da se pomenuta vakufnama ne verifikuje i registruje**. Uostalom, u cjelosti smo spremni da javno objelodanimo tekst vakufname koji smo vam ponudili i da ga (po potrebi) usaglasimo sa vakufnamom kojom ste vi objelodanili uvakufljenje objekta *Naučnog centra* u Novom Pazaru sa *Mufty fondacije* na *Mešihat IZ u Srbiji*.

Poštovani prijatelji,

Cijenimo da iz konfuzije koja je nastala iz formalnih razloga trebamo što prije izaći a najkasnije, prije održavanja Skupštine BANU (do 1. septembra) to vas molimo da nas obavijestite da li ste spremni da verifikujemo i registrujemo dostavljenu vakufnamu, odnosno da (po potrebi) usaglasimo sa vakufnamom kojom ste Vi objelodanili u roku do 1. septembra o.g. U protivnom mi ćemo morati Skupštinu informisati o nastalom "nesporazumu", razlozima (ne) preuzimanja *Naučnog centra BANU*. Istovremeno bi bili dužni o tome izvijestiti javnost i naravno donatore, koji su slijedeći povjerenje u generalnog sekretara BANU, rahmetli akademika Muamera Zukorlića, značajan dio svojih sredstava poklonili/darivali/namijenili za kupovinu i opremanje *Naučnog centra BANU*. Bitna napomena je i da uzmete na razmatranje naš sljedeći stav: da li će u

*[12] Vidjeti, dostupno na: https://mesihat.org/2021/11/21/predsjednik-mesihata-primio-predsjednika-banu/; https://mesihat.org/2022/07/20/muftija-dudic-primio-akademike-aksamiju-i-rastodera/; Pristupljeno 30.08.2022.

Dana 21.11.2021. godine delegacija BANU-a koju su činili: predsjednik akademik Mehmed Akšamija i potpredsjednik akademik Šerbo Rastoder posjetila je Mešihat Islamske zajednice gdje ih je primio predsjednik, muftija dr. Mevlud ef. Dudić sa saradnicima. Potpredsjednik BANU akademik Rastoder izrazio je zadovoljstvo ovako organiziranom Islamskom zajednicom kao garantom i budućih projekata od značaja za bošnjački narod. Također, bilo je riječi o nekoliko važnih projekata koji su planirani u budućnosti.

Predsjednik Mešihata Islamske zajednice muftija dr. Mevlud ef. Dudić, 20.07.2022. godine, primio je predsjednika BANU-a akademika Mehmeda Akšamiju i direktora Instituta akademika Šerbu Rastodera. Između ostalog, bilo je i riječi o ponuđenom Nacrtu ugovora za korištenje prostora objekta BANU (Naučnog centra BANU) u Novom Pazaru od strane Mešihata islamske zajednice u Sandžaku. Zaključeno je da Predsjedništvo BANU treba donijeti svoj konačni stav o datom nacrtu.

vakufnami biti pomenuti samo neki ili svi vakifi za nas je formalno pitanje a nikako ne, razlog za nepostizanje dogovora.

Napomena:
Ukoliko pokažete spremnost da prihvatite dostavljeni tekst vakufname, odnosno (po potrebi) usaglašen sa vakufnamom kojom ste vi objelodanili, mi bi bili spremni da vam predložimo i sljedeće: da zgrada *Naučnog centra* bude proglašena imenom "**Vakuf akademika Muamera Zukorlića**" i da se pored toga na zidu zdanja ukleše tekst Vakufname. Time bi po nama, ispunili, ne samo želju rahmetli akademika Zukorlića, nego i narodu konkretno pokazali naše poštovanje prema djelima koje je ostavio.

Uz Mahzus Selam,

Akademik Mehmed A. AKŠAMIJA, predsjednik BANU

BANU
BOŠNJAČKA AKADEMIJA NAUKA I UMJETNOSTI
BOSNIAK ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS

Mešihat Islamske zajednice u Srbiji je odgovorio 16.09.2020. godine (no. 183/22) u kojem se indirektno ne prihvata naš prijedlog Nacrta ugovora oko preuzimanja objekta Naučnog centra BANU u Novom Pazaru, odnosno predočena vakufnama, unutar koje je precizno naznačeno kako je riječ o vakufu, a ne o vlasništvu. Šire obrazloženje je dato u sljedećem dopisu:

Poštovani,

ISLAMSKA ZAJEDNICA U SRBIJI

Želim Vas obavijestiti da smo na redovnoj sjednici Mešihata, održanoj 24.08.2022. godine, razmatrali prijedlog Predsjedništva BANU-a, kojeg ste uputili 28.07.2022.. dopis br. 09-11/22, a koji se tiče statusa *Naučnog centra Banu* u Novom Pazaru, te da su tom prilikom donijeti sljedeći zaključci.

Mešihat IZ-e u Srbiji izražava poštovanje prema BANU-u, njenom predsjedništvu i svim članovima, te potvrđuje spremnost da učestvuje i podrži sve projekte od općeg značaja za Bošnjake, koji se iniciraju od strane Akademije.

Mešihat daje punu podršku i smatra prikladnim poslednji nacrt *Ugovora*, od 18.07.2022., kojeg je predsjednik Mešihata i glavni muftija dr. Mevlud ef. Dudić, nakon razgovora sa akademikom Šerbom Rastoderom i konsultacija, uputio Predsjedništvu BANU-a na razmatranje i potpisivanje.

Mešihat ocjenjuje nepotrebnim promjenu vlasništva na zemljištu i objektu, tj. njegov status *vakufa Islamske zajednice*, iz objektivnih razloga, jer je to najveći garant njegovog trajnog očuvanja i korištenja u skladu sa primarnom namjenom, tj. promocijom nauke i kulture, te da takav status objekta i zemljišta ni na koji način ne ograničava niti sputava BANU u pogledu korištenja, niti negativno utiče na realizaciju planiranih aktivnosti, a posebno se ne kosi sa namjerom onih koji su svojm sredstvima pomogli uspostavljanje ovog naučno-nacionalnog vakufa, niti onih koji su tu aktivnost inicirali i predvodili sve do njene realizacije, na čijem čelu je bio rah. akademik Muamer Zukorlić, dugogodišnji muftija sandžački i predsjednik Mešihata, te generalni sekretar BANU-a, tako da smo saglasni da je svojim ličnim zalaganjem i zaslugama opravdao da ovaj *Naučni centar BANU* može ponijeti njegovo ime.

Iz tog razloga, a u cilju reguliranja međusobnih prava i obaveza, te pokretanja konkretnih aktivnosti u pomenutom naučnom zdanju od strane BANU-a, njenih organizacija i tijela, članovi Mešihata su se saglasili o važnosti i potrebi

21.11.2021. godine delegacija BANU-a u posjeti porodice rahm. akademika Muamera Zukorlića u selu Orlje, općina Tutin.

potpisivanja poslednjeg nacrta *Ugovora*, te da su formalnosti na kojima se insistira neopravdan uzrok odlaganja, nesporazuma ili nepreuzimanja *Naučnog centra BANU*.

Uz izraze osobnog poštovanja prema Vama i Predsjedništvu, srdačno Vas selamim.

Predsjednik mešihata
Muftija dr. Mevlud ef. Dudić

BANU
BOŠNJAČKA AKADEMIJA NAUKA I UMJETNOSTI
BOSNIAK ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS

Sa sjednice Predsjedništva BANU-a od 21.10.2022. upućen je sljedeći dopis Mešihatu Islamske zajednice u Srbiji:

Mešihat Islamske zajednice u Srbiji
Prof. dr. Mevlud Dudić, predsjednik

Sarajevo, 22.10.2022.

Poštovani, Es-selamu alejkum,
Nakon dopisa koji ste uputili 16. septembra 2022. godine, broj 183/22, obavještavamo Vas da je održana sjednica Predsjedništva Bošnjačke akademije nauka i umjetnosti 21. oktobra 2022. godine na kojoj je razmatran prijedlog rješavanja i definiranja statusa *Naučnog centra BANU* u Novom Pazaru. Na sjednici, Predsjedništvo je usvojilo sljedeće zaključke:

1. Predsjedništvo BANU ostaje pri stavu da je neophodno donijeti pismenu **vakufnamu o uvakufljenju zgrade** za potrebe rada *Naučnog centra Bošnjačke akademije nauka i umjetnosti*.

2. Predsjedništvo BANU podsjeća da **vakuf** podrazumijeva **vlasništvo Svevišnjeg Allaha na korist svih ljudi**.

3. Predsjedništvo BANU poziva da se već predložena **vakufnama**, koju je napisao akademik Mustafa Cerić, **prihvati uz moguće dopune i upisivanja imena svih vakifa**.

4. Nakon donošenja pismene vakufname izabrat će se **mutevelija Vakufa**, kojem će se odrediti ovlaštenja i odgovornosti za **upravljanje Vakufom**, a to znači da brine o izvršenju volje vakifa.

5. Na temelju duha i slova vakufname, Predsjedništvo Akademije pristaje na potpisivanje *Ugovora* sa zainteresiranim stranama o načinu korištenja vakufa *Naučnog centra BANU*.

Uz Mahzus Selam,

Akademik Mehmed A. AKŠAMIJA, predsjednik BANU

NAPOMENA:

Do okončanja rada na pripremi izvedbenog rješenja za štampu ovog Glasnika, nije došlo do obostranog usaglašavanja stavova za moguće preuzimanje/korištenje vakufa *Naučnog centra BANU* u Novom Pazaru.

Osnovači, prijatelji i gosti na Osnivačkoj skupštini "Instituta za historiju, demografiju i antropologiju Sandžaka" u Novom Pazaru. (29.01.2022.)

III.
Osnivanje BANU Instituta za historiju, demografiju i antropologiju u Novom Pazaru s kancelarijom u Rožajama - taksativno

Na osnovu elaborata koji je prezentirao akademik Šerbo Rastoder na II sesiji Skupštine BANU od 14.02.2022., prihvaćeno je osnivanje *Instituta za historiju, demografiju i antropologiju Sandžaka*. Dodatno su prezentirane i informacije o obavljenim pripremama za održavanje *Osnivačke skupštine Instututa*, osnivanju radne grupe – komisije za izradu osnivačkih akata, načinu pribavljanja neophodnih saglasniosti, izradi pravnih akata i sistematizaciji radnih mjesta, što ih je također pripremio akademik Šerbo Rastoder u saradnji sa akademikom Akšamijom.*[13]

Naime, sjedište Instituta bi bilo u Novom Pazaru, najvjerovatnije u prostoru već uvakufljenog objekta za tu namjenu. Institut bi bio zasebna naučna ustanova unutar BANU i radila bi na realizaciji projekata koje bi odobravao Savjet (Naučni odbor) za svaku godinu. U tom smislu, osnov rada bi bili projekti koji bi bili odobreni od strane nadležnih organa Instituta.

Institut za historiju, demografiju i antropologiju Sandžaka osnovan je na osnivačkoj skupštini održanoj 29.01.2022 godine u Novom Pazaru pod pokroviteljstvom Bošnjačke akademije nauka i umjetnosti i uz učešće više od 50 osnivača, intelektualaca, profesora univerziteta i akademika, kao i pedesetak prijatelja Instituta.*[14]

*[13] Vidjeti, dostupno na: https://www.bosnjaci.net/print.php?pid=75003; Pristupljeno 28.10.2022.

*[14] Vidjeti, dostupno na: https://www.danas.rs/vesti/drustvo/osnovan-institut-za-kulturu-demografiju-i-istoriju-sandzaka/; Pristupljeno 28.10.2022.

Osnivačka skupština "Instituta za historiju, demografiju i antropologiju Sandžaka" u Novom Pazaru pod pokroviteljstvom Bošnjačke akademije nauka i umjetnosti. (29.01.2022.)

Dio predsjedavajućih Osnivačkom skupštinom Instituta za historiju, demografiju i antropologiju Sandžaka u Novom Pazaru. Akademik Mehmed A. Akšamija, Prof. dr. Mevlud Dudić, predsjednik Mešihata IZ-e u Srbiji i akademik Šerbo Rastoder.

Zainteresirani koji su bili spriječeni da dođu na Osnivačku skupštinu, imali su mogućnost učešća/diskusije putem video linka.

Predsjednik BANU akademik Mehmed A. Akšamija je u uvodnom govoru istakao kako su "... kreativnost i inovativnost razvojni imperativi 21. stoljeća, pa shodno tome zastupamo stav da Akademija ima ključnu ulogu u razvoju ljudske multipotencijale – od individue do ličnosti u funkciji; nacionalne i interkulturalne, duboko etičke i estetičke spoznaje i razumijevanje svijeta na duševnu i duhovnu dobrobit i blagostanje i pojedinca i društva. Svjesni da razumijevanje potrebe odgovarajuće zastupljenosti, međusobne povezanosti različitih oblika djelovanja i promocije navedenih uloga zahtijeva kreativnost i inovativnost u generativnoj, kako organizacionoj, tako i naučnoj ulozi, s tim da se kreativnost i inovativnost poimaju ne samo kao vitalni lični nego i značajni edukacijski poduhvati.

Predsjednik BANU akademik Mehmed A. Akšamija tokom uvodnog govora.

U skladu s tim BANU je u okviru inicijacije i razvoja programa za 21. stoljeće, između ostalog planirala i organiziranje i osnivanje institucije koja bi se bavila istraživanjem, edukacijom i sistematskim organiziranim i naučno utemeljenim pitanjima od značaja za prošlost, kulturu, demografiju, religiju i antropologiju kompletne oblasti Sandžaka. Današnje osnivanje *Institut za historiju, demografiju i antropologiju Sandžaka* kao naučne institucije, interdisciplinarne orijentacije, omogućit će kontinuirano i sistematično inovativno izučavanje, čiji će doprinos društvenom i kulturnom razvoju i oblikovanju zacrtanih vrijednosti biti od značaja. Svjesni smo, da će se ova inicijacija BANU Instituta provoditi lokalno, interdisciplinarno, nacionalno i transnacionalno u okviru regionalnog poslanstva na istraživačkom i kulturnom području Sandžaka, kao apolitični radni i reprezentativni sastavni dio akademskog društva. Uvjereni smo da će Instutut postati vodeće nacionalno, regionalno, a zašto ne i međunarodno središte znanja i kreativnosti, centar izvrsnosti u istraživanju, koji će strateškim i aplikativnim razvojem kreativno upućivati i rješavati društvene, historijske, socijalno političke, vjerske i međukulturne teme u regiji Sandžaka. Kao dio otvorenog akademskog društva ponudit će projekte koji mogu doprinijeti održivom razvoju, miru i demokratiji, te time dati svoj doprinos integraciji Bošnjaka na naučnim činjenicama uz poštivanje različitosti što podrazumijeva toleranciju i uvažavanje.

I na koncu moguće je kazati da će vrata *Instituta za historiju, demografiju i antropologiju Sandžaka* biti otvorena za sve intelektualne potencijale od mlađih naraštaja do zrelih intelektualnih ličnosti, podrazumijeva se pod uvjetom da zadovoljavaju sve potrebne kriterije Instituta za bilo koji vid angažmana, te da su kritičkim mišljenjem, komunikacijom, kolaboracijom i kreativnošću spremni učestvovati u pripremi uvođenja svih nas u globalno društvo 21. stoljeća."

• Vrlo brzo je došlo do aktiviranja kancelarije u Rožajama. Naime, zahvaljujući humanoj i dobroj volji prijatelja Instituta, gosp. Ismeta Dedeića, porijeklom iz Rožaja, kancelarija *Instituta za historiju, demografiju i antropologiju Sandžaka*

je smještena u objekat koji predstavlja svojevrstan biser sačuvane sandžačke arhitekture. Povodom preuzimanja objekta na korištenje, te održavanje prve sjednice Skupštine Instituta, akademik Šerbo Rastoder, direktor Instituta je izjavio:

„Danas smo imali privilegiju i čast da u kući jednog od naših prijatelja i od danas potpredsjednika *Upravnog odbora Instituta* **Ismeta Dedeića**, otvorimo prvu *Kancelariju Instituta* u Rožajama. Ova kancelarija nije samo akt dobre volje i eventualnog vakufa jednog našeg dragog čovjeka, nego je ovaj akt potvrda onoga što smo obećali na Osnivačkoj skupštini da realizujemo. Danas smo na sjednici Upravnog odbora donijeli još niz drugih važnih odluka, koje korespondiraju sa našom osnovnom činjenicom i idejom da Institut mora da proizvodi dobro za sve nas. To dobro za sve nas je definisano danas kao nešto što pripada svima i ja mogu reći, kao neko koga je Upravni odbor izabrao za direktora Instituta, da me raduje saradnja sa ovim ljudima koji su svaki na svoj način pokazali određen stepen volje i entuzijazma da ovo sve uspije," kazao je akademik Šerbo Rastoder.*[15]

Objekat Kancelarije BANU Instituta u Rožajama.

Akademik Šerbo Rastoder tokom iznošenja ekspozea o razlozima osnivanja, ustrojstva, načina rada i ciljeva Instituta.

*[15] Vidjeti, dostupno na: https://sanapress.info/2022/02/26/otvorena-kancelarija-instituta-za-historiju-demografiju-i-antropologiju-sandzaka-u-rozajama/; https://naslovi.net/2022-02-26/sandzakpress/otvorena-kancelarija-instituta-za-historiju-demografiju-i-antropologiju-sandzaka-u-rozajama/30020705; Pristupljeno 28.10.2022.

„Otvaranje i stavljanje u funkciju kancelarije novoosnovanog BANU Instituta u Rožajama je jedan vid proširenja aktivnosti Bošnjačke akademije nauka i umjetnosti. Pored Novog Pazara, Sarajeva i u Rožajama je otvorena kancelarija koja će djelovati po principima i u okviru statutarnih normi ovog novoosnovanog Instituta BANU. Velika je stvar i drago nam je što smo mogli učestvovati u organizaciji, osnivanju, kao i u budućem radu ove naučne ustanove“, kazao je akademik Mehmed A. Akšamija.*[16]

*[16] *Ibid.*

„Prije svega o Bošnjacima ali svakako i o ostalim narodima koji žive na ovom prostoru, Albancima, Srbima, Crnogorcima, Romima i svim ostalim građanima Sandžaka. Ovdje je ovaj Upravni odbor okupio ljude različitih profila iz skoro svih mjesta i teritorija gdje živimo. Mi smo u ovom odboru objedini duhovnost, umjetnost, književnost, nauku, privredu, diplomatiju, politiku i sve ono što je potrebno jednoj ovako respektabilnoj instituciji. Naravno, mi smo u ovom veoma teškom vremenu za cijelu Evropu i svijet, poslali poruku da smo usredsređeni prema nauci, prema prosperitetu i prema razvoju i ja sam uvjeren da će Sandžak svojim radom i svojim djelovanjem na polju nauke i kulture i svim drugim korisnim oblastima, biti faktor stabilnosti Crne Gore, Srbije i cijelog regiona“*[17], istakao muftija sandžački Abdurahman Kujević, predsjednik Upravnog odbora Instituta.

*[17] Vidjeti, dostupno na: https://www.bnfondacija.com/otvorena-kancelarija-instituta-za-historiju-demografiju-i-antropologiju-sandzaka-u-rozajama/; Pristupljeno 28.10.2022.

Potpredsjednik Upravnog odbora i čovjek koji je svoj objekat dao na korištenje za prostorije kancelarije Instituta, poručio da mu je drago da će se iz ovog objekta slati znanje, poruke mira, tolerancije i suživota.

Ulazni dio u objekat Kancelarije BANU Instituta u Rožajama.

„Mislim da je ovo danas jedan svijetao događaj i dobra vijest za sve ljude iz Sandžaka, da smo sazreli do tog nivoa da znamo da trebamo formirati naučne institucije i da samo znanjem i naukom možemo prezentirati nas, našu kulturu i sve ono što nas čini narodom. Sretan sam što sam dosadašnjim radom uspio da napravim neku kuću, javno dobro koje će se koristiti i odakle će se slati znanje, poruke mira, poruke tolerancije i suživota na ovim sandžačkim prostorima.“*[18], kazao je Ismet Dedeić.

*[18] *Ibid.*

Rožajac Ismet Dedeić, aktuelni šef Zavoda za planiranje, projektovanje i razvoj Brčko distrikta Bosne i Hercegovine, veoma sposoban i human čovjek, dao je na korištenje svoju porodičnu restauriranu kuću za Kancelariju Instiuta za historiju, demografiju i antropologiju Sandžaka u Rožajama.

Bošnjačka akademija nauka i umjetnosti je nakon osnivanja Instituta za historiju, demografiju i antropologiju Sandžaka u Novom Pazaru otvorila i kancelariju Instituta u Rožajama. (26.02.2022.)

Održan je sastanak Upravnog odbora na kojem je za direktora Instituta izabran akademik Šerbo Rastoder, za predsjednika Upravnog odbora muftija sandžački hfz. Abdurrahman ef. Kujević, a za potpredsjednika Ismet Dedeić.

• Javnosti je 23.04.2022. prezentiran koncept i poziv Instituta za historiju, demografiju i antropologiju Sandžaka pri BANU za *Ljetnu školu omladine Sandžaka* od 18-24 jula o.g. u Novom Pazaru i Rožajama. Radni naslov škole je: "**Mladi Bošnjaci između tradicije, ambicije i stvarnosti**".*[19]

*[19] Vidjeti, dostupno na: https://historiografija.ba/article.php?id=1239; https://www.youtube.com/watch?v=-lAjqZ1rqfw; https://www.hocu.ba/indexphp/hocupriliku/ljetnja-skola-omladine-sandzaka-mladi-bosnjaci-izmedju-tradicije-ambicije-i-stvarnosti/; https://sandzakpress.net/svecano-otvorena-ljetnja-skola-omladine-sandzaka/; Pristupljeno 28.10.2022.

Brošura u formi poziva za "Ljetnu školu..." i prezentacije koncepta škole.

Uvodničari na prvoj sesiji "Ljetne škole..."

Početak "Ljetne škole omladine Sandžaka" u organizaciji BANU Instituta za historiju, demografiju i antropologiju Sandžaka, unutar prostora Naučnog centra BANU u Novom Pazaru. Polaznici su studenti, postdiplomci i doktoranti na fakultetima humanističkih nauka i umjetnosti iz cijelog svijeta. (18.07.2022.)

• U okviru susreta akademika Rastodera u Istanbulu (22.03.2022.) na *Gelişim Üniversitesi* sa doktorantima i postdiplomcima sa naših prostora na Univerzitetima u Turskoj, upriličena je i promocija I*nstituta za historiju, demografiju i antropologiju Sandžaka* u ukviru *Međunarodnog kongresa primijenjenih društvenih znanosti* ("Uluslararası Uygulamalı Sosyal Bilimler Kongresi - USBK2022").*[20]

• Također, na impozantnom skupu u Skopju (29.03.2022.) pod pokroviteljstvom Bošnjačke akademije nauka i umjetnosti prezentiran je *Institut za historiju, demografiju i antropologiju Sandžaka*.

*[20] Vidjeti, dostupno na: https://panel.gelisim.edu.tr/assets/2022/dokumanlar//ubf-bulten-mart-2022compressed_cb0e31c98e87496086ca0ae277a806cd.pdf; Pristupljeno 28.10.2022.

Prezentacija BANU i Instituta za historiju, demografiju i antropologiju Sandžaka u Skopju. (29.03.2022.)

Moderator (prvi desno) bio je narodni poslanik u Parlamentu republike Sjeverne Makedonije doc. dr. Zećir Ramčilović.

Uvodničari o važnosti ovog temeljnog nacionalnog projekta bili su direktor BANU nstituta akademik Šerbo Rastoder, akademik Ferid Muhić, predsjednik UO Instituta muftija sandžački hfz. Abdurrahman ef. Kujević, dekan Fakulteta za islamske studije prof. dr. Enver Gicić i član Upravnog odbora Instituta Refik Akova. Moderator je bio narodni poslanik u Parlamentu republike Sjeverne Makedonije doc. dr. Zećir Ramčilović.

Nakon izlaganja učešće u konstruktivnoj diskusiji uzeli su predstavnici naučnog, političkog, kulturnog, privrednog i nevladinog sektora Sjeverne Makedonije.

Opći zaključak svih prisutnih, pored svekolikog oduševljenja zbog osnivanja Instituta, jeste da će naučnici i istraživači konačno ... "napisati istinu o nama i ispraviti lažnu historiju koja nam je bila nametnuta od strane onih koji nas tretiraju inferiornim u odnosu na sve druge".*[21]

*[21] Vidjeti, dostupno na: https://www.facebook.com/sveobosnjacimamk/posts/2362339097279434/; https://sandzakpress.net/u-skoplju-prezentiran-institut-za-sandzak/; Pristupljeno 28.10.2022.

Uvodničari na promociji u Skopju.

• Po okončanju priprema za promociju Instituta za historiju, demografiju i antropologiju Sandžaka u okviru *History Festa Sarajevo*, 11.06.2022., upućen je poziv svim članovima BANU (29.05.2022.), kao i široj javnosti da prisustvuje promociji Instituta, koja će se održati u dvije sesije u hotelu Hills.*[22]

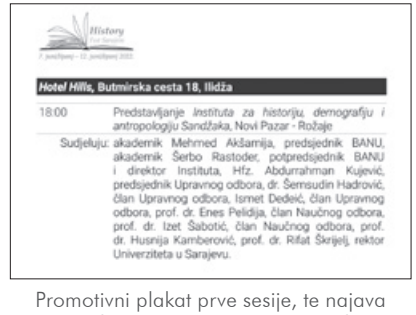

Promocija Instituta BANU pod pokroviteljstvom History Festa Sarajevo.
Prva sesija promocije BANU Instituta za historiju, demografiju i antropologiju Sandžaka u hotelu Hills. (18.07.2022.)

*[22] Vidjeti, dostupno na: https://www.historyfest.ba/assets/documents/History%20Fest%202022%20-%20Program.pdf; https://historiograhttps://www.bnfondacija.com/u-sarajevu-prezentiran-institut-za-historiju-demografiju-i-antropologiju-sandzaka/; https://sanapress.info/2022/05/31/u-sarajevu-11-juna-promocija-instituta-za-historiju-demografiju-i-antropologiju-sandzaka/; Pristupljeno 28.10.2022.

Promotivni plakat prve sesije, te najava unutar informativne brošure History festa o promociji Instituta BANU u Sarajevu.

11. juna 2022. Sarajevo, Hotel Hills, History Fest Sarajevo.

U Sarajevu prezentiran Institut za historiju, demografiju i antropologiju Sandžaka

Kako je više nego jasno da je do sada uloženo mnogo sredstava na realizaciji ove ideje čiji su idejni tvorci akademik Šerbo Rastoder, rahmetli muftija akademik Muamer Zukorlić, te plejada istaknutih dobronamjernih stvaralaca iz raznih oblasti društvenog života, sa skoro svih kontinenata koji su razumjeli potrebu formiranja Instituta i podržali ovu ideju, te pred Institutom sada stoje veliki izazovi realizacije programskih ciljeva i zadataka. Da bismo u realizaciji ove nesumnjivo potrebne institucije i bili što uspješniji, potrebno je da naš svakodnevni individualizam zamijenimo institucionalizmom.

Direktor Instituta za historiju, demografiju i antropologiju Sandžaka, akademik Šerbo Rastoder, poručio je da sve što je branjeno, nije izgubljeno.

„Ovo što mi radimo mi ne radimo ni protiv koga, mi radimo za sve. Na osnivačkoj skupštini pozvao sam sve intelektualne veličine da nam se pridruže, tako da nisam imao tu vrstu limita, ali sam imao jednu drugu. Naime, strašno mrzim neznanje i strašno mrzim prodavanje neznanja kao opšteg poimanja društva, te u tom smislu mislim da je ova naša misija tek prvi korak. Uskoro planiramo organizirati letnju školu, a pored letnje škole ćemo organizirati i brojne druge aktivnosti.

Institut kao naučna institucija ima ambiciju da postane središte naučne misli i u tom smislu će raditi na stručnom usavršavanju i osposobljavanju naučnog podmlatka, njegovom umrežavanju i podsticanju razmjene. Institut će primarno svoju aktivnost usredsrediti ka realizaciji projekata koje odobrava Naučni odbor a koji su sadržajem i ciljem okrenuti Sandžaku u najširem smislu."

*[23] Vidjeti, dostupno na: https://www.bnfondacija.com/u-sarajevu-prezentiran-institut-za-historiju-demografiju-i-antropologiju-sandzaka/; Pristupljeno 28.10.2022.

Prisutnima se među prvima obratio predsjednik Bošnjačke akademije nauka i umjetnosti akademik Mehmed A. Akšamija, ukazujući na važnost postojanja ovog instituta.

„Mi koji smo odlučili na sebe preuzeti odgovornost i težinu čina za uspostavljanje, nesmetan rad i odgovarajuću produkciju takvih institucija duha i nauke, kakva je BANU i njen Institut, do sada smo savladali inerciju naše intelektualne i političke javnosti, prebrodili osuđivanja i negacije, ulaske i izlaske zadovoljnih i nezadovoljnih pojedinaca, te činom osnivanja *Instituta za historiju, demografiju i antropologiju Sandžaka*, na čijem se čelu nalazi akademik Šerbo Rastoder, dokazujemo da osnivanje BANU i njenog Instituta, nije intelektualna avantura, pogotovo ne neki promašaj, nego akutna potreba i zadatak na čijem realiziranju želimo da učestvuje cijela naša javnost, kako bi se i naš narod mogao konačno predstaviti i ponositi takvim institucijama, kao što se svi drugi narodi oko nas predstavljaju i ponose svojim akademijama nauka i umjetnosti, institutima i njihovim edicijama."

Rektor Univerziteta u Sarajevu prof. dr. Rifat Škrijelj istakao je da je ovaj institut poput isturenog odjeljenja Univerziteta u Sarajevu, u smislu prikupljanja i obrade građe iz historije, antropologije i ostalih naučnih disciplina koje su potrebne da na prostoru ostave pisani trag za generacije koje dolaze.

S obzirom da je prezentacija Instituta organizirana u okviru manifestacije *History fest Sarajevo*, u čije se ime prisutnima obratio prof. dr. Husnija Kamberović.

„Vjerujem da ovaj institut ima perspektivu i mogućnosti, šanse i budućnost, jedino ukoliko se dosita istinski bude bavio naukom. Vjerujem da će prof. Rastoder, kao što je i najavljeno u osnivačkim aktima i onome što smo do sada mogli čuti oko ideja osnivanja Instituta, da će se držati naučnih kriterija, pa prema tome ni nama i nikome uopće ne bi takav Institut trebao smetati, nego bi zapravo svi trebali pružiti podršku instituciji koja želi naučno istraživati prošlost."*[23]

• U okviru druge sesije održana je i promocija edicije od 4 toma *Bijele knjige žrtava Sandžaka 1941-1945*, autora Fehima Džogovića, u uredništvu, mentorstvu i koautorstvu akademika Šerbe Rastodera. Edicija je rađena pod pokroviteljstvom Bošnjačke akademije nauke i umjetnosti (BANU) uz finansiranje Bošnjačke nacionalne fondacije (BNF). Izdavači su *Matica bošnjačka* i *Almanah*.*[24]

Promocija Instituta BANU pod pokroviteljstvom History Festa Sarajevo u hoteli Hills.
Druga sesija promocije BANU Instituta za historiju, demografiju i antropologiju sa novim izdanjima. (18.07.2022.)

*[24] Vidjeti, dostupno na: https://www.bnfondacija.com/bijela-knjiga-zrtava-sandzaka-1941-1945-2/; Pristupljeno 28.10.2022.

Naslovnice tri toma "Bijele knjige", autora Fehima Džogovića.

Polaznici Ljetne škole omladine Sandžaka unutar objekta Naučnog centra BANU, u organizaciji BANU Instituta za historiju, demografiju i antropologiju Sandžaka u Novom Pazaru os 18. do 24. jula 2022. godine.

Preko 60 prisutnih polaznika Ljetne škole pod nazivom "Mladi Bošnjaci između tradicije, ambicije i stvarnosti", ne čini samo elitu prve generacije za koju se nadamo da će postati tradicionalna, nego vjerujemo i elitu ovog naroda u narednom periodu. (Akademik Šerbo Rastoder)

*[23] Vidjeti, dostupno na: https://mesihat.org/2022/07/04/predsjednik-mesihata-primio-akademika-serba-rastodera/; Pristupljeno 28.10.2022.

• Predsjednik Mešihata Islamske zajednice muftija dr. Mevlud ef. Dudić primio je akademika Šerbu Rastodera (4.06.2022.) u svojstvu direktora nedavno osnovanog *Instituta za historiju, demografiju i antropologiju Sandžaka* koji djeluje pod okriljem Bošnjačke akademije nauka i umjetnosti. Predsjednik Mešihata podržao je osnivanje Instituta za historiju, demografiju i antropologiju, kao i organiziranje Ljetne škole i sličnih projekta koji imaju za cilj naučno okupljanje i edukaciju sandžačke omladine.*[23]

• Održana promocija BANU *Instituta za historiju, demografoju i antropologiju Sandžaka* i najava održavanja *Ljetne škole omladine Sandžaka* u okviru HAZU-a BiH u Mostaru (11.06.2022.).

Motivacijska obilježja ozračja akademika Rastodera i Akšamije čine značajan aspekt profesionalnih kompetencija. Entuzijazam usmjeren na zajednički rad za ostvarivanje zacrtanih ciljeva BANU.

• Svečano otvaranje *Ljetne škole omladine Sandžaka* desilo se 18.07.2022. godine, na kojem su potpredsjednik BANU Rastoder i predsjednik Akšamija imali ekspoze. Sa pozdravnom riječju obratili su se i akademik Muhić, te dopisni član prof. dr. Hazbo Skoko.

"Preko 60 prijavljenih ne čini samo elitu prve generacije *Ljetnje škole* za koju se nadamo da će postati tradicionalna, nego vjerujemo i elitu ovog naroda u narednom periodu. Motivi našeg ulaganja u budućnost opredijeljeni su znanjem da su naši najumni mladi biseri rasuti po bijelom svijetu i da to što smo mi počeli prvi sa njihovim okupljanjem, ne samo da nam čini zadovoljstvo ali i bojaznost i strah od toga da nismo možda zakasnili. Pri tome apsolutno svjesni da ne možemo ponuditi uslove koje im nude moćni i bogati vani ali možemo ponuditi ono što neće nigdje i nikada dobiti tamo daleko, a to je ljubav, empatiju prema sebi i drugima, parče sunca onoga neba i upoznavanje sebe kako bi mogli suvereno komunicirati sa drugima," naglasio je direktor Instituta akademik Rastoder.*[24]

*[23] Vidjeti, dostupno na: https://institutsandzaka.com/svecano-otvorena-ljetnja-skola-bosnjacke-omladine/; Pristupljeno 28.10.2022.

Okupljanje pred početak "Ljetne škole omladine Sandžaka" u organizaciji BANU Instituta za historiju, demografiju i antropologiju Sandžaka, unutar prostora Naučnog centra BANU u Novom Pazaru. (18.07.2022.)

Obraćanje predsjednika Instituta akademika Rastodera i članova BANU.

Akademik Rastoder prilkom uvodne besjede pred početak predavanja akademika Ferida Muhića.

Predsjednik Bošnjačke akademije nauka i umjetnosti akademik Mehmed A. Akšamija istaknuo je da je vizija BANU i *Instituta za historiju, demografiju i antropologiju Sandžaka* pri BANU da postanu vodeća nacionalna, regionalna i međunarodna središta znanja i kreativnosti.

"BANU i njezin Institut su osnovani sa ciljem kako bi osigurali ne samo našu bošnjačku egzistencijalnu opstojnost, već i duhovni i kulturni identitet po kome će se prepoznavati u svijetu različitih identiteta, uz poštovanje drugog i drugačijeg. Ove naše institucije su neovisna akademska društva posvećena promicanju naučnog, umjetničkog i društvenog napretka na fundamentu slobodnog mišljenja njezinih članova koji imaju svoj konzistentni sistem uvjerenja, polazišta, te teorijskih fundamenata iz kojih se crpe konkretni pogledi na naučnu i umjetničku kreativnost i inovativnost, kao i sistem mjera koji bi doprinio preoblikovanju društva."*[25]

Prisutnima se obratio i akademik Ferid Muhić, ističući važnost ove *Ljetne škole*.

"Platon navodi da mu je jednom njegov učitelj Sokrat rekao sljedeće o važnosti

*[23] Vidjeti, dostupno na: https://www.bnfondacija.com/ljetnja-skola-omladine-sandzaka-mladi-bosnjaci-izmedu-tradicije-ambicije-i-stvarnosti/; Pristupljeno 28.10.2022.

Dio polaznika na predavanju.

Polaznici Ljetne škole bošnjačke omladine pod nazivom "Mladi Bošnjaci između tradicije, ambicije i stvarnosti".

škola i učitelja: Znaš li Platone, rekao mu je, kada ne bi bilo obućara, Atinjani bi hodali bosi, a kad ne bi bilo učitelja, ne bi bilo ni Atinjana jer ono što učitelji daju, ono što daje škola, jeste u stvari postojanje naroda kao naroda. Ja mislim da ova škola čini ono najvažnije, bosi ili u najljepšoj obući, nije bitno, bitno je da Bošnjaci ostanu Bošnjaci, da narod ostane narod. U tom smislu ova škola čini ono najvažnije, Bošnjaka je bilo, Bošnjaka ima i danas, Bošnjaka će biti ali uvijek ih je bilo, jeste i biće zahvaljujući upravo ovakvim naporima da se očuva duh, da se očuva ono što prenose škole i učitelji. Ova škola je u tom smislu zaista ono najznačajnije što može bilo koji narod sebi obezbijediti da bi ostao."*[26]

Dopisni član BANU, prof. dr. Hazbo Skoko poručio je mladima da je prilika da saznaju jako puno historijskih, kulturnih i ostalih činjenica koje će im u toku ovog ljetnog školovanja biti prezentirane.

"Ja bih se samo obratio učesnicima ove škole i kazao im kako im zavidim jer su učesnici, jer su izabrani da dođu i budu ovdje da zajedno sa nama pokušaju da dođu do novih dometa u znanju i u nauci i tehnici. Zato sam rekao da ćete naučiti nešto, a znam sigurno da ćete saznati jako puno."*[27]

*[26] *Ibid.*

*[27] *Ibid.*

Predavanje akademika Ferida Muhića na temu "Istorija laži i mi".

Atmosfera po okončanju uvodnih obraćanja.

• U večernjim satima 19.07.2022., na bedemima starog grada u Novom Pazaru održana je promocija knjige akademika Ferida Muhića "**Ontologija islama**", na kojoj je pored akademika Šerbe Rastodera, prof. dr. Đure Šušnjića, prof. dr. Čedomira Čupića, hfz. Abdurrahmana ef. Kujevića svoj kritički osvrt u funkciji promotora iznio i akademik Mehmed A. Akšamija.*[28]

*[28] Vidjeti, dostupno na: https://institutsandzaka.com/odrzana-promocija-knjige-ontologija-islama-autora-akademika-ferida-muhica/; Pristupljeno 28.10.2022.

"Ontologija islama" autora akademika Muhića – prvi izdavački poduhvat Instituta uz financijsku podršku BNF-a. Predgovor je napisao akademik Rastoder, a likovno-grafički je oblikovao akademik Akšamija.

Promotori: (gore) Akademik Mehmed A. Akšamija, akademik Šerbo Rastoder i i prof. dr. Đuro Šušnjić; (dolje) prof. dr. Čedomir Čupić, akademik Šerbo Rastoder i prof. dr. Đuro Šušnjić. (19.07.2022.)

"Nema nasilnog nametanja islama. U historiji nema dokumenta koji bi potvrdio da je islam bilo kada i bilo gdje nametnut. Iz toga izvlačim sledeći zaključak, ako nema, a nema nasilne primjene islama, onda je pojam *islamizacija* poguban i pogrešan, odnosno *islamizacija* sama po sebi podrazumijeva neku vrstu nasilja i autor je odbacuje brojnim primjerima kojima dokazuje upravo suprotno. Jedan od tih primjera je Muhićeva teza da je **islam najtolerantnija religija na svijetu** ili u ovom svijetu kojem mi prisustvujemo. Dokaz tome je sledeći, po njemu i onome što izvire iz knjige, tamo gdje je dominirao islam sve autentične kulture, jezici i sve ostalo je sačuvano, tamo gdje je dominiralo hrišćanstvo ništa od toga nije sačuvano", istakao je akademik Šerbo Rastoder.*[29]

Predsjednik Bošnjačke akademije nauka i umjetnosti, akademik Mehmed A. Akšamija, naglasio je kako je Muhićevo ispitivanje ontološkog statusa islama i u cjelini svijeta, inicirano čuđenjem.

"Nasuprot pravima muslimana i muslimanskih država, imamo progon i ubijanje muslimana kao čin patriotizma i moralne obaveze, takozvane "**pravedne borbe**" protiv muslimana i protiv islama kao "**lažne neprijateljske vjere**". Ovo vulgarno gnušanje bez sumnje ponekad može biti podsticaj za čuđenje ali isto tako može bit i prepreka. Radi toga, umjesto eufemističkog i etimološki pogrešnog termina *islamofobija*, za ovaj sistemski planiran, politički inspiriran fenomen kontinuiranog strateškog frontalnog osporavanja islama kao religije, akademik Muhić koristi termin *antiislamizam* kao etimološki adekvatniji i sadržajniji i precizniji pojam. Ono što je iznenađujuće, što nas šokira, što ima karakter senzacije, ima sposobnost da nas uvuče u sebe i da nam otupi oštricu uma ukoliko ga ne preovladamo."*[30]

Govoreći o knjizi prof. dr. Đuro Šušnjić naglasio je da je ovo djelo ispunjeno velikim pitanjima na koja su dati hrabri odgovori, a koji zaslužuju pažljivo i brižljivo razmatranje.

"Na strani 149. Feridove knjige čitamo '... *Historija napisana od pobjednika je oficijalna, nametnuta historija ali nikako i nikada nije bila i jedina historija jer ne*

*[29] Vidjeti, dostupno na: https://sandzakpress.net/odrzana-promocija-knjige-ontologija-islama-autora-akademika-ferida-muhica/; Pristupljeno 28.10.2022.

*[30] Vidjeti, dostupno na:https://sanapress.info/2022/07/19/odrzana-promocija-knjige-ontologija-islama-autora-akademika-ferida-muhica/?utm_source=dlvr.it&utm_medium=facebook; Pristupljeno 28.10.2022.

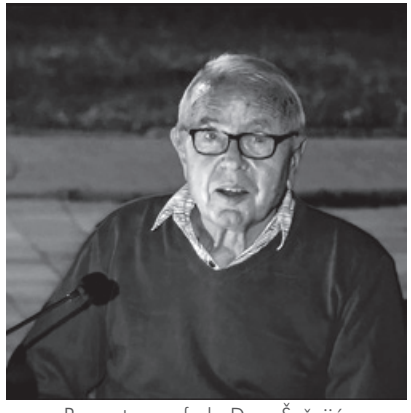

Akademik Akšamija kao jedan od promotora "Ontologije islama".

smije se zaboraviti da i poraženi pišu svoju historiju'. Ja hoću dati svoj komentar na ovo. Pored zvanične, takozvane javne, opšte, velike, otkrivene historije, postoji nezvanična takozvana alternativna, mala, skrivena, bezimena historija kao dopuna ove prve i njena kritika. Naime, historija nije samo ono što se dogodilo o carstvima, državama, nacijama i njihovim ustanovama, nego i ono kako su se ti događaji prelomili u duši i duhu pojedinca. Od spoljašne, historija postaje unutrašnja, događaj se pretvara u doživljaje a historija u biografiju."*[31]

Prof. dr. Čedomir Čupić istakao je da ovo nije knjiga, već da je ovo djelo, te da je ovo jedan veliki projekat.

"Knjiga akademika Ferida Muhića je knjiga otrežnjenja i velikog razumijevanja, ona je dobra filozofska, teološka i naučna poruka i pouka za buduće odnose u kojima će se učiti i praktikovati prihvatanje i poštovanje razlika drugih i drugačijih, u prvom redu vjerskih, odnosno religijskih i etničkih. Prethodno je potrebno temeljno pročišćenje, odnosno oslobađanje od predrasuda, stereotipa, diskriminacija, poniženja i nepravdi prema drugim religijama, konfesijama i etničkim pripadništvima, posebno u ovom slučaju hrišćanstva i zapada prema islamu i muslimanima."*[32]

Promotor prof. dr. Đuro Šušnjić.

Prof. dr. Čedomir Čupić prilikom iznošenja vlastitog mišljenja o knjizi.

*[31] Vidjeti, dostupno na: https://sandzakpress.net/odrzana-promocija-knjige-ontologija-islama-autora-akademika-ferida-muhica/; Pristupljeno 28.10.2022.

*[32] *Ibid*.

Dio prisutne atmosfere prilikom promocije "Ontologije islama" akademika Ferida Muhića unutar Novopazarskih bedema – Ljetni anfiteatar.

U amfiteatru, na zapadnom bastionu Novopazarskog bedema organizirana je promocija knjige "Ontologija islama" autora akademika Ferida Muhića u izdanju Instituta, a uz financijsku potporu BNF-a.

Promotori su bili: akademik Šerbo Rastoder, direktor Instituta, predsjednik BANU-a akademik Mehmed Akšamija, prof. dr. Đuro Šušnjić, prof. dr. Čedomir Čupić, predsjednik BNF-a muftija sandžački hfz. Abdurrahman ef. Kujević.

Salahudin Fetić i Adnan Rondić

Prof. dr. Jahja Fehratović i akademik Rastoder.

Prof. dr. Hivzo Skoko sa polaznicima u pauzi između dva predavanja.

Tokom prijepodneva 20.07.2022. u funkciji moderatora, Adnan Rondić imao je radionicu sa polaznicima *Ljetne škole* na temu "**Bošnjaci u ogledalu, Bošnjaci i mediji**". Njegov gost je bio Salahudin Fetić.

Prijepodneva 21.07.2022. u funkciji moderatora, prof. dr. Hivzo Golоš imao je radionicu sa polaznicima *Ljetne škole* na temu "**Metodologija naučnih istraživanja**".

Poslije podne u funkciji moderatora, dopisni član BANU Hazbo Skoko imao je radionicu sa polaznicima na temu "**Informaciona ekonomija i kompleksni sistemi**".

U prijepodnevnim satima 22.07.2022. u funkciji moderatora trebali su nastupiti akademik Jahić i akademkinja Tuna. Nažalost nisu mogli prisustvovati pa je tu, kao i poslijepodnevnu sesiju preuzeo prof. dr. Jahja Fehratović na teme: "**Bosanski jezik i bošnjačka književnost**".

Polaznici Ljetne škole poslije druženja sa Majkama Srebrenice u Rožajama. (23.06.2020.)

Na temu "**Bošnjaci u udžbenicima historije**" učestvovali su moderatori prof. dr. Zećir Ramčilović, mr. Maksut Mahmutović, prof. dr. Izet Šabotić i prof. dr. Zećir Ramčilović.

Polaznici Ljetne škole su u toku dana (23.06.2022.) odvezeni u objekat Instituta u Rožajama. U večernjim satima besjede su imali prof. dr. Šaćir Filandra na temu "**Principi bošnjačke politike**", a zatim je održano "**Veće majki Srebrenice**" gdje je besjedu imao prof. dr. Remzija Hadžiefendić Parić i književnici sa pjesmama o majci ili Srebrenici.

Po okončanju besjeda izvršena je dodjela sertifikata učesnicima ljetne škole i povratak za Novi Pazar.

U podnevnim satima (24.07.2022.) upriličen je ispraćaj polaznika škole, te se tim činom okončao rad najvećeg "**Vakufa znanja**" na Balkanu, odnosno *Ljetna škola omladine Sandžaka* u Novom Pazaru i Rožajama.*[33]

*[33] Vidjeti, dostupno na: https://institutsandzaka.com/manifestacijom-zavrsena-ljetnja-skola-mladi-bosnjaci-izmedu-tradicije-ambicije-i-stvarnosti/; Pristupljeno 28.10.2022.

Polaznici Ljetne škole omladine Sandžaka sa dodjeljenim certifikatima najvećeg "Vakufa znanja" na Balkanu. (23.06.2020.)

Certifikat Ljetne škole omladine Sandžaka.

Prof. dr. Šaćir Filandra besjedio je o principima bošnjake politike.

MATICA
BOŠNJAČKA
AMANET

IV.
Naučnoistraživački i umjetnički projekti BANU-a

Najvažniji element misije BANU je "unapređenje naučne misli" u oblasti bosanskog jezika i književnosti, historije Bošnjaka, tj. otkrivanje novih znanja, prvenstveno putem naučnoistraživačkog, stručnoistraživačkog i umjetničko istraživačkog rada.

1. • U povodu desetogodišnjice od osnivanja izašao je iz štampe, odnosno BANU je publikovala treći ***Jubilarni Glasnik BANU*** – časopis za nauku, kulturu i umjetnost pod posebnim naslovom "**AMANET**" (10.10.2021.).*[34] Glasnik je publikovan na 696 stranica, uz njegov prepoznatljiv i bogat likovno-grafički prikaz, u kojem se nalaze autorski naučno i umjetničko-istraživački radovi redovnih članova BANU: akademika Omera Ibrahimagića, Mustafe Cerića, Ferida Muhića, Dževada Jahića, Muamera Zukorlića, Hasnije Muratagić-Tune, Šerbe Rastodera, Galiba Šljive, Omera Nakičevića, Emina Sofića (sa saradnicima Ahmedom Zildžićem i Saidom Ibragić), Refika Šećibovića, Mehmeda Akšamije, Fehima Huskovića i Fatmira Bačija, kao i radovi dopisnih članova BANU-a prof. dr. Džemala Najetovića, Emira Ramića, Aziza Hasanovića i Hazbe Skoke. *Jubilarni glasnik* se posebnim dijelom sjeća preminulih članova BANU, rahmetli akademika Nedžada Ibrišimovića, Đenane Buturović, Nijaza Durakovića, Alije Džogovića, Lamije Hadžiosmanović, Đevalhudina "Đele" Jusića, Muhameda "Tunje" Filipovića, Seida Hasanefendića "Trabzona", te dopisnog člana prof. dr. Muje Demirovića. Također, Glasnik u ovom specijalnom izdanju, u rubrici *Press Clipping prezentacija* podsjeća na prve reakcije povodom formiranje BANU-a,

Promocija Jubilarnog Glasnika "AMANET" i časopisa „Ljetopis" Matice bošnjačke – Fakultet za islamske studije (FIS) u Novom Pazaru. (20.11.2021.)

Ovaj broj "Jubilarnog Glasnika" bio je jedan od poslednjih projekata u kome je rahmetli akademik muftija Muamer Zukorlić aktivno sudjelovao i s nestrpljenjem čekao da se promovira. Naime, paralelno sa projektom Glasnika realizirali smo i njegov prvi tom "Etike – Epistemologije etike antičkog perioda i Srednjeg vijeka". Na obostrano zadovoljstvo vidio je primjerke oba izdanja. Međutim, Božija odredba je bila da se vrati svome Gospodaru prije nego li je promocija bila predviđena. Odlučeno je da Glasnik prvo promoviramo baš 20.11. 2021. godine u Novom Pazaru, i na taj način pokrenemo kulturu pamćenja i sjećanja na ovu nesvakidašnju ličnost koja je na sve nas ostavila najdublji trag u savremenome dobu. Ova promocija je bila samo jedan mali dug jednom od naših utemeljitelja, ličnosti koja je svim svojim bićem živjela za mir, toleranciju i sveopći prosperitet kako Bošnjaka tako i svih naših komšija.

*[34] Vidjeti, dostupno na: https://sandzaklive.com/publikovan-amanet-treci-jubilarni-glasnik-banu/; https://www.vesti.rs/Vesti/Publikovan-AMANET-treci-jubilarni-glasnik-BANU.html; https://naslovi.net/2021-10-23/sandzakpress/publikovan-amanet-treci-jubilarni-glasnik-banu/29180706; https://blog.kelimeh.org/recenzija-amanet/. ; Pristupljeno 28.10.2022.

Promotori "Jubilarnog Glasnika" su bili akademici Akšamija i Rastoder, koji su se posebno osvrnuli na ulogu i značaj rahm. akademika Zukorlića za postojanje i djelovanje BANU, SBK i BNF-a.

na engleskom i drugim jezicima, potom važne medijske objave u decenijskom postojanju i radu Akademije, sa posebnim osvrtom na 2011. godinu. Promocija ovog izdanja *Jubilarnog Glasnika BANU* održana je u Novom Pazaru, Rožajama, Tutinu i Skoplju. Nažalost još nije održana u Sarajevu.

Akademik Mehmed A. Akšamija, predsjednik BANU-a, poslije odavanja pošte preminulom akademiku Muameru Zukorliću, na početku promocije je kazao:

Velika sala na Fakultetui za islamske studije u Novom Pazaru bila je prepuna posjetilaca.

"... Ukoliko zanemarimo procese negiranja Bosne kao zasebnog političkog entiteta, procese poricanja Bošnjaka kao historijskog naroda i prisvajanja njihove zemlje i kulture kao srpske ili hrvatske, a ne bosanske, procese aspiracije prema njenoj teritoriji, procese konstituivnosti i prava na upotrebu vlastitog imena, negativne procese jezičke asimilacije, procese uništenja kritične mase bošnjačke političke i kulturne inteligencije, procese podizanja i izgradnje vlastitih najviših naučnih i kulturnih ustanova, pa i prava na nacionalnu akademiju... ovom prilikom ćemo našu pažnju susrediti na osnivanje i rad naše akademije nauka i umjetnosti koja je nazvna svojim nacionalnim imenom: ***Bošnjačka akademija nauka i umjetnosti - BANU***, čije je osnivanje bilo upravo ovdje u Novom Pazaru prije dest godina na ovom istom mjestu. Ona u svom nazivu nosi atribut nacije, kao što to isto nosi i SANU i HAZU, pa i Francuska akademija kao forma praiskonskog načina organiziranja i nošenja vlastitog atributa kao imena ove prvo osnovane naučne i kulturne ustanove u Evropi i svijetu. Da ne bi bilo nedoumica, ni ove akademije nisu akademije Republike Srbije, niti Republike Hrvatske, niti Republike Francuske, dakle nisu državne, neovisno što su osnovane državnim zakonima, već imaju atribut nacije čije ime nose. Također ni BANU nije akademija Bosne, a osnovana je po državnim zakonima kao treći stub naše egzistencije kao nacije, pored vjere islama i države Bosne.

U osnivanju i desetogodišnjem radu BANU vidljiv je završetak dvjestogodišnjeg nacionalnog preporoda Bošnjaka i kraj borbe za svoj politički, kulturni i duhovni identitet, integritet i suverenitet na čemu je svoj veliki i nezaboravan doprinos imao i rahm. akademik Muamer Zukorlić na poziciji generalnog sekretara i, zašto ne kazati, onaj među nama koji je vješto iznalazio riješenja za sve naše zajedničke probleme i normalno funkcioniranje, pa i pokazati zube gdje je to trebalo. Nakon svih gorkih iskustava koje su Bošnjaci imali unazad više od jednog stoljeća, akademik Zukorlić je bio svjestan da smo danas na prekretnici u afirmaciji svog etničkog, nacionalnog, državnog, pa i akademskog identiteta. Može se kazati da

Među posjetiocima bili su članovi najuže porodice i prijatelji.

su se Bošnjaci nalazili na putu od „zabranjene nacije“ do ostvarivanja „građanske akademske institucije“. Nisam rekao od *'zaboravljene'*, već od ***'zabranjene'*** nacije zato što Bošnjaci nisu nikad zaboravili ni svoje etničko ime *Bošnjak* ni svoju deset stoljeća staru državu Bosnu. Nama je bilo zabranjeno da se zovemo svojim etničkim i nacionalnim imenom, kao i da osnivamo naše nacionalne institucije jer je to ugrožavalo nacionalne pretenzije naših susjeda, koji ni dan danas ne odustaju od podjele kako bosanske zemlje tako i bosanske kulture i civilizacije. Njima ne smeta vjera – islam, već im smeta etnička, nacionalna i državna svijest u Bošnjaka. Međutim, moramo shvatiti da, kako to tvrdi akademik Cerić, “Islamska zajednica ne može i ne treba biti zamjena, ne treba biti surogat za nacionalni i državni sloj, ne treba biti surogat za legitimne nacionalne institucije u Bošnjaka za zaštitu njihovih nacionalnih i državnih aspiracija i interesa”. Kao nikad dosada, rahm. akademik Zukorlić je zajedno sa akademikom Cerićem shvatio da je 2011. godine pružena povijesna prilika da Bošnjaci samostalno podižu i njeguju svoje vlastite nacionalne institucije, od kojih je BANU jedna od najvažnijih ako ne i najvažnija intelektualna institucija...

Od ovog momenta svi zajedno imamo zajedničku obavezu jer nas AMANET akademika Zukorlića zadužuje da budemo ozbiljni, odani, ali i ponosni pripadnici našeg naroda. Podignimo ljestvicu akademnosti koja, u današnje vrijeme, moramo priznati, nije još na onoj razini na kojoj bi željeli da bude. Neosporno je da će novo omasovljenje članstva BANU tome doprinijeti, kao i planirana izgradnja *Bošnjačkog centra* u Sarajevu po ideji rahm. akademika Muamera Zukorlića, koja nam je ostavljena u amanet. Takav objekat bii trebao objediniti prostor za djelovanje svih bošnjačkih ustanove: BANU-a, SBK-a, BNF-a, Bošnjačke matice, biblioteke, galerije, arhiva... Tim povodom, nastojat ću još jedanput istaći kreacijske i inovacijske ciljeve akademika Zukorlića, koji trebaju dosegnuti naši članovi: misliti kreativno, raditi inovativno s drugima i implementirati inovacije u vlastite naučne i umjetničke radove. Ovom prilikom želim posebno naglasiti

sljedeće vještine i ishode naših članova na kojima je insistirao akademik Zukorlić: slobodno i kritičko mišljenje, rješavanje aktueliziranih problema, komunikacijske vještine, saradničke vještine, informacijsku i tehnološku pismenost, fleksibilnost i adaptibilnost, inovativnost, kreativnost, globalne kompetencije...”

Jubilarni Glasnik BANU publikovan je uz finansijsku podršku ogranka Bošnjačkle nacionalne fondacije u Švicarskoj.

Promocija Jubilarnog Glasnika “AMANET” u Rožajama, na otvorenom prostoru ispred objekta Kancelarije Instituta. (19.07.2022.)

Plakatna forma za najavu promocije “Amaneta” u Rožajama.

2. • U proteklom periodu BNF je izvršio sufinanciranje IX toma *Rječnika bosanskog jezika* (akademik Dževad Jahić – BANU suizdavač), a za štampu BANU priprema *Akcentologiju bosanskog jezika s osvrtom na hrvatsku i srpsku* (akademkinja Hasnija Muratagić Tuna). Dostavljen je tekst *O Bosni je riječ – moji razgovori i poruke* (akademik Omer Ibrahimagić)*[35], očekuje se i tekst *Historija farmacije Bosne i Hercegovine* (akademik Emin Sofić sa saradnicima), kao i tekst *Novi Pravopis bosanskog jezika* (koordinirator projekta je rukovodilac Odjeljenja za bosanski jezik i bošnjačku književnost, akademkinja Hasnija Muratagić-Tuna, a stručni tim predvodi akademik Dževad Jahić)*[36], te tekst *Reforma obrazovanja u Bosni i Hercegovini* (akademik Šećibović, na osnovu sporazuma realizirati će se sa Univerzitetom u Sarajevu). Okončan je i rad na idejno izvedbenom rješenju prve knjige u izdanju BANU Instituta za historiju, demografiju i antropologiju Sandžaka *Ontologija Islama*, autora akademika Ferida Muhića, pisca predgovora akademika Šerbe Rastodera i urednika akademika Mehmeda A. Akšamije.

*[35] Nažalost, kako to biva, autor je u međuvremenu, bez saglasnostiBANU-a dao i rukopis drugom izdavaču koji je realizirao dato djelo.

*[36] Slična situacija je i sa ovim djelom. Naime, po informacijama dobijenim od predvodnika stručnog tima, kada se okonča pisanje rukopisa izdavač će biti KPZ "Preporod iz Sarajeva.

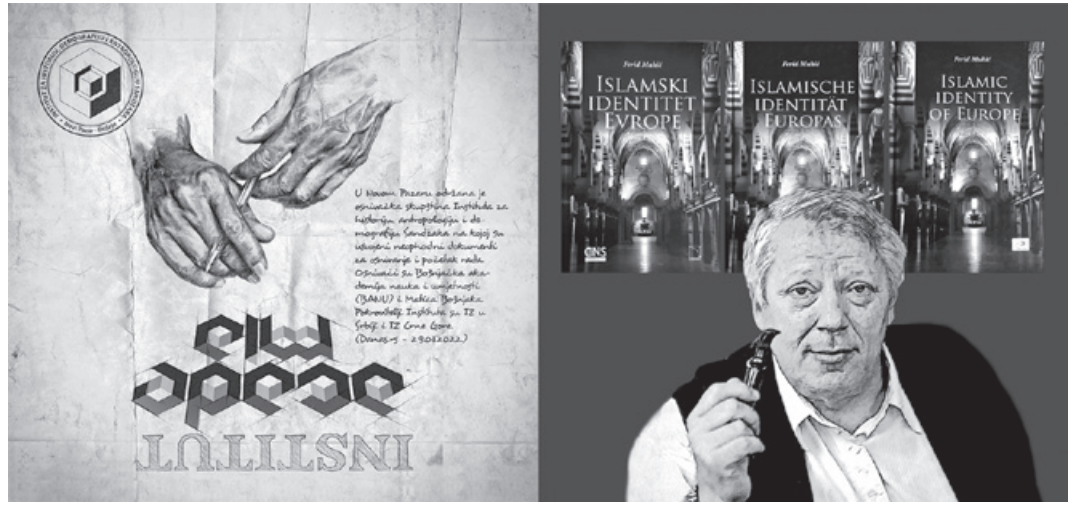
BANU: **Radi se novi pravopis bosanskog jezika**
Zajednička sjednica Predsjedništva i Senata ove akademije (Fena 09.01.2017)

... Odluku o izradi novog pravopisa donijeli su danas na zajedničkoj sjednici Predsjedništvo i Senat ove akademije na prijedlog Odjeljenja za bosanski jezik i bošnjačku književnost. Realizacijom projekta koordinirat će rukovodilac Odjeljenja, akademik Hasnija Muratagić-Tuna, a stručni tim će predvoditi akademik Dževad Jahić.

Vidjeti, https://avaz.ba/vijesti/271351/banu-radi-se-novi-pravopis-bosanskog-jezika; Pristupljeno 28.10.2022.

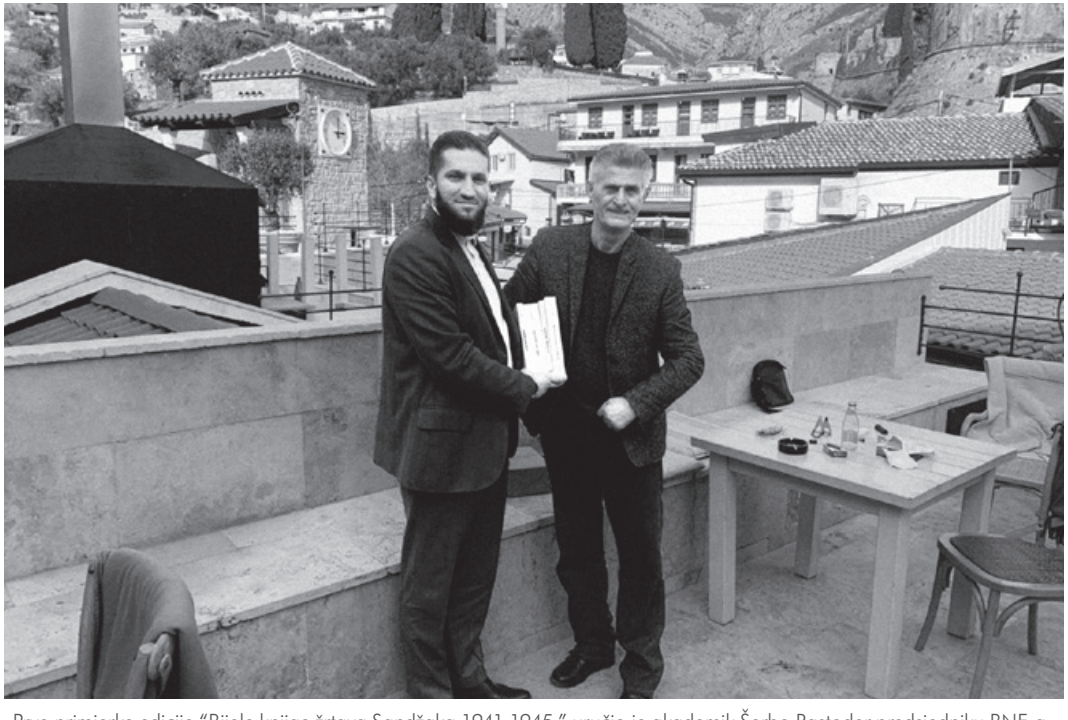

"Akcentologije bosanskog jezika...", akademkinje Hasnije Muratagić-Tune.

Ilustracije iz knjižnog bloka "Ontologije islama" akademika Ferida Muhića.

3. • Posredstvom *Bošnjačke nacionalne fondacije* - BNF-a finansijski je podržan projekat u četiri toma „**Bijela knjiga žrtava Sandžaka (1941-1945)** “.*[37] Urednik cjelokupne edicije je akademik Šerbo Rastoder (od ukupno planiranih 10 tomova). U prva tri toma, koja je priredio Fehim Džogović, objavljuju se dokumenti koji se odnose na žrtve u Sandžaku 1941-1945, i to na prostorima Bjelopoljskog sreza i općine Petnjica, a četvrti tom, koji je priredio Šerbo Rastoder, donosi dokumente o suđenjima Muslimanima Bošnjacima Crne Gore za (ne)djela počinjena tokom Drugog svjetskog rata. Održana je i promocija četiri toma “Bijele knjige Sandžaka” akademika Šerbe Rastodera i Fehima Džogovića u Sarajevu 12. juna,*[38] 6. jula u Rožajama,*[39] 7. jula u Gusinju,*[40] 30. jula u Bijelom Polju,*[41] 2. avgusta u Petnjici,*[42] 20. avgusta u Plavu ...*[43]

Prve primjerke edicije “Bijele knjige žrtava Sandžaka 1941-1945.” uručio je akademik Šerbo Rastoder predsjedniku BNF-a, muftiji Abdurrahmanu ef. Kujeviću. (25.02.2021.)

*[37] Vidjeti, dostupno na: https://historiografija.ba/article.php?id=397; https://www.bnfondacija.com/bijela-knjiga-zrtava-sandzaka-1941-1945-2/; Pristupljeno 28.10.2022.

*[38] Vidjeti, dostupno na: https://sandzakpress.net/odrzana-promocija-edicije-bijela-knjiga-zrtava-sandzaka-1941-1945/; https://stayhappening.com/e/%E2%80%9Ebijela-knjiga-%C5%BErtava-sand%C5%BEaka-1941-1945-E2ISTOIUWEB.

Čini se potrebnim naglasiti da je prva promocija ovih djela bila na Sajamu bosanskohercegovačke knjige u u Geteborgu, odnosno u Švedskoj i Skandinaviji.

Vidjeti, dostupno na: https://www.klix.ba/vijesti/dijaspora/sajam-bosankohercegovacke-knjige-u-svedskoj-odrzava-se-od-25-do-27-februara/220223183; Pristupljeno 28.10.2022.

*[39] Vidjeti, dostupno na: https://www.facebook.com/story.php?story_fbid=4199244456823927&id=738483506233390&m_entstream_source=permalink; https://www.youtube.com/watch?v=TbCW-jQAVaA; Pristupljeno 28.10.2022.

*[40] *Ibid*.

*[41] Vidjeti, dostupno na: https://www.vesti.rs/Vesti/U-Bijelom-Polju-odrzana-promocija-knjiga-akademika-Serba-Rastodera-i-Fehima-Dzogovica.html; Pristupljeno 28.10.2022.

*[42] Vidjeti, dostupno na: https://sanapress.info/2021/07/31/u-petnjici-promovirana-djela-akademika-serba-rastodera-i-fehima-dzogovica; Pristupljeno 28.10.2022.

*[43] Vidjeti, dostupno na: https://sanapress.info/2021/08/21/u-plavu-promovirana-djela-akademika-serba-rastodera-i-fehima-dzogovica/; Pristupljeno 28.10.2022.

Akademik Šerbo Rastoder, urednik edicije.

Prof. dr. Husnija Kamberović, direktor "History Festa Sarajevo" u funkciji promotora edicije "Bijele knjige žrtava Sandžaka (1941-1945.)".

4. • Na promociji četiri toma „**Bijele knjige žrtava Sandžaka** (1941-1945)" u Sarajevu, prof. dr. Izet Šabotić je istakao da ova edicija predstavlja spoj historijskih činjenica, posljedica koje je donio period 1941-1945, ali i pouke za budućnost.

"Autori Fehim Džogović i akademik Šerbo Rastoder ne bave se samo prezentovanjem historijskih činjenica, već i posljedicama koje su došle nakon toga, a koje se najviše oslikavaju kroz pustošenje životnog prostora i iseljavanjem, tada, pretežno za Tursku. Ova djela ne pozivaju na mržnju, daleko od toga, već pravom sagledavanju pravih činjenica, ali i poukama za budućnost", istikao je promoter prof. dr. Izet Šabotić.

"Mnogi događaji vezani za Drugi svjetski rat su prećutani, ali su i mnoge činjenice falsifikovane. Prošlost se, ipak, ne može ukinuti, odgoditi ili zaboraviti. Autori su to na prefinjen način opisali, aktuelizirali i sačuvali od zaborava", podvukao je književnik Faruk Dizdarević.

Promocija u Sarajevu, Hotel Hills. (12.06.2021.)

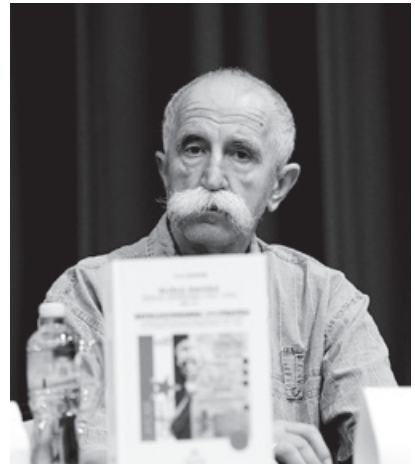
Mr. Novak Adžić, kao jedan od promotora osvrnuo se na slikovit i krajnje argumentovan način opisavanja događaja vezanih za Bjelopoljski srez.

"Ja sam bio jedan od recenzenata drugog toma knjige "Bjelopoljski srez" i mogu reći da je autor dao utemeljen i cjelovit prikaz događaja u Bjelopoljskom srezu. Opisao je prilično precizno sve žrtve na strani Partizanskog pokreta, ali isto tako i žrtve Ravnogorskog – četničkog pokreta, ali i civilne žrtve rata iz redova Bošnjaka. Opisao je i ulogu Muslimanske milicije i time demantovao argumentima izmišljene teze o Muslimanskoj miliciji i tako je u cjelini napravio jednu monografiju za Bejlopoljski srez koja svjedoči i o okupaciji, ali i o oslobodilačkim akcijama Bošnjaka u crnogorskom dijelu Sandžaka, ali i o zločinima počinjenim nad Bošnjacima ovog kraja", kazao je mr. Adžić.

Na koncu urednik edicije akademik Šerbo Rastoder kazao je: ... "*History Fest Sarajevo* je najuglednija intelektualna manifestacija skupa historičara danas u Evropi. Sama činjenica da su organizatori pristali i prihvatili da završni dio te manifestacije bude promocija ove edicije, dovoljno govori da je njena recepcija, značaj i shvatanje prihvaćena od strane akademske zajednice na krajnje korektan i dobar način.*[44]

Prisutni na promociji u Sarajevu, Hotel Hills.

Autor Fehim Džogović u svom izlaganju samo se zahvalio svima koji su podržali i pomogli ovaj projekat. To je, istkao je autor Džogović, vjetar u leđa i dodatni motiv da Bošnjaci budu istrajni u kulturi sjećanja.

Autor likovno-grafičke opreme ove edicije, predsjednik BANU-a akademik Mehmed A. Akšamija je istakao da je sretan i ponosan što mu je ukazana prilika da bude dio ovog važnog projekta, koji se realizira u saradnji i sa Bošnjačkom akademijom.

*[44] Vidjeti, dostupno na: https://sandzakpress.net/odrzana-promocija-edicije-bijela-knjiga-zrtava-sandzaka-1941-1945/; Pristupljeno 28.10.2022.

5. • Iz oblasti književnosti i umjetnosti, akademik Fatmir Bači u povodu 20. novembra *Dana Sandžaka* održao je samostalnu izložbu slikarskih radova u Novom Pazaru (21.11.2021.) i promociju knjige "**Zalog svjetlosti**". Promotori su bili akademik Šerbo Rastoder, Hazbija Kalač, Hadžem Hajdarević i akademik Mehmed A. Akšamija.*[45]

Govoreći o izložbi slikarskih radova, akademik Mehmed A. Akšamija je naglasio kako je slikarstvo akademika Bačija prepoznatljivo po biomorfnim i apstrahiranim oblicima prirode.

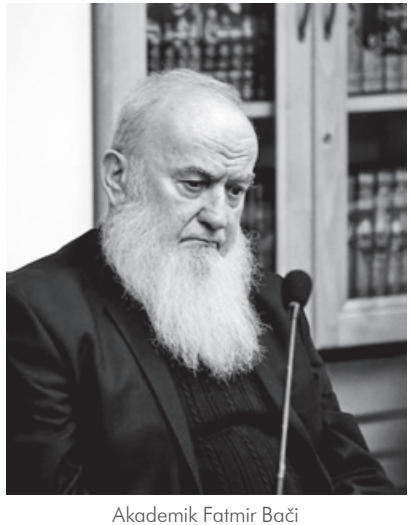
„Umjetnički opus Fatmira Bačija prepoznatljiv je po svojim tematskim preokupacijama i stilskom izrazu, kako u prozi i poeziji, tako i u oblasti eksperimentalno-neprofesionalnog slikarstva. ... Na ovoj izložbi predstavljen je ciklus radova koji bi mogao nositi naziv „Svijet prije nestajanja", svi izloženi radovi rađeni su u tehnici akrilika na platnu a nastajali su tokom prethodnih godina. Pitanja održivosti i očuvanja planete zemlje, pljačkanje floralnih vrsta, vrlo često ostaju isključivo u domenu ekologije, dok se zanemariju važnost mogućnosti kulturalnih promjena u vidu stalnog osvještavanja. Trenutna dopadljivost, slikovitost, poetičnost, sugestivnost, metaforičnost, ekspresivnost radova Fatmira Bačija doprinosi ideji osvještavanja i svojevrsnog umjetničkog eko aktivizma koji može doprijeti do šire publike a tome možemo pridodati poznato ali i dalje iznimno važno kazivanje u Kur'anu o prirodi i njenim fenomenima."

Hadžem Hajdarević je istakao da je sretan što se promovira knjiga jednog od najautentičnijih autora među Bošnjacima, kakav je akademik Fatmir Bači.

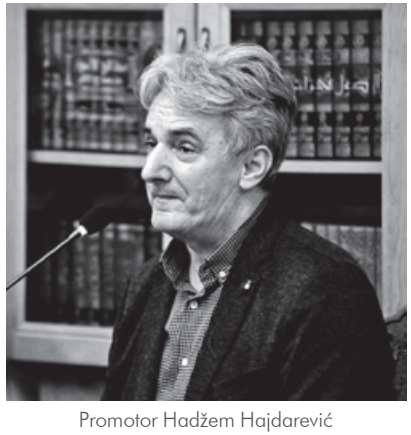
Govoreći o knjizi, Hazbija Kalač je naglasio da knjiga „Zalog svjetlosti" dugo neće biti razjašnjenja.

„Ipak, ja ću se usuditi da već u prvoj kvalifikaciji knjige „Zalog svjetlosti" kažem da je ovo knjiga eseja o nebu u očima. Ova knjiga je čudesno putovanje kroz neka druga područja i prostore, koja smo sve do čitanja ove knjige mislili da poznajemo, na koja nas autor nesebično poziva da krenemo i da na tom putovanju

*[45] Vidjeti, dostupno na: https://sanapress.info/2022/01/27/odrzana-promocija-knjige-zalog-svjetlosti-i-izlozba-slika-u-podneblju-dva-jezika-akademika-fatmira-bacija/; Pristupljeno 28.10.2022.

Akademik Fatmir Bači

Promotor Hadžem Hajdarević

ka nebu, ustvari zaronimo u sopstvene dubine. Zaključit ću sa podsjećanjem da je neprocenjivo vrijedan dobar prijatelj koji vas može dobro i posavjetovati, sa ovom knjigom dobijate oboje, i dobrog prijatelja i dobar savjet."

Akademik Šerbo Rastoder naglasio je da knjiga "Zalog svjetlosti" nije za čitanje, već da je to knjiga za promišljanje.

"Za Fatmira postoje mnoge knjige ali postoji jedna knjiga, ko pročita njegove eseje u toj jednoj knjizi, onda će shvatiti da je njegov cjelokupni misaoni krug utemeljen u nečemu štoje izvorna duhovnost. Kad bih htio da budem pametan, onda bih vas slagao i rekao da je ovo knjiga koju ćete sa zadovoljstvom čitati. Ne, ovo je knjiga koja se polako čita... Vrijedne knjige nisu one koje pročitas i ostaviš, već ona koju držiš pored glave i stalno imaš potrebu da je čitaš."*[46]

6. • Također, promocija "**Zalog svjetlosti**" akademika Fatmira Bačija održana je i u Hotelu Hills u Sarajevu (10.06.2022.). Na promociji su učestvovali akademik Mehmed A. Akšamija, akademik Refik Šećibović, Hazbija Kalač i Edin Tule.*[47]

Promocija slikarskih i književnog djela akademika Fatmira Bačija u Novom Pazaru. (21.11.2021.)

Djelo akademika Fatmira Bačija

*[46] *Ibid.*

*[47] Vidjeti, dostupno na: https://akos.ba/promocija-knjige-zalog-svjetlosti-akademika-fatmira-bacija/; Pristupljeno 28.10.2022.

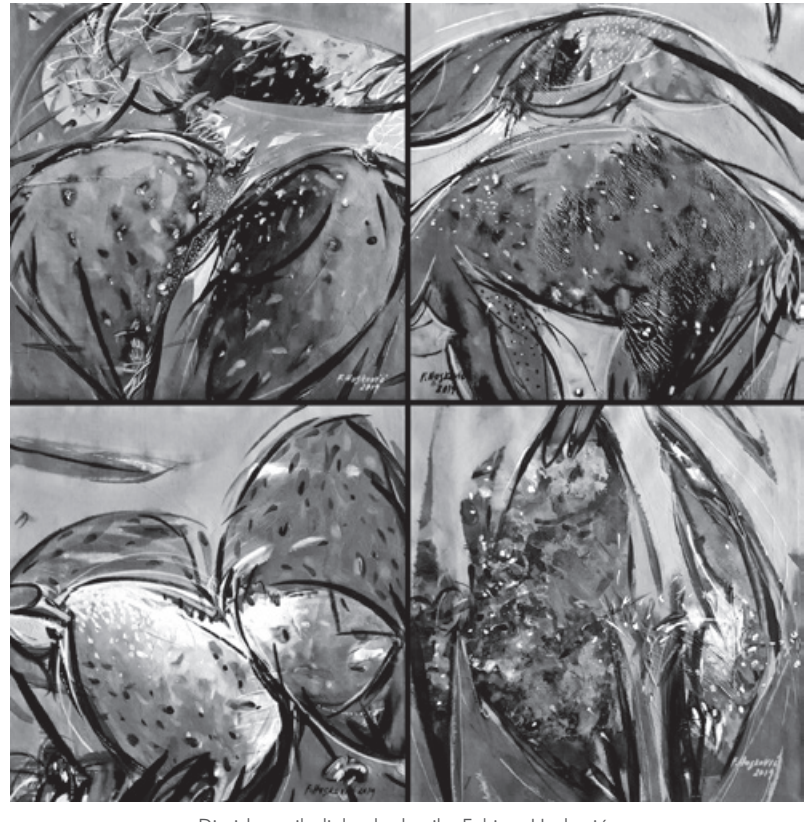

Promotor Hazbija Kalač

Akademik Fehim Husković

7. • Akademik Fehim Husković je učestvovao na simpozijumu *Silivri*, Istanbul, 23.11.2021., a na *3. Međunarodnom bijenalu grafike*, Edirne 23.12.2021., akademik Husković je dobio *Specijalnu nagradu za Grafiku*. Također, akademik Husković učestvovao je i na *8. Međunarodnoj izložbi Most / Bridge* u Skopju (24.02.2022.), kao i izlagao u okviru "Baščaršijskih noći" na izložbi *11. Internacionalna izložba Umjetnici Sarajevu* (04.07.2022.), zatim u Kuala Lumpuru 16.10.2022, te na međunarodnoj izložbi *Po(r)uke Transarta* u splitskoj galeriji "Brešan", u sklopu programa ("Advent na Filozofskom", 05.12,2022.). U povodu otvaranja novog *Bošnjačkog kulturnog centra u Prizrenu* prisustvovao je i govorio u ime BANU-a.

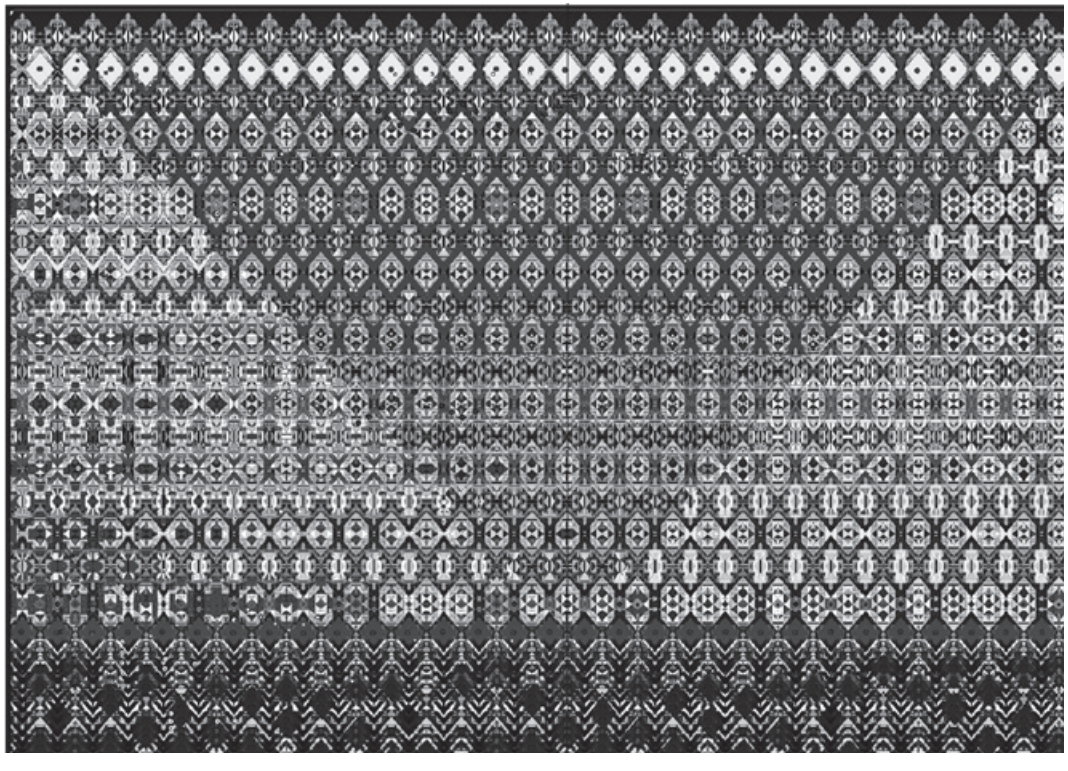

Dio izlaganih djela akademika Fehima Huskovića.

8. • U prostoru *Galerije ateljea Figure* u Sarajevu (06.04.2022.) održana je izložba likovnog ciklusa "Tragovi Bosne" akademika Mehmeda A. Akšamije.

Povodom 6. aprila, *Dana grada Sarajeva* i dana kada je *Evropska zajednica priznala nezavisnost Bosne i Hercegovine*, predsjednik Bošnjačke akademije nauka i umjetnosti, akademik Mehmed A. Akšamija, upriličio je izložbu svojih radova u Galeriji ateljea "Figure" u Sarajevu, pod nazivom *Tragovi Bosne.*

Promotor na izložbi je bio Ugo Vlaisavljević. Pored mnogih uglednih zvanica skupu je prisustvovala i visoka delegacija *Bošnjačke nacionalne fondacije* (BNF) u sastavu predsjednik muftija Abdurrahman Kujević i članovi hfz. Ervin Pepić i gospodin Sedad Fetahović.*[48]

Izloženo djelo akademika Mehmed A. Akšamije u "Galeriji ateljea Figure".

Akademik Mehmed A. Akšamija prilikom obrazlaganja tematskog okvira projekta.

*[48] Vidjeti, dostupno na: https://www.bnfondacija.com/izlozba-fotografija-akademika-mehmeda-aksamije-povodom-dana-grada-sarajeva/; Pristupljeno 28.10.2022.

Razgovor sa prijateljima

Prije promocije izložbe bila je projekcija filma o djelu akademika Akšamije, kjoi je uradio režiser Slaviša Mašić u produkciji BHT-a.

"... Mehmed A. Akšamija kao stvaralac u oblasti više likovnih disciplina, figurira preko četrdeset godina. Njegovo kreativno djelovanje karakterizira se korištenjem specifičnih izražajnih sredstava i mogućnosti medija svjetlopisa, digitalne grafike i dizajna, kao i kreativnom "simbiozom" svjetlopisa i klasičnih likovnih disciplina (slikarstvo, grafika, skulptura…) u cilju postizanja što svjesnijeg autorskog djelovanja unutar definiranja mnogih tematskih ciklusa."*[49]

"Mogao bi se napisati čitav traktat o geometrijskoj pozadini Akšamijinog stvaralaštva da bi se dokučila ornamentalna dimenzija njegovog cjelokupnog djela. No, ono što čini ovo djelo posebnim jeste ne samo uporno inzistiranje na preuzimanju bogate tradicije ornamentalne umjetnosti, prije svega one orijentalne, islamske, a tu se Akšamija pojavljuje kao njen istaknuti suvremeni baštinik, nego i inventivno nastojanje da se njen tipičan *prosèdē* uzastopnog ponavljanja figurativnog uzorka uključi u okvire najsuvremenije zapadnjačke umjetnosti kada upravo nečuvene mogućnosti tehničke reprodukcije i umnožavanja "originala" ili "unikatnih uzoraka" te okvire čine sasvim labavim – napisao je između ostalog Vlaisavljević u katalogu o *Tragovima*."*[50]

Autor Akšamija se obratio prisutnoj publici u "Galeriji ateljea Figure".

*[49] Vidjeti, dostupno na: https://startbih.ba/clanak/tragovi-bosne-mehmeda-a-aksamije-sestog-aprila-u-ateljeu-figure/180245; Pristupljeno 28.10.2022.

*[50] Vlaisavljević, Ugo : *Ornamentalne pruge u tehnologijskom a prioriju pikturalnosti O 'Tragovima' Mehmeda Akšamije;* u: akšamija "TRAGOVI / TRACES", HAZU BiH i BANU, Mostar 2022., str. 3

9. • Pečat za znanost trojici predsjednika nacionalnih akademija - Bevandi, Akšamiji i Kuzmanoviću. (25.05.2022.)

Vodeći ljudi bošnjačke, hrvatske i srpske akademije u BiH odmjereni su intelektualci koji doprinose pomirbi društva i svojom suradnjom bore se za bolju i prosperitetniju BiH – zemlju znanja. Nacionalne akademije kojima su na čelu zalažu se za cjelovitost BiH i dobrobit svih njezinih stanovnika. Bošnjački BANU i hrvatski HAZU potpisali su i sporazum o trajnoj kulturnoj suradnji na načelima jednakopravnosti i međusobnog uvažavanja. Pomirbenom retorikom ova trojica akademika razoružavaju ratne huškače.

"... Velika je stvar kada imate simbiozu nauka, historija, umjetnosti, kultura... I kada unutar te simbioze možete pokriti recimo jedno određeno tržište, ja bih to tako rekao. To tržište, znamo svi da je jako malo, međutim kada ste dio jednog velikog globalnog svjetskog tržišta, a jesmo, izgleda da jesmo, onda je to velika stvar. U svakom slučaju hvala velika *Večernjaku* što su prepoznali naše nastojanje da budemo ustrajni u svemu tome i da budemo dio tog velikog globalnog tržišta. Hvala vam," – kazao je akademik Akšamija.*[51]

Tri predsjednika nacionalnih akademija u BiH sa dodjeljenim priznanjem za "Nauku" u formi Večernjakovog pečata.

Ovogodišnja statua Pečata, u skladu sa svojom porukom koju će poslati - "urbi et orbi"- izrastala je u maslinovu grančicu. Dobit će je sva trojica laureata, koji su nosioci mira, a rad je akademskoga kipara Stjepana Skoke.

*[51] Vidjeti, dostupno na:https://www.vecernji.ba/vecernjakov-pecat/pecat-za-znanost-predsjednicima-triju-nacionalnih-akademija-u-bih-bevandi-aksamiji-i-kuzmanovicu-1590007; https://www.vecernji.ba/vecernjakov-pecat/pecat-za-znanost-trojici-predsjednika-nacionalnih-akademija-bevandi-aksamiji-i-kuzmanovicu-1590277; https://www.bhrt.ba/no%C4%87-dobtinika-ve%C4%8Dernjakovog-pe%C4%8Data; Pristupljeno 28.10.2022.

Akademik Mehmed A. Akšamija na konferenciji za štampu povodom izložbe likovnog projekta "Tragovi/Traces"

10. • Održana je i promocija likovnog projekta "**Tragovi/Traces**" u galeriji Katarine Kosače u Mostaru akademika Mehmeda A. Akšamije (22.06.2022.), uz izuzetnu posjetu. Promotori su bili Marin Ivanović i Ugo Vlaisavljević, a organizatori HAZU BiH i BANU.*[52]

"... U ovome konkretnom ciklusu „Tragova", već smo leksički upućeni na *trag* koji znači *prisutnost*, na bivanje u nekom prostoru i nekom vremenu. U formalnom je smislu riječ o grafikama koje preinačuju i multipliciraju motiv trokuta, ostvarujući mnogobrojne varijacije u formi, kompoziciji i koloristočkom registru. Trokut je „izrastao" iz nekog okrajka stola što ga je autor fotografirao, dakle iz osobnog iskustva koje je potom uopćeno u geometrijski znak. Iako nam je geometrijska apstrakcija – u ovom slučaju krajnji rezultat, slika – poznata iz razdoblja zrele moderne, Akšamijin postupak je duhovno postmodernistički. Za tu je tezu najvažnije protumačiti djela iz ovog ciklusa kao evokacije tradicionalne islamske umjetnosti koja u velikoj mjeri počiva na ornamentu. Autor, dakle, poseže za svojim korijenima i njihove oblikovne značajke transformira u suvremeni likovni jezik. Pri tome koristi i suvremenu tehnologiju (oduševljenje za tehnički postupak i tehničku savršenost stekao je upravo u Pragu, radeći u tada najnaprednijim laboratorijima za fotografiju i elektronsku sliku), naime

*[52] Vidjeti, dostupno na:https://hayat.ba/likovni-projekat-tragovi-traces-u-mostaru-22-juna-izlozba-akademika-mehmeda-a-aksamije/697397/; https://bljesak.info/info-vodic/izlozba-tragovitraces-mehmeda-aksamije-u-mostaru/7608; https://www.fokus.ba/kultura/otvorena-izlozba-tragovi-akademika-mehmeda-a-aksamije/2348315/; https://bosnjaci.net/prilog.php?pid=76132; Pristupljeno 28.10.2022.

Dogovori pred samo otvaranje izložbe, Josip Muselimović u ime organizatora HAZU BiH i Ivica Rozić - direktor Galerije.

DESNO: Proba komornog koncerta prije samog otvaranja izložbe

grafike ispisuje iz računalnog programa na grafički papir, a taj mu pristup omogućuje posvemašnju preciznost. Tu dolazimo do još jednog (ne sasvim neočekivanog) obrata. Nakon uloženog velikog truda u kreiranju vizualnog predloška u virtualnom okruženju, autor intervenira rukom, ispunjavajući pojedine šare bojom, ljudski nesavršeno, ali vrlo osobno. To djelovanje u slici nije presudno za njeno formalno oblikovanje, štoviše je gotovo i nevidljivo dok promatrač ne zna što treba tražiti, ali je sasvim neophodno za autorovu *prisutnost* u slici, za njegov vlastiti *trag*. Poput perzijskih tkalaca tepiha koji bi na kraju svoga posla hotimično napravili kakvu grešku, što se tradicionalno interpretira njihovom željom da priznaju vlastitu nesavršenost, a savršenstvo ostave Bogu, ali iz suvremene perspektive je važnije primijetiti da tim činom nedvosmisleno upisuju i „autorsku“ grešku, odnosno svoju individualnost, tako i Akšamija namjerno ostavlja „stroju strojevo“ i uzima „autoru autorovo“ – ponajviše pravo da voljna intervencija bude svakakva dok je god samo njegova. Tako da djela iz ovoga ciklusa možemo labavo definirati kao monotipije s intervencijom, ali još je važnije da nam ova eksplikacija pomogne razumjeti identitetsku problematiku koju smo spomenuli na početku, a od koje je intelektualna podloga „Tragova“ sazdana,” ostavio je zapisano prof. dr. Marin Ivanović u Mostaru.

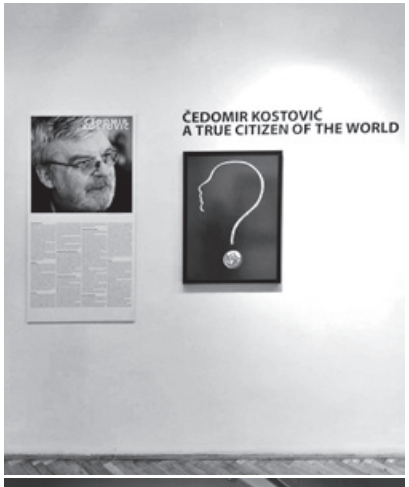

Neke od prisutnih ličnosti na otvaranju izložbe.

LIJEVO: Promotor prof. dr. Marin Ivanović.

"Museum in Exile"
Kostović je kolekciju svojih radova poklonio Museumu in Exile-u, kojeg je osnovao prof. Asim Đelilović 2009. godine u Sarajevu.

DESNO: Čedomir Kostović, Bosnia, Screensilk, 60x80cm (Museum in Exile)

11. • Akademik Mehmed A. Akšamija promovirao je izložbu grafičkog dizajnera Čedomira Kostovića iz SAD-a u Umjetničkoj galeriji Bosne i Hercegovine (06.10.2022.), a zatim memorijalnu izložbu akademika Dževada Hoze u prostoru *Galerije ateljea Figure* u Sarajevu (28.10.2022.).

12. • "Internacionalna pedagoško-dizajnerska karijera Čedomira Kostovića jedinstvena je pripovijest, uporediva s malo kojim drugim savremenim primjerom nekog likovnog pedagoga i autora dizajnera na bilo koji način vezanog za bosansko-hercegovački i, u njegovom slučaju, posebno sarajevski diskurs...

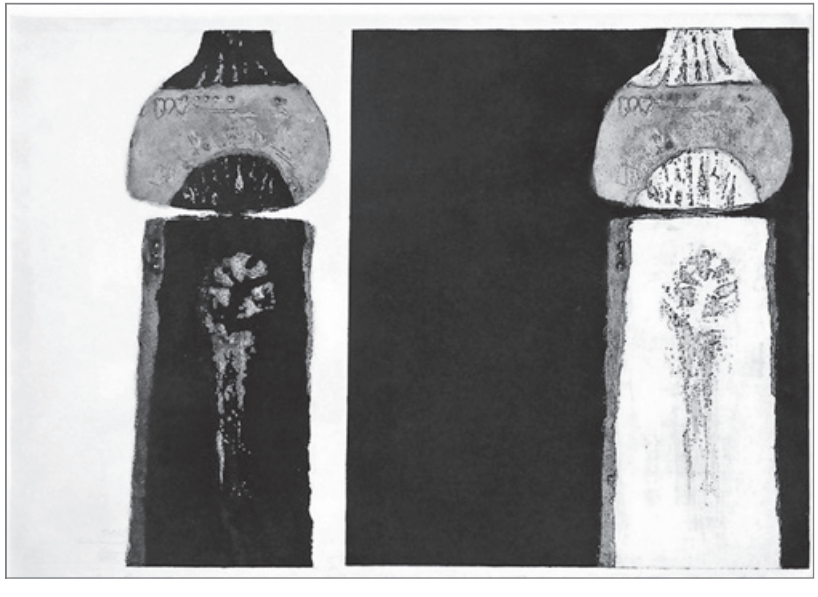
Međutim, autorske dosege pedagoga, pa ako hoćete i dizajnera neopravedno bi bilo prisvajati u ime bilo koje sredine, pa i one u kojoj se formirao, no uvijek je moguće govoriti o do danas vidljivom tragu koji je u Bosni i SAD-u ostvario. Kao dizajner, Kostović je u Bosni podario bitno definirane 'tragove' bosansko-hercegovačke i jugoslavenske vizualne kulture osamdesetih godina prošlog stoljeća," između ostalog istakao je akademik Akšamija na otvaranju izložbe.

13. • Akademik Dževad Hozo – briljantni grafičar, pisac, estetičar, pedagog koji je iškolovao generacije i generacije novih grafičara, čovjek s 50-godišnjim neumornim stvaralačkim radom bio je i ostao cjeloživotno angažiran predanom radu i ljubavlju prema mediju grafike i studentima.

Iz bogata Hozina opusa na ovoj izložbi u Sarajevu predstavljena su djela iz ciklusa: *Iz Makove mape*, ciklusa *Suočenja*, iz ciklusa *Sarajevske pasije* (*Hommage Maku Dizdaru*) te ciklus na kojem autor radio zadnjih nekoliko godina svoga života, *Autobiografika – Virtualni koncerti Dževada Hoze*.

... Umjetnici poput Dževada Hoze danas ne postoje, jer današnje vrijeme ne trpi niti je u mogućnosti da percipira i shvati pojavu, koja nema nikakav zabavljački i komercijalni nego isključivo kulturni i umjetnički poriv. U maniru vrhunskog intelektualca, duboko svjestan teoretski postavljenih deklaracija evropskih kulturnih vrijednosti (koje u praksi, uslovljene politikom i uticajem, ne vrijede) – te u inat tom licemjerju – kolega Hozo je otišao ostavljajući sve što je imao isključivo svima nama.

Akademik Akšamija kao promotor Hozinog grafičkog stvaralaštva. (28.10.2022)

LIJEVO: Hozo Dževad, Nišani. Govorio je „Tamo gdje prestaju nišani – počinju stećci". Moguće je kazati kako se Hozina umjetnost razvila iz krajiškog nišana, karakterističnog nadgrobnog spomenika iz osmanskog perioda, koji je Hozo osjetio i usvojio kao dio svog egzistencijalnog korpusa tako da je sasvim logično i prirodno uslijedila velika grafička mapa ciklus "Nišani", gdje se prvi put (u evropskoj umjetnosti tadašnjeg enformela) pojavljuje jedna originalna i nekonvencionalna ikonika, koja je tih kasnih šezdesetih i ranih sedamdesetih godina prošlog stoljeća nagrađena na svim značajnim svjetskim bijenalima i trijenalima.

Hrvatska akademija za znanost i umjetnost u BiH

organizira

ZNANSTVENO - STRUČNI SKUP

150. obljetnica osnutka prve hrvatske tiskare i pojave nakladništva u Hercegovini (Tiskara katoličkog poslanstva u Hercegovini – *Typographie Missionis Chatolicae in Hercegovina 1872.*)

Skup će se održati u hotelu "Mostar" 24. listopada 2022. godine s početkom u 10.30 sati

14. • Povodom obilježavanja 150. godišnjice osnivanja prve hrvatske tiskare/štamparije u Hercegovini, Hrvatska akademija za znanost i umjetnost (HAZU) BiH upriličila je 24.11.2022. u Mostaru znanstveno-stručni skup "Tiskara katoličkog poslanstva u Hercegovini 1872.". Na skupu je, između ostalih, govorio i akademik Mehmed A. Akšamija na temu "Pečatnja, tiskarnice, štamparije i listovi u Bosni".*[53]

Radno predsjedništvo znanstveno-stručnog skupa u povodu 150. obljetnice osnivanja prve hrvatske tiskare/štamparije i pojave nakladništva/izdavaštva u Hercegovini.

*[53] Vidjeti, dostupno na: https://fena.ba/article/1291001/hazu-bih-organizira-znanstveno-strucni-skup-povodom-150-obljetnice-osnutka-prve-hrvatske-tiskare; https://www.dnevnik.ba/vijesti/hazu-bih-organizira-znanstveno-strucni-skup-povodom-150-obljetnice-osnutka-prve-hrvatske-tiskare-u-hercegovini-2645340; https://static.dnevnik.ba/images/slike/2022/10/23/o_120877_1024.jpg?2022-10-23-17-38-31; Pristupljeno 28.10.2022.

V.
Naučne i umjetničke manifestacije

Između naučnoistraživačkog, istraživačkorazvojnog i umjetničkoistraživačkog rada, te naučnih i umjetničkih manifestacija veoma često postoji povratna sprega, pa se ove vrste djelovanja BANU samo uslovno mogu posmatrati odvojeno. Razlog za samostalno izlaganje rezultata rada Akademije u domenu naučnih i umjetničkih manifestacija leži u tome što one počivaju na već stečenim znanjima i što se na njima veoma često prezentiraju rezultati rada lica unutar i izvan Akademije.

Teškoće u pribavljanju sredstava i ograničenja koja proističu iz zahtjeva da se rezultati skupova objave isključivo u skladu s općim pravilima izdavačke djelatnosti naveli su Predsjedništvo da, što je moguće prije donese *Pravilnik o održavanju zajedničkih naučnih i umjetničkih manifestacija*. Značaj ovog *Pravilnika* će biti u tome što će omogućiti Akademiji da se poveže s drugim subjektima odgovarajućeg naučnog i umjetničkog statusa u organizovanju ovog vida djelovanja. Pri tome će odjeljenjima, kao i samom Institutu biti ostavljena mogućnost da postave i strožije kriterije za izbor partnerskih institucija.

BANU

BOŠNJAČKA AKADEMIJA NAUKA I UMJETNOSTI

INSTITUT ZA HISTORIJU, DEMOGRAFIJU I ANTROPOLOGIJU SANDŽAKA

– Novi Pazar – Bošnja –

Poštovani,

Obavještavamo Vas da će se u **subotu 26. novembra sa početkom u 12.30 h** u prostorijama **sprske Instituta za historiju, demografiju i antropologiju sandžaka, Kolijeno b.b. Rožaje**, održati zajednička sjednica Upravnog odbora Instituta za historiju, demografiju i antropologiju Sandžaka i Organizacionog odbora naučnog skupa **ZLOČINI U SANDŽAKU U XX. VIJEKU, ČETNIČKI GENOCID NAD BOŠNJACIMA SANDŽAKA,OSAMDESET GODINA POSLIJE.**

PRIJEDLOG ČLANOVA ORGANIZACIONOG ODBORA :

Akademik **Mehmed Akšanija**, predsjednik BANU,Akademik **Šerbo Rastoder**, direktor Instituta Potpredsjednik BANU, Rektor Univerziteta u Sarajevu **prof.dr Rifat Škrijelj**, Rektor državnog univerziteta u Novom Pazaru | **prof.dr Zana Đorđanić**, Rektor Internacionalnog univerziteta u Novom Pazaru **dr Suad Bećirović**, **prof. dr. Rasim Muratović**, Institut za istraživanje društva protiv (ne)ćudnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, **Mirsad Ćeman**, Predsjednik Svjetskog bošnjačkog kongresa, reis islamske zajednice Crne Gore(**Rifat Fejzić**) predsjednik mešihata islamske zajednice u Srbiji (**prof.dr Mevlud Dudić**)Predsjednik BNV Crne Gore | **Jupa Nurković**, predsjednica BNV Srbije (**dr Jasmina Bašić Ćurić**, **Elmrn Lekić**, predsjednik Udruženja građana porijeklom iz Sandžaka, **Mithad Mujović**, predsjednik Županijske sandžačke d)sapore, predsjednik opštine Novi Pazar | **Nihad Bilalović**, (Rožaje- **Rahman Husović**, (Bijelo Polje -**dr Abaz Dizdarević**) | (Petnjica-**Samir Agović**) | Plav- **Nihad Camović**), (Gusinje-**Munib Maglajlić**) | Tutin- **Salih Hot**) - (Gusinje - **Aneta Čekić**), (Berane- **Vuko Todorović**,) | Plenlja- **Rajko Kovačević**,) | Priboj - **Lazar Rvović (Vasiljević Radovan**- Nova Varoš) **prof.dr Sadik Idrizi** Kosovo)- **doc.dr Adnan Prekić ,Damljal Ceiljić** | Plevlja) **Rasmin Lalčić** | Gusinje) **Hamko Muhamed Mulagamović** | Nova Varoš). **Ulvija Mušović**) Prijepolje) **Faruk Dizdarević** | Priboj).

Dnevni red :

1. Razmatranje elaborata naučnog skupa ZLOČINI U SANDŽAKU U XX VIJEKU, ČETNIČKI GENOCID NAD BOŠNJACIMA SANDŽAKA,OSAMDESET GODINA POSLIJE i uloga članova Organizacionog odbora u pripremi skupa.
2. Izbor predsjednika i sekretara Organizacionog odbora
3. Razno

Zajednički ručak je planiran nakon sastanka u restoranu " Duga"

Sagledano predhodnim dogovorima i potvrdi, uvjereni da će Te se odazvati ovom pozivu, primite iskrene selame i pozdrave.

Šerbo Rastoder

direktor Instituta za historiju demografiju i antropologiju Sandžaka, potpredsjednik BANU, redovni član CANU i DANU akademik Šerbo Rastoder

BANU - INSTITUT ZA HISTORIJU, DEMOGRAFIJU I ANTROPOLOGIJU SANDŽAKA

BANU - INSTITUT ZA HISTORIJU, DEMOGRAFIJU I ANTROPOLOGIJU SANDŽAKA

Jedna od aktivnosti Instituta na organizaciji naučnog skupa na temu; "Zločini u Sandžaku u XX vijeku, četnički genocid nad Bošnjacima Sandžaka, osamdest godina poslije".

Sa jedne od promocija edicije „Bijela knjiga žrtava Sandžaka 1941-1945.“ – autori i promotori. (02.08.2021.)

VI.
Javna predavanja, promocije i saopštenja

Monografija "Život i djelo akademika Muhameda filipovića" u izdanju BANU i Univerziteta u Sarajevu.

Uvid u dokumentaciju djelovanja BANU-a pokazuje da su javna predavanja bila najzastupljeniji vid djelovanja Akademije u periodu do 2019. godine – održano ih je ukupno devetnaest iz oblasti filozofije, bosanskog jezika, religije i medicine. U periodu koji obuhvata ovaj izvještaj, održavanje manifestacija je u potpunosti zaustavljeno zbog prisustva pandemije Covida 19, kao i zbog smrti akademika Muhameda Filipovića, koji je imao ulogu voditelja takvih javnih predavanja ("Večeri BANU", "Skup BANU" i "Tribina BANU").

1. • Klasificirani podaci daju osnova za nekoliko zaključaka. Javna predavanja su značajna za ostvarivanje misije BANU. Zbog toga je potrebno donijeti standarde za ovu vrstu aktivnosti, te imenovati odgovornog voditelja. Broj domaćih predavača, članova BANU naročito, nužno je povećati, a pokušati organizirati i dolazak inostranih predavača. Značajan broj inostranih učesnika u ovoj aktivnosti pokazao bi da je ona važna i za međunarodnu funkciju Akademije.

DESNO: Pregled dijela aktivnosti BANU u formi dijela javnih predavanja i promocija.

Akademska zajednica Bosne i Hercegovine poklonila se velikom misliocu Muhamedu Filipoviću. Sarajevo 12.10.2019. godine.

2. • Drugi vid djelovanja BANU prema javnosti su promocije pojedinih izdanja. I njih je bilo ukupno 30. Promovirana su djela domaćih stvaralaca, članova BANU.

Kapitalno djelo akademika Muamera Zukorlića, "Academia" u izdanju Matice bošnjačke pod pokroviteljstvom BANU-a.

Sa fenomenološkog aspekta, poručio je akademik Filipović, autor akademik Zukorlić je prevazišao objašnjenje fenomena znanja kojeg je imao sam Hegel. A ako je "Drevna Bosna" bila knjiga o našim korijenima, "Academia" je knjiga o našoj prošlosti, sadašnjosti i budućnosti. Da bi znanje bilo svjetlo, oni koji ga nose, prenose ili tumače moraju biti široki i otvoreni, a da bi knjiga nesvakidašnje vizuelno izgledala, pobrinuo se akademik Mehmed A. Akšamija.

Vidjeti, dostupno na: https://maticabosnjacka.org/uprilicena-promocija-djela-academia-autora-akademika-muamera-zukorlica/; Pristupljeno 28.10.2022.

Poslednje djelo akademika Muamera Zukorlića "Academia" u izdanju Matice bošnjačke pod pokroviteljstvom BANU-a.

Tako je, u okvuru *Ljetne škole* na temu "Bošnjaci u ogledalu, Bošnjaci i mediji" promovirano djelo akademika Ferida Muhića "**Ontologija islama**". Suorganizator jedne promocije, kakoje već navedeno, bio je *History Fest Sarajevu* („**Bijela knjiga žrtava Sandžaka**"), a za isto izdanje je suorganizator bila i *Matica Bošnjačka* na šest lokacija na teritoriji Sandžaka/Srbije i Crne Gore. Sa *Maticom Bošnjačkom* organizirana je promocija djela Fatmira Bačija u Novom Pazaru i Sarajevu. Zajednička promocija je upriličena i sa *Univerzitetom u Sarajevu*, a odnosila se na monografiju "**Život i djelo akademika Muhameda Filipovića**" koju su priredili akademici Mehmed A. Akšamija i Asim Kurjak. Promocija djela akademika Muamera Zukorlića ("**Drevna Bosna – pismohrana dobrih Bošnjana**", "**Academia**" i "**Etika - Epistemologija etike antičkog perioda i Srednjeg vijeka**") u suorganizaciji *Matice Bošnjačke* održana je na dvadeset lokacija u Bosni, Sandžaku i inozemstvu. U suorganizaciji sa *Centrom za dijalog* - VESATIJJA realizovana je promocija autorskog projekta akademika Mehmeda A. Akšamije "**LETTER • PISMO • BRIEF • LIST • RISALA**". Promocija monografije "**Alija M. Akšamija - monografija arhivografije / Alija M. Akšamija - monograph of archivography**" autora Mehmeda A. Akšamije u dva toma obavljena je u suorganizaciji sa *Bošnjačkim institutom – Fondacije Adila Zulfikarpašića* u Sarajevu.

3. • U vremenu na koje se ovaj izvještaj odnosi, BANU se oglasio povodom:

- preseljenja na bolji svijet dopisnog člana Šefkije Čekića (24.09.2021.),
- preseljenja na bolji svijet generalnog sekretara BANU akademika Muamera Zukorlića. Predsjednik Akšamija je uputio Sjećanje javnom mnjenju putem medija (6.11.2021.),
- povodom preseljenja "Muamera ef. Zukorlića", akademik Mustafa Cerić objavio je omaž (9.11.2021.),
- BANU je putem medija poslao znak solidarnosti s Ukrajinom

- Saopćenje za javnost (01.03.2022.),
- pokretanja istrage o smrti akademika Zukorlića (13.04.2022.).
- prezentacije koncepta i poziva *Instituta za historiju, demografiju i antropologiju Sandžaka* pri BANU za *Ljetnu školu omladine Sandžaka* od 18-24 jula 2022. u Novom Pazaru i Rožajama. Radni naslov škole je: *Mladi Bošnjaci između tradicije, ambicije i stvarnosti* (23.04.2022.).
- preseljenja na bolji svijet akademika Galiba Šljive.
- dostavljenih desetina raznih saopćenja o aktivnosti BANU, koji, nažalost, nisu objavljeni niti u jednom mediju.

Četvrta knjiga iz edicije "Bijela knjiga žrtava Sandžaka 1941-1945 – Revolucionarna (ne) pravda akademika Šerbe Rastodera.

Sa promocije u Rožajama edicije „Bijela knjiga žrtava Sandžaka 1941-1945.". (6.07.2021.)

Među promotorima edicije "Bijela knjiga žrtava Sandžaka 1941-1945 bio je i akademik Muamer Zukorlić.

Promocija u Bijelom Polju edicije „Bijela knjiga žrtava Sandžaka 1941-1945.“. (30.07.2021.)

U amfiteatru Fakulteta za Islamske studije u Novom Pazaru, 10.10.2018, upriličena je promocija djela "Academia" autora akademika Muamera Zukorlića. "Ovo djelo predstavlja mapu puta za stvaranje intelektualne elite. Ova knjiga nudi vezu, mapu puta između maštaoca i cilja onoga što predstavlja njegova mašta. Ovo je knjiga koja će pokrenuti svako dijete, učiniti da dinamizira i pospješi svoj talenat. Moj san se ostvaruje po tome koliko će ova knjiga probuditi ambicije kod studenata, mladih ljudi – budućih intelektualaca...," u promotivnom govoru izjavio je akademik Zukorlić.

VII.
Izdavačka djelatnost

Principi djelovanja BANU-a zahtijevaće da sve što se uradi na naučnom i umjetničkom planu treba i objaviti. Umjetnički projekti za koje se ne mogu pronaći financije za njihovo objavljivanje i promociju, moraju biti registrovani u *Glasniku* Akademije. Zbog toga je izdavačka djelatnost najsloženija oblast unutar Akademije i njoj će se posvetiti posebna pažnja u vremenu koje predstoji.

1. • Za staranje oko izdavačke djelatnosti biti će potrebno donijeti *opće akte*, kao i unutar novih dopuna *Statuta BANU* definirati takvu djelatnost. Od ukupno 16 uspješnih prijava na javne pozive i konkurse različitih nivoa državne organizacije, samo njih dvije su dobile financijsku potporu u vidu sufinansiranja naših projekata. Naime, riječ je o potpisanom ugovoru sa *Ministarstvom kulture i sporta Kantona Sarajevo* (02.06.2022.) o sufinansiranju naših projekata u iznosu od 30.000,00 KM. Također, zahvaljujući zajedničkom djelovanju sa HAZU BiH potpisan je i ugovor sa *Federalnim ministarstvom obrazovanja i nauke* (07.06.2022.) o sufinansiranju predočenih programa i projekata, kojim se obezbjeđuje kontinuitet rada i održavanje djelatnosti na dostignutom nivou Bošnjačke akademije nauka i umjetnosti u 2022. godini. Ministarstvo je dodjelilo sredstva Akademiji u ukupnom iznosu od 100.000,00 KM.

Pored već navedenih djela koja su objavljena ili se nalaze u pripremi, Akademija je štampala i bez naknade distribuirala/poklanjala usvojenu "**Deklaraciju o državi Bosni i Hercegovini**" (2019)*[54] i "**Rezoluciju o bosanskom jeziku**" (2019)*[55]. Također, Akademija je bila pokrovitelj projekta bilingualnog izdanja monografije "**Alija M. Akšamija - monografija arhivografije / Alija M. Akšamija - monograph of archivography**" autora Mehmeda A. Akšamije u dva toma bez financijske podrške.

*[54] Vidjeti, dostupno na: https://izdvojeno.ba/novi-projekat-banu-u-sarajevu-predstavljena-deklaracija-o-drzavi-bosni-i-hercegovini/; https://www.klix.ba/vijesti/bih/banu-predstavila-deklaraciju-o-drzavi-bih-postulati-koji-karakterisu-njenu-vjecnost/200229059; https://www.bosnjaci.net/prilog.php?pid=69613; Pristupljeno 28.10.2022.

*[55] Vidjeti, dostupno na: https://www.bosnjaci.net/prilog.php?pid=68994; https://www.bnfondacija.com/rezolucija-o-bosanskome-jeziku-banu/; https://sanapress.info/2019/12/07/banu-predstavio-rezoluciju-o-bosanskome-jeziku/; https://www.youtube.com/watch?v=e2CCHz0GYVU/; https://sandzakdanas.net/matica-bosnjacka-promovisala-rezoluciju-o-bosanskom-jeziku/; Pristupljeno 28.10.2022.

U saradnji sa *Maticom Bošnjaka*, Akademija je objavila tri djela akademika Muamera Zukorliča, i to: "**Drevna Bosna – pismohrana dobrih Bošnjana**" (2017), "**Academia**"(2019) i "**Etika – Epistemologija etike antičkog perioda i Srednjeg vijeka**" (2021). U saradnji sa *Centrom za dijalog - VESATIJJA* iz Sarajeva realizovan je na više jezika autorski projekt akademika Akšamije "**Letter • Pismo • Brief • List • Risala**" (2017). Zajedno sa *Univerzitetom u Sarajevu* BANU je objavio monografiju "**Život i djelo akademika Muhameda Filipovića**" (2019). Bošnjačka nacionalna fondacija – BNF je posredstvom suizdavaštva BANU-a financirala ediciju „**Bijela knjiga žrtava Sandžaka (1941-1945)**" – četiri toma (2021), te participirala u djelu troškova oko realizacije IX toma "**Rječnika bosanskog jezika**" autora akademika Dževada Jahića, kao i prvo izdanja BANU *Instituta za historiju, demografiju i antropologiju Sandžaka* "**Ontologija islama**" autora akademika Ferida Muhića (2022).

2. • Momentalno se nalaze u pripremi knjiga akademkinje Muratagić-Tune "**Akcentologija bosanskog jezika**..." i akademika Čekića u uredništvu akademika Akšamije "**Istina o događajima u i oko Srebrenive od 10 do 19 jula 1995.**".

2. • Složenost izdavačke djelatnosti BANU-a i kontinuiran nedostatak sredstava uzrokovali su i brojne probleme. Iz ugla Predsjedništva najvažnijim se čini sljedeće:

a) neadekvatnost finansiranja časopisa i drugih izdanja u formi knjige. Urednici i autori ne dobijaju honorare za svoje priloge;
b) prisutna neaktivnost značajnog dijela članstva, posebno kod dostavljanja radova za časopis, kao i dostave dokumentacije o okončanim projektima za njihovu DTP obradu, izdavanje/štampanje,
c) teškoće u pribavljanju radova vrhunskog kvaliteta,
d) problemi sa grafičkom obradom tekstualnih i slikovnih sadržaja zbog neposjedovanja potrebne opreme za DTP.

VIII.
Položaj BANU u bosanskohercegovačkom društvu

Položaj Akademije u bosanskohercegovačkom društvu izuzetno je složen. Njega, pored vladajuće socijalne kulture u Bosni i Hercegovini, dominantno određuju odnosi sa nekoliko skupina relevantnih subjekata.

1. • Na osnovu akta o registraciji, BANU je institucija kantona Sarajeva i nastavlja da djeluje po zakonima po kojima je osnovana širom naše države, regije, Evrope i svijeta. Dakle, Akademija je bila i ostala najviša naučna i umjetnička ustanova Bošnjačkog naroda! Upravo zbog toga različite političke koncepcije unutar Bosne i Hercegovine imaju dijametralno suprotne pravno-političke stavove prema subjektivitetu, mogućem finansiranju, naučnom i umjetničkom djelovanju i društvenoj ulozi BANU-a. One se kreću od određenih oblika uvažavanja Akademije do njezinog apsolutnog negiranja. Razumljivo je da su se kontakti BANU-a sa gradskim, kantonalnim, federalnim i državnim organima odvijali u periodima u kojima su na vlasti bile političke opcije u čijim su programima bili prisutni i ključni, temeljni projekti vezani za Bošnjake i njihovu kulturu i identitet. Posmatrano isključivo statistički, održano je ukupno 15 zvaničnih sastanaka s predstavnicima državnih organa, jedinicama lokalne samouprave i njihovih tijela:

a.) Država BiH: 2 sastanaka u Predsjedništvu;

b.) Federacija BIH: 2 sastanaka sa premijerom i zamjenicom premijera;

c.) Kanton Sarajevo: 5 sastanaka sa ministrom kulture i sporta;

d.) Grad Sarajevo: 1 sastanak sa gradonačelnikom;

Prilikom posjete kod tadašnjeg člana predsjedništva BiH, Bakira Izatbegovića.

Po obavljenoj posjeti Gradonačelnika grada Sarajeva, Abdulaha Skake.

Premijer Federacije Fadil Novalić u razgovoru s akademikom Mehmedom A. Akšamijom.

Poslije obavljenog jednog od razgovora sa načelnikom Općine Stari Grad Sarajevo, mr. Ibrahimom Hadžibajrićem.

e.) Jedinica lokalne samouprave: 2 sastanka u Općini Stari Grad Sarajevo sa načelnikom Općine.

2. • Na nivou Predsjedništva BiH ostvareni su kontakti sa tadašnjim članom predsjedništva gospodinom Bakirom Izetbegovićem. Prihvatio je da sa određenom donacijom potpomogne izdanje *Glasnika BANU*, te obećao veće financiranje naših projekata preko Kantona Sarajevo. Nažalost, do realizacije nije došlo.

Intenzivniju saradnju smo imali sa premijerom Federacije i ministricom financija Federacije BiH. Naime, poslije više upućenih dopisa i održanih sastanaka, 30.01.2022. postignut je dogovor sa HAZU BiH da zajedno djelujemo prema Federalnoj vladi oko uvrštavanja naših Akademija na *popis ustanova koje će Federalna Vlada financirati/sufinancirati*. Saradnja je rezultirala olakšanim dobijanjem jednog granta i uspješnim konkurirsanjem za finansiranje projekata BANU, HAZU BiH i ANUBiH.

Više sastanaka u Kantonu Sarajevo predstavnici Akademije su imali s Ministarstvom kulture i sporta. Pozitivni rezultati ovih kontakata su doprinijeli našto zakašnjelom, ali ipak uspješnom konkuriranju na javni poziv ovog ministarstava za finansiranje projekata BANU.

Sa gradonačelnikom Grada Sarajeva obavljen je razgovor u smislu mogućeg budžetskog financiranja BANU-a, kao *naučno-umjetničke ustanove od posebnog interesa za grad Sarajevo*. Nažalost, obećanja nisu realizovana.*[56]

Općina Stari Grad Sarajevo pokazala je odgovarajuće razumijevanje za naš status i financijske probleme, te sa svoje strane dali su nam povoljnije uvjete za najam prostora koje koristimo, a čije troškove reguliše BNF.

3. • BANU nije bila u mogućnosti da profilira svoj odnos sa ANUBiH-om. Mogući odnos će eventualno biti ostvariv po konačnom rješavanja statusa ANUBiH-a kao institucije Države BiH. Međutim, BANU je u Mostaru (15.12.2021.) potpisala Sporazum o saradnji sa *Hrvatskom akademijom za znanost i umjetnost u BiH* (HAZU BiH). Sporazum su potpisali predsjednik HAZU-a akademik

*[56] Vidjeti, dostupno na: file:///Volumes/4T/DESKTIOO%201.4.2021/Skaka%20u%20Vijec%CC%81nici%20ugostio%20novog%20predsjednika%20BANU-a,%20prof.%20dr.%20Mehmeda%20Aks%CC%8Camiju%20%7C%20Sarajevo.ba.html; Pristupljeno 28.10.2022.

Mladen Bevanda i predsjednik BANU-a akademik Mehmed Akšamija.*[57] Zatim je u Podgorici (21.01.2022.) potpisan Sporazum o saradnji između *Dukljanske akademije nauka i umjetnosti* (DANU) i Bošnjačke akademije nauka i umjetnosti (BANU). Potpisivanje Sporazuma, a po ovlaštenju predsjednika BANU, izvršio je akademik Šerbo Rastoder, potpredsjednik BANU.*[58]

*[57] Vidjeti, dostupno na: https://www.bnfondacija.com/amanet-akademika-zukorlica-potpisan-sporazum-izmedu-banu-i-hazu/; https://www.youtube.com/watch?v=HocYJI9FNEg; https://dnevni.ba/vijesti-bih/bih/hazu-i-banu-potpisali-sporazum/; https://bljesak.info/sci-tech/znanost/hazu-bih-i-banu/368655; https://www.bosnjaci.net/prilog.php?pid=74651; https://bhrt.ba/akademik-bevanda-veselinas-suradnja-izme%C4%91u-hazu-u-bosni-i-hercegovini-i-banu; https://startbih.ba/clanak/hazu-i-banu-jednakopravno-i-s-postivanjem-mozemo-rijesiti-brojne-probleme/171948; Pristupljeno 28.10.2022.

*[58] Vidjeti, dostupno na: https://www.bosnjaci.net/prilog.php?pid=74942; https://www.osvrt.me/izdvojene-vijesti/sporazum-o-saradnji-danu-i-banu/; https://www.bnfondacija.com/banu-i-danu-radit-ce-globalno-na-objedinjevanju-akademske-pameti-za-dobro-sredina-u-kojima-djeluju/; Pristupljeno 28.10.2022.

Razgovor sa predsjednikom HAZU BiH akademikom Mladenom Bevandom i generalnim tajnikom i predsjednikom Skupštine HAZU-a u BiH Josipom Muselimovićem i Antom Miškovićem.

LIJEVO: Momenti potpisivanja Sporazuma o saradnji sa HAZU BiH u Mostaru i DANU u Podgorici.

IX.
Međunarodna saradnja

Razvijanje međunarodne saradnje je statutarna obaveza BANU-a. Da bi ona bila realizirana potrebno je obezbjediti financijska sredstva, reprezentativni pravac djelovanja, te definirati radni i promotivni karakter saradnje.

1. • Akademija do sada nije bila u mogućnosti da za međunarodnu saradnju osigura određena sredstva. Akademijama iz okruženja sredstva za ovu namjenu su osigurana od ustanova osnivača. Nezavisno od trenutne ekonomske situacije, princip je da se troškovi većine pojedinih posjeta, odnosno gostovanja, dijele između institucija domaćina i gosta. Radna funkcija bi se ogledala učešćem u međunarodnim projektima, prvenstveno onim u kojima bi nas eventualno angažovale druge akademije s kojima bi, na osnovu takvog sudjelovanja potpisali i sporazume o saradnji.

2. • Akciju animiranja i ostvarivanja kontakta sa evropskim udruženjima akademija putem upućenih dopisa (8.07.2021.) za saradnju, poduzeli smo prema *Evropskoj federacija akademija znanosti i humanističkih znanosti* - ALLEA sa sjedištem u Berlinu, zatim prema *Evropskoj akademiji znanosti i umjetnosti* - EASA u Salzburgu, te prema *Nacionalnoj akademiji znanosti, inženjerstva i medicine* - IAP Policy u Washingtonu i prema *Znanstvenom savjetu za politiku evropskih akademija* - SAPEA u Bruxellesu.

Rudolf Hielscher, predsjednik krovnih evropskih organizacija iz SAPEA i Matthias Johannsen, izvršni direktor ALLEA-e su nam se zahvalili na iskazanom interesu za pristupanje BANU-a *Evropskoj federaciji akademija*

nauka i humanističkih nauka i *Naučnom savjetu za politiku europskih akademija*, te da su se na svojim Upravnim odborima osvrnuli na kandidaturu BANU u kontekstu potencijalnog članstva u Evropskoj federaciji i Naučnom savjetu. Zbog ograničenog profila i opsega aktivnosti BANU-a posvećenih određenim društvenim skupinama, njihovi odbori su odlučili da ne razmatraju naš zahthev za članstvo. Obavijestili su nas da u središtu strateških prioriteta i aktivnosti ALLEA-e i SAPEA-e leže ***načela inkluzivnosti i neovisnosti o ideološkim promišljanjima***. Naknadno smo dobili objašnjenje kako su od jedne članice ALLEA-e sa našeg prostora, dobili određene informacije o "našim ideološkim promišljanjima u okviru određene društvene skupine". Klaus Mainzer, predsjednik EASA-e u svom dopisu izrazio je zahvalnost na našem ljubaznom prijedlogu *Memoranduma o razumijevanju* između naše dvije akademije. Obećao je da će na sljedećem sastanku Predsjedništva akademije, krajem jula razmotriti naš prijedlog. S obzirom da nismo dobili detaljne informacije o zaključku Predsjedništva EASA-e, ali je iz dopisa, koji je meni osobno kao redovnom članu EASA-e uputio predsjednik Mainzer, bilo moguće zaključiti da su se članovi Predsjedništva na osnovu informacija koje su dobili "izvan akademije", **izjasnili negativno za potpisivanje Memoranduma zbog ideološke orijentacije BANU-a**. Ispred Nacionalne akademije znanosti, inženjerstva i medicine - IAP Policy u Washingtonu, nažalost, nismo dobili nikakav odgovor.

3. • Međutim, iako na planu ostvarivanja kontakta sa evropskim udruženjima akademija i samih akademija nismo uspjeli realizirati *Memorandume o saradnji,* potrebno je naznačiti da naši predstavnici aktivno djeluju u skupštinama, sastancima i naučnim skupovima HAZU-a i DANU-a. Na poslednja dva naučno-stručna skupa, koje je organizirala HAZU BiH, sa referatima su istupili akademik Akšamija i Šećibović.*[59] Također, na poslednje dvije skupštine HAZU BiH, predsjednik Akšamija je bio pozvan i prisustvovao je datim. Reprezentativna funkcija stoga izbija u prvi plan razmatranog tipa saradnje.

*[59] Vidjeti, dostupno na: https://bljesak.info/kultura/knjige/hazu-bih-obiljezio-150-godisnjicu-osnutka-prve-hrvatske-tiskare-u-hercegovini/397569; https://www.dnevnik.ba/vijesti/obiljezena-150-godisnjica-osnutka-prve-hrvatske-tiskare-u-hercegovini-2645386; https://poslovni-global.ba/hazu-bih-150-obljetnica-osnutka-prve-hrvatske-tiskare-i-pojava-nakladnistva-u-hercegovini/; https://www.vecernji.ba/vijesti/znanstveno-strucni-skup-povodom-150-obljetnice-osnutka-prve-hrvatske-tiskare-1627647; Pristupljeno 28.10.2022.

X.
Finansiranje BANU

Vlada Federacije Bosne i Hercegovine
Federalno ministarstvo financija
Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke

Ministarstvo kulture i sporta Kantona Sarajeva

Finansijsko stanje BANU-a analizirano je na osnovu završnog računa za 2021. godinu. Rezultati su jasno ukazali na to da se Akademija, pored redovnog finansiranja osnovnih troškova, te troška štampe pojedinih realiziranih projekata, kao i plaće tehničkog sekretara koje je obezbjeđivao BNF, mora pokušati izboriti za mogući vid budžetskog finansiranja, te da je potrebno proširiti broj organizacionih jedinica države, federacije, kantona, lokalnih zajednica koje su u mogućnosti da doniraju određena sredstva Akademiji. Dio rezultata poduzetih aktivnosti su prethodno dati u poglavlju *Izdavačka djelatnost*. Rukovodstvo Akademije učinilo je izuzetne napore da se obezbijede sredstva za realizaciju prijavljenih/planiranih programskih aktivnosti u oblasti naučnog, umjetničkog i izdavačkog rada. Međutim, mora se kazati da disciplina naših članova kod prijavljivanja novih projekata za realizaciju, kao i radova za *Glasnik* je veoma skromna i nemarna u smislu odziva i poštivanja zadatih termina za predaju. To je osnovni razlog zašto se mnogi planirani termini realizacije stalno pomjeraju.

1. • Projekcija za 2023. godinu ne može se još uvijek dati jer će većina javnih poziva i konkursa biti otvorena, kako je obećano, početkom iduće godine.

2. • Usprkos organičenom broju izvora financiranja, potrebno je kazati kao vlastiti prihodi Akademije ne postoje. Naime, Akademija nema nikakvih mogućnosti da bi ostvarila određenu dobit putem plasiranja vlastitih realiziranih projekata na tržištu, jer su isti namjenjeni za nekomercijalnu distribuciju po ustanovama, univerzitetima, fakultetima i srednjim školama.

3. • Ponovo smo se 07.11.2022. godine obratili Vladi Federacije BiH sa molbom da nas uvrste u popis stalnih korisnika budeta za 2023. godine.

4. • Zbog nemogućnosti realizacije najavljenih projekata do kraja kalendarske godine, uputili smo i molbu Kantonalnom ministarstvu za produženje roka (09.12.2022).

XI.
Ostvareni i neostvareni ciljevi

Detaljna analiza ostvarenih i neostvarenih ciljeva BANU-a biti će predmet posebnog izvještaja Predsjedništva o ukupnoj realizaciji na okončanju kalendarske godine. Zbog toga će se ovdje dati sumarni pregled rezultata rada Akademije u proteklom periodu. Ocjene će biti pojednostavljene, jer će se tačno stanje oblasti na koje se odnosi biti precizirane tek na sastanku Predsjedništva.

1. • Najvažniji ostvareni ciljevi su sljedeći:

a) Otklonjeni su organizacioni problemi, a funkcionisanje Akademije je ujednačeno, te dodatno normativno usaglašeno i stvarno.

b) Finansiranje projekata je stabilizirano, premda još uvijek nije na nivou na kojem bi smo željeli.

c) Radna infrastruktura Akademije je i organizaciono i materijalno unaprijeđena, premda još nedovoljno. Uveden je sistem planiranja rada koji odgovara prilikama Akademije, a realizacija dostavljenih projekata se odvija uz dodatni angažman Predsjedništva.

d) Radni kapacitet BANU povećan je projektnim povezivanjem s drugim odgovarajućim institucijama u Bosni i Hercegovini i regiji.

e) Broj objavljenih naslova biti će povećan, a nove mogućnosti suizdavaštva također će biti korištene.

f) Promocije su postale vid redovnog komuniciranja s naučnom, stručnom i populističkom javnošću.

g) Osnovan je i profunkcionirao BANU *Institut za historiju, demografiju i antropologiju Sandžaka* u Novom Pazaru s kancelarijom u Rožajama.
h) Uspješno je realizirana *Ljetna škola omladine Sandžaka* BANU Instituta u Novom Pazaru i Rožajama.
i) Održan je sastanak *Kluba mladih naučnika* – razmatranje prijedloga sadašnje i buduće aktivnosti Kluba i aktiviranje *Časopisa Kluba mladih naučnika BANU*. Formiran je Organizacioni odbor i redakcija časopisa.
j) Održan je sastanka sa predsjednikom *Preporoda Bošnjačke zajednice kulture* u Sarajevu, prof. dr. Sanjinom Kodrićem, s ciljem povezivanja i izmjene kulturnih iskustava, kao i moguće buduće saradnje vezane za sjajnu prošlost i svijetliju budućnost našeg naroda. Postignut je dogovor o razmjene iskustava, ali i uzajamnog uvezivanja i širenja eventualnog zajedničkog djelovanja u kontekstu uspostavljanja saradničke strategije sveobuhvatnog poboljšanja stanja unutar Bošnjačkog naroda.
k) Uspostavljena je saradnja sa *Vijećem kongresa bošnjačkih intelektualaca* posredstvom realizacije projekta "Popisa stanovništva u Hrvatskoj, Srbiji, Crnoj Gori, Sjevernoj Makedoniji i Kosovu" (2021). U okviru snimanja video poruka za ovaj projekat, imao je izlaganje i akademik Akšamija, na temu: "U kojoj god državi živjeli, Bošnjaci su Bošnjaci". Također, članstvo u Vijeću naše akademkinje Muratagić Tune i akademika Jahića učvršćuje naše zajedničko djelovanje.
l) Urađeni su certifikati za *Udruženje Bošnjaka* na Kosovu u vidu podrške djelovanja odličnih učenika Srednjih škola i profesora u toj sredini (Gimnazija "Gjon Buzuku", Medicinska

škola "Luciano Motroni", Ekonomska škola "Ymer Prizreni" i Tehnička škola "11 Marsi"). Date certifikate dodjeluje NVO "ADET" iz Prizrena uz pokroviteljstvo BANU-a.

lj) Održana je promocija AMANETA - Jubilarnog Glasnika BANU u Novom Pazaru, Tutinu i Skoplju.

m) U službenim prostorijama BANU održan sastanka sa predstavnikom *Asocijacije za kulturu i obrazovanje* povodom boljeg povezivanja sa medijima u BiH. Dogovoreno je da predstavnik Asocijacije pripremi prijedlog dokumenta o datoj saradnji.

n) Učešće u pripremi i realizaciji redovne skupštine *Svjetskog bošnjačkog kongresa* - SBK u Sarajevu (juna 2022,).

nj) Aktivna saradnja sa *Bošnjačkom nacionalnom fondacijom*.

o) Izvršena je registracija Akademije kao **IZDAVAČA** u ISBN Centru za međunarodni standardni knjižni broj (*International Standard Book Number*), kao jedinstveni identifikator knjiga i drugih omeđenih publikacija bez obzira na medij na kojem se objavljuju u Bosni i Hercegovini, pri Nacionalnoj i univerzitetskoj biblioteci Bosne i Hercegovine (NUBBIH).

p) Pripremljen za štampu *Glanik* br. 4, *Akcentologija* i *Istina o Srebrenici...* Radi se i na projektu *Bošnjačke edukativne veze*.

r) Održana je prezentacija BANU uz promociju knjige akademika Ferida Muhića "Ontologija islama" u Malmeu (10.12.2022.), Geteborgu (11.12.2022.) i Štokholmu (12.12.2022.). Postignut je dogovor da se Ontologija prevede na švedski jezik, dok je knjiga od istog autora "Islamski identitet" već prevedena pored francuskog, engleskog i njemačkog i na albanski i turski. Ovo je 9-to izdanje te knjige. Promotori u ime BANU-a i Instituta su bili akademik Šerbo Rastoder i autor Ferid Muhić.

2. • U najvažnije neostvarene ciljeve spadaju:

a) Radni kapacitet BANU-a nije pojačan. Osnovni razlozi su smanjenje broja članova, porast prosječne starosne dobi i zdravstveno stanje članova, kao i neopravdano kašnjenje oko kandidiranja i organizacije prijema novih kandidata.

b) Nepoštivanje dogovorenih termina oko procedure prijema novih članova.

c) Nepridržavanje termina za dostavu kandidiranih radova, te, samim tim i kašnjenje njihove konačne realizacije u DTP-u i štampi. Doveden je u pitanje povrat dobijenih sredstava za realizaciju projekata kod oba Ministarstva.

d) Radna infrastruktura Akademije i organizaciono i materijalno nije unaprijeđena.

e) Nije izvršen izbor i imenovanje generalnog sekretara.

f) Javna predavanja i saopštenja nisu postali vid redovnog komuniciranja s naučnom i stručnom javnošću (utjecaj Covida-19).

g) Naučne i publicističke aktivnosti nisu intenzivirane u mjeri koja bi imala evolucionistički karakter.

h) Nije izvršena korektura i dopuna podataka objavljenih na Wikipediji na bosanskom i engleskom jeziku, niti je urađen novi web-site BANU sa konkretnim i primjerenim podacima, te izvršena korjenita promjena u načinu prezentiranja vlastitih i drugih aktivnosti na facebooku.

i) Nije utemeljena *nagrada BANU-a* u više nivoa (stalni članove, članove saradnike…) za naučna i umjetnička dostignuća koje bi se trebale dodjeljivati na dan utemeljenja BANU, a na osnovu *Pravilnika o radu Odbora za nagrade*.

j) Nije donesen *Pravilnik o održavanju zajedničkih naučnih i*

umjetničkih manifestacija, niti *Pravilnik o radu Odbora za nagrade*.

k) Nije normativno uređen način na koji BANU samoinicijativno ili po zahtjevu daje mišljenja ili zauzima stavove koji se javno saopštavaju.

l) Ukupan položaj Akademije u bosanskohercegovačkom društvu nije intenziviran mogućim otvaranjem prema svim segmentima okruženja i aktuelnih medija.

lj) U Sarajevu nije održana svečana akademija povodom 10. godina djelovanja BANU, kao ni promocija AMANETA - Jubilarnog Glasnika BANU (utjecaj Covida-19).

m) Nije okončan dogovor sa Mešihatom IZ Srbije oko preuzimanja objekta "Naučnog centra BANU" u Novom Pazaru.

XII.
Zaključak

Bošnjačka akademija nauka i umjetnosti kao dinamična i nezavisna najviša naučna i umjetnička institucija Bošnjaka unutar države Bosne i Hercegovine i van nje, reprezentativnog i radnog karaktera, u proteklom periodu, a u okviru datih okolnosti je uspješno djelovala i ostvarila temeljni dio svoje misije.

U Sarajevu je **25.06.2022.** godine u Gradskoj vijećnici održana Redovna Skupština Svjetskog bošnjačkog kongresa (SBK), na kojoj su među članovima i zvanicama bili prisutni i predstavnici BANU-a.

BANU
BOŠNJAČKA AKADEMIJA NAUKA I UMJETNOSTI

Radovi redovnih članova Akademije

BANU
BOŠNJAČKA AKADEMIJA NAUKA I UMJETNOSTI

MEHMED A. AKŠAMIJA, AKADEMIKINJA HASNIJA MURATAGIĆ-TUNA, 2021.

HASNIJA MURATAGIĆ-TUNA

MUAMER ZUKORLIĆ – branitelj jezika bosanskoga

Sažetak

Muamer Zukorlić po vokaciji bio je teolog, ali se bavio i jezikom, primarno bosanskim. U svojim radovima o bosanskom jeziku nastojao je dokazati da Bošnjaci imaju pravo na pravdu - na svoj jezik, najljepši i najbogatiji. Za njega se zalagao na pristojan način. Govorio je jezikom mira. Odvažio se da u sredini koja je bila najglasnija u negiranju bosanskog jezika argumentima objašnjava šta je bosanski jezik, da dokazuje njegovo postojanje u kontinuitetu i ponudi naučne činjenice kojima potvrđuje svoju tezu o ravnopravnosti svih slavenskih jezika, samim tim i bosanskog i srpskog. Iz svega što je o jeziku govorio, može se vidjeti da je bio savršeno svjestan koliki je značaj bosanskog jezika za Bošnjake.

Ključne riječi: *bosanski jezik, Bošnjaci, negiranje, afirmiranje bosanskog jezika.*

HASNIJA MURATAGIĆ-TUNA

MUAMER ZUKORLIĆ - defender of the Bosnian language

Abstract

Although he was a theologian by vocation, Muamer Zukorlić also dealt with language, primarily Bosnian. In his works on the Bosnian language, he tried to prove that Bosniaks in Sandžak also have the right to justice – a right to their own language. He dared to explain with arguments what the Bosnian language was to those that denied its existence. He worked hard to prove its existence in continuity and to offer scientific facts to confirm his thesis about the equality of all Slavic languages, including the equality between the Bosnian and Serbian. Based on everything he said about the language, one could tell he was perfectly aware of the significance of the Bosnian language for Bosniaks. He stood up for Bosnian language in a decent way and spoke the language of peace.

Academician Muamer Zukorlić proved with his entire work that he respected his language, loved his people, just like he loved the others and those that were different. He loved all the benevolent people.

Key words: *Bosnian language, Bosniaks, denial, continuity of the development of the Bosnian language, documented confirmation, affirmation of the Bosnian language, institutions of the Bosnian language.*

MUAMER ZUKORLIĆ – branitelj jezika bosanskoga

U stvarnom svijetu govornici odlučuju kojim jezikom govore,
jezikoslovci trebaju poštovati njihove odluke.

H. Lunt, *On Macedonian, Nattionality*, Slavic Review 45, 1986

Poznato je da su sami lingvisti ne mogu odgovoriti na sva pitanja koja se tiču jezika. Oni još nikada nisu utvrdili granice gdje jedan jezik počinje niti gdje se završava. Još je kompliciranije govoriti o porijeklu naroda i jezika. Međutim, zna se da postoje zajednice koje se neprekidno mijenjaju; čas se integriraju, čas dezintegriraju. Integracioni i dezintegracioni procesi naročito su karakteristični za balkanski prostor. Današnji balkanski narodi, sudeći prema egzaktnom naučnom pristupu istraživanja gena, "odražavaju procese međuutjecaja starosjedelaca i doseljenika kroz povijest Balkanskog poluotoka".[1] To znači da nijedan narod ne može biti odabraniji, stariji i nadmoćniji od drugog. Zna se da ne postoji ni jedna jedina zapisana riječ na jeziku Slavena dok su bili na okupu. Sva svjedočanstva su posredna i vrlo nesigurna. Pošto svi slavenski jezici imaju puno podudarnosti na fonetskom, morfološkom, sintaksičkom i leksičkom planu, pretpostavlja se da vode porijeklo od jednog zajedničkog jezika, tzv. praslavenskog. Blizak mu je starobaltijski, pa se samo pretpostavlja da je s njim bio u zajednici. Nije riješeno ni pitanje južnoslavenske jezičke zajednice. Sve je to utjecalo da se danas javljaju neka nova tumačenja, kao npr. da su Srbi najstariji narod u Evropi, da nisu niotkud došli, da gotovo svi današnji evropski narodi imaju srpsko porijeklo... U spisu *De administrando imperio* Konstantin Perfirogenet (X stoljeće) kaže da su Srbi i Hrvati došli iz zakarpatskih krajeva poslije 626. godine umećući se između drugih Slavena već naseljenih na Balkanu. Pavle Ivić, vodeći lingvist na ovim prostorima, smatra da jezičke činjenice ne potvrđuju ovaj podatak. Međutim, sasvim je jasno da su Slaveni na Balkanu zatekli starosjedelačko stanovništvo. "Od južnoslavenskih plemena u simbiozi sa starosjediocima nastali su današnji jušnoslavenski narodi: Srbi, Hrvati, Crnogorci, Slovenci, Makedonci, Bugari."[2]

---

[1] M. Zukorlić, *Drevna Bosna*, Matica bošnjačka, Novi Pazar, 92.

[2] M. Zukorlić, Navedeno djelo, 74.

Bošnjani su starosjedilački balkanski narod. Bez obzira na to, danas se ide tako daleko da se tvrdi da je srpski najstariji jezik, da je Aleksandar Makedonski Srbin, čak i da je Isus govorio srpski, da je Biblija bila prvo napisana na srpskom pa prevedena na hebrejski, i još dosta toga. Puno je novih tumača jezika i porijekla evropskih naroda, ne samo historičara i jezičara već i onih manje pozvanih. Međutim, niko nikome ne može braniti čime će se baviti. Druga je stvar šta će se od koga prihvatiti.

Jedno je sigurno, Balkan je oduvijek bio mješavina svjetova. Među njima je vladalo nepovjerenje, netrpeljivost i sl. Govor mržnje širio se svim raspoloživim sredstvima. Stalno se stvarala napetost, zloupotrebljavala nauka, religija, falsificirala historija, plasirale laži, a ljudi slali u smrt ili u bjekstvo glavom bez obzira. Otuda je historija balkanskih naroda veoma problematična. Neki to koriste pa bi da imaju veća prava od drugih. Drugi im to ne dopuštaju.

Muamer Zukorlić po vokaciji bio je teolog, ali je pokazao da je u analizi jezika imao posebnu moć opažanja činjenica koje često promiču čak i lingvistima. Jezik je posmatrao kao društvenu pojavu vezanu za postojanje jezičkih zajednica koje su određene jezikom na kojem međusobno komuniciraju. Zapravo, on je jezik posmatrao na sociološkom, psihološkom, komunikacijskom i kulturnom kontekstu.

Pisao je o tome kako jezici nastaju, razvijaju se i jačaju svoj utjecaj paralelno sa snagom kulture jednoga naroda, jedne civilizacije. Oni sa jakom kulturno-civilizacijskom pozadinom, stalno jačaju, stalno se bogate, ali i mijenjaju.[3] Izuzima arapski jezik za koji kaže da se bogati ali ne mijenja jer se u Kur'anu čuva gotovo četrnaest stoljeća u svojoj autentičnosti. Za razliku od arapskog, za razumijevanje starih tekstova na srpskom i engleskom jeziku gotovo da je danas neophodan prevodilac, jer su se dobrano promijenili.

Zukorlić smatra da je jezik jedna vrlo živa kategorija "koja se ne može urediti politički, akademski, administrativno itd.", jer jezik nije obična tema te joj se ne može prići samo sa "običnog dnevno-političkog aspekta"(Ćirilica, 29. X 2018). Napominje da Dante Aligijeri nije sahranio latinski jednom administrativnom odlukom, već time što je na talijanskom jeziku napisao književno dijelo velike umjetničke vrijednosti – *Božanstvenu komediju*. Ni Vuk Karadžić nije pretendovao ni na kakvu administrativnu mjeru kako bi se sačuvao jezik, već isključivo na kulturološko emotivnu. Sasvim ispravno zaključuje da se jezik čuva na kulturnoj svijesti i emociji.

---

[3] U tekstu *O jeziku, kulturi i vjerovanju* (E-mail: sandzanckaknjizevnost@gmail. com (19 Decembra, 2021) Zukorlić govori o tome da jezici imaju svoj početak, svoj razvoj, a neki, prije ili kasnije, imaju i svoj kraj. Ovako su na jezik gledali predstavnici biološkog naturalizma u XIX stoljeću (Šlajher), zbog čega su kritizirani jer su bukvalno prenosili zakonitosti bioloških organizama na proučavanje jezika. Zna se da prirodni organizmi žive samostalno, a jezik je društvena pojava. Nastaje i razvija se u određenim narodnim kolektivima. Tačno je da jezik može izumrijeti skupa s narodom ili ako iz određenih razloga prihvati neki drugi jezik, ali izumrli jezik može oživjeti ako se neki narod počne njime služiti u svakodnevnom životu. (V.: M. Minović, *Uvod u nauku o jeziku*, Svjetlost, OOUR Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Sarajevo, 1985, 155.)

Dodaje da je "jezik jedan od osnova kulturnog, ne samo identiteta već i kulturne samobitnosti pojedinca, zajednice i ostalih nivoa kolektiviteta."[4]

Zukorlić skreće pažnju na vjeru, kao osnov svake kulture, pošto ona definira osnovne principe ljudskog svetonazora, tj. "temeljne principe ethosa - etičkog sistema svakog čovjeka koji... predstavlja onaj tvrdi temelj kulture i pojedinca i zajednice tog pojedinca", a "metodološki osnov svake kulture je jezik... koji zapravo predstavlja jedini ili ključni način izražaja kulturnih dubina, kapaciteta i potencijala pojedinca i zajednice".[5] Slaže se s tvrdnjom da je jezik osnovno sredstvo komunikacije, ali ne samo među ljudima već i među životinjama. Međutim, jezik živtinja nije izvor kulture zato što one namaju kulturu. Kulturu posjeduje samo čovjek. Ona se bazira na onome u šta se vjeruje, na kultu, i na jeziku. Tumačeći toliko poznatu izreku: "Progovori da vidim ko si", zaključuje da ona ne znači samo obično predstavljanje već otkriva sve, jer jezik "tako nadmoćno odrazi i izrazi ono što je duh čovjeka, bilo da on to želi ili ne želi"[6]

Iz radova Muamera Zukorlića može se vidjeti da on želi obnoviti svijest o bošnjačkom narodu i otkloniti zablude koje su veoma prisutne ne samo na ovim prostorima. Njegovo svestrano znanje i inteligencija ne može se vezati samo za njegovo vjersko shvatanje. Ono je znak dubine nagomilanog iskustva, ličnog i univerzalnog, naročito općebošnjačkog. Njegova tumačenja su logična, razumna i prihvatljiva. Njegovi stavovi bili su prikazivani u mnogim medijima. Na njima je razgranavao bošnjačke kulturno-političke interese. Na njima je nastojao da preinači duboko ukorijenjenu istinu o Bošnjacima kao odbačenim podanicima, jer je pozicija Bošnjaka, naročito u Sandžaku, nepovoljna, čak i neurotična, iako je evropejstvo u osnovi njegovog identitetskog diskursa. Zato formira brojne institucije jer je svjestan da u njima pulsira ritam znanja i zadovoljstva, vjerujući da će one istinom učiniti puno kako bi se mogli na naučnoj osnovi pratiti historijski i kulturni tragovi Bošnjaka kroz vrijeme i prostor, Ali, Zukorlić ne tumači svijet isključivo očima Bošnjaka. U svom intelektualnom i moralnom habitusu ima mnogo više od sopstvenog nacionalnog identiteta. On vjeruje u moguć suživot sa drugima i drugačijima, tako da svi mogu očuvati svoju nacionalnu opredijeljenost i svoju tradiciju. Smatra da se niko ne smije osjećati inferiornim u svojoj zemlji, niti se u svojoj zemlji osjećati podstanarom. Niko ne smije, iz bilo kakvih razloga, odustati od svojih vrijednosti, svog jezika, svoje kulture. Često je isticao da smo različiti, ali se, ipak, svi nosimo s istim poteškoćama. Njegovi stavovi svjedoče toleranciju i ravnopravnost, jer je zagovarao dobrotu, ljubav, prijateljstvo i mir.

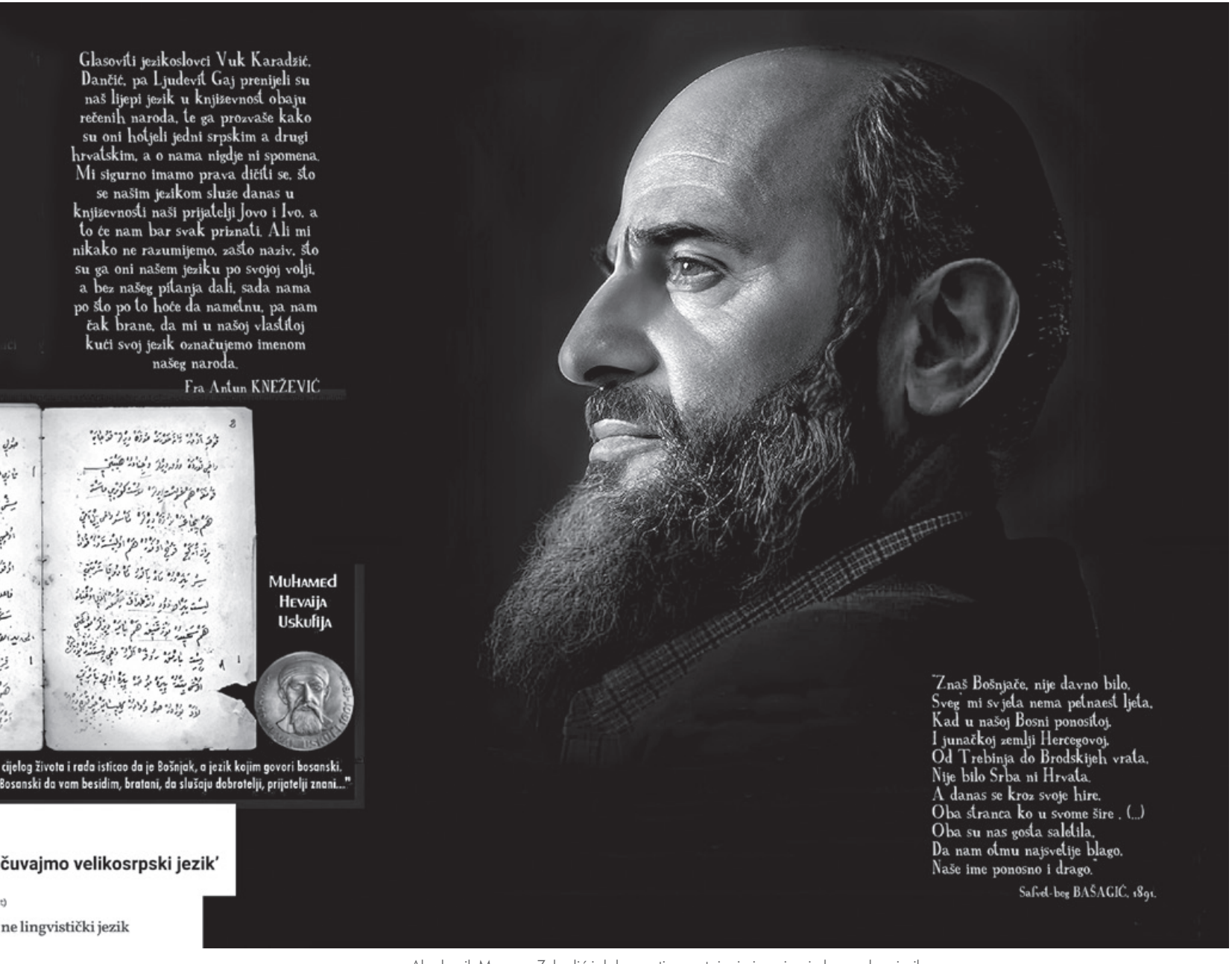
---

[4] *Isto*

[5] *Isto*

[6] *Isto*

Strana:
Negiranje bosanskog jezika
AKADEMIK MUAMER ZUKORLIĆ
Институт за српски језик САНУ
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ
О нама
Новости
Одсеци
Сарадници
Издања
Шира делатност
О српском језику
Архив
Конференције
Одбор за стандардизацију
ŠTA JE SRPSKI BEZ BOSANSKOG
Autor: Akademik dr. Muamer Zukorlic
Facebook
BOSNA
BOSNAE PROMORDIA
RACSUN
ZA
PERVU I DRUGU
GODINU SHKULSKU,
IZ
LATINSKOG' U BOSANSKI
JEZIK
PRINESE
BLAGO
JEZIKA SLOVINSKOGA
ILLI
SLOVNIK
THESAURUS LINGVAE ILLYRICAE
SIVE
DICTIONARIUM
ILLYRICUM.
LAVRETI;
Akademik Muamer Zukorlić za Politiku: JEZIK BOSANSKI OPASNOST ZA SRPSKI? (2. dio) / Simultano prevođenje na bosanski
Grammaire du
bosniaque
Croate
Monténégrin
Serbe
Hommage de l'Institut d'études slaves
BOSANSKO-TURSKI
RJEČNIK
1631.
СРПСКИ РЈЕЧНИК
Muhamed Hevaija Uskufija je tokom
ako počinje i jednu svoju pjesmu:
MIŠLJENJA
MIŠLJENJA | Srbija
'Politika' u akciji 'Sa
„Bosanski" je politički, a

Akademik Muamer Zukorlić i dokumenti o postojanju i negiranju bosnaskog jezika.

Između ostalog, dosta se bavio bosanskim jezikom, jer je bio zanemarivan, prešutkivan, minimiziran, opstruiran, baš kao i njegovi nosioci. Tako se Bošnjacima osporavao nacionalni identitet, što je u dobroj mjeri i danas prisutno. Zato je govorio da se mržnja prema svemu što pripada drugima i drugačijima definira kao nacionalizam. Zukorlić je osjećao ljubav prema svom narodu i jeziku, ali i simpatije prema drugim narodima, naročito prema onima sa kojim je živio. Proširivao je znajne o sebi i drugima, cijenio sve što je dobro bez obzira na to kome pripada, a to je najplemenitiji zadatak svakog čovjeka, posebno vjernika i naučnika. Bilo mu je savršeno jasno da je Bošnjacima, kao i drugim narodima, stalo do svoga jezika. Bošnjacima je kao i drugima jezik simbol zaštite identiteta i integrativni faktor sa onima koji jezik nazivaju istim imenom.

U tekstu *Kuda vodi negiranje bosanskog jezika*[7] Zukorlić je kazao da je bosanski jezik maternji jezik svih Bošnjaka, pa i onih više stotina Bošnjaka koji žive u Republici Srbiji, skocentriranih uglavnom u Sandžaku[8], mada ih ima i u drugim krajevima diljem države. Pravni status ovog jezika često je mijenjan. U Sandžaku je bio dominantan do 1912., a od tada potpuno zabranjen i negiran. Raspadom bivše Jugoslavije, zajedničke nam države, svako se okrenuo sebi, pa i Bošnjaci. Nastojali su da se izbore za ravnopravnu upotrebu bosanskog jezika. U BiH je to postignuto Dejtonskim sporazumom. Ustav Republike Srbije, iako nije baš povoljan za Bošnjake i ostale manjinske narode i zajednice, garantira im pravo na svoj jezik i pismo u zvaničnoj upotrebi, školstvu (da cjelokupno obrazovanje, od vrtića do univerziteta, izvode na maternjem jeziku), sudstvu, krivičnom i pravnom postupku, medijima itd. Ipak, mnogi su nastojali da se ove činjenice ne uvaže, da stoje samo rad reda, da se na papiru udovolji zahtjevima, a ne i stvarno.

Muamer Zukorlić je tražio da u Republici Srbiji ne bude tretiran samo naslovno i simbolički, već da bude jednako tretiran u pogledu upotrebe mehanizama ove zemlje u zaštiti njegovog – bosanskog jezika. Često je javno govorio da u Republici Srbiji živi oko 30% pripadnika nacionalnih manjina, da postoje zakoni od 2005. kada je ratificirana i Evropska povelja o zaštiti regionalnih i manjinskih jezika. Ona je obavezujuća za sve potpisnice, pa i za ovu zemlju. Hrabro je istupao i branio bosanski jezik. O tome najbolje svjedoči njegova rasprava sa Boškom Obradovićem vođena u Narodnoj skupštini Srbije 25. X 2017. Tada je rekao da je negiranje jednog naroda i jednog jezika izliv mržnje, ali on na govor mržnje neće odgovarati na isti način. Smatrao je da bi bilo poželjno da na govor mržnje ne reagiraju samo bošnjački poslanici.[9]

---

[7] Tekst je objavljen u dnevnom listu *Danas*, 17. VIII 2019.

[8] Zukorlić objašnjava da Sandžak i Raška oblast nisu isti historijski prostori. Sandžak je historijski životni prostor Bošnjaka, Srba, Crnogoraca i Albanaca koji se danas nalazi unutar granica triju država: Srbije, Bosne i Hercegovine i Crne Gore. Raška ooblast se nalazi samo u Srbiji.

[9] M. Zukorlić, *Rasprava o bosanskom jeziku*, htt://www.youtube.com/watch?v=2x5qKSP68o0

Inače, Narodnu skupštinu smatra pravim mjestom u kome se tretira jezik, kao i zakoni. Ističe da svaki narod, svaka nacija, svaka zajednica želi zaštititi svoj jezik, ukoliko je svjesna i zna vrednovati ovu dimenziju kulture. Bošnjaci znaju da im se maternji jezik bosanskim zove, da na njemu uče svoju djecu da svoje vole, da "poštuju tuđe i dijele jezički i životni prostor sa komšijama i sugrađanima" jer tako nalaže kultura Bošnjaka i kultura bosanskog jezika. Bošnjaci i danas misle isto onako kako je 1870. fra Antun Knežević pisao u *Bosanskom prijatelju* i citira ga: "Mi se ponosimo time, da je upravo naš jezik, a iz naše otadžbine uzet za osnovu književnog jezika naših komšija Srba i Hrvata (ali mi nikako ne razumijemo, zašto naziv, što su ga oni našem jeziku po svojoj volji, i bez našeg pitanja dali, sada nama pošto poto hoće da nametnu, pa nam čak brane, da mi u našoj vlastitoj kući svoj jezik označujemo imenom našeg naroda."

Bošnjaci su u Republici Srbiji autohton narod, ali u statusu nacionalne manjine. Država je obavezna da im u skladu sa zakonskim propisima osigura pravo na upotrebu maternjeg jezika i normalan život. Međutim, poznato je da su tokom XX stoljeća sve zapadne zemlje radile na eliminaciji Bošnjaka (muslimanske provenijencije) i zemlje Bosne. Bošnjaci su se zaobilazili u svakom pogledu, bolje reći nisu bili nikakav faktor čak ni za one s kojima su živjeli. Tako je sve do danas, kako u BiH tako i u Republici Srbiji. Puno je onih koji negiraju Bošnjake i bosanski jezik. U tome prednjači *Odbor za standardizaciju srpskog jezika*, odnosno pojdini njegovi članovi. *Odbor* se oglasio 1998. i 2015. odlukama iz kojih se jasno vidi da stalno traga za modalitetima kako da ospori Bošnjake i njihov jezik, jer Srbi općenito tvrde da su Bošnjaci porijeklom Srbi, da su nastali iz političkih razloga, tj. da su izmišljena nacija, da je njihov jezik varijanta srpskog jezika itd. Ali, kaže Zukorlić, ne govore argumentima. Najčešće sude prema ličnim razlozima, ideološkoj pripadnosti i političkom opredjeljenju. Vrlo je čudno da se *Odbor* nastoji nametnuti kao neko državno tijelo, kao nekakva institucija iznad Ustava i drugih zakona, pa grubo nasrće na državne organe i primorava da uvažavaju njegove stavove, a ne zakonske odredbe. Traži od njih da zabrane cjelokupno obrazovanje na bosanskom jeziku, da se na RTS ne formira redakciija na bosanskom jeziku, što je zakonsko pravo Bošnjaka, i još puno toga. U tekstu *Jezik bosanski opasnost za srpski* (*Politika* od 22. do 26. juna 2019.) Zukorlić smatra da je sve to rasplamsavanje mržnje među pripadnicima različitih vjera i naroda i da vodi u vrlo opasnu situaciju koja može imati "dugoročne tragične posljedice". Na pet nastavaka spomenutog Zukorlićevog teksta u *Politici Odbor za standardizaciju srpskog jezika* odgovara tekstom *Politikanstvom protiv nauke*.

Zukorlić odgovara tekstom *Šta je srpski bez bosanskog* (može se naći na Internetu[10]), ali *Politika* nije objavila njegov drugi dio, mada je autor teksta isticao da je ona dala značajan doprinos u unapređenju općeg međunacionalnog i interkulturalnog dijaloga i dokazala da je otvorena za sve učesnike medijskog prostora. Zbog čega joj autor teksta *Politikanstvom protiv nauke*

[10] pttps://sandzackaknjizevnost. net

zamjera i smatra da je Zukorlićev tekst trebalo propratiti komentarima. Time se, kaže Zukorlić, pokušava oživjeti praksa cenzura i fabriciranja medijskih sadržaja čije su nam posljedice veoma poznate (zločini genocidnih razmjera i stradanje više stotina hiljada ljudi).

Zukorlić se osvrće i na to što tekst niko ne potpisuje, i kaže da taj ko je tekst pisao u ime *Odbora* nema argumenata i kuraži da to i odbrani. Ipak, Zukorlić po jeziku, stilu i stavovima prepoznaje autora. Riječ je o Milošu Kovačeviću, članu SANU, koji se neprekidno bori protiv Bošnjaka, bosanskoga jezika i zemlje u kojoj je rođen. Zukorlić smatra da je netrpeljivost izazvana Kovačevićevim traumama od rata. Otuda njegovi lični razlozi nadilaze naučne. Kovačević se svim silama trudi da državnim organima nametne reduciranje i ukidanje nacionalnih prava Bošnjaka u Republici Srbiji, a poznato je da isti stav ima i prema Bošnjacima u BiH.

Kovačević u spomenutoj polemici negira postojanje bosanskog jezika citirajući pojedine bošnjačke autore i pariš ku gramatiku *Paul-Luisa Thomasa i Vladimira Osipova*, ali Zukorlić pokazuje da niko od njih ne negira bosanski jezik (niti srpski, hrvatski i crnogorski), već ga potvrđuju.

Kovačević tvrdi da Srbi iz poštovanja prema Bošnjacima i "njihovoj neoromantičarskoj nacionalnoj potrebi za jezičkom simboličkom funkcijom" dopuštaju da oni srpski jezik nazivaju bošnjačkim, kao što slovenačkim a ne slovemskim nazivaju jezik Slovenaca.

Zukorlić smatra da je ovo pokušaj vrijeđanja jednog naroda kroz malicioznu formu poštovanja u smislu da Bošnjake prihvataju na simboličkoj ravni iako stvarno ne postoje. Istovremeno, u takvim stavovima krije se namjera *Odbora* da Bošnjacima nametne ime jezika po mjeri prepoznatljivih političkih ciljeva koje zastupa *Odbor*.

Zukorlić objašnjava da nije tačna tvrdnja da se ime jezika uvijek izvodi iz imena naroda. Podsjeća da Jevreji svoj jezik nazivaju hebrejskim a ne jevrejskim, kako bi se morao nazivati prema argumentaciji *Odbora*. Jevreji svoj jezik nazivaju hebrejskim bilo gdje da žive, kao što i Bošnjaci svoj jezik nazivaju bosanskim ma gdje da su.

Dalje, *Odbor*, kako piše Zukorlić, kaže da svi bošnjački lingvisti tvrde da se bosanski i srpski jezik razlikuju po imenu, a da se prema lingvističkim kriterijima radi o istom jeziku. Zukorlić to opovrgava i podsjeća da jezik pored komunikativne funkcije ima i druge funkcije pa se ne može svesti samo na razgovornu dimenziju, "zanemarujući sve ostale elemente koje jezik čine bićem jednog naroda". Ne zalazeći u dijahroniju, Zukorlić se služi onim što mu stoji na raspolaganju na sinhronoj ravni da bi pokazao kako bošnjački lingvisti tumače bosanski jezik. Navodi brojne bošnjačke autore i njihova djela i pita se kako to da niko iz svjetske lingvističke zajednice ne osporava bosanski jezik. Ironizira i kaže "Bit će da cijeli svijet ima pogrešnu predodžbu stvarnosti", a tačnu ima samo Miloš Kovačević i nekolicina njegovih sljedbenika.

Odbor, odnosno Kovačević, ismijava zahtjev nacionalnih manjina zato što traže uspostavljanje institucije prevođenja između bosanskoga i srpskoga, na šta imaju pravo, a zaboravlja da su Srbi u Hrvatskoj insistirali na zakonsko pravo službene upotrebe srpskog jezika u sudskim procesima i zahtijevali prevođenje sudskih spisa sa hrvatskog na srpski jezik. Zukorlić u ovome vidi "ustaljenu praksu politike dvostrukih standarda.

Odboru smeta što su Bošnjaci autohtoni u Republici Srbiji i što kao takvi ostvaruju određena prava, kao i to što su se izborili da im je državljanstvo države Srbije a ne srpsko. Republika Srbija je Ustavom definirana kao država Srba i ostalih iako u njoj živi, kako smo već spomenuli, više od 30% manjinskih naroda.

Srbi često uspoređuju srpski s engleskim u Americi i Australiji, njemački u Austriji i Švicarskoj, španski i portugalski u Južnom Americi, gdje je nametnut jezik kolonizatora, a ugušeni jezici domaćeg stanovništva. Zato Zukorlić, s prvom, vidi i imperijalno kolonizatorsku ulogu Srbije i srpskog naroda u odnosu na svoje komšije na Balkanu. Oni bi da potčine druge i da im osvoje teritorije, jednostavno da dominiraju. Bošnjaci su svjesni da je bosanski jezik u osnovi srpskog, hrvatskog i crnogorskog standardnog jezika ali ih ne prisvajaju jer žele staviti tačku na ratove, zločine i stalne zađevice. Zukorlić naročito naglašava da mlade generacije treba odgajati na istini, a ne na laži i mržnji prema bilo kome. Učiti ih da u slozi žive na zajedničkom prostoru. Iz tih razloga Zukorlić govori o bosanskom jeziku, njegovom utemeljenju i trajanju.

Kratko ćemo se osvrnuti na njegove argumente koje navodi u tekstu *Kuda vodi negiranje bosanskoga jezika* objavljenom u *Politici* od 17. VIII 2019.

Zukorlić govori o historijskoj utemeljenosti i razvoju bosanskog jezika, o brojnim potvrdama njegovog imena u administrativnim i sakralnim spomenicima. Navodi bizantskog cara Konstantina VII Perfirogeneta, 949. i Konstantina Filozofa (XIV stoljeće), koji u djelu *Skazanie izjavljen o pismeneh* spominje bosanski jezik u istoj ravni sa bugarskim, češkim, hrvatskim, srpskim i slovenskim. Spominje Matiju Divkovića i njegovu knjigu *Nauk krstjanski*, štampanu u Veneciji 1611. na bosančici, gdje u prologu kaže da je prevedena "iz jezika dijačkoga u istinski jezik bosanski"; Jakova Mikalja, koji 1649. objavljuje rječnik *Blago jezika Slovinskoga* na njljepšem ilirskom jeziku (koji ima mnogo različitih načina govora) – bosanskome, "radi čega bi svi ilirski pisci morali nastojati da njim pišu". Dodaje ono što je u *Putopisu* iz 1660. zapisao Evlija Čelebi, da su Bosanci bistri ljudi i da imaju čist jezik.

Govori i o pripadnicima našega naroda koji svjedoče bosanski jezik. Tu je Tuzlak Muhamed Hevai Uskufi, autor stihovanog bosansko-turskog rječnika iz 1631. Skreće pažnju i na to kako su od Ali-paše Rizvanbegovića pravoslavni hercegovački prvaci tržili "da im za vladiku postavi čovjeka vična bosanskome jeziku. Zukorlić govori o poznatoj besjedi o bosanskom jeziku koju je priredio Petar Kočić u Saboru BiH, snažno se suprotstavljajući germanizaciji bosanskoga jezika

u vrijeme austrougarske okupacije Bosne. Taj utjecaj je smatrao štetnim toliko da može iskvariti "naš krasni jezik, najljepši među slovenskim jezicima ", da "izgubi svu onu svoju kristalnu jasnoću i ljupku zvučnost kojoj gotovo nema ravne. To nas, kao stare i dobre Bošnjane, mora boljeti, jer je naš jezik i u najstarija vremena bio neobično lijep i zvučan, mnogo ljepši i narodniji od jezika u istočnim srpskim zemljama, koji se je razvijao pod uticajem vizantijske kulture i grčke sintakse"...

Da bi dokazao da se i u Sandžaku jezik Bošnjaka imenuje bosanskim, Zukorlić spominje Saliha Gaševića i njegov *Mevlud* iz 1879. u kojem stoje stihovi: "Moliše me Kolašinski prviši/ Nama mevlud bosanski napiši, zatim Arifa Brkanića Sarajliju, koji je svoja pjesnička djela pisao na bosanskom jeziku (*Terdžuman mevludski na jezik bosanski* i *Dinski nasihati na bosanskome jeziku*) i Nazifa-ef. Šuševića, koji u *Kasidi o smrti* piše kako je zamolio Boga da mu pomogne da ostavi hediju, da napiše "risalu bosanski/što je može svaki Bošnjak učiti".

Zukorlić navodi podatke i o broju učenika u pojedinim sandžačkim gradovima koji su nastavu pohađali na bosanskom jeziku. Samo u ruždijama (svjetovnim školama) bilo ih je preko 1200. Najviše u Novom Pazaru (760), slijede Nikšić, Sjenica, Mitrovica, Trgovište (današnje Rožaje). U vjerskim školama bilo ih je više stotina. U njima se stoljećima izvodila nastava na bosanskom jeziku.

Usmena sandžačka tradicija, piše Zukorlić, također čuva bosanski jezik. Posebno ističe kako je ugledni harvardski profesor Milman Parry boravio u Sandžaku s namjerom da odgonetne homersko pitanje, upoznao brojne pjevače i ostavio podatke da su oni svoj jezik imenovali bosanskim.

Zukorlić se poziva na brojne srpske lingviste i intelektualce kako bi dokazao "postojanje i trajanje bosanskoga jezika kroz milenij i više"; na akademika Aleksandra Belića, višegodišnjeg predsjednika SANU i rektora Beogradskog univerziteta, koji je bosanski jezik, uz Vukov hercegovački i Daničićev vojvođanski, smatrao narodnom osnovicom književnog jezika. Misli se na bosanski jezik stare Hercegovine. Mnogi ne znaju da su staroj Hercegovini pripadali danas crnogorski gradovi: Herceg Novi, Nikšić, Kolašin, Šavnik, Plužine, Žabljak, Pljevlja i Bijelo Polje, zatim srbijanski: Priboj, Prijepolje, Nova Varoš i Sjenica te bosanski: Rudo, Čajniče, Goražde i Foča, kao ni to da je struktura stanovništva danas u odnosu na vrijeme održavanja *Bečkog književnog dogovora* umnogome promijenjena.

Poziva se i na Isidoru Sekulić, poznatu spisateljicu, i navodi kako je ona 1941. zapisala da je bosanki jezik i književnost "jedna ogromna livada koja se guši od rasta, cvijeća i mirisa. Livada ostaje blizu, zemlju krasi i preliva, a zemlju otresa sjeme". Čudo da Zukorlić nije dodao još poznatiji zaključak koji je ona izrekla. Mislimo da ga uvijek treba navoditi, pa ćemo i mi to ovom prilikom učiniti. "Jezik Bosne, to je jedna kolektivna umetnost čiste genijalnosti, od ranga narodnih umotvorina, ali koja nije samo čudo prošlosti, nego je i čudo sadašnjosti." Na osnovu izrečenog mišljenja Aleksandra Belića,

Petra Kočića i Isidore Sekulić, Zukorlić inteligentno zaključuje kako oni, ali i drugi nespomenuti srpski pisci,[11] "naučnim činjenicama, intelektualnom širinom i dosljednošću poštivaju i uvažavaju istinu, historijski kontinuitet i vladavinu prava i zakona nego protagonisti paralingvističke ideologije spomenutog Odbora". Misli da negatori bosanskog, crnogorskog i hrvatskog jezika "nisu svjesni da bi prihvatanje njihovog stava neminovno dovelo do recipročnoga odnosa prema srpskom jeziku na području BiH, CG i Hrvatske", tj. do nepriznavanja srpskog jezika.

Pored dokazivanja kontinuiteta postojanja bosanskog jezika brojnim dokumenata i svjedočenjima, Zukorlić je zalazio i u dublju analizu bosanskoga jezika. Koliko je realan, i kako se prema bosanskom ne odnosi navijački već argumentima, najbolje govori njegov rad *Sevdalinka* objavljen u *Amanetu*, jubilarnom broju *Glasnika*, časopisa koji jednom godišnje objavljuje BANU.[12] Sevdaliku smatra složenim konceptom "sveobuhvatne, primarno bošnjačke, a onda i južnoslavenske i općebalkanske kulturne baštine".[13] Nastala je spajanjem "orijentalno-islamske duhovnosti i autentičnog balkanskog podneblja nakon stabiliziranja osmanlijske pozicije na Balkanu i razvoja urbanih gradskih sredina".[14] To je gradska ljubavna pjesma orijentalno-muslimanskih sredina po uzoru na osmanlijsku "türku pjesmu", a ona vodi porijeklo "iz arapsko-perzijske čulnosti i platonske osjećajnosti".[15] Prave, izvorne sevdalinke su moralne, umjetnički vrlo vrijedne. U respektabilnim zbirkama bošnjačke usmene lirike koje su sastavljali Bošnjaci ili drugi "nećete naći nijednog stiha, a kamoli pjesme koja u sebi ima, makar i u naznakama, bilo kakvih insinuacija koje bi ukazivale na vulgarnost ili, pak, nasilje u odnosu na spolnu pripadnost lirskih subjekata ili objekata pjevanja".[16] One vremenom propadaju "onako i onoliko koliko su etički, duhovno i kulturološki propadali i nazadovali Bošnjaci".[17] Mijenjaju se u negativnom smislu. Odstupaju od traducionalnih i moralnih vrijednosti, natapaju se elementima vulgarnosti i nasilja i ne može se reći da kao takve pripadaju sevdalinkama.

Inače Zukorlić o vulgarizmima kao izrazito negativnim riječima i frazama govori u tekstu *O jeziku, kulturi i vjerovanju*.[18]

Samo da podsjetimo. Emocionalno-ekspresivni govor mnogih ljudi impregniran je psovkama i vulgarizmima.

---

[11] O bosanskom jeziku govorili su i naši pisci Meša Selimović, u *Sjećanjima* (Sloboda , Beograd, 1981. na 176. stranici) i Skender Kulenović u *Ponornici*. Prvije je zapisao da se "najsublimniji izraz cjelokupne naše narodne poezije a možda i našeg jezika nalazi (se) u baladi 'Omer i Merima', a drugi ovo: "Još pet stotina godina turske vlasti ovdje da je ostala, ovi nekdašnji patareni govorili bi bosanski." (Citat prema A. Isaković, *Bošnjak ili Musliman*, str. 43).

[12] Godina/Yaers II, Broj/N0 3/MMXXI, Sarajevo, Novi Pazar, juni/June 2021, 371-401.

[13] ***Isto***, 2021, 375.

[14] ***Isto***, 2021, 375.

[15] ***Isto***, 2021, 276.

[16] ***Isto***, 2021, 380.

[17] ***Isto***, 2021, 397.

[18] E-mail: sandzanckaknjizevnost@gmail. com (19 Decembra, 2021).

Sfera njihove upotrebe se neprekidno širi, naročito u jeziku mladih. Njima ispoljavaju frustracije, često i agresivnost. Često su znak pripadanja određenoj grupi koja želi da iskaže slobodu govora i prevaziđe ograničenja koja nalaže kultura govora, ali i da dolaze iz primitivne sredine. Drugo je kada ih kreatori poetski tekstova usklađuju s pričom. Tada su stilski markirani.

Zukorlić govori o tome da čim čujemo kako neko govori, jasno će se vidjeti "da li u svom vokabularu sadrži vulgarnosti i prostakluk ili govori probranim riječima, kultiviranim, elegantnim, bez vulgarnosti i prostakluka".[19] U našem društvu se smatra da nije nikakav muškarac onaj koji ne psuje, da nije odrasla osoba. Svoju muškost adolescenti na našim prostorima dokazuju psovanjem, opijanjem, pušenjem cigareta... Vulgarna psovka nije svojstvena samo mladima niti samo običnom, neobrazovanom svijetu, kojem nije stalo do kulturnog statusa, postala je sastavni dio vokabulara u krugovima obrazovanih ljudi, čak i vjernika. Nekako im je psovanje Boga postalo kao uzrečica, ali oni to ne osjećaju. Kad im se skrene pažnja na to, oni tvrde da ne psuju. Otuda Zukorlić izvlači zaključak da se radi o patološkoj pojavi, da "taj koji izgovara psovku Boga zapravo ni ne osjeća da psuje Boga. Znači, to je postalo dublji nivo njihove 'duhovnosti', stanja duha u kojem se on nalazi."[20] Treba obrati pažnju na Zukorlićevu kao uzgrednu opasku gdje kaže da nije navikao da boravi "u blizini nekoga ko psuje, a pogotovu, ne daj Bože, u psovci koristi pojam Boga".[21] Ne kaže da ne psuje samo on, nego da ne psuje niko ni u njegovom okruženju. Dakle, pripada jednoj civiliziranoj grupi kojoj je veoma stalo do kulture govora i do vjere kojoj pripada.

Zukorlić je odlično znao da se bosanski najbolje brani u institucijama. Zato je na *Internacuionalnom univerzitetu* i na *Fakultetu islamskih nauka* formirao katedre za bosanski jezik, i prije Sarajeva osnovao čak i doktorski studij. Na njima je već stasalo dvadeset generacija. Pored afirmacije bosanskog jezika, oni se bore protiv strašne boljke našeg vremena, protiv nacionalizma. Oni sada diljem Sandžaka, i drugdje prenose znanja o bosanskom jeziku.

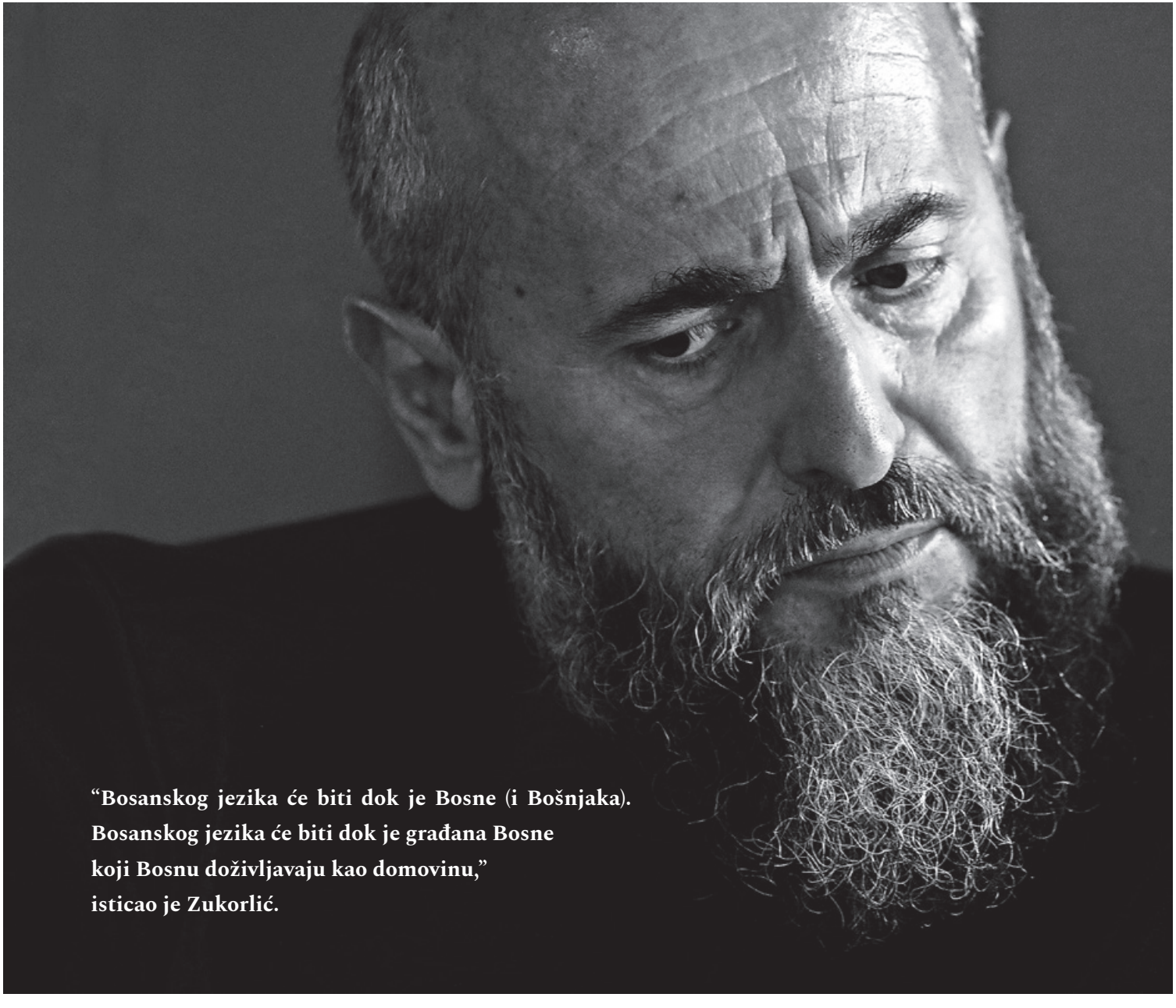
S obzirom na to da je stalno prisutno osporavanje bosanskog jezika i ugroženo pravo Bošnjaka na postojanje, BANU 2019. objavljuje *Rezoluciju o bosanskom jeziku*. U njenoj izradi, pored akademika Muhameda Filiopvića i akademika Mehmeda Akšamije, učestvovao je i akademik Muamer Zukorlić. Riječ je o vrlo značajnom dokumentu kojim se ukazuje na vitalnost bosanskog jezika, na njegovu sposobnost da preživi sve pokušaje negiranja. *Rezolucijom* se vraća dostojanstvo, status i uloga bosanskog jezika i bogate bošnjačke baštine u životu Bošnjaka. Ukazuje se na veliku ulogu bosanskog jezika u stvaranju bosanskog duhovnog jedinstva i jedinstvenog nacionalnog osjećanja.

---

[19] *Isto*

[20] *Isto*

[21] *Isto*

**“Bosanskog jezika će biti dok je Bosne (i Bošnjaka).
Bosanskog jezika će biti dok je građana Bosne
koji Bosnu doživljavaju kao domovinu,”
isticao je Zukorlić.**

Bosanski jezik je najveća duhovna i moralna tekovina Bošnjaka. Savršeno je jasno da budućnost bosanskog jezika zavisi od nacionalne svijesti njegovih nosilaca, da se u jeziku čuva historija naroda, a ko ne poštuje svoje klanjat će se tuđem. Zukorlić čvrsto vjruje u budućnost bosanskog jezika.

S obziro na to da Zukorlić jezik ne smatra samo sredstvom komunikacije, kaže da tehnika napreduje pa danas imamo puno neverbalnih oblika komunikacije. Pita se da li se može komunicirati bez jezika i da li ćemo doći do trenutka kada nam jezik neće biti potreban. Odmah daje i odgovor. Jedino u čemu čovjek nema konkurenciju jeste umijće kroz jezik, umijeće riječi, umjetnost. Riječju, odnosno jezikom Bog je izdvojio čovjeka od drugih živih bića. "Riječ je osnovna, temeljna, vertikalna i stožerna vrijednost kulture jednog čovjeka, jedne zajednice."

Bosanskog jezika će biti dok je Bosne (i Bošnjaka). Bosanskog jezika će biti dok je građana Bosne koji Bosnu doživljavaju kao domovinu, isticao je Zukorlić.

Da zaključimo. Njegovanje jezičke raznolikosti, poštovanje jezika, kao i onih koji se njima služe, postalo je civilizacijska tekovina koja se štiti međunarodnim pravom. Zabranjuje se svaka neravnopravnost među ljudima, pa i na osnovu jezika kojim govore. Zabrana diskriminacije provedena je u najznačajnijin međunarodnim dokumentima, što obavezuje demokratske države da reguluraju svojim ustavima i drugim zakonima. Slijedom tih zakonomjernosti, Zukorlić je bio posvećen svom jeziku i narodu. O njima je govorio na mjestima na kojima je znao da će ostaviti pozitivnost i optimizam i utirati put ka boljem, ka oporavku. Crtao je pravac historijskog i kulturnog kretanja Bošnjaka kako bi imali jasnu svijest o problemima i okolnostima u kojima žive te hrabro odbacili tuđe slike o sebi i svom bosanskom jeziku. Savršeno je znao da se historijski put svakog naroda čuva u jeziku. Jezik govori o postojanju jednog naroda, njegovom samoizražavanju i samoptvrđivanju. Bošnjake je Zukorlić učio da nisu nikakav izrod srpskog naroda, da nisu Turci te da imaju pravo na svoje nacionalno ime, na bosanski jezik i na život po mjeri svoga bića.

Akademik Muamer Zukorlić je cjelokupnim svojim radom dokazivao da je poštovao svoj jezik, volio svoj narod, ali i druge i drugačije, dobronamjerne. Naučavao je da Bošnjaci moraju čuvati svoj ustavno-pravni položaj i svoj nacionalni jezik ako žele sačuvati svoj nacionalni, vjerski i politički identitet, naročito u zemljama u kojima su manjina.

LITERATURA

BUGARSKI, RANKO (1995): *Uvod u opštu lingvistiku*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd

HALILOVIĆ, SENAHID (1991): *Bosanski jezik*, Biblioteka Ključanin, Sarajevo

JAHIĆ, DŽEVAD (1990): *Jezik, nacija, nacionalnost*, NIŠRO Oslobođenje, OOUR, Izdavačka djelatnost, Sarajevo

JAHIĆ, DŽEVAD (1999): *Bošnjački narod i njegov jezik*, Ljiljan, Sarajevo

JAHIĆ, DŽEVAD (1999): *Bosanski jezik u 100 pitanja i 100 odgovora*, Ljiljan, Sarajevo

KRISTAL, DEJVID (1985): *Enciklopedijski rječnik moderne lingvistike*, Nolit, Beograd

MINOVIĆ, MILIVOJE (1985): *Uvod u nauku o jeziku*, Svjetlost, OOUR Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Sarajevo

MURATAGIĆ-TUNA, HASNIJA (2016): "Opći osvrt na bosanski jezik", u *Rezolucija o bosanskom jeziku* (Zbornik radova), EL-KALEM, Sarajevo

MURATAGIĆ-TUNA, HASNIJA (2017): "Nešto o reakcijama na bosanskohercegovački standardnojezički izraz i bosanski jezik", u *Bosanski jezik u vremenu* (Zbornik radova), Zagreb, 97-123.

MURATAGIĆ-TUNA, HASNIJA (2005): *Lingvostilističke interpretacije*, Almanah, Podgorica

ZUKORLIĆ, MUAMER (2016): *Drevna Bosna*, Matica bošnjačka, Novi Pazar

ZUKORLIĆ, MUAMER (2021): "O jeziku, kulturi i vjerovanju", E-mail: sandzanckaknjizevnost@gmail.com (19 Decembra, 2021).

ZUKORLIĆ, MUAMER "Šta je srpski bez bosanskog", pttps://sandzackaknjizevnost. net

ZUKORLIĆ, MUAMER (2019): "Kuda vodi negiranje bosanskog jezika", Politika od 17. VIII 2019.

ZUKORLIĆ, MUAMER, "Rasprava o bosanskom jeziku", https://www.youtube.com/watch?v=2x5qKSP6800

ZUKORLIĆ, MUAMER, "Sevdalinka", *Glasnik (Amanet), BANU*, Godina/Yaers II, Broj/No 3/MMXXI, Sarajevo, Novi Pazar, juni/June 2021, 371-401.

MEHMED A. AKŠAMIJA, AUTOPORTRET, 2021.

MEHMED A. AKŠAMIJA

QADAR/ṢINĀʿAT – KARAKTERIZACIJA NEKIH SUŠTINSKIH OKCIDENTALNO-VESTERNIZIRANIH POGLEDA NA TRADICIONALNI ISLAMSKI KREATIVNI IZRAZ U "UMJETNOSTI"

Sažetak

Namjera ove analize je nastaviti već započetu raspravu o nekim dijelovima povijesti onog što se deklarira ili titulira kao „islamska umjetnost" u kritičnom okviru kako okcidentalno-vesterniziranih tako i nekih muslìmānskīh teorijskih pogleda. Analizom i postavljanjem granica u skladu s prevladavajućim autoritetima, pridonijet će se vitalnim modalitetima diskursâ *qadar/ṣināʿata*, koji su rezolutno ***ìslāmskī*** i u skladu s izvorištem (ar. *al-mardžaʿ* ili *al-maṣdar*). Posebno se želi skrenuti pažnja na zalaganje za različitost, upravo zbog okcidentalno-vesterniziranog akademskog nastojanja da se zanemari **duh jedinstva** i **autorefleksivnost islamskih konstanti** karakterističnih diskursâ *qadar/ṣināʿata* uz nametanje umjetne dihotomije sakralnog i profanog, te paradigmatskih pogleda na vrednovanje estetiziranog postignuća začetnika/dizajnera reprezentacije, odnosno *homo islamicusa*, kao apsolutnog zapadnjačkog vlasništva (*western ownership*).

Na koncu mora se primjetiti da okcidentalno-vesterniziran način akademskog razmišljanja u ovoj oblasti, te bilo kojih drugih teorija koje djeluju unutar granica indeksnog poretka i taksonomije, uključujući i koncept današnje globalizacije, također predstavljaju sistemske obrasce autoriteta, kontrole i vrednovanja, a time i isključenosti prema drugima.

Međutim, takva forma nametanja linearnog ili cikličkog načina tumačenja, se ipak suočava sa vrlo stvarnim izazovima svojstvenim pisanju globalne „historije umjetnosti" i potpunim odsustvom razumijevanja drugih i drugačijih formi kreativnog izražavanja.

Ključne riječi: *ìslām, islamska civilizacija, islamska kultura, umjetnost, homo islamicus, qadar/ṣināʿat, globalizacija kulture.*

MEHMED A. AKŠAMIJA

QADAR/ṢINĀʿAT – characterization of some essential occidental-westernized views on traditional islamic creative expression in "art"

Abstract

The intention of this analysis is to continue the discussion (from the previous issuees) of some parts of the history of what is declared or titled „Islamic art", within the critical and theoretical framework of both Occidental-Western and (some) Muslim perspectives. The analysis and establishments of limits in line with the prevailing authorities will contribute to the vital modalities of ***qadar/ṣināʿat*** discourse which are resolutely ***Islamic*** and in line with their source (ar. ***al-marjaʿ*** or ***al-maṣdar***). Particular attention is drawn to advocating differences, due to Occidental-westernized academic efforts to ignore the ***spirit of unity and the self-reflective Islamic constants*** of ***qadar/ṣināʿat*** discourses and impose the artificial dichotomy of the sacral and profane, and due to paradigmatic views on the evaluation of the aestheticized achievement of the originator/designer of representation, (i.e. *homo islamicus*) as absolute *western ownership*.

Finally, it should be noted that the Occidental-westernized manner of academic thinking in this area, and of any other theories applied within the borders of index order and taxonomy, including the concept of current globalization, also represent systematic patterns of authority, control and evaluation, and thus exclusion of others.

However, such a form of imposing a linear or cyclic way of interpretation still faces very real challenges typical of writing a global "history of art" and the complete absence of understanding other and different forms of creative expression.

Key words: *ìslām, Islamic civilization, Islamic culture, art, homo islamicus, **qadar/ṣināʿat**, globalization of culture.*

QADAR/ṢINĀʿAT – karakterizacija nekih suštinskih okcidentalno-vesterniziranih pogleda na tradicionalni islamski kreativni izraz

Ukoliko se dodatno osvrnemo na okcidentalno-vesternizirana akademska kazivanja i nastojanja, čini se da je u jednom momentu sve činjeno kako bi u potpunosti zaživjela kodifikacija „novog duha" (njem. *Geist*) i „nova okcidentalna suština ìslāmskog kreativnog izraza". Nažalost, skoro sve što je činjeno bilo je usredotočeno na zanemarivanje, odnosno nepoštivanje duhovne inicijacije začetnika/dizajnera,[*1] to jest na nerespektiranje ***qadar/ṣināʾata***[*2] kao mogućeg oblika diskursâ djelanja upravo karakterističnog za estetizirano djelanje/***ṣināʾat***[*3] *homo islamicusa*.

> Suzanne Marchand (rođ. 1961.), američka intelektualka i povjesničarka kulture moderne Evrope jasno je pokazala u svom članku o popularizaciji Orijenta (u značenju sintetičkog pojma 'istočnog ìslāmskog svijeta') u okviru njemačkih intelektualnih konteksta s kraja 19-og i početka 20-og stoljeća, da je postojala snažna želja za nadziranjem ogromnog broja artefakata prilikom sortiranja i karakterizacije novih arheoloških dragulja koji potječu iz ìslāmskog svijeta. Naime, riječ je o nečemu što akademska zajednica iz čvrsto branjenih okcidentalnih uvjerenja unutar dane oblasti, u

---

1 Termin *začetnik/dizajner* estetizirane reprezentacije koristimo za one osobe koje se bave kreativnom estetizacijom i ujedno su iskreni sljedbenici ìslāmskog puta, odnosno sljedbenici Kíble (ar. *ahl al-qiblah*). To su osobe koje su sposobne kontrolirati vlastitu sudbinu i životnu sredinu kao rezultat korištenja određenih alata na osnovu osobnih spoznaja (ar. *al-maʾrifah*) i uvjerenja (ar. *al-iʾtiqād*) na realitetu koherentnog vjerovanja (*cohaerentia religare*), ugrađujući ih u instituciju jedinstvene povijesti (*historiae autonoma*). Narav takvog pregalaštva odgovara bîti stvari, tj. svaki *homo islamicus* – *začetnik/dizajner* u svojoj angažiranosti slijedi onaj put, što mu ga propisuje njegova bît. U skladu s tim živi i djela u cjelovitoj harmoniji s načinom života, ponašanjem i idealom koji je Poslanik Muḥammed (ar. *Muḥammad*) stavio pred njega, nastojeći da poštuje i izvršava uputu za vlastiti i društveni život ùmme (ar. *al-ummāh*).

O definiranju i korištenju termina ***homo islamicus*** – *ìslāmskī čovjek*, odnosno *začetnik/dizajner,* vidjeti Akšamija, A. Mehmed: ***Analiza korištenja terminoloških odrednica 'umjetnost islama' i 'islamska umjetnost'***. Časopis *Illuminatio-Svjetionik-Almanar*, svezak 1, №. I, Sarajevo, proljeće 2020., str. 62, fus. 8 i 68, 70, fus. 15, 16, 17 i 18.

2 Šire obrazloženje i korištenje termina *qadar/ṣināʾat*, vidjeti ***Ibid***., str. 38-101.

3 *Djelanje* – prez. *-ām*, pril. sad. *-ajūći* za razliku od *djelovanja*, odnosno *djelovati*, dakle podrazumijeva određenu čovjekovu spontanu svjesnu angažiranost koja je u potpunosti postala svjesna sebe nasuprot nečega što je činjeno u zbilji zbog potrebe činjenja, odnosno ostvaren određeni karakter i učinak predviđene vrste rada. Djelanja (ar. *ṣināʾat*) nema bez svijesti o pregalaštvu i *qadara* koje začetnik/dizajner estetizirane reprezentacije smatra i realnim u skladu sa širinom i dubinom svoje pronicljivosti u Suverenost Svevišnjeg.

> tom vremenu nije mogla prihvatiti kao izraz svjesnog estetiziranog djelanja/*ṣināʾata homo islamicusa*. Iz tog razloga, dio analiziranog ìslāmskog svijeta je ili populariziran ili shvaćen na, kako to navodi Suzanne, ...'***pojednostavljen način***' na koji je jedna koherentna vena interpretacije ipak dana cjelini „novog duha".*[4]

Zapravo, potrebno je kazati kako je upotreba njemačke riječi *Geist* prethodno poslužila u evropskim raspravama o očuvanju romantičarskog duha u doba masovne proizvodnje. Visoka evropska kultura nesumnjivo je imala ambiciju ponuditi se kao „paket" ***moralnog uvjerenja***, u čemu je ipak bilo skriveno i ***ideološko oruđe***, nasuprot nastojanju da se dokaže suprotno.

U ovoj složenoj matrici, ìslāmskī estetizirani izrazi su tako definirani kao „polje" i dobili *svoj vlastiti okcidentalni Geist*, kako bi se, ipak, bar prividno podržala moguća monolitnost, bez uvažavanja jedinstvene ìslāmske kulturne vrijednosti bazirane na dimenziji tevhída (ar. ***al-tawḥīd***), odnosno autorefleksivnih ìslāmskīh konstanti (ar. ***al-thawābit al-islāmiyyah***). Ovakav stav i odnos doprinijeli su formuliranju navodnog *obuhvatnog pojma* koji legitimira nazivlje „islamska umjetnost" – ukorijenjeno u tradicionalne okcidentalno-eurocentrične obrasce mišljenja koji se tiču „drugog" ali, nažalost i „nas". Čini se da ova dijalektika iskonstruiranog, ali i neutemeljenog monolitnog kreativnog izraza *homo islamicusa* daje, dakle, jasnu razliku između onoga što okcidentalno-eurocentrična perspektiva naziva *progresivnim* i *racionalno-sekularnim*, te *regresivnim svijetom* koji je još uvijek u mogućim povojima viđenog ìslāmskog estetiziranog djelanja – ***ṣināʾata***. Bjelodano je da ova teza nastoji brzo i snažno izbaciti esencijalističko nazivlje poput leksema *'ìslām'* iz vlastitog akademskog vokabulara, i kao rezultat toga, neprestano biti u potrazi za '*suptilnijim*', ali udaljenijim i ne prihvatljivijim terminološkim diferenciranjem. Pa ipak, kao što primjećuje Shalem prisutna akademska anksioznost doprinijela je do „fraktalizacije jedinstvenog ìslāmskog pȍlja" u svijet potkategorije pôljā.*[5]

Naime, izraženi aspekt novije fraktalizacije moguće je bilo uočiti poslije 2000-te godine sa početkom porasta broja publikacija o modernim, suvremenim i tadicionalnim problemima u „islamskoj umjetnosti", ali sa značajno manjim brojem akademskih povijesnih pozicija koje osiguravaju skromni, moderni nezapadni ali i muslìmānskī stavovi, pogledi i putevi, nasuprot permanentno aktivnih – okcidentalno-vesterniziranih. Razdvajanje predmodernog od okcidentalno-vesternizirano modernog

---

[4] Marchand, Suzanne: ***Popularizing the Orient in Fin de Siècle Germany***. Intellectual History Review, svezak 17, br. 2, Taylor & Francis, Oxford, 2002., str. 175-200.

[5] Vidjeti Shalem, Avinoam: ***What do we Mean When We Say 'Islamic Art'? A Plea for a Critical Rewriting of the History of the Arts of Islam***. *Journal of Art Historiography,* Barber Institute of Fine Arts, University of Birmingham, no 6 (6-AS/1), Birmingham, June 2012., str. 13 i fus. 45;
Vidjeti i, Rabbat, Nasser: ***What's in a Name***. *Artforum* – International Magazine, Soho Press, New York City, January 2012; Lewis, J. Michael: ***Islam by Any Other Name***. *New Criterion* – Literary magazine, Foundation for Cultural Review, New York, decembar 2011; Häntzschel, Jörg: ***Nicht jede Glaskaraffe hat religiöse Bedeutung : Umbenannt, umgebaut : Die 'islamische' Kunst im Metropolitan Museum in New York in völlig neuer Präsentation***. *Süddeutsche Zeitung*, Monday 21 November 2011., str. 12.

utemeljeno je na pretpostavci da prijelaz na forme nadahnute zapadnjačkim uzorima signaliziraju šire usvajanje postojećih zapadnih kulturnih normi, povezujući stoga '*umjetnost zapadnog stila*' s trijumfalnom sekularnom modernizacijom. Međutim, kako pojedini autori nastavljaju inicirati diskusiju o višestrukim i često sukobljenim odnosima između one, kako je na Zapadu nazivaju *elitne* i *popularne* kulture, vjerskog i svjetovnog izražavanja i razgraničenja tradicije (ar. ***al-sunnah***) i baštine (ar. ***al-turāth***), tako postaje sve očiglednije da se unutar kulturne produkcije, uključujući i produkte ***qadar/ṣināʾata*** rekognitivne*[6] i kognitivne*[7] unutaranje asimilacije *homo islamicusa*, javlja latentna potreba o promatranjima u terminima interkulturnih pregovora, transponiranja karakterističnog nazivlja, prilagođavanja i moguće reinterpretacije, ali ne samo kao sredstva hegemonijske dominacije. Međutim, dualna suočenost s raširenim generalizacijama o islámu, koja islām, s jedne strane navodno *ograničava* na porijeklo i pravovjerje, a s druge nastoji izbrisati religijsku esencijalizaciju i ekskluzivizam implicitne riječi '*islāmski*', upravo je doprinosila daljnjem ostvarivanju novih formi kontradiktornih stavova. Ono što na Zapadu predstavlja „islamska historija umjetnosti" moglo bi biti upotrijebljeno kao razumijevanje za raznoliko viđenje *ìslāmskīh subjektivnosti* izraženih u modernim ìslāmskīm društvima, te da ujedno uključi raspravu o unutarnjim i međusobno referentnim diskursima neraskidivih vjerskih i kulturnih značenja, poštujući i, pak, nezanemarujući ono vjersko (ar. ***al-dīnī***). Uvjereni smo da porad razdvajanja kulture (ar. ***al-thaqāfah***) i neizostavno prisutne tradicije vjerovanja (ar. ***al-sunnah***) u razmatranju „islamske umjetnosti", javna akademska sučeljavanja bi mogla imati potencijal *otvaraju vrata* za razumijevanje isláma. Time bi bile ostvarive suštinske konceptualne podloge kroz koje se može razumjeti višestruka subjektivnost definiranog i funkcionirajućeg muslìmānskog svijeta, kako prošlog tako i aktualnog, kao i koncepcije prisutne unutar konzervativnog, tradicionalnog i modernog likovnog izraza.

Zbog *mira u kući*, čini se potrebnim pokušati dati odgovor i na potenciranu aktualnu problematiku navodnog *muslìmānskog svođenja kulture na religiju;* mada je ona bila prisutna u onim djelatnostima i vremenu kada se takva prisutnost smatrala prirodnim stanjem, što čak ni danas nije moguće isključiti u pojedinim slučajevima. Ne vidimo ništa problematično i da se utvrdi realna složenost *mogućih etničkih i kreativnih doprinosa* kulturama pod bivšim ili sadašnjim ìslāmskīm utjecajem, kao i drugih kultura u odnosu na njihov generalni upliv na ìslāmsku kulturu i civilizaciju, te i na kreativni doprinos unutar samog ***qadar/ṣināʾata***.

---

6 Inače pod terminom *rekognitivno* podrazumijevamo mentalne procese u funkciji prepoznavanja pojava i formi, a koje su u iskustvenom i reproduktivnom smislu vezane sa produktivno-refleksivnu karakterizaciju asimilacijskog karaktera začetnika/dizajnera reprezentacije; mogu biti jednostavne i složene a uključuju i ilustriranje, argumentiranje, istraživanje i objašnjavanje.

Šire vidjeti Akšamija, A. Mehmed: ***Analiza korištenja terminoloških odrednica*** ..., str. 62-64.

7 Pod terminom *kognitivan* podrazumijevamo sve psihičke procese koji se nalaze u osnovi ponašanja *homo islamicusa*, a koji su u vezi sa produktivno-refleksivnom reprezentacijom kolaborativne orijentacije ili dispozicije – vid informativne inicijacije (suradnje) radi postizanja određenog sadržajnog cilja *qadar/ṣināʾata*.

Šire vidjeti ***Ibid***.

Studije Gustavea E. von Grunebauma (um. 1972) o traženju objašnjenja duhovnog razvoja fenomena čovjeka i čovječanstva općenito, dokazuju kako je ìslāmska povijest bila *ogledalo svijeta*. Prilikom jedne od panel rasprava, koje je von Grunebaum držao na Univerzitetu u Chicagu (1945), govorio je o islámu koji je uspostavljen kao vjera, kultura i državno uređenje, različitim uglovima doticaja obilježja muslìmānskog srednjovjekovlja, prezentirajući pogled na ìslāmskī koncept i područja koja ga okružuju, njegovo izvorno i preuzeto od drugih, i što je najvažnije, ìslāmske motivacijske vrijednosti. Na kraju je zaključio da je srednjovjekovno svođenje vjere, kulture i društvenog uređenja vodilo napretku kako ìslāmskog svjeta, tako i evropske civilizacije:

> *'... ne postoji polje ljudskog iskustva u kojem ìslām nije sudjelovao i s njim obogatio naslijeđe zapadnih tradicija. Uzmimo za primjer hranu, piće, lijekove, oružje, oklope s njihovim natpisima; umijeće proizvodnje, trgovinu i pomorsku plovidbu, umjetnički senzibilitet i tematska usmjerenja, a da ne spominjemo ogroman terminološki rječnik astronomije i matematike. Sve u svemu, popisivanje ìslāmskih doprinosa u svim tim poljima moglo bi potrajati na mnogo stranica, ali nikako ne bi bilo potpuno.*[8] *Postojanje ìslāmskog svijeta samo je po sebi igralo veliku ulogu u preoblikovanju evropske civilizacije i povijesti. Na mnogo načina križarski ratovi su bili najveća i najučinkovitija avantura koju je čovječanstvo napravilo u srednjovjekovnom dobu. Ipak, Ìslāmske pripovijesti, pjesnička mašta, filozofija nevidljivog i odvažna sufijska doktrina ostavile su traga na zapadnim zemljama u srednjovjekovnom periodu. Bez sumnje, najveći evropski srednjovjekovni teolozi i pjesnici duguju islámu najveće zasluge za nadahnuće i sadržaj'.*[9]

Pitamo se šta bi to moglo biti loše u *homogenizaciji* pojavnih oblika uopće u okviru bilo koje civilizacijske strukture, pa i samog ***qadar/ṣinā'ata*** nasuprot heterogenizacije kulturnih praksi kroz temporalnu dimenziju empirijskih stvari – vrijeme ili zèmān (ar. ***al-zamān***) i prostor (ar. ***al-makān***), ukoliko su korijeni uniformnih karaktera inkorporirani s tradicionalnim poimanjem kreativnosti, na čemu *homines islamici* istrajavaju? Pogrešno je mišljenje da oni zajedno sa ostalim muslimánima *nastoje da zaustave vrijeme*, već naprotiv, unutar vlastitog opredjeljenja bez prisile i bilo kakvog sugestivnog utjecaja samo pokušavaju da u bilo kom vremenu slave Svevišnjeg; takvo opredjeljenje neopravdava postojanje mogućeg *vremenskog anakronizma;* suodnos između krutog, odnosno nepromjenljivog i promjenljivog za *homo islamicusa* bio je i jeste paralelizam između protivrječnog (ar. ***al-ta'āruḍ al-lafẓī***) i nespojivog (ar. ***ghayr al-mutawāfiq***).*[10]

---

[8] Usporedi, 'Isa, Ahmad Muhammad: ***Islamic Art Terms : Lexicon, Explained and Illustrated = Muṣṭalaḥāt al-fann al-Islāmī***. Research Centre for Islamic History, Art and Culture, Istanbul, 1994; ***Dictionnaire des arts de l'islam*** (ur. Roux, Jean-Paul). Réunion des musées nationaux : Fayard, Paris, 2007; Bloom, M. Jonathan i Blair, S. Sheila: ***The Grove encyclopedia of Islamic art and architecture***. Oxford University Press, Oxford : New York, 2009.

[9] Grunebaum, Gustave Edmund von: ***Medieval Islam : A Study In Cultural Orientation***. University of Chicago Press, 5th Impression edition, Chicago, 1962., str. 342. Prvo izdanje navedenog djela objavljeno je 1946. godine.

[10] Tolerancija *homo islamicusa* i njegov otvoren stav prema mogućoj uvezenoj formi ili izrazu, te njegova sposobnost asimilacije vjerojatno

ILUSTRACIJA ~ Islāmske motivacijske vrijednosti koje su obogatili naslijeđe zapadnih tradicija.
Ibn Sina (Avicena), ***Kanon medicinske znanosti*** – ***Faksimilno izdanje***, Biblioteca Universitaria di Bologna, MS 2197.
Desno, naslovna stranica *Avicenna Arabum medicorum principis*, Venecija 1608.

Unatoč navedenom, određene neinventivne okcidentalno-vesternizirane alternative predlažu da se kovanica „islamska umjetnost" ukloni iz bilo kojeg suvremenog kulturnog konteksta i smjesti u historijski dinastički kontekst; sudar s estetskom romantizacijom političkog prevrata protiv diktatura s dugom poviješću zapadne potpore. Naprimjer, takav stav satkan permanentnim repetiranjem dugogodišnje opozicije između Istoka i Zapada, objašnjava jedan od prisutnih akademskih pogleda na ovakvu situaciju:

---

mogu stvoriti pogrešan dojam da mu nedostaje inovativno rješenje. Međutim, potrebno je kazati da se čak može i originalnost estetiziranog djelanja/*ṣinā'ata* očitovati u njegovoj sposobnosti da se formalno prilagodi takvoj unesenoj formi, kako bi mu ona služila vlastitim potrebama. Ustvari, on ponovno gradi novu estetiziranu pojavnost, odnosno formu kako bi je kvalificirao sa svojim jedinstvenim karakterom u okviru autorefleksivnih ìslāmskīh konstanti i, istovremeno, odbacio sve neprilagodljive elemente.

> *' ... da bi se shvatila islamska estetika, zapadnjaci moraju podržati svoj osjećaj ukrašavanja kao **manje umjetnosti**... Određeni ambijentalni užici stapaju se sa **svetošću u muslìmānskīm stilovima**'* (akcentirao aut.), čime se autoritativnim samopotvrđivanjem bitna udaljenost čini još izražajnijom između Istoka i Zapada. Stoga, taj isti autoritet iznosi mišljenje kako „islamska umjetnost" nudi *'avanture u različitosti'* što dovodi do osviještenja *'potonjih potomka renesansnog vjenčanja grčke i rimske s judeokršćanskim tradicijama'.*[*11]

Pomenuta *akademska anksioznost* izrodila je i druge izraze kao što je ***islamicate***,[*12] te doprinijela da eurocentrični historičari umjetnosti i nadalje, posredstvom „nove" metode, utječu na „razbijanje" jedinstvenog polja *'islāma'* u moguća podpolja. Obrazloženje za ovakvu formu *'doprinosa'* je navodno satkano posredstvom *originalnog termina* kojim treba opisivati kulturne manifestacije proizašle iz arapske i perzijske pismene tradicije. U nastojanju da se pronađe moguće opravdanje za takvo postupanje, naglašeno je da se korištenje ovog izraza ne odnosi direktno na *ìslāmsku religiju*, već na *socijalni i kulturni kompleks koji je u povijesti povezan s ìslāmom i muslimánima, kako među samim muslimánima, tako i čak i kada se nađeno pojavi među nemuslimánima*,[*13] ali se, u svakom slučaju vjerska komponenta isključuje. Unatoč povećanoj pažnji prema takozvanim regionalnim oblicima i praksama u proučavanju „islamske umjetnosti", čini se da je uspostavljen opći konsenzus da raznolike vizualne kulture grupirane usvajanjem kulturnih oblika nastalih u muslìmānskom svijetu, neovisnih o vjerskim identitetima iako na mnogo načina imaju zajedničku pripadnost. Takva pojavnost je vidljiva posebno

---

[11] Vidjeti Schjeldahl, Peter: ***Old and New : the Reopening of the Islamic wing at the Met***. Sedmični časopis *The New Yorker*, New York, US, 7.11.2011., str. 88-89.

[12] Postoje tvrdnje kako izvjesni Marshall Hodgson polaže pravo na plasiranje ovog pojma u uvodu svoje povijesti, ***The Venture of Islam***. Volume 1: *The Classical Age of Islam*, University of Chicago Press, Chicago, 1975.

[13] ***Ibid***., str. 59.

Na primjer, Hodgson je tvrdio da postoje razni *umjetnički, arhitektonski i književni stilovi* indikativni za navodnu kulturu ***islamicate***. Iznio je i tvrdnju da bez obzira gdje se ovi *estetski stilovi* nalaze, posredstvom ovog izraza bi bila moguća *očigledna njihova identifikacija*, t.j. da potječu, ne od *ìslāmskīh već islāmiziranih kulturnih kompleksa*, pa i onda kada ih je moguće identificirati među muslimánima ili nemuslimánima.

Potrebno je upozoriti da ***stil*** (lat. *stilus* od gr. *stylos* — držak, pisaljka) je način izražavanja u značenju individualnosti koja se očituje u rukopisu i djelima neke osobe, „umjetničke škole", pravca ili „umjetničkog smjera" (za koji je i sinonim), kao i „umjetničkog razdoblja" u smislu njihove diferencijacije u sadržajnim i povijesnim uvjetima. Takav slučaj je bio sa renesansom, romanikom, gotikom, barokom, rokokom, neoklasicizmom, kubizmom, fovizmom, ekspresionizmom, orfizmom ili suprematizmom, a unutar „islamske umjetnosti" takav vid označavanja nije uopće poznat niti primjenljiv. Tako, govoriti o *stilu* u bilo kom značenju unutar modalitetâ diskursâ *qadar/ṣinā'ata* nije opravdano, ali je apsurdno.

Također, atributi poput *klasične, srednjovjekovne, suvremene ... 'umjetnosti'* su po komparativnom mišljenju, vodećeg marokanskog historičara i stručnjaka za političku teoriju Abdullaha al-Urvīja (Laroui) besmisleni i nepotrebni. Ne postoji razlika između „klasične islamske umjetnosti" i „srednjovjekovne islamske umjetnosti" i samog isláma, kao i *'umjetnosti'* bez ikakvih atributa s vremenskim značenjem.

Laroui, Abdullah: ***Pour une méthodologie des études islamiques : l'Islam au miroir de Gustave von Grunebaum***; u: *Diogène*, br. XXXVIII, Presses Universitaires de France, Paris, 1973., str. 30-41.

unutar okcidentalnog akademizma, koji se bavi mogućom interkulturalnom recepcijom *'umjetničkih oblika i praksi'* što su nastali u muslìmānskoj civilizaciji. Izazov je, dakle, objasniti transregionalne i transtemporalne aspekte *'umjetničke proizvodnje'* u muslìmānskīm zemljama, istovremeno uzimajući u obzir i naglašavajući povijesne i regionalne razlike. Mišljenja smo da bi eventualni pristup opisivanja kulturnih manifestacija proizašlih iz ìslāmske tradicije (ar. ***al-sunnah***) mogao biti i opravdan, pod uvjetom da se ne ignoriraju ili zaobilaze temelji autorefleksivnih ìslāmskīh konstanti (ar. ***al-thawābit al-islāmiyyah***).*[14] Nažalost, za mnoge okcidentalno-vesternizirane akademske strukture odgovor na takvo pitanje leži jedino u potrebi priznavanja dijalektike između transregionalnih i regionalnih, kao i dijakronijskih i sinkronijskih *'umjetničkih oblika'* i praksi, te produktivne napetosti koja ne dotiče utemeljenost autorefleksivnih ìslāmskīh konstanti. Baveći se objašnjavanjem geografske i historijske faktografije, osvjetljava se priznavajuća postojanost određenih *'umjetničkih formi'* bez njihovog stvarnog utemeljenja i karakterizacije kulturne prakse kroz vrijeme i prostor. Ustvari, moglo bi se tvrditi da je potreba za arbitražnim procesima između lokalnog i translokalnog, već ranije proživljeno iskustvo i ideal tako strukturirane „novopridošle islamske zajednice" s pokušajima globalnih dosega, navodno dosljednih karakteristika različitih muslìmānskīh kultura. Uvjereni smo ukoliko se unutar ovakvih okcidentalno-vesterniziranih pokušaja ne osmisli uistinu originalna, nadgrađena alternativa koja će uvažiti neophodno potrebnu karakterizaciju i objašnjenja, da će ovakav oblik usvajanja kulturnih oblika nastalih u muslìmāskom svijetu, unatoč navodno uspostavljenom općem konsenzusu, ipak, morati biti zanemaren. Zapravo, ustupanje mjesta „islamskoj umjetnosti" kao okcidentalno-vesterniziranom kulturnom posredniku u međunarodnoj areni, bar za okcidentalno-vesternizirani prostor čini se neminovnim.

Ipak, ostaje otvorena mogućnost da je osporavanje regionalnih oblika i praksi grupiranim usvajanjem kulturnih oblika nastalih u muslìmānskom svijetu, ustvari svoje osnovno utemeljenje pronašlo u trojezičnoj monografiji objavljenoj u Istanbulu (na osmansko-turskom, francuskom i njemačkom jeziku) povodom *Svjetske izložbe* u Beču, održane 1873. godine,*[15] ili u kratkotrajnom dvojezičnom časopisu na francuskom i osmansko-turskom jeziku pod naslovom *Le Miroir de l'art Musulman* („Ogledalo muslìmānske umjetnosti"), ili sa nešto drugačijim naslovom na osmansko-turskom jeziku

---

14 Između ostalih, a po mišljenju Terry Allena, bilo koji svjesni *homo islamicus* unutar modalitetâ diskursâ ***qadar/ṣinā'ata*** poštuje autorefleksivne diskurse unutar tradicionalnog ìslāmskog poimanja.

Usporedi, Allen, Terry: ***Five Essays on Islamic Art***. Solipsist Press, Sebastopol 1988., str. 30.

15 U Katalogu izložbe u Beču iz 1873. godine vidjeti raspravu, Bozdoğan, Sibel i Necipoğlu, Gülru: ***Entangled Discourses : Scrutinizing Orientalist and Nationalist Legacies in the Architectural Historiography of the 'Lands of Rum'***; u: Bozdoğan, S. i Necipoğlu, G. (ur.): *Historiography and Ideology : Architectural Heritage of the 'Lands of Rum'*. Muqarnas, An Annual on the Visual Culture of the Islamic World, svezak 24, str. 1–6, Brill, Leiden, 2007. Dostupno na: https://www.researchgate.net/profile/Heghnar_Watenpaugh/publication/315622631_AN_UNEASY_HISTORIOGRAPHY_THE_LEGACY_OF_OTTOMAN_ARCHITECTURE_IN_THE_FORMER_ARAB_PROVINCES/links/5a3a8cb1a6fdcc3d07afa6a4/AN-UNEASY-HISTORIOGRAPHY-THE-LEGACY-OF-OTTOMAN-ARCHITECTURE-IN-THE-FORMER-ARAB-PROVINCES.pdf. Pristupljeno 20.2.2016.

kao *Mirʿāt-i ṣanāyīʾ-i Islamīye* („Ogledalo islamske umjetnosti“).*[16] Naime, upotreba pridjevâ *'islāmskī'* i *'muslìmānskī'* u oba primjera predstavljanja ukupnosti estetizacije šarolikih vizualnih kultura sa svojim raznolikim fuzijama transregionalnih i regionalnih elemenata, koje je proizašlo iz polaganja prava osmanskog sultanata na univerzalni hilāfet (ar. ***hilāfat***), što u principu dodatno može usložnjavati stanje pretpostavke da je izraz *islamicate* bio samo izum evropskih orijentalista.

ILUSTRACIJA ~ Primjer terminološkog definiranja djelanja/*ṣināʿata homo islamicusa*, odnosno „umjetnosti" u ìslāmskom svijetu. Dvojezični časopis na francuskom i osmansko-turskom jeziku ***Le Miroir de l'art Musulman***/*Ogledalo muslìmānske umjetnosti* ili ***Mirʿāt-i ṣanāyīʾ-i Islamīye***/*Ogledalo islamske umjetnosti*.

16 Türker, Deniz: ***Hakky-Bey and His Journal Le Miroir de l'art musulman, or, Mirʿāt-i ṣanāyī-i Islāmiye (1898.)***. *Muqarnas*, An Annual on the Visual Culture of the Islamic World, svezak 31, br. 1, Brill, Leiden 2014., str. 277–306. Dostupno na: https://archnet.org/publications/14146. Pristupljeno 22.2.2016.

Međutim, svojevremeno vođene rasprave oko novog imena *Galerije islamske umjetnosti,* kao posebnog krila u Metropolitan muzeja u New Yorku – MET, najboljim su svjedokom tome, kao i potpore nekih autora i njihovih (muslìmānskīh) pobornika, koji su nesebično prihvatili takav vid substitucije prilikom objašnjavanja ìslāmskīh fenomena (ar. ***al-zawāhir al-islāmiyyah***) iz ove oblasti.*[17] Naime, desilo se favoriziranje ljepote nad značenjem i zamagljivanje prisustva procesa vjere i vjerovanja u pokušaju ustoličenja nerazumijevanja islāma kao jedinstvenog okvira, namećući formu vrednovanja posredstvom neutemeljene mogućnosti zajedničke judeokršćansko-grčko-rimske baštine;*[18] uvođenje *regionalizma* s uspostavljanjem novog naziva odjela, te koristeći osjećaj ugode kao dio odgovarajuće scene za poticanje *uvjerenja orijentalne fantazije gledatelja*. Između ostalog, ali i radi toga Wendy Shaw, profesorica *Historije umjetnosti ìslāmskīh kultura na Freie Universitätu* („Slobodni univerzitet") u Berlinu inzistira na ponavljanju upravo onih tropova koji su uzrokovali eliminiranje izraza *'ìslām'* iz naslova galerije, što je navodno nastao pod paravanom *'neophodnog poboljšanja značenja'*.*[19] Međutim, nama se čini da se sve to desilo više pod paravanom geopolitike i nevidljivog sponzorstva. Sadržaj „islamske umjetnosti" pod novim nazivom: „Galerija za umjetnost arapskih zemalja,

---

[17] Naime, umjesto ranijeg naziva „Galerije islamske umjetnosti – MET", službeni naziv preuređenog prostora je preimenovan u „Galerija za umjetnost arapskih zemalja, Turske, Irana, Srednje Azije i kasnije Južne Azije" *(The Galleries for the Art of the Arab Lands, Turkey, Iran, Central Asia, and Later South Asia)*. Obrazloženje za takav čin promjene, navodni kustosi obrazlažu da je to učinjeno kako bi *... prenijeli različitost islamske umjetnosti i njene različite geografske sredine porijekla, kao i da bi istakli vjerski identitet povezan sa starim imenom, budući da islamska umjetnost, kao i svaka druga umjetnost, sadrži mnogo nereligijskih manifestacija*. Zatim se dodaje kako im se čini *... da je ovo obrazloženje dovoljno zvučno i da rezonira s prevladavajućom nelagodom s pojmom islamska umjetnost, koju mnogi znanstvenici smatraju ograničenom i ograničavajućom* – premda nijedna druga akademska ili kulturna institucija nije poduzela tako hrabar korak da takvo nazivlje u potpunosti izbaci.

Rabbat, Nasser: ***The New Islamic Art Galleries at the Metropolitan Museum of Art***. *Artforum International Magazine*, New York, januar 2012., Nstr. 75-78. Dostupno na: https://www.artforum.com/print/201201/the-new-islamic-art-galleries-at-the-metropolitan-museum-of-art-29813. Pristupljeno 4.3.2014.

Vidjeti i, Carey, Moya i Graves, S. Margaret: ***Introduction: the historiography of Islamic art and architecture***. *Journal of Art Historiography,* Number 6 June 2012., str. 3, gdje je posebno naznačeno da pojam „islamska umjetnost" definitivno dostiže apoteozu u preimenovanju ...

Metropolitan Museum to Open Renovated Galleries for the Art of the Arab Lands, Turkey, Iran, Central Asia, and Later South Asia. Opened: November 1, 2011. Dostupno na: https://www.metmuseum.org/press/exhibitions/2011/renovated-galleries-for-the-art-of-the-arab-lands-turkey-iran-central-asia-and-later-south-asia. Pristupljeno 4.3.2014.

[18] Ìslāmska vizija svijeta i kao duhovnog i kao civilizacijskog izraza, sa svojim skoro petnaest stoljetnim procesima čudesnog preplitanja i prožimanja duhovno-vjerskog i socijalno-političkog naslijeđa, bila je i ostala, kroz cijelu epohu srednjovjekovlja, duhovna vizija. Naravno, po prirodi stvari, niti je bila niti je mogla postojati u primordijalnom, odnosno neopterećenom stanju kao dio istočnog svijeta. Protokom vremena i dodirima sa drugim kulturama, primala je i druge misaone utjecaje. Iako se razvijao i kretao pod pritiskom različitih utjecaja, ovaj nazor na svijet je, onoliko koliko je to moguće, ipak samosvojan, određen svojim sopstvenim prirodno-socijalnim okvirima i konstituiran na originalan način. Istina, nastajale su epohe u kretanju tog nazora kada su neki uvezeni utjecaji (npr. elementi antike ...) uzimali manje ili više maha, ali su se ipak ranije ili kasnije gubili u kontinuitetu izvorne ìslāmske vizije svijeta, ostavljajući u njoj manji ili veći trag ali nikad radikalno ne ugrožavajući njene bitne odrednice tako da je njena duhovna priroda ipak ostala dominantna. Pri tome treba istaći da su određeni elementi judeokršćansko-grčko-rimske baštine mišljenja ostali ili marginalizirani, na spoljnjem planu, na nivou informacije ili su se, pak, '*prosijali*' i izgubili u beskrajnoj širini i toku ìslāmskog mišljenja.

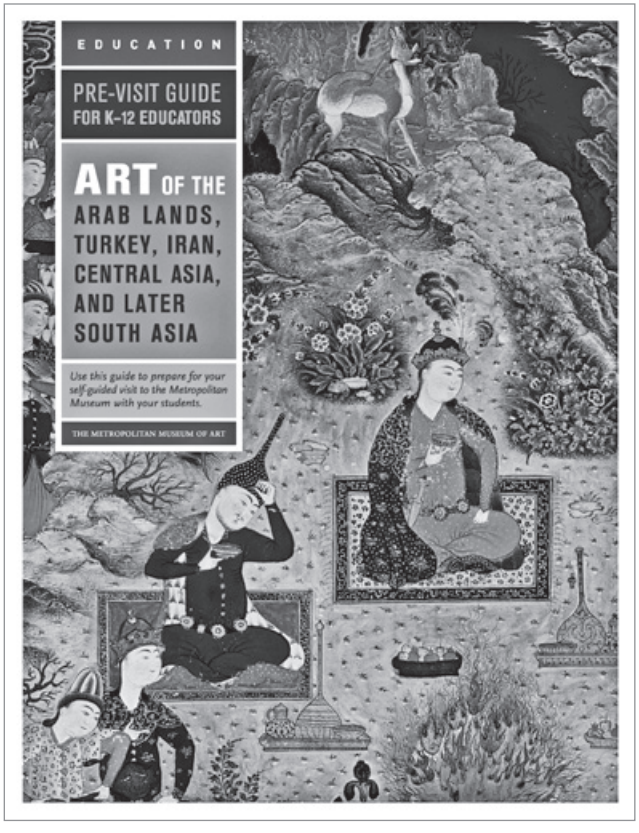
[19] Shaw, M. K. Wendy: ***The Islam in Islamic art history***. *Journal of Art Historiography*, Glasgow Iss. 6, (Jun 2012), str. 12.

Turske, Irana, Srednje Azije i kasnije Južne Azije" – (ALTICALSA), nažalost, ne postaje sredstvo za razumijevanje druge kulture. Ovim gestom dešava se potvrđivanje oblika kulturnog narcizma u kojem se kolektivno „ja", prepuno složene baštine, postavlja protiv pojednostavljene različitosti u kojoj je obećan navodni *osjećaj ugode*; pri čemu nužno nema nikakvog oblika zajedničke ìslāmske i judeokršćansko-grčko-rimske baštine.

Bez obzira na validnost jedne od prethodno naznačenih motivacija, prelazak na fragmentarnije regionalne taksonomije postavlja pitanja: ... koja je nit, koja prolazi kroz *'umjetnost'* svih ovih regija što bi ih mogla povezati ili inegrirati, odnosno ako među njima ne postoji suživot, dijalog, vrijednosni sistem, diskurs, svjetonazor, zašto *'umjetnost'* proizvedena u svim tim *raznolikim regijama* ima poseban galerijski prostor, kao i zašto se sve one unutar tog i takvog prostora ipak prezentiraju zajedno? Pored respekta na karakter mogućeg odgovora, želimo kazati da bi se takav čin mogao smatrati vraćanjem na ranija razdoblja u povijesti pôljā kada su pojmovi poput „arapske" ili „perzijske umjetnosti" prethodili univerzalnijim kategorijama „muhamedanske" ili „islamske umjetnosti". Hoćemo kazati, kako je, ipak, potaknuta povijesna nelagoda s vjerskim implikacijama *'isláma'* u „islamskoj umjetnosti". Čini se da prezentirani ìslām kroz formu „islamske umjetnosti" pod prenamijenjenim nazivom galerije, koji za razliku neophodnog gledanja na Istok gleda na Zapad, najbolje bi se mogao shvatiti kao predodređena praznina protiv koje vesternizirani Zapad može potvrditi vlastiti **unitarni identitet**. Jednostavno kazano, riječ je o rastućem trendu prema tumačenju fenomena predmetnosti u smislu povijesne kontekstualizacije, a ne prvenstveno formalnih svojstava.

U očiglednim estetskim kanoniziranim povezanostima „islamske umjetnosti", u širokim vremenskim i prostornim lokacijama i područjima isključivo zasnovanim na materijalnosti kulturne razmjene (bez neminovno potrebnih hermeneutičkih ključeva), evidentno je umanjena složenost mreže svih ostalih oblika kulture koje su služile, pripadale, omogućavale ustoličenje i razvoj koncepta klasičnog muslìmānskog svijeta, pa samim tim i modalitetâ diskursâ ***qadar/ṣināʾata***. Polje „islamske umjetnosti" je kroz neprihvatljivu epistemološku strukturu, u sklopu evidentno tako povijesno prezentirane vrijednosti isláma izgrađene i definirane po načelima vlastite zapadne historiografije, nemoralno ali i apsurdno prelomilo i sâm ìslām kroz **sekularno očište**.

Također i nastojanje da „islamske kulture", a ne **jedinstvena ìslāmska kultura**, postoje u vlastitom vremenu (ili čak po malobrojnim i izvan vremena) jedan je od glavnih faktora koji je motivirao tradicionalnu segregaciju „islamske umjetnosti" od suvremenih post-srednjovjekovnih razdoblja u istraživanjima *'globalne historije umjetnosti'*. Ovo poricanje istovjetnosti ne samo da je evidentno u istraživanjima „svjetske umjetnosti" u izostavljanju ìslāmskīh estetiziranih djela nastalih u 18. ili početkom 19. stoljeća, već i u anahronoj medievalizaciji remek-djela iz ranog modernog razdoblja. Stoga se potonja djela

ILUSTRACIJA ~ Metropolitan muzej, ***Galerije za umjetnost arapskih zemalja, Turske, Irana, Centralne Azije i Kasnije Južna Azija***. (1. novembra 2011.)

ILUSTRACIJA ~ Posebnosti kolekcije uključuje ***sobu u Damasku*** u Metropolitan muzeju. Prvobitno izgrađena između 1119. i 1707. godine, ovo je rezidencijalnazimska prijemna soba, tipična za Osmansko carstvo.

često svrstavaju u poglavlja o srednjovjekovlju, umjesto da im se da hronološko pripadanje.*[20]

Za razliku od ovakvog diskursa, kasnoantičko i srednjovjekovno razdoblje tradicionalno se u okviru okcidentalno-vesterniziranog promatranja tretira kao *ravnopravno* u obiteljskom odnosu sa zapadnim shvatanjem tradicije (bizantikom, romanikom i gotikom). Čini se da je integriranje ranonovovjekovne „islamske umjetnosti" u eurocentrične historiografske

[20] Različiti kriteriji za sheme periodizacije u okcidentalno-vesterniziranoj historiji umjetnosti, uključujući političke, geografske, kulturne i umjetničke, raspravljaju se u časopisu *Perspective : La revue de l'INHA* iz 2008. godine. Hronologija „islamske umjetnosti", s njenim problematičnim izostavljanjem modernog razdoblja, predstavljena je u tom dijelu časopisa, vidjeti Volait, Mercedes: ***L'art islamique et la problème de périodisation***; u: *časopisu Perspective : La revue*, Institut national d'histoire de l'art (INHA), br. 4, Paris, 2008., str. 783-786. Dostupno na: https://journals.openedition.org/perspective/2726. Pristupljeno 20.1.2020.

debele knjižne forme globalne „historije umjetnosti“, ipak predstavljalo određeni problem *iza kulisa*. Interesantno je da je takav problem ugrađen i u sumnjivo stajalište 19. stoljeća, odnosno da je klasična mediteranska „umjetnička baština“, zajednička tzv. ranoj i srednjovjekovnoj „islamskoj umjetnosti“, postala ekskluzivni rezervat Evrope nakon renesanse. Evidentno je da u korijenu problema *iza zastora*, ipak leži ona tradicionalna konceptualizacija renesansnog humanizma, kao obilježavanje velikog kulturnog prekida između kršćanske Evrope i njenih ìslāmskīh susjeda, jedinstveni fenomen *sui generis* koji je modernost, zanemarujući Istok, usmjerio samo u pravcu Zapada. Ipak, u posljednje vrijeme, zahvaljujući revizionističkim pristupima evropskih znanstvenika koji pokušavaju „preusmjeriti“ renesansu između Istoka i Zapada, prethodno akademsko postupanje ipak je dovodeno u pitanje.*[21] Iako se više ne može sumnjati u sudjelovanje ìslāmskog svijeta u evropskoj „renesansi“, globalne rezonancije „islamske umjetnosti“ izvan njenog odnosa s Evropom prije i poslije 1250. godine trebaju se detaljnije proučiti. Zapravo studije slučaja su u toku i obećavaju da će proširiti svjetske horizonte i izvan njegovog tradicionalnog eurocentričnog fokusa.

Srodno pitanje bilo je teoretiziranje isláma kao civilizacije koja je „inter posredovana“, zarobljena u „srednjovjekovlju“ između klasične antike i njenog ponovnog „pojavljivanja“ zahvaljujući ranom određenju modernih evropskih humanista. To ostavlja „islamsku umjetnost“ (ako ne i ìslāmsku kulturu općenito) trajno fiksiranom i potpuno nesposobnom da prevaziđe već priznati kreativni zenit u srednjovjekovnom razdoblju. Primjer institucionaliziranja ìslāmskīh studija u Njemačkoj predstavljao je jednu od progresivnih formi integracije isláma u Evropu, ali samo kao jedino moguće „srednje

---

[21] Alexander Nagel koristi se renesansnom slikom Andree Mantegne, koja prikazuje poštivanje Magova, kako bi pokazao kako je moguće informirati naše znanje o terminima „antika“ i „istok“. Šta je bila antika u razdoblju renesanse i kako se shvaćalo ono istočno? Tvrdi da tragom ova dva pojma možemo ne samo pročistiti što bi „renesansa“ mogla značiti, već i rasvijetliti kako je nastala oznaka „Evropa“, odnosno kako je geografska oznaka preobražena u kulturni identitet.
Vidjeti Nagel, Alexander: ***Some Discoveries of 1492 : Eastern Antiquities and Renaissance Europe*** (Sveska 17 iz Gerson Lectures). The Gerson Lectures Foundation, Groningen, 2013. Dostupno na: https://books.ugp.rug.nl/index.php/ugp/catalog/view/18/17/82-1. Pristupljeno 26,12.2018.

Istražujući prema vani potvrdu o tome ko su *oni* i što ih se definiralo kao „civilizirane“, Evropljani su se susreli s povratnim pogledom onoga što se danas naziva *Istokom*, posebno s pažnjom moćnog Osmanskog Carstva. Forma prijenosnih artefakata pružila je snažne alate za istraživanje kulturnih strujanja koje su proticale između Istoka i Zapada. U konačnici, njihova studija nudi radikalno i široko preispitivanje renesansne umjetnosti.

Vidjeti Jardine, Lisa, i Brotton, Jerry: ***Global Interests : Renaissance Art between East and West***. Reaktion Books, London, 2005.

Primjer gdje autori propituju ono što se prečesto može činiti riješenom sigurnošću, poput razlike između Istoka i Zapada, nepromjenjivog sukoba između isláma i kršćanstva i „ponovnog rađanja“ evropske civilizacije iz korijena u klasičnoj Grčkoj i carskom Rimu. Vidjeti MacLean, Gerald (ur.): ***Re-Orienting the Renaissance : Cultural Exchanges with the East***. Palgrave Macmillan, Basingstoke, England, 2005.

Povjesničarka Deborah Howard tvrdi da su mnogi Venecijanci stekli uvid u ìslāmsku kulturu osobnim kontaktima sa svojim muslìmānskīm trgovinskim partnerima. Na temelju opsežnih multidisciplinarnih istraživanja, ona ispituje mehanizme koji su upravljali razmjenom vizualne kulture preko ideoloških granica prije doba tiska.

Vidjeti Howard, Deborah: ***Venice and the East : The Impact of the Islamic World on Venetian Architecture 1100-1500***. Yale University Press, New Haven, 2000.

karike“ globalne povijesti.*[22] Ipak, bila je to forma perspektivnog značaja gdje se potvrđivao renesansni humanizam kao trajni kulturni prekid između zapadne Evrope i ìslāmskog svijeta.*[23] Ovakva perspektiva i danas je prisutna u prostorima i među zbirkama muzeja *Pergamon* u Berlinu.*[24] Takozvano *ìslāmsko krilo* muzeja zauzima fizički posrednički položaj između drevne arheologije i kasne antike do srednjovjekovnih zbirki, koje kulminiraju u modernom razdoblju.*[25] Moguće je zaključiti kako ideja takozvanog samoodređenja pôljā pripadnosti „islamske umjetnosti“ kao *‘srednjovjekovne umjetnosti’*, konzekventno favorizira formativno porijeklo nad procesima evidentnog historijskog razvoja.

ILUSTRACIJA ~ Andrea Mantegna, ***Poklonstvo mudraca***, 1460., Muzej J. Paul Getty, Los Angeles.

Mantegnina slika smještena je u **antičko doba**. Ipak, ništa prikazano na slici ne može se strogo identificirati kao antičko. Mudraci koji stoje nose turbane poznate po suvremenoj osmanskoj nošnji. Markiz od Mantove Francesco Gonzaga, Mantegnin zaštitnik, posjedovao je takav turban, koji mu je poklonio osmanski sultan Bayezid II. Mnogi su talijanski umjetnici koristili pseudoarapsko pismo u svojim slikama svetih likova, ali ovdje se čini da Mantegna oponaša specifično sirijska pisma usporediva s onima pronađenima u biblijskim rukopisima. Najstariji kralj, u konačnici, nudi porculansku šoljicu koja se proizvodila u Kini u petnaestom stoljeću. Porculan je bio relativno nedavni izum i tek je počeo dospijevati u zapadne zbirke, a ipak je ovdje u rukama biblijskog mudraca. Tako imamo scenu smještenu u antičko doba, ali ispunjenu predmetima iz mnogo kasnijih stoljeća, proizvedenih na mjestima koja se protežu od Kine do Mediterana.

---

22 Jedan od vodećih zagovornika te pozicije bio je Carl Heinrich Becker (um. 1933), orijentalista koji je institucionalizirao ìslāmske studije u tadašnjoj Njemačkoj, te osnovao još uvijek utjecajni časopis *Der Islam*. U svom hijerarhijskom poretku civilizacija, Becker je ìslām smjestio ispod Evrope a iznad Afrike, dodijelivši mu centralno mjesto u njegovom poimanju svjetske povijesti, odnosno ìslām je dobio funkciju posrednika između Istoka i Zapada.

23 Detaljnije o Beckerovoj teoriji civilizacija, vidjeti Haridi, Alexander: ***Das Paradigma der ‘islamischen Zivilisation’ – oder die Begründung der deutschen Islamwissenschaft durch Carl Heinrich Becker (1876-1933) : eine wissenschaftsgeschtliche Untersuchung***. Ergon, Würzburg, 2005. Dostupno na: https://search.proquest.com/docview/214034699?pq-origsite=gscholar&fromopenview=true. Pristupljeno 23.5.2016.

24 Naime, premještanjem zbirke muzeja Kaiser Friedrich (danas muzej Bode), osnovanog 1904. godine, u muzej *Pergamon* u Berlinu, svečano otvorenom 1932. godine, novoformirana cjelokupnost srednjovjekovne ìslāmske zbirke utemeljena je takvom pozicijom.

25 O Beckeru i muzeju *Pergamon,* vidjeti Necipoğlu, Gülru: ***The Concept of Islamic Art : Inherited Discourses and New Approaches***; u: Benoît Junod, Georges Khalil, Stefan Weber i Gerhard Wolf (ur.): *Islamic Art and the Museum*. Saqi, London, 2012., str. 17-23. Dostupno na: https://arthistoriography.files.wordpress.com/2012/05/necipogludoc.pdf. Pristupljeno 10.10.2018.

Na način prethodno pomenutih formi pristupa došlo je do odumiranja nesumnjivo utemeljene uzročne matrice djela „islamske umjetnosti“, kako se ne bi realizirala pojava u otkrivanju odgovarajuće izražajnosti intelektualnih sposobnosti iskrenog procesa vjerovanja mnogih, čak i onih anonimno prisutnih začetnika/dizajnera estetizirane reprezentacije, posredstvom prisutnih oblika *qadar/ṣināʾata*. Ovakav način poricanja vjerskog konteksta, moglo bi se tvrditi da proizvodi bitnu deintelektualizaciju povijesne ìslāmske kulture (ar. *al-thaqāfah al-islāmiyyah*). Ovaj model diskursa ne samo da podupire zapadne hegemonističke norme razumijevanja drugih vizualnih kulturnih tradicija kroz denaturirane estetizirane tropove, koji su instalirani nasuprot vjere kao *statičnog carstva* u kojem, navodno, nema *kreativnosti*. Stoga je ìslām, kako tvrdi i Wendy Shaw, sveden na *'statičnu regresiju'* do porijekla,[*26] jer se na sve načine umanjuje i kulturna tradicija nastala nakon pokušaja integracije klasične grčke filozofije u ìslāmsku kulturu; zaboravlja se da je ìslāmska civilizacija i kultura nekoliko stoljeća bila najnaprednija svjetska civilizacija, i da je upravo taj pokretački duh pomogao i Zapadu da prevaziđe svoju hiljadugodišnju zaostalost. Muslìmáni s ovim učinjenim humanim gestom ne upozoravaju Zapad kako je njihov razvojni fundament boljitka, ipak, uspostavljen zahvaljujući prenesenom i integriranom znanju i umijeću ìslāmske civilizacije i kulture. U skladu s tim, podizanje svijesti *religioznosti* kao informiranja konzumentne pozicije unutar koje se ìslām bavi vizualnom kulturom, nameće se upućivanjem poziva primordijalnom muslìmānskom glasu iz prošlosti: glasu onih koji su u formi narudžbe, izradili ili koristili djela nastala temeljem odgovarajučih modalitetâ diskursâ *qadar/ṣināʾata*, ali čiji je interpretativni svijet postao podzeman kroz prakse zapadne historije *'umjetnosti'* i aktualnih shvatanja.

Također i osporavanje odgovarajućeg modaliteta diskursa *qadar/ṣināʾata* atemporalne kategorije (ar. *al-sarmad*), ustvari je čin koji predstavlja suprotstavljanje esencijalizaciji isláma u suštini, prijeteći samoj opoziciji između Istoka i Zapada što se na sve načine pokušava riješiti bez zastoja i sukoba. Umjesto da se bave fundamentalnom složenošću isláma na čemu pak inzistira Wendy Shaw,[*27] nove, čak i nezgrapnije *'regionalističke etikete'* vraćaju se izvornim geografskim i etničkim terminima. U takvoj situaciji *'umjetnost'* muslìmānskīh zemalja kategorizirana je krajem 19. stoljeća, kada su okcidentalno orijentirani historičari umjetnosti prvi put počeli prikupljati i razmišljati o materijalnoj kulturi Istoka pod rubrikom *'umjetnosti'*.[*28] Poseban oblik karakterizacije prisutan je tretiranjem isláma kao *'lažne'* i *'degenerirane religije'*, a problematika slikovnog predstavljanja začetnika/dizajnera kakva je evidentno konstruirana u ranoj ìslāmskoj historiografiji, bila je i dalje sporna tačka unutar akademskih shvatanja. Problem, naravno, nije u tome što nije ispravljena ovakva zabluda

---

[26] Volait, Mercedes: ***L'art islamique et la problème de périodisation***..., str. 783-786.

[27] ***Ibid***., str. 13.

[28] Blair, S. Sheila i Bloom, M. Jonathan: ***The Mirage of Islamic Art : Reflections on the Study of an Unwieldy Field***. The Art Bulletin, College Art Association, New York, svezak 85, br. 1, mart 2003., str. 153.

na samom početku njenog aktivnog označavanja,*[29] već to što višegodišnje oživljavanje ovog pitanja odražava trajnu neusklađenost okcidentalno-vesterniziranih pretpostavki o modalitetima diskursâ *qadar/ṣināʾata* i praksama razvijenim u okviru ìslāmskog svjetonazora.

Da ne bi ostalo otvoreno pitanje šta je uzrokovalo prvi pomak s regionalne na religijsku terminologiju, čija su značenja urodila promjenjivom terminologijom, navest ćemo stav Wendy Shawe, kako pažljivo i odgovorno ispitivanje historiografske faktografije može omogućiti da ponovno procijenimo suvremene pristupe temama isláma unutar historije „islamske umjetnosti".*[30]

> Kada je već riječ o tome kako je izvršena kategorizacija termina '*umjetnost*', za materijalnu kulturu muslìmānskīh zemalja, potrebno je napomenuti kako je prvi korišteni termin u upotrebi „**muhamedánska umjetnost**"*[31] bio aktualan već 1910. godine u Evropi. Moguće je pretpostaviti, kako je ustvari on poslužio kao korektiv za uvođenje pojma „**ìslāmska likovna umjetnost**" (osm.-tur. *Sanâyi-i Nefîse-i İslâmi*) što je bio upotrijebljen već 1889. godine, u osnivačkim dokumentima Carskog muzeja Osmanskog Carstva (tur. *Türk ve İslam Eserleri Müzesi*), prije nego što je unutar Evrope bila upotrijebljena *oznaka* „**islamska umjetnost**".*[32] Također moguće je bilo se susresti i s čestom upotrebom izraza '*mussulmán*' na prezentacijama

---

29 O navedenim zabludama, vidjeti Arnold, Thomas: ***Painting in Islam : A Study of the Place of Pictorial Art in Muslim Culture***. Clarendon Press, Oxford, 1928. (reprint New York : Dover, 1965.); Creswell, Keppel Archibald Cameron: ***The Lawfulness of Painting in Early Islam***. *Journal Ars Islamica*, University of Michigan Press, svezak 11/12, 1946., 159-166. Dostupno na: https://www.jstor.org/stable/4515631?seq=1. Pristupljeno 22.3.2015.

30 Shaw, M. K. Wendy: ***The Islam in Islamic Art History*** ..., str. 13.

31 U Minhenu je 1910. godine održana izložba *Die Meisterwerke Muhammedanischer Kunst* („Majstorska djela muhamedanske umjetnosti") i odigrala je ključnu ulogu u uvođenju i cementiranju sekularne kategorizacije polja, obima predmeta, regija i interesa koje su na taj način bile označene. Kustosi su promovirali *'umjetničko-nadahnut'* stav prema izloženim djelima karakteriziranim posredstvom ograničavajućih tekstualnih informacija kao *umjetnost čaršijskih zanata i dekadentnog ornamentalizma*. Estetizacija predmeta bila je predstavljena kao rijetkost sa dodatno egzotiziranim mjestima porijekla kao tajanstvenim i nepoznatim izvorima predmeta, koji su u muzejskom kontekstu funkcionirali kao *'čista zanatska umjetnost'* upripitomljena izvan svog dalekog porijekla. Ne samo da se estetski naglasak izložbe podudarao sa tadašnjim suvremenim zanimanjem za „islamsku umjetnost" kao izvor dizajna, već je poslužio i kao opravdanje za svoju prisutnost u promoviranom zapadnom kontekstu u kojem se *'predmet suočavao sa svojim promatračem kao čisti eksponat'.*

Ipak, takav način prezentacije predstavljao je pomak s do tada prisutne kvazi-etnografske na onu koja privlači formalne kvalitete djela. Upravo je takav način izbjegavanja pitanja konteksta i ikonografije omogućio selektivno *'uzdizanje'* ìslāmskih artefakata, da se smjeste uz bok kanonskim djelima okcidentalno-vesterniziranog modernizma na reciprocitetu formalizma.

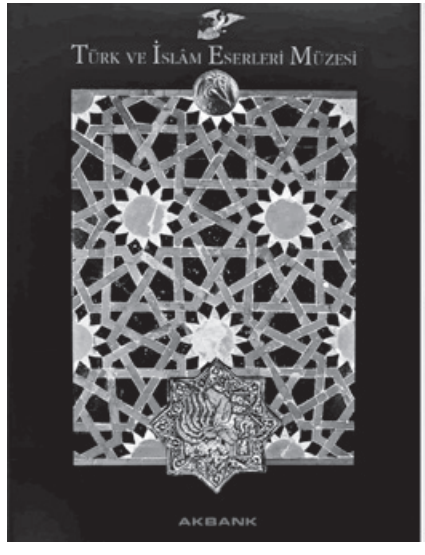
Usporedi, Troelenberg, Eva-Maria: ***Framing the Artwork : Munich 1910 and the Image of Islamic Art***; u: Andrea Lerner i Avinoam Shalem (ur.), *Islamic History and Civilization : After One Hundred Years*, Brill, Leiden : Bosnon, 2010., str. 38;

Vidjeti i, Kröger, Jens: ***The 1910 Exhibition 'Meisterwerke Muhammedanischer Kunst' : Its Protagonists and its Consequences for the Display of Islamic Art in Berlin***; u: Andrea Lerner i Avinoam Shalem (ur.), *After One Hundred Years : The 1910 Exhibition 'Meisterwerke muhammedanischer Kunst' Reconsidered*, Leiden : Brill, 2010., str. 67.

32 Cezar, Mustafa: ***Sanatta Batiya Açilis ve Osman Hamdi***. *Erol Kerim Aksoy*, zaklada za kulturu, obrazovanje, sport i zdravlje, Istanbul, 1995., str. 548.

Među mnoštvom muzeja koje je razvila vlada kasnog Otomanskog carstva, oni koji su se bavili „islamskom umjetnošću" odražavali su

modaliteta diskursâ *qadar/ṣinā'ata* održanim u Francuskoj i Alžiru između 1893. i 1907. Tu se, umjesto tada već aktivnih „orijentalnih" ili regionalnih izraza, naglašava francuska imperijalna ambicija da prednjači u razumijevanju isláma i *ispravnog razvoja modernog, civiliziranog i kolonijalnog muslìmānskog svijeta*.*[33] Međutim, pojava znanstvenog proučavanja takozvane „umjetnosti islamskog svijeta" datira, kako je već kazano, s kraja 19. stoljeća okupljajući stariju disciplinu „filološkog orijentalizma" s neofitskom disciplinom „evropske historije umjetnosti". Jedan od inicijatora bio je i Henri-Michel Lavoix, čuvar kovanica i medalja u Louvru, koji je ipak sugerirao središnju formu kontradikcije između isláma i okcidentalnog shvatanja umjetnosti.*[34]

ILUSTRACIJA ~ U osnivačkim dokumentima ***Carskog muzeja Osmanskog Carstva*** (*Türk ve İslam Eserleri Müzesi*) pojam „ìslāmska likovna umjetnost" (*Sanâyi-i Nefîse-i İslâmi*) je bio upotrijebljen već 1889. godine, znači prije nego što je unutar Evrope bila upotrijebljena oznaka/termin „islamska umjetnost".

ILUSTRACIJA ~ Katalog ***Majstorska djela muhamedanske umjetnosti*** (*Die Meisterwerke Muhammedanischer Kunst*, Minhen 1910.) čija je ključna uloga bila u uvođenju i cementiranju sekularne kategorizacije „islamske umjetnosti".

izgradnju nacionalističkih vizija koje su odgovarale na sporo rasturanje carstva i nagovještale otomansko-turske nacionalističke odgovore na vjersku prošlost. Dok su, s jedne strane, eksponati koji su označeni kao *ìslāmskī*, a ne kao *otomanski*, religiju preoblikovali u pripadnost carstvu, a ne Arapima, s druge strane, isti izlažu dekontekstualizirane predmete iz svog predanog konteksta i na taj način otvoraju put sekulariziranoj viziji vjerskog identiteta. Ipak, moguće je kazati kako je zbirka „islamske umjetnosti" u *Carskom muzeju* prva izravno pokazala suvremeni identitet.

[33] Stephen Vernoit (ur.): ***Discovering Islamic Art : Scholars, Collectors and Collections, 1850-1950***. I.B. Tauris, London, 2000., str. 20.

[34] Lavoix, Henri: ***Les arts musulmans : de l'emploi des figure***. *Gazette des Beaux-Arts*, J. Baer, Paris, avgust-novembar 1875., str. 100; Vidjeti i, Lavoix, Henri: ***Les arts musulmans : de l'ornementation arabe dans les ouvres des maitres italiens***. *Gazette des Beaux-Arts : la doyenne des revues d'art*, Paris, 1877., str. 15-29. Dostupno na: https://digi.ub.uni-heidelberg.de/diglit/gba1877_2/0021. Pristupljeno 19.4.2015.

Nažalost, posredstvom novouspostavljene karakterizacije u zapadnoj historiji umjetnosti i tadašnjem širem kršćanskom diskursu, ìslām i modaliteti diskursâ *qadar/ṣināʾata* su postali povijesnom civilizacijskom kategorijom koja se razlikovala od bilo kojeg pristupa moguće interpretacije religije i estetiziranog djelovanja – *'umjetnosti'*. Ustvari, zastupano je mišljenje da zato što ìslām ne uspijeva vizualizirati teološke predmete poput *božanstva* na način shvaćen kroz kršćanski aspekt (*deus* od lat. riječi *deitas*), zato što se tvrdilo da se ìslām i u samoj slikovnoj predstavi bilo kojeg karatera *inherentno suprotstavlja*, smatrano je da su postojale potrebne pretpostavke za takozvani „**univerzalni ìslām i njegovu umjetnost**" viđenu kroz očište tadašnjeg zapadnog mišljenja i razumijevanja. Naime, takozvana *povijesna kritika* više se nije provodila prema nekom pitanju ili samom tekstu, već je odabrana kao princip *genealoškog provođenja teksta*. Na taj način desio se radikalizirani pristup razdvajanja islāma kao **principa** i kao **povijesnog teksta**. Ìslām u svojoj obimnoj sadržajnosti bio je oslobođen historicizma, utoliko što je, po takvom mišljenju, sama povijest jedino nudila *hermeneutičke podloge za religiozno iskustvo* (znanje) kao osjećaj doživljavanja transcendencije. Kanonski su tekstovi izuzeti iz povijesne kritike i izvršena je njihova rekonceptualizacija.*[35] U ranom evropskom 20. stoljeću, ovakva situacija imala je dubok utjecaj na ukupnost okcidentalno-vesterniziranih akademskih pogleda na sâm ìslām; tumačenje osnovnih principa na osnovu rekonceptualiziranih prijevoda Kur'āna. Paradigmatični primjer bio je prvi filološko-akademski prijevod Kur'āna, koje je poduzeo mađarski poznavalac i navodni poštovalac isláma Ignáz Goldziher (um. 1921),*[36] ali u skladu s biblijskim nàukom tog doba.*[37] Ìslām koji je „otkrio", po mišljenju američkog historičara kulture i književnosti Sandera L. Gilmana (rođ. 1944), postao je uzor za *novi duh hebrejstva* krajem devetnaestog stoljeća.*[38] Međutim, zahvaljujući Goldziherovom pristupu favoriziranja povijesnog i kulturnog nad duhovnim, odnosno perceptivnom analizom Kur'āna došlo je do pojave izražene *doktrine podređivanja* izvornih tekstova unutar prijevoda Kur'āna i tumačenja hadísa

[35] Schulze, Reinhard: ***Islamwissenschaft und Religionswissenschaft***; u: Graf, Friedrich Wilhelm i Voigt, Friedemann (ur.: *Religion(en) deuten Interpreting Religion(s) : Transformationen der Religionsforschung.* De Gruyter, Berlin, 2010., str. 96.

[36] Uz Nijemca Theodora Nöldekea i Nizozemca Christiaana Snoucka Hurgronjea, Goldziher se smatra utemeljiteljem *modernih ìslāmskīh studija* u Evropi.

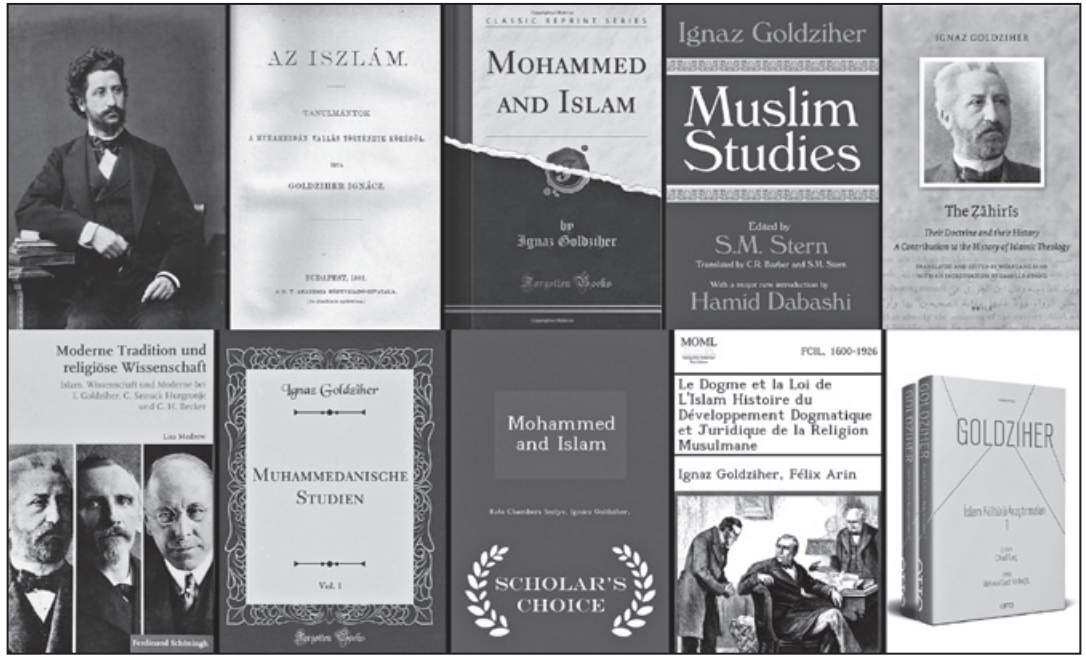
Goldziherova djela su u novije vrijeme dobila obnovljenu pažnju zahvaljujući kritičnim pogledima na Edwarda Saida u njegovoj knjizi *Orijentalizam*. Goldziherovo djelo bilo je iznimka u tome što je cijenio *ìslāmsku toleranciju prema drugim religijama*, premda je njegova nesklonost bila potkopana posredstvom tumačenja antropomorfizma u mislima Poslanika Muhammeda (ar. ***Muḥammad***), kao i onog što Said naziva „previše vanjskom ìslāmskom teologijom i jurisprudencijom".

Vidjeti Said, Edward: ***Orientalism*** ..., str. 18 i 209.

[37] McAuliffe, Jane Dammen: ***Introduction***; u: McAuliffe, Jane Dammen (ur.): *The Cambridge Companion to the Qurʾan (Cambridge Companions to Religion),* Cambridge University Press, Cambridge, 2006., str. 9.

[38] Gilman, Sander: ***Can the Experience of Diaspora Judaism Serve as a Model for Islam in Today's Multicultural Europe?***; u: Schenker, Hillel i Ziad, Abu Zayyad (ur.): *Islamophobia and anti-Semitism.* Markus Wiener, Princeton : New York, 2006., str. 59-74.

(ar. *al-ḥadīth*). Naravno, nisu ostavljene po strani ni sve ostale sinkretične prakse koje su bile sastavni dio kulturnog obilja muslìmānskog svijeta, uključujući sufijske, regionalne i narodne prakse.

ILUSTRACIJA ~ Neka od Goldziherovih djela koja su u novije vrijeme dobila obnovljenu pažnju.

Prihvatanjem Goldziherovog pristupa favoriziranja povijesnog i kulturnog nad duhovnim došlo je do pojave raznih okcidentalno-vesterniziranih akademskih diskursa i tumačenja isláma. Bila je to forma analogije (*analogia legis*), koja nikad do tada nije postojala s potpunim nedostatkom epistemologijske pozitivne klasifikacije, što ih je eventualno mogla ili pokušala definirati. Popratna pojavnost ovakvih ekscesnih pristupa i njihova determinirnost u sveukupnoj prisutnosti karakterizacije i klasifikacije kulture isláma, za koju se implicitno ili čak izričito navodilo kako je do toga došlo samo zahvaljujući prisutnoj *degenerizaciji* i napuštanju *vlastitih religijski ideala*, ustvari je, po njihovom mišljenju time prerasla u *snažnu sekularističku paradigmu.*[*39] Nažalost, tu se odigravala cijela tragedija datosti okcidentalno-vesterniziranih institucionaliziranja navodne

[39] Ovakav odnos pretpostavljenih kontradikcija između *'isláma i njegove umjetnosti'* funkcionirao je tokom 19. stoljeća u formi *lažne sekularizirane religije*, koja je ujedno služila i za definiranje njene *'umjetnosti'*. Osnov ovakvog konstrukta vezan je za saznanja kako su prve halīfe (ar. *al-khilāfah*), Poslanikovi pratioci, uzeli njegov strogi život kao uzor, te da su njihove vrline podsjećale na njegovu skromnost, koju su budući

'sterilne sekularizirane vjere i njene umjetnosti' u pred globalnom dobu. Tada su takvim navodnim *'opredjeljenjem'* neosporno i ìslām i *qadar/ṣinā'at* obznanjeni unutar okcidentalno-vesterniziranog akademizma kao *kompenzacijski placebo* bez ikakvih emancipatorskih nakana.

Ukoliko dodatno potražimo obrazloženje na čemu su, pored navedenog, konstruirani i načinjeni takvi ili slični odnosi prema islámu, doći ćemo do čudesno dojmljivih obrazloženja kako je navodno riječ o *statičnoj religiji* i njenim bitnim načelima koja nisu bila podložna propitivanju i promjenama, odnosno *interpretacijskim varijacijama*;[*40] potrebi redefiniranja *'umjetnosti'* kao dijela kulturne produkcije, a ne vjerske prakse; germanskoj sferi potrage za izvornom religijom (*Urreligion*); proučavanju *'mitologije'* odvojeno od racionalizirane znanosti o religiji – shematiziranost kroz epistemološki model koji nudi lingvistika; idealiziranom porijeklu vjere – sva kasnija praksa tretirana je kao odstupanje od izvornog modela; historiziranju proučavanja islāma – distanciranje od proučavanja diskurzivnog značenja u korist proučavanja porijekla; razvijanju nacionalističke jednačine etničke pripadnosti unutar jezičkog rekonceptualiziranja – ideja o „jezičnim plemenima" postala je metaforom za „kulturna plemena"; radikalizaciji razdvajanja religije kao principa i kao povijesnog teksta ...

Međutim, da bi se došlo do prethodno navedenih stavova, opravdanost utemeljenja, između ostalog moguće je pronaći u vezanosti određenih pojava u samom islámu. Naime, postoje tvrdnje kako je iskustvo preporoditeljskog pokreta u islámu [koji se slobodno nazivaju *vehabìzmom* (ar. ***al-wahhābiyah***) i *salafizmom* (ar. ***al-salafiyyah***)] i njihova rekonceptualizacija isláma u potrazi za „istinskim" islámom, ustvari, ponajviše doprinijelo prethodno navedenim stavovima. Paralelno s ovom pojavom traženja uporišta za vlastite stavove, tretirani su i aktualni preporoditeljski odgovori protiv moderne zapadnjačke inkluzije (bilo da su je provodile kolonijalne sile ili lokalne, zapadnjački orijentirane muslìmānske sekularizirajuće elite), što je često činjeno složenom kombinacijom zapadnjačkih pozitivističkih metodologija i ìslāmskīh interpretativnih okvira. Uglavnom, sve što je činjeno bilo je u funkciji predstavljanja degeneracije tradicionalnog isláma i ìslāmskog prava šerìjáta (ar. ***al-šarī'ah***), zamišljeno kao stanje u mirovanju (*statična religija*). Takvo gledište doprinijelo je i ograničenju samog geografskog obuhvata ìslāmskog svijeta na Arapski poluotok, čiju su dodatnu formu nadgradnje činili Osmanlije, Turci,

sultáni i emíri, bez obzira na kùr'ānska upozorenja koncipirali u čudesan luksuz posuđa i vaza od najdragocjenijih metala u svojim palačama. Dodatno se ističe kako su dobročinstvo Abū Baqra i poniznost 'Alīja bili samo dio tradicije bez prisile koja, u kasnijem vremenu nije pronašla sljedbenike. Tako definirana kao oksimoron u odnosu na ìslāmsku ortodoksiju *'umjetnost'* predstavlja, kako je smatrano *urođenu degeneraciju isláma*, što je bilo, po danom mišljenju moguće karalterizirati kao vid *sekularizma*.

Ibid.

40 Schulze, Reinhard: ***Islamwissenschaft und Religionswissenschaft***; u: Graf, Friedrich Wilhelm i Voigt, Friedemann (ur.): *Religion(en) deuten : Transformationen der Religionsforschung*, De Gruyter, Berlin , 2010., str. 90.

turkijski narodi, Perzijanci, Afganistanci, jugoistočni Azijati, Indonežani, Malezijci, filipinski i korejanski muslìmáni, pa su se u suvremenom svijetu tu pronašli i izdejstvovali svoje mjesto evropski sljedbenici.*[41]

Budući da se ideja o jedinstvu *'više'* nije mogla uzimati zdravo za gotovo (*praesumo presumo*), odnosno da je stečeno tradicionalno ìslāmsko znanje (ar. ***al-ʾilm***) o određenim činjenicama i materijalnim predmetima, drugim spoznajama i prošlim događajima, unutar bilo kojih pokušaja postavljanja kriterija takvog znanja bilo kao *conscientia* ili *scientia* – a u skladu s tom činjenicom ono više nije bilo validno (*commonsensism*, „kritički kognitivizam") – to je značilo da je čitavo „pòlje" historije estetiziranog djelanja/***ṣināʾata*** bilo u datom momentu dekonstruirano na postmodernistički način; načelno se odnosilo na kritiku apsolutnih ìslāmskīh istina (ar. pl. ***al-ḥaqāʿiq***), identiteta (ar. ***al-huwiyyah***), diskursâ (ar. ***al- ḥiwār***) i glavnih vrednota ustanovljenih neizostavnim slijeđenjem tradicije (ar. ***al-taqlīd***). Također ovim nastojanjem, odnosno eurocentričnim „umjetničko-historijskim" pristupom svi oblici kreativnih aktivnosti, pa samim tim i ***ṣināʾata*** kao djelanja, pozicioniraju se prema *obasjanim središtima* evropske kulturne moći, koja zbog vlastite akademske narcisoidnosti je u mogućnosti dosezanja periferije svojim *'zrakama utjecaja, tumačenja i verifikacije'*. U takvoj konstalaciji interesa marginalni status bilo kojeg modaliteta diskursâ ***qadar/ṣināʾata*** može izgledati samo kao odjek nekih *'umjetničkih kreacija'* koje se definiraju u centrima, dok unutar ovog hibridnog prijenosnika značajna mjesta moći igraju glavnu ulogu u viđenju aktualiziranih kreativnih izraza i opravdanih načina karakterizacije, te svrstavanja u, po njima, definiranim '***izmima***', oblicima, etnicitetima, '***stilovima***' (ar. ***al-uslūb***, mn. ***al-asālīb***)...*[42] Međutim, produkti estetiziranog djelanja, konstruirani u mnogim takozvanim *'rubnim'* područjima, iako nisu *obasjani*, ipak otkrivaju činjenicu da je često *'margina'* ona koja pokreće i usmjerava vodeću estetsku ulogu. Evidentan slučaj je sa modalitetima diskursâ ***qadar/ṣināʾata***, pa u tom slučaju nametanje *'rubne umjetničke produkcije'* ili *'rubne posebnosti'*, odnosno statusa *potčinjenosti* takozvanim centarima, čini da bi ovu paradigmu ne samo trebalo preispitati, već u potpunosti ignorirati.

> Mišljenja smo, da nije pretjerano zaključiti kako su različiti nivoi odnosa središta (*viscus*) i periferije (*peripherīae*) zaokupljali mnoge okcidentalne pristupe *'historiji umjetnosti'*, kao eurocentrične znanstvene discipline veći dio 20. stoljeća. Geografski, nacionalni i svakako religiozni pristupi*[43] bili su jedni od osnovnih polazišta, neizbježno u svim pokušajima

---

[41] Usporedi, Albertini, Tamara: ***The Seductiveness of Certainty : The Destruction of Islam's Intellectual Legacy by the Fundamentalists***. Philosophy East and West, svezak l. 53, br. 4, University of Hawai'i Press, Honolulu : Hawaii, 2003., str. 455-470.

[42] Vidi fusnotu 13.

[43] U tom smislu vrijedi spomenuti koncept „geohistorije umjetnosti" Thomasa DaCoste Kaufmanna objavljenog u u zborniku: *Time and Place*. ***The Geohistory of Art***, (ur. Thomas DaCosta Kaufmann i Elizabeth Pilliod), Aldershot, Ashgate, 2005; Model „horizontalne povijesti umjetnosti" Piotr Piotrowski je razrađivao u više tekstova, među kojima izdvajamo, Piotrowski, Piotr: ***On the Spatial Turn, Or Horizontal Art History***.

> identificiranja središta i periferije u određenom historijskom razdoblju, a zatim i tumačenja njihovih estetiziranih tekovina, te njihovog međuodnosa. Latentno ili eksplicitno prisutan u mnogim metodološkim usmjerenjima filozofije, *'historije umjetnosti'* i kulture, fenomen dimenzija – od Herdera, Hegela, Schnaasea i Tainea na primjer, zatim Riegla, Dvořáka i drugih pripadnika *Bečke škole historije umjetnosti*, do Focillona, Kublera, Pevsnera i Białostockog – tako je bitno određivao tumačenja pojedinih razdoblja kreativnih aktivnosti, korpusa, oblikovnih i *'stilskih'* (*stilus*) usmjerenja, ili pak pojedinačnih opusa i spomeničnih vrijednosti.*[44]

Središte (*centrum*) i ***periferija*** (lat. *peripheria* od st.-gr. περιφέρειν = *periphéreia*) bili su ključni pojmovi kako u tumačenjima modernizma i avangarde, a posebno u pokušajima *tkanja* pripovijesti o kreativnim djelovanjima i djelanjima/***ṣinā'ata*** kulturnih sredina koje su iz pozicije središta smatrani rubnima, bez obzira na kategorizaciju fenomena (grčki: φαινόμενο = *phainómenon*), a u skladu s time i vrijednosno inferiornim. U ovom slučaju, sredinom 20. stoljeća dolazi do izražaja uspostavljena „zapadna" perspektiva *'umjetničke historiografije'* koja ističe transnacionalnu kvalitetu „islamske historije umjetnosti", podrazumijeva se ne zaobilazeći aktualni modernizam i povijesnu „zapadnu" avangardu, ali ih sve zajedno razumijeva na ograničen način, ponajprije afirmirajući koncepte *'umjetničkog napretka'* i emisije „progresivnih" tendencija iz središta prema periferiji. Takva perspektiva postaje dominantna uspostavljanjem *'umjetničkih kanona'* transnacionalne kvalitete, te ima privilegij u vrijednosnom i svemu ostalom. *'Umjetnost'* zapadnog kulturnog kruga, sa izričitim redefeniranjem fenomena što se naziva „islamska umjetnost", upravo potiskuje one forme u kojima su lokalne posebnosti kreativne produkcije više dolazile do izražaja. Iako su prvenstveno te „rubne posebnosti" bile garant navodne transnacionalnosti kao osnovnog obilježja „islamske umjetnosti", ali i srednjoevropskog i istočnoevropskog modernizma i avangarde, obrada kanoniziranih kreativnih pojava i osobnosti nije ostavljala mnogo mjesta za drukčiju valorizaciju *'umjetničkih prinosa'* koji su nastajali izvan aktualnih središta.

Jednu od potvrda ovakvog stava moguće je pronači i u analizi prof. Rudolfa Kleina (rođ. 1930) sa Harvardskog univerziteta, koji iznosi mišljenje o izraženim tenzijama između centra i periferije, odnosno projekcije Zapada na Istok, a poslije i dekonstrukcije tih pojmova:

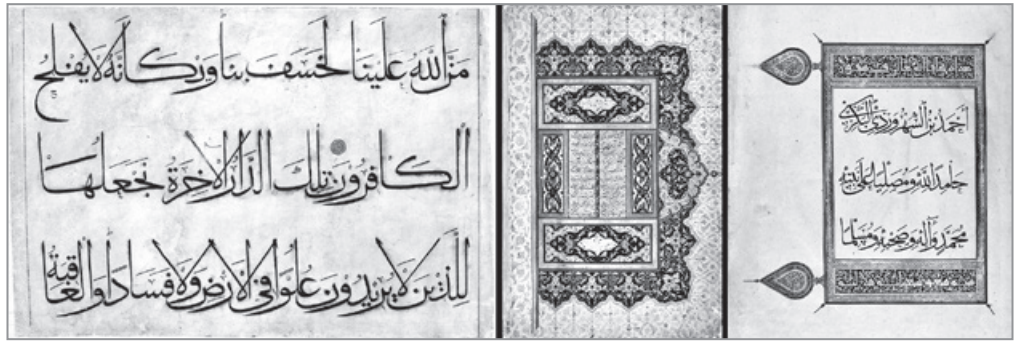
Umění/Art, br. 5., časopis Ústavu dějin umění Akademie věd České republiki, Prag, 2008., str. 378-383. Kasnije je isti članak objavljen i na poljskom ***O horyzontalnej historii sztuki***. *Artium Quaestiones XX*, Instytut Historii Sztuki UAM, Poznań, 2009, 59-73; Zatim isti autor je objavio i postkolonijalnu teoriju u studijima vizualne kulture, Piotrowski, Piotr: ***East European Art Peripheries Facing Post-Colonial Theory***; u: *Non-site.org*, br. 12 , 2014., str. 62-76,

Dostupno na: http://nonsite.org/article/east-european-art-peripheries-facing-post-colo-nial-theory. Pristupljeno 18. 10. 2019.

44 Povijesni pregled fenomenologije ideja u filozofiji i okcidentalnoj historiji umjetnosti, odnosno konkretnu svojevrsnu kratku povijest geografije umjetnosti, vidjeti Kaufmann, Dacosta Thomas: T***oward a Geography of Art***. The University of Chicago Press, Chicago, 2004., str. 17-104.

> *... Devetnaesto stoljeće koristilo je istočnjački stil (a ujedno i čitav Orijent) kao 'tutti frutti', svojevrsnu mješavinu, spram koje se jasno potvrđuje suverenost okcidentalne umjetnosti (i civilizacije). No u stvarnosti Zapad se pretvorio u 'tutti frutti', a periferija je ostala još neko vrijeme kompaktna, kako su to otkrili strukturalisti sredinom 20. stoljeća. Poststrukturalizam dovodi u pitanje valjanost pojma centra i periferije te nastaje opća zbrka koju zovemo* ***globalizacijom kulture****[45] (akcentirao aut.).

Ako se već nastoji umijećem kreativne aktivnosti, odnosno odgovarajućim modalitetima diskursa *qadar/ṣināʾata homo islamicusa* promovirati estetizacija unutar onog što se titulira kao *'umjetnost'*, te na predviđen način označiti zajedničkim „svijetom života", shvaćeno kao „vladavina izvornih očiglednosti", a nesumnjivo to nije slučaj, onda skrivena razlika unutar onog dijela *'umjetnosti'* koju je ona „prevladala", *isijava* užasavajućim zračenjem njegovog „ignoriranja, odnosno postojanja". Iz rakursa *'onog drugog u umjetnosti'* moglo bi se opisati kao kolektivna posebnost, a *homo islamicus* kao pojedinac koji bi joj eventualno mogao biti zanimljiv u specifičnom odnosu prema univerzalnom, odnosno upotpunjavanju *Geista.**[46] Njegova individualnost (bez duha inicijacije) bi tada mogla biti „medij univerzalnog", i u hodu bi premostila posebnosti, na kojima inzistira *'umjetnost'*. Dok su za *'umjetnost'* one identificirane i personalizirane slučajnosti, za modalitete diskursâ ***qadar/ṣināʾata*** su naprotiv, skoro pa sve anonimne „činjenice života", garantirano „ne slučajne" već svjesno opredjeljene na tom putu u *dunjáločkom**[47] prostoru i vremenu.

[45] Klein, Rudolf: ***Ludwig Försterov Dohány-Tempel u Pešti : Maurska katedrala za 'Azijate Europe' = Ludwig Förster's Dohány Tempel in Pest : Moorish Cathedral for the 'Asiates Of Europe'***. *Prostor* – Znanstveni časopis za arhitekturu i urbanizam / A Scholarly Journal of Architecture and Urban Planning, 17 [2009], 2 [38], Sveučilište u Zagrebu, Arhitektonski fakultet / University of Zagreb, Faculty of Architecture, Zagreb, 2009., str. 225.

[46] *Geist* na njemačkom jeziku znači „duh, duhovitost, um, oštouman, biti razborit" ... Pojmom „duh" u većini jezika označuje se misaoni sadržaj, a sa psihološke strane označuje onaj dio ljudskog života tj. onaj sadržaj koji se nalazi u razumu ili umu kao i promišljanje na razuman način.

Nažalost, podrazumijevajući ono što je u evropskoj tradiciji nazivano *Geistom*, visoka kultura nesumnjivo je imala ambiciju ponuditi se kao „paket" moralnog uvjerenja, u čemu je dakako skriveno ideološko oruđe, iako nas uvjerava da je od njega oslobođena.

[47] *Dunjáluk* – ar. *dunyā* (*al-dunyā, addunyā*) + osm.-tur. suf. *-lik* – u značenju „ovaj svijet", „zemaljski svijet".

ILUSTRACIJA NA PRETHODNOJ STRANICI ~ Primjeri autoriziranih djela: Kaligraf `Umar Aqta': ***Dio iz rukopisa Kur'ana***, prije 1405.; Iluminator Zain al-'Abidin al-Tabrizi: *Iluminirana prednja stranica rukopisa Mantiq al-Tayr (Jezik ptica)*, oko 1600.; Iluminator Muhammad ibn Aibak ibn 'Abdallah: ***Stranica iz rukopisa Kur'ana***, 1307–8.

LUSTRACIJA IZNAD ~ Iluminator **Muhammad ibn Taj al-Din Haidar Muzahhib Shirazi**, 1562–83.; Slika koja se pripisuje **Bihzadu**, ca. 1480.; Kaligraf i iluminator **Maulana Azhar**, ca. 1430.; Slika **Riza-yije 'Abbasija**, 1630.; Slika **Shaikha Zade**, 1524–25. © The Met Fifth Avenue.

> Poznata je činjenica u ranosrednjovjekovnom razdoblju rijetkog i jedinstvenog izraza namjere *homo islamicusa*, odnosno potvrđivanja autorstva vlastoručnim pisanim prikazom imena na ostvarenjima ornamentalnog i kognitivnog usmjerenja ***qadar/ṣinā'ata***, kojim se potvrđuje njegov identitet u funkciji autograma. Nažalost, postoje i takve pretpostavke kako je riječ o nesklonosti začetnika/dizajnera estetizirane reprezentacije da potpišu svoja djela, odnosno da su *homines islamici* u „ìslāmskīm zemljama" uglavnom bili ***nepismeni radnici***, odsječeni od konteksta intelektualnog okruženja visoke kulture koja ih je obasjavala. Nejasno je kako su takve konstatacije mogle biti uopće zapisane, unatoč prisutnosti potpisa ali i nepotpisanih radova na srednjovjekovnim ostvarenjima (što je, ipak, u skladu s utvrđenim tropom u vezi sa nesklonošću *homo islamicusa* da potpišu svoja djela; uvjerenje i svjedočenje da je sve u našem univezumu stvorio Bog) ili dokazima da su srednjovjekovni keramičari sastavljali stihove koje su upisivali u svoja estetizitana djela.*[48]

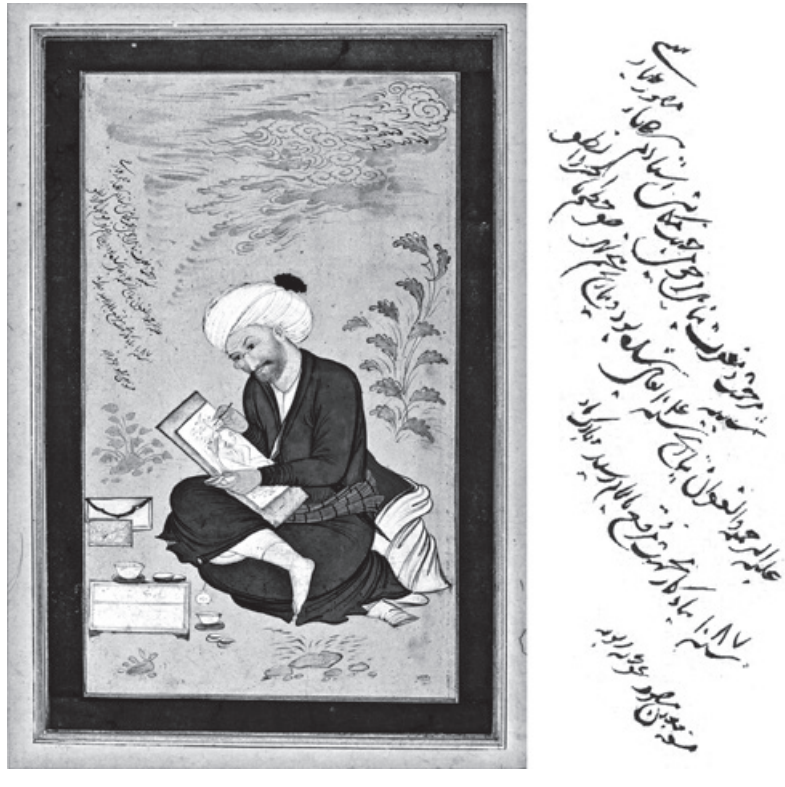
Prava bît stvari jest upravo u tome što okcidentalno-vesternizirana sadržajnost '*umjetnosti*' koristi posebno i pojedinačno, a diskurs ***qadar/ṣinā'ata*** samo ono posebno (ar. *al-khāṣ*) kao nositelja univerzalnog (ar. *al-kullī*), i tako bi '*umjetnost*' svjedočila

---

[48] Vidjeti Mayer, Leo Ary: ***Islamic Architects and Their Works***. Albert Kundig, Geneva, 1956. = *The Art Bulletin*, The Bulletin of the College Art Association, svezak 38, br. 4, CAA, 1956. Dostupno na: https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/00043079.1956.11408344. Pristupljeno 30.11.2016.

Na Međunarodnom kongresu orijentalista u Istanbulu 1951. godine Mayer je izvijestio kako identificira stotine pojedinačnih umjetnika i obrtnika, iznoseći na vidjelo imena ranije anonimnih *homo islamicusa*. Vidjeti i Blair, Sheila S.: ***A Brief Biography of Abu Zayd***. *Muqarnas, an Annual on the Visual Culture of the Islamic World*, svezak 25, br. 1, Brill, 2008., str. 155–176. Dostupno na: https://www.researchgate.net/publication/261776583_A_BRIEF_BIOGRAPHY_OF_ABU_ZAYD. Pristupljeno 30.11.2016.

o zajedničkom duhu ali bez prisustva općeg duha inicijacije *homo islamicusa*. Ako bi se individualnost *homo islamicusa* uzdignula iznimno do njegove evropske bȉtnōsti, što ipak nije opravdano, univerzalnost bi se neminovno oslobodila apstraktnosti, ali i njegove iskrene duhovne potpore (ar. ***al-madd al-rūḥī***) za svjesno estetizirano djelanje/***ṣināʾat*** unutar modalitetâ diskursâ ***qadar/ṣināʾata***. Čini se nužnim kazati kako **neuvažavanje**, kojeg se nije lahko osloboditi, unosi pukotinu u moguće univerzalističke „pretenzije" s jedne strane, te s druge strane totalizaciju univerzalističkih pretenzija. Izgleda da je nužna **diferencijacija** akademske okcidentalno-vesternizirane sadržajnosti *'umjetnosti'*, ne radi „pokopa" sekularnosti, nego radi „činjenične" ravnopravnosti *'umjetnosti'* i modaliteta diskursâ ***qadar/ṣināʾata*** s obzirom na evidentno stanje *na terenu*. Tek se naime s diferancijom (fr. *différance*), odnosno kroz igru tragova, kao takva ocrtava i prisutna disproporcija različitih znakovnih jedinica.

Zatpis (potvrđivanje autorstva)

„Sličnost onoga koji se utječe [Božijem] milosrđu i oprostu, umrli, onaj čije je boravište džennet, moj gospodar **Reza**, **'Abbasi slikar**, Božija milost i oprost neka je na njega. [To] je kopirano [iz originala nacrtanog] 104.[?] godine i dovršeno je petog u mjesecu Safaru 1087. godine, koja je završila uspjehom i pobjedom, kao uspomena (?) za umetanje u albumu, neka je blagoslovljen.

Nacrtao Mu'in Musavvir, Allah mu oprostio grijehe."

Primjer autorizacije djela, datiranja i dodatne posvete autora.

ILUSTRACIJA ~ Portret *homo islamicusa* Reze 'Abbasija od **Mu'ina Musavvira**, Isfahan, Iran, potpisan i datiran 5. Safar Ah 1087./19.04.1676. © Christie's Images Ltd 2018.

Usprkos svemu, ne treba garantirati nikakvu apsolutnu privilegiju kriteriju diferancijacije u *'umjetnosti'* nauštrb ***vjernosti*** uopće. Radi se o drugoj vjernosti, te o prosuđivanju i procjenjivanju između dvije vjernosti. Čini se da bi se *'umjetnost'* morala potruditi i biti što je moguće **vjernija**. Ne zbog brige oko proračunljive tačnosti, nego zato što će se pozvati da slijedi i zakon drugog načina vjernosti određenog estetiziranog izraza, njegovom nalogu, njegovom identitetu, njegovom tekstu, tog drugog događaja utoliko što se već prije desio i što bi se na njega trebalo odgovoriti. Modaliteti diskursâ ***qadar/ṣināʾata*** su tu i potrebno ih je bilo analizirati, proučiti, istražiti, sagledati, prije nas, ali ne vidimo razloga zašto ne i danas pred i sa „nama". Antonimija je spremna uvažiti zakon drugoga, ne tako što će mu se pasivno pokoravati nego što će ga supotpisati u svoj njegovoj **specifičnoj prouzročenosti**, kako bi mogla respektirati **autentifikaciju estetiziranog djelanja** bilo kog *homo islamicusa*. Nažalost, situacija izgleda posve drugačije. Po svemu sudeći, ne postoji akademsko opredjeljenje da se navodno „nesumjerljivi" modaliteti diskursâ ***qadar/ṣināʾata***, na određen način usuglase sa *'umjetnošću'* i eventualno *ovjeri* specifična situacija „zakona drugog". Zasigurno bez toga nemoguće je uspostaviti odnos sa bilo kojim drugim estetiziranim djelovanjem, ili čak djelanjem/***ṣināʾataom*** kao takvim. Radi se o napetosti između strategije ***qadar/ṣināʾata homo islamicusa***, s jedne, i gotovo *'svete vjernosti umjetnikove umjetnosti',* s druge strane. Ova napetost je na djelu u većem obimu akademskih anksioznih razmišljanja prilikom prikaza, iščitavanja, tumačenja, sagledavanja iz vana, ona je čak prisutna i kao vokabularna identifikacija. Takva razmišljanja treba pustiti da traju, shvaćajući ih, približavajući im se i eventualno ukazujući im i po potrebi objašnjavajući fundamentalnu problematiku nutarnjosti *homo islamicusovog* djelanja/***ṣināʾata***, a ipak pri svemu tome ostavljajući ih nedirnutim u njihovoj anksioznosti. *Homines islamici* preferiraju teozofsku mudrost (mistična ili ezoterična gnoza) koja teži nutarnjoj kontemplativnoj vizualizaciji (ar. ***al-mušāhadah***), koja se ne zadobija ni puninom definicija ni izražajnošću silogizama, već snagom istočne svjetlosti (ar. ***al-išrāq***) koja se rađa na Istoku duše. Poznata je činjenica da su znanje (*doctrina*), pa čak i apodiktični argumenti utemeljeni na svjedočenju (*martyrium*). Slijed dokazivanja u svim znanostima, kako tvrdi Derrida *pretpostavlja neki sloj vjere.**[49] No, nad tim bezdanim temeljem moćna gradnja je ipak konstruirala uvjete postojane autonomije onoga što se titulira kao *'**umjetnost**'*.

---

[49] ***Fidélité à plus d'un : Derrida, Celan, Brenner, Cixous, Blanchot***. Érudit Journals, *Spirale* magazine culturel inc., br. 195, Montréal (Québec), mart–april 2004; Dostupno na: https://www.erudit.org/fr/revues/spirale/2004-n195-spirale1057121/. Pristupljeno 20.4.2020. = ***Vjernost 'više nego jednom' : Zaslužiti nasljeđivanje tamo gdje genealogija manjka*** (s francuskoga preveo Ugo Vlaisavljević. *Tvrđa*, časopis za književnost, umjetnost, znanost, Hrvatsko društvo pisaca, Ivanić-Grad 2011., 1/2, str. 11-46. Dostupno na: https://katalog.kgz.hr/pagesResults/bibliografskiZapis.aspx?&currentPage=1&searchById=30&sort=0&spid0=30&spv0=ljudsko+tijelo+-+umjetni%C4%8Dke+teme+i+motivi&selectedId=245003966&nbf=1. Pristupljeno 20.4.2020. Prijevod, autorski rukopis, str. 49.

ILUSTRACIJA ~ Vladar u vrtnom paviljonu okružen dvorjanima i poslugom, Iran, Shiraz, Safavidsko razdoblje, oko 1580.

reference

AKŠAMIJA, A. MEHMED: ***An analysis of the use of terminological determinants 'Art of Islam' and 'Islamic Art'***. *Journal Illuminatio/Svjetionik/Almanar*, Al-Wasatiyya Center for Dialogue, Sarajevo, Spring 2020., Volume 1, Nº. 1, pp. 43-99.

AKŠAMIJA, A. MEHMED: ***Analiza korištenja terminoloških odrednica 'umjetnost islama' i 'islamska umjetnost'***. *Časopis Illuminatio/Svjetionik/Almanar*, Centar za dijalog – Vesatijja, Sarajevo, proljeće 2020., Svezak 1, Nº. 1, str. 42-98.

AKŠAMIJA, A. MEHMED: ***QADAR/SNĀ'AT – Doctrine of terms in line with islamic principles about 'Art'***; in: *QADAR/SINĀ´AT – 'Islamic art', first part. Journal Illuminatio/Svjetionik/Almanar*, Al-Wasatiyya Center for Dialogue, Sarajevo, Spring 2021., Volume 2, Nº. 1, pp. 55-87.

AKŠAMIJA, A. MEHMED: ***QADAR/SINĀ´AT – doktrina nazivlja u skladu s islamskim principima o 'umjetnosti'***; u: *QADAR/SINĀ´AT – 'islamska umjetnost', prvi dio. Časopis Illuminatio/Svjetionik/Almanar*, Centar za dijalog – Vesatijja, Sarajevo, proljeće 2021., Svezak 2, Nº. 1, str. 54-86.

AKŠAMIJA, A. MEHMED: ***QADAR/SNĀ'AT – A product of the classical-traditional attitude toward the Qur'an, Sùnnah and Hadıth***; in: *QADAR/SINĀ´AT – 'Islamic art', second part. Journal Illuminatio/Svjetionik/Almanar,* Al-Wasatiyya Center for Dialogue, Sarajevo, utumn 2021. Volume 2, Nº. 2, pp. 21-63.

AKŠAMIJA, A. MEHMED: ***QADAR/SINA´AT – produkt klasično-tradicijskog odnosa prema Kur'anu, Sùnnetu i Hadısu'***; u: *QADAR/SINĀ´AT – 'islamska umjetnost', drugi dio. Časopis Illuminatio/Svjetionik/Almanar*, Centar za dijalog – Vesatijja, Sarajevo, jesen 2021. Svezak 2, Nº. 2, str. 20-62.

AL-FARABI, ABU NASR: ***Mabādiʾ Ārāʾ Ahl Al-Madina Al-Fādīla : Knjiga o počelima mnijenja građana uzorite države*** (tekst izvornika iz arapskog te komentar Richarda Walzera iz engleskog u hrvatski preveo Daniel Bučan). Demetra, Zagreb, 2011.

AL- ḤIKMAH AL-KHĀLIDAH – ***Abū ʾAli Aḥmad ibn Miskawayha*** – (pers. *Javidan-khirad*, lat. *Sophia Perennis*). Dāru-l-andalus, Bejrut, 2000.

ALLEN, TERRY: ***Five Essays on Islamic Art***. Solipsist Press, Sebastopol 1988.

ARISTOTEL: *Metafizika* (prev. Tomislav Ladan). Liber, Zagreb, 1985.

BRACEWELL, WENDY: ***Orijentalizam, okcidentalizam i kosmopolitizam : balkanski putopisi o Evropi*** (prev. Aleksandra Babić). Sarajevske sveske br. 06/07, Sarajevo, 2017.

BURCKHARDT, TITUS: ***Introduction to Islamic Art***; in: Jones, Dalu i Michell, George: *The Arts of Islam : Hayward Gallery*, 8.04 – 4.07. 1976., Arts Council of Great Britain, London 1976.

BURCKHARDT, TITUS: ***Perennial Values in Islamic Art***. *Studies in Comparative Religion*, volume 1, Nº. 3, World Wisdom publishes, Bloomington, Indiana, Summer 1967.

BURCKHARDT, TITUS: ***Sveta umjetnost na istoku i zapadu***. Izdavačka kuća Tugra, Sarajevo, 2007.

BURCKHARDT, TITUS: ***Upute prema unutarnjem učenju islama***. Tiskara Kastmüller, Zagreb, 1994.

CAREY, MOYA I GRAVES, S. MARGARET: ***Introduction***; in: *The Historiography of Islamic Art and Architecture*. *Journal of Art Historiography*, Nº. 6, Barber Institute of Fine Arts i University of Birmingham, Birmingham, June 2012.

CERIĆ, MUSTAFA, ***Korijeni sintetičke teologije u islamu : Ebu Mensur el-Maturidi (853-944)***, prijevod s engleskog Enes Karić i Edib Muftić, El-Kalem, Sarajevo, 1433/2012.

CERIĆ, MUSTAFA, ***Roots of Systematic Theology in Islam : A Study of the Theology of Abū Manṣūr al-Māturīdī (d.333/944)***, ISTAC, Kuala Lumpur, 1995.

CORBIN, HENRY: ***Mundus Imaginalis, or the Imaginary and the Imaginal : 'Nā-kojā-Ābād', or the 'Eighth Climate***'; in: *Swedenborg and Esoteric Islam* (trans. Leonard Fox). Swedenborg Foundation, West Chester, PA, 2013.

CRAGG, KENNETH: ***The House of Islam*** *(The Religious Life of Man)*. Wadsworth Publishing Co., Belmont, California 1975.

DERRIDA, JACQUES: ***O gramatologiji*** = *De la grammatologie* (prev. Ljerka Šifler-Premec). Veselin Masleša, Sarajevo, 1976.

DERRIDA, JACQUES: ***Pisanje i razlika*** = *L'écriture et la différence* (prev. Vande Mikšić). Šahinpašić, Sarajevo/Zagreb, 2007.

ERNST, W. CARL: ***Traditionalism, the Perennial Philosophy, and Islamic Studies*** (pregledni članak). *Middle East Studies Association Bulletin of North America* (MESA), Vol. 28, Nº. 2, December 1994.

ETTINGHAUSEN, RICHARD: ***Islamic Art and Archaeology***; in: Young, T. Cuyler (ed.): *Near Eastern Culture and Society : A Symposium on the Meeting of East and West*, Princeton University Press, Princeton, 1951.

Fidélité à plus d'un : Derrida, Celan, Brenner, Cixous, Blanchot. *Érudit Journals*, Spirale magazine culturel inc., Nº. 195, Montréal (Québec), March-April 2004.

GRABAR, OLEG: ***An Art of the Object***; u: *Islamic Art and Beyond*, svezak III, Constructing the Study of Islamic Art (reprint izdanje), Ashgate Publishing Limited, Hampshire, 2006.

Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 2019.

IBN AL-QAYYIM, ***'Uddatu s-Sabirin wa dhakhiratu Shakirin***, Dar ibn Kathir, Beirut, 2014.

KAHTERAN, NEVAD: ***Perenijalna filozofija (sophia perennis) u mišljenju Rene Guenona, Frithjofa Schuona i Seyyeda Hosseina Nasra***. El-Kalem, Sarajevo, 2002.

KALANJ, RADE: ***Kulturni imperijalizam : Kritički pogledi Edwarda Saida***. *Časopis Socijalna ekologija*, god. 10, br. 1-2, Zagreb, 2001.

KOLLWITZ, JOHANNES: ***Zur Frühgeschichte der Bilderverehrung***; in: Schöne, Wolfgang, Kollwitz, Johannes und Freiherr, Hans v. Campenhausen: *Das Gottesbild im Abendland*, Witten – Berlin, 1959.

Kur'ān (bosanski prijevod Besim Korkut). Starješinstvo Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, Hrvatskoj i Sloveniji, Sarajevo, 1984.

Madžmaʾ-l-Zawāʾwa manbaʾ al-fawāʾid, al-Ṭabʿah 2, Dār al-Kutub al-'Ilmīyah, Bayrūt, 2009.

Musnad Aḥmad bin Ḥanbal, 3 Vol Set, engl. prev., *Dar-us-Salam Publications*, London, 2012.

Mūstadrak Al-Ḥākim, USIM Press, Nilai, Malaysia, 2011.

NIETZSCHE, FRIEDRICH WILHELM: ***Tako je govorio Zaratustr***a (prev. i pog. Danko Grlić). Izdavačko knjižarsko poduzeće Mladost, Zagreb, 1962.

SAID, EDWARD W.: ***Krivotvorenje islama : kako mediji i stručnjaci određuju način na koji vidimo ostatak svijeta***. V. B. Z., Zagreb, 2003.

SAID, EDWARD W.: ***Orijentalizam*** (prev. Rešid Hafizović). Svjetlost, Sarajevo, 1999. = Said, Edward W.: *Orijentalizam*. Konzor, Zagreb, 1999.

SAID, EDWARD W.: ***East isn't East***. The Times Literary Supplement, News UK, London, 3.2.1995.

SHALEM, AVINOAM: ***What do we Mean When We Say 'Islamic Art'? A Plea for a Critical Rewriting of the History of the Arts of Islam***. *Journal of Art Historiography,* Barber Institute of Fine Arts, University of Birmingham, no 6 (6-AS/1), Birmingham, June 2012.

SHAW, M. K. WENDY: ***The Islam in Islamic art History : Secularism and Public Discourse***; in: *Journal of Art Historiography*, Journal volume & issue, Vol. 6 , University of Birmingham, United Kingdom, Jun 2012., pp. 6 – WS/1.

SCHOLEM, GERSHOM: ***Zur Kabbala und ihrer Symbolik***. Rhein-Verlag, Zürich, 1960.

SMAILAGIĆ, NERKEZ: ***Leksikon Islama***. Svjetlost, Sarajevo, 1990.

VON GRUNEBAUM, GUSTAVE EDMUND (ed.): ***Unity and Variety in Muslim Civilization***. University of Chicago Press, Chicago, 1955.

digitalizirani izvori

BLAIR, SHEILA S.: ***A Brief Biography of Abu Zayd***. *Muqarnas, an Annual on the Visual Culture of the Islamic World,* svezak 25, br. 1, Brill, 2008. Dostupno na/Available at: https://www.researchgate.net/publication/261776583_A_BRIEF_BIOGRAPHY_OF_ABU_ZAYD. Pristupljeno/Accessed 30.11.2016.

BOZDOĞAN, SIBEL I NECIPOĞLU, GÜLRU: ***Entangled Discourses : Scrutinizing Orientalist and Nationalist Legacies in the Architectural Historiography of the 'Lands of Rum'***; u/in: Bozdoğan, S. i Necipoğlu, G. (ur.): *Historiography and Ideology : Architectural Heritage of the 'Lands of Rum'*. *Muqarnas, An Annual on the Visual Culture of the Islamic World*, svezak 24, Brill, Leiden, 2007. Dostupno na/Available at: https://www.researchgate.net/profile/Heghnar_Watenpaugh/publication/315622631_AN_UNEASY_HISTORIOGRAPHY_THE_LEGACY_OF_OTTOMAN_ARCHITECTURE_IN_THE_FORMER_ARAB_PROVINCES/links/5a3a8cb1a6fdcc3d07afa6a4/AN-UNEASY-HISTORIOGRAPHY-THE-LEGACY-OF-OTTOMAN-ARCHITECTURE-IN-THE-FORMER-ARAB-PROVINCES.pdf. Pristupljeno/Accessed 20.2.2016.

CONSORTS, ANGELICAL: ***William Lilly & The Mundus Imaginalis***, (unutar teksta s podnaslovom/within the text with the subtitle *The Country of Nonwhere*). *The Company of Astrologers*, Bilten br./No. 40, Sedona, Arizona, 11.6.2002., nije paginirano/not paginated. Dostupno na/Available at: https://www.astrodivination.com/angelic-consorts/. Pristupljeno/Accessed 15.8.2015.

CRESWELL, KEPPEL ARCHIBALD CAMERON: ***The Lawfulness of Painting in Early Islam***. *Journal Ars Islamica*, University of Michigan Press, svezak/volume 11/12, 1946. Dostupno na/Available at: https://www.jstor.org/stable/4515631?seq=1. Pristupljeno/Accessed 22.3.2015.

G. E. VON GRUNEBAUM: ***Concept and Function of Reason in Islamic Ethics***; u: *Oriens*, svezak/volume 15, br. 1, Brill, Laiden, 1962. Dostupno na/Available at: https://www.jstor.org/stable/1579836?seq=1. Pristupljeno/Accessed 20.5.2016.

HARIDI, ALEXANDER: ***Das Paradigma der 'islamischen Zivilisation' – oder die Begründung der deutschen Islamwissenschaft durch Carl Heinrich Becker (1876-1933) : eine wissenschaftsgeschtliche Untersuchung***. Ergon, Würzburg, 2005. Dostupno na/Available at: https://search.proquest.com/docview/214034699?pq-origsite=gscholar&fromopenview=true. Pristupljeno/Accessed 23.5.2016.

HENRI, SALADIN I GASTON, MIGEON: ***Manuel D'art Musulman*** (engl. ver.). Wentworth Press, London, 2018. = *Manuel d'art musulman* (fr. ver.), A. Picard, Paris, 1907.. Dostupno na/Available at: https://archive.org/details/manueldartmusulm00sala. Pristupljeno/Accessed 1.9.2014.

JULES BOURGOIN, ***Les Arts arabes : architecture, menuiserie, bronzes, plafonds, revêtements, pavements, vitraux, etc. avec un texte descriptif et explicatif et le trait général de l'art arabe***. Vve A. Morel, Paris, [1868]-1873. Dostupno na/Available at: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/2/24/Bourgoin_-_Les_Arts_arabes%2C_1873.pdf. Pristupljeno/Accessed 1.9.2015.

LANE-POOLE, STANLEY: ***The Art of the Saracens in Egypt***. Committee of Council on Education, Chapman and Hall, Covent Garden, 1886., (Uvod/Introduction). Dostupno na/Available at: https://archive.org/details/S0001989/page/n5/mode/2up?q=Saracen. Pristupljeno/Accessed 4.9.2015.

LAVOIX, HENRI: ***Les arts musulmans : de l'ornementation arabe dans les ouvres des maitres italiens***. *Gazette des Beaux-Arts : la doyenne des revues d'art*, Paris, 1877. Dostupno na/Available at: https://digi.ub.uni-heidelberg.de/diglit/gba1877_2/0021. Pristupljeno/Accessed 19.4.2015.

MAYER, LEO ARY: ***Islamic Architects and Their Works***. Albert Kundig, Geneva, 1956. = *The Art Bulletin*, *The Bulletin of the College Art Association*, svezak/volume 38, br./No. 4, CAA, 1956. Dostupno na/Available at: https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/00043079.1956.11408344. Pristupljeno/Accessed 30.11.2016.

MUSLIM, ṢAḤĪḤ, ***Kitab Al-Iman*** (*Book of Faith*). Dostupno na/Available at: https://muflihun.com/muslim/1. Pristupljeno/Accessed 24.4.2018.

MŪSTADRAK AL-ḤĀKIM. USIM Press, Nilai, Malaysia, 2011. Dostupno na/Available at: https://pdf9.com/pdf-mustadrak-hakim-id-2274.html. Pristupljeno/Accessed 10.10.2015.

NAGEL, ALEXANDER: ***Some Discoveries of 1492 : Eastern Antiquities and Renaissance Europe*** (Sveska/Volume 17 iz/from Gerson Lectures). *The Gerson Lectures Foundation*, Groningen, 2013. Dostupno na/Available at: https://books.ugp.rug.nl/index.php/ugp/catalog/view/18/17/82-1. Pristupljeno/Accessed 26,12.2018.

NECIPOĞLU, GÜLRU: ***The Concept of Islamic Art : Inherited Discourses and New Approaches***; u/in: Benoît Junod, Georges Khalil, Stefan Weber i Gerhard Wolf (ur./ed.): *Islamic Art and the Museum*. Saqi, London, 2012. Dostupno na/Available at: https://arthistoriography.files.wordpress.com/2012/05/necipogludoc.pdf. Pristupljeno/Accessed 10.10.2018.

PIOTROWSKI, PIOTR: ***East European Art Peripheries Facing Post-Colonial Theory***; u: *Non-site.org*, br./No. 12, 2014. Dostupno na/Available at: http://nonsite.org/article/east-european-art-peripheries-facing-post-colo-nial-theory. Pristupljeno/Accessed 18. 10. 2019.

PRATT, ALAN: ***Nihilism***. *Internet Encyclopedia of Philosophy* (*A Peer-Reviewed Academic Resource*), ISSN 2161-0002. Dostupno na/Available at: http://www.iep.utm.edu/nihilism/. Pristupljeno/Accessed 28.4.2018.

RABBAT, NASSER: ***The New Islamic Art Galleries at the Metropolitan Museum of Art***. *Artforum International Magazine*, New York, januar 2012. Dostupno na/Available at: https://www.artforum.com/print/201201/the-new-islamic-art-galleries-at-the-metropolitan-museum-of-art-29813. Pristupljeno/Accessed 4.3.2014.

TÜRKER, DENIZ: **Hakky-Bey and His Journal Le Miroir de l'art musulman, or, Mirʿāt-i ṣanāyī-i Islāmiye (1898.)**. *Muqarnas*, *An Annual on the Visual Culture of the Islamic World*, svezak 31, br. 1, Brill, Leiden 2014. Dostupno na/Available at: https://archnet.org/publications/14146. Pristupljeno/Accessed 22.2.2016.

VOLAIT, MERCEDES: ***L'art islamique et la problème de périodisation***; u/in: *Perspective : La revue, Institut national d'histoire de l'art* (INHA), br./No. 4, Paris, 2008. Dostupno na/Available at: https://journals.openedition.org/perspective/2726. Pristupljeno/Accessed 20.1.2020.

MEHMED A. AKSAMIJA, AKADEMIK MUSTAFA CERIĆ, 2021.

MUSTAFA CERIĆ

U SJENI KVAZI-SALAFĪ IDEOLOGIJE: POVRATAK PROSVJETITELJSKO – SUNNITSKO - SINTETIČKOJ TEOLOGIJI IMĀMA AL-MĀTURĪDIJE

Sažetak

Postoji konsenzus danas među muslimanskim učenjacima: muslimanska globalna nacija (*ummet*) je u velikoj krizi. Ova kriza je slična dvjema najvećim krizama u muslimanskoj povijesti: krizi pada Abbasidskog *khilāfeta* u 13. stoljeću i kriza ukidanja Osmanskog *khilāfeta* u 20. stoljeću. Trenutna kriza pak ima različite vanjske i unutrašnje uzroke. Izazov za nacije, kao i pojedince u krizi, je da otkriju koji dijelovi njihovih identiteta dobro funkcioniraju i ne treba ih mijenjati, a koji dijelovi više ne funkcioniraju pa ih treba mijenjati. Danas je muslimanskom *ummetu*, pojedinačno i kolektivno, potrebna mudrost i hrabrost da prepozna šta se mora promijeniti kako bi se nosio sa novonastalom situacijom. Ali, u isto vrijeme mora se povući crta i naglasiti elementi, koji su fundamentalni za naše vjerske, kulturne i civilizacijske identitete, koji se ne mogu mijenjati. *Ummet* muslimanski ne treba usmjeravati prema utopijskoj ideji *ṭubāwiyyah*, tj., mjestu koje ne postoji (no-where), već ga treba usmjeravati prema ideji istinske vjere i zdravog razuma, na način na koji ga je usmjeravao Imam al-Māturīdī u 10. stoljeću u Samarkandu. Naime, Imam al-Māturīdī ustanovio je sintezu između *Naql-a* (tradicije) i *ʾAql-a* (razuma) u stvarnom svijetu vjere i razuma, gdje se ne sudaraju, već se susreću na temelju uspjeha na Ovom (*al-dunyā*) i spasu na Drugome svijetu (*al-ākhirah*). U ovom radu autor osvjetljava ideju sintetičke islamske teologije Imama al-Māturīdīja u duhu sunnitsko-hanefitskog učenja, ideju koju je obradio u svojoj doktorskoj disertaciji 1986. na Čikaškom univerzitetu pod mentorstvom pakistanskog profesora Fazlura Rahmana (1919-1988). Ova ideja može odražavati značenje riječi kriza: "razdvojiti", "odlučiti", "povući razliku", a moglo bi značiti i "prekretnicu" od utopije ka stvarnosti suvremene povijesti muslimanskog *ummeta*. Dakle, započnemo iznova ovo plemenito putovanje iz Samarkanda sa duhom i umom Velikog Imama: Abū Mansūra Muḥammada ibn Muḥammada ibn Maḥmūda al-Ḥnafija al-Māturīdija al-Samarqandīja (umro 333h/944m).

Ključne riječi: *utopija, ṭūbāwiyyah, khilāfet, al-salaf al-ṣāliḥ, Imām al-Māturīdī, vjernička pokornost (ṭā'ah), objašnjenje (bajān), Nakl - 'Akl (sukob ili sinteza).*

MUSTAFA CERIĆ

IN THE SHADOW OF QUASI-SALAFĪ IDEOLOGY: A RETURN TO THE ENLIGHTENMENT OF THE SUNNI - SYNTHETIC THEOLOGY OF IMĀM AL-MĀTURIDĪ

Abstract

There is a consensus today among Muslim scholars: the Muslim global nation (***Ummah***) is in a big crisis. This crisis is similar to the two greatest crises in Muslim history: the crisis of the fall of the Abbasid caliphate in the 13th century and the crisis of the abolition of the Ottoman caliphate in the 20th century. The current crisis has different external and internal causes. The challenge for nations as well as individuals in crisis, is to discover which parts of their identities are working well and should not be changed, and which parts are no longer working and should be changed. Today, the Muslim ***Ummah***, individually and collectively, needs the wisdom and courage to recognize what must be changed in order to cope with the new situation. But, at the same time, we must draw a line and emphasize the elements, which are fundamental to our religious, cultural and civilizational identities, which cannot be changed. The Muslim ***Ummah*** should not be directed towards the utopian idea of ***ṭubāwiyyah***, i.e., a place that does not exist (no-where), but should be directed towards the idea of true faith and common sense, the way it was directed by Imām al-Māturīdī in the 10th century in Semarkand. Namely, Imām al-Māturīdī established a synthesis between ***Naql*** (Tradition) and ***ʿAql*** (Reason) in the real world of faith and reason, where they do not collide, but meet on the basis of success in this world (***al-dunyā***) and salvation in the Other World (***al-ākhirah***). In this paper, the author sheds light on the idea of synthetic Islamic theology of Imām al-Māturīdī in the spirit of Sunni-Hanafi teaching, the idea he elaborated in his doctoral dissertation in 1986 at the University of Chicago under the mentorship of Pakistani professor Fazlur Rahman (1919-1988). This idea may reflect the meaning of the word crisis: "to separate", "to decide", "to draw a distinction", and it could also mean a "turning point" from utopia to the reality of the contemporary history of the Muslim ***Ummah***. So, let us begin again this historical journey from Samarkand with the spirit and mind of the Great Imām Abū Mansūr Muḥammad ibn Muḥammad ibn Maḥmūd al-Ḥnafi al-Māturīdi al-Samarqandī (d. 333h/944m).

Key words: *utopia, **ṭūbāwiyyah, khilāfet, al-salaf al-ṣāliḥ**, Imām al-Māturīdī, faithful obedience (**ṭā'ah**), explaination (**bajān**), **Nakl - 'Akl** (coflict or synthesis).*

U SJENI KVAZI-SALAFĪ IDEOLOGIJE: POVRATAK PROSVJETITELJSKO – SUNNITSKO - SINTETIČKOJ TEOLOGIJI IMĀMA AL-MĀTURĪDIJE

I

U sjeni utopije (*ṭūbawiyyah*)

Muslimanski moralista Ibn Taymiyya*[1] iz 13. stoljeća i engleski utopista Thomas More*[2] iz 15. stoljeća nemaju ništa slično osim što je, svaki od njih, na svoj način, bio protiv postojećeg položaja življenja, tragajući za mjestom življenja, koje ne postoji u stvarnom svijetu. Ovo stanje duha i uma zove se ***utopija*** od grčke riječi οὐ(ou)+τόπος, koja znači „nigdje“ ili „ne-mjesto“. Riječ ***utopija*** se često uzimala da znači „dobro mjesto“, jer se njen slog miješao sa grčkim eu, kao u eufemizmu, hvalospjevu. Kao rezultat ovog miješanja, dodana je riječ distopija, koja znači „loše mjesto“. No, imaginarna „dobra” ili „loša“ mjesta su ***utopije***, tj., „nigdjestani“*[3].

---

[1] Taqī al-Dīn Abū al-ʾAbbās Aḥmad ibn ʾAbd al-Salām ibn ʾAbd Allāh ibn Muḥammad Ibn Taymiyya (1263-1328) jedan je od najuticanijih muslimanskih učenjaka, koji se, kao član ḥanbalijske škole, zalagao za povratak islama svojim izvorima: Kur'anu i Sunnetu. Ibn Taymiyya je bio inspiracija tradicionalističkog pokreta islama iz sredine 18. stoljeća. Ostavio je značajan djela – često iznova objavljivanih u Siriji, Egiptu, Arabiji i Indiji – koji su proširili i opravdavali njegove vjerske i političke angažmane. Pored bezbrojnih *fetvi* (pravnih mišljenja zasnovanih na vjerskom pravu) i nekoliko dogmatskih spisa, od kojih je najljepša *Wāsiṭiyyah*, dva djela zaslužuju posebnu pažnju. Jedno je: *Al-Siyāsat al-šarʾiyyah* („Traktat o šerijatsko-pravednoj politici“) i drugo: *Minhādž al-sunnah* (“Pravi Put tradicije”). To je najbogatije djelo komparativne teologije, koje je preživjelo iz srednjovjekovnog islama.

[2] Thomas More (1478-1535) je engleski humanista i državnik. Bio je jedan od najbližih savjetnika Henrika VIII. Nije odobravao kraljev raskid s papom i protivio se zakonu kojim kralj dobiva vrhovnu vlast nad Crkvom u Engleskoj. Zbog načelnog protivljenja razvodu braka Henrika VIII. i Katarine Aragonske sukobio se s kraljem. Zbog odbijanja da položi zakletvu vjernosti Henriku VIII., kao vrhovnom poglavaru engleske Crkve, kralj ga je optužio za izdaju i dao ga pogubiti. Godine 1935. proglašen je svecem. Thomas More je bio jedan od najvećih intelektualaca svojega doba. Čuveno je njegovo glavno djelo *O najboljem uređenju države i o novom ostrvu Utopiji* („De optimo reipublicae statu deque nova insula Utopia libellus“), poznato pod skraćenim nazivom *Utopija*, koje je štampano u Leuvenu 1516. uz pomoć prijatelja Erazma Roterdamskoga.

[3] John Carey (ed.): ***The Faber Book of Utopias***. Gardners Books, 2000, str. xi.

Thomas More nije bio prvi koji je sanjao o *utopiji*, „dobrom mjestu" za življenje. Prethodio mu je Platon*[4], sa svojim kapitalnim djelom *Republika*, kao i Tomaso Kampanela (Tommaso Campanella)*[5] sa svojim djelom *Grad sunca*. Međutim, Thomas More je bio prvi koji je smislio riječ *utopija*.*[6] U toj knjizi, Tomas More svojim čitaocima predstavlja idealistički prikaz nacije koja ima egalitarnu vladu. Preko svog glasnogovornika, pronicljivog Rafaela Hitlodeja (Raphael Hythloday)*[7], Thomas More opisuje i procjenjuje utopijsku politiku i društvene vrijednosti, uključujući stavove prema novcu, radu, vlasništvu nad zemljom, kažnjavanju zločina i siromaštvu. *Utopija* nema advokate. Političari su poštovani, ali ne i slavljeni, a pošto nema novca ni imovine, mito je nepoznato. Utopisti gledaju na brak kao na svetu instituciju. Predbračni odnos je zabranjen i strogo se kažnjava. „Glava svakog domaćinstva traži [iz centralnih skladišta] ono što njemu ili njegovom domaćinstvu treba i osigurava njihove potrebe bez ikakve naknade ili nadoknade. Uostalom, zašto bi bilo kome uskraćivano bilo što? Svega ima više nego dovoljno i nema straha da će neko uzeti više nego što mu je zaista potrebno".*[8]

Arapi su Moreovu utopiju preveli kao *ṭūbiyā* (želja, nada, čežnja) od riječi „*ṭayyibah*", što znači dobrota i sreća. Množina: „*ṭūbā*", riječ koja se spominje u Kur'anu Časnom:

Onima koji su vjerovali i radili dobra djela pripada ṭūbā, lijepo mjesto (konačnog) povratka.[9]

---

[4] Platon (427-347 p.n.e.) je poznati grčki filozof. Osnovao je vlastitu filozofsku školu u gaju blizu Atene posvećenu junaku Akademu, čuvenu *Akademiju*. U svom najopsežnijem dijalogu *Država* Platon mitsko-simboličkim sredstvima pokušava prikazati kako bi trebalo živjeti na ovome svijetu. Platon misli da država ne treba da brine o dobru koliko treba da brine za dušu jer je duša sâma odslik besmrtnosti u njenoj trodijelnosti – žudne, voljne i razumske duše, pa se odgoj duše mora ogledati i u svim očitovanjima uspostave države. Platon je zagovarao da vladari i čuvari ne mogu imati ni privatno vlasništvo ni vlastitu porodicu, pa su im i djeca zajednička, a strogost i posluh u tom poretku osiguravaju eugenika i eutanazija. Time se postiže skladnost etike i politike: proizvođači utjelovljuju umjerenost, čuvari hrabrost, a vladari mudrost, a njihov međusoban sklad ostvaruje se kao pravednost – najviša vrlina države koja teži *Dobru*, jer "Dobro je dalje od bitka, te po uzvišenosti i moći više".

[5] Tommaso Campanella, ***The City of the Sun***. Merchant Books, 2010.
Tomaso Kampanela je talijanski filozof (1568–1639). Zalagao se za opće duhovnu, društvenopolitičku i vjersku obnovu, moralnu obnovu katoličanstva, za ostvarenje ideala jedinstvene vjere sveukupnoga ljudskog roda i političke slobode, te autentične i univerzalne, urođene naravne religije, koja svoj naravni i racionalni temelj ima u filozofiji. Te svoje ideje izlagao je u djelima *Realna filozofija u izrekama* („Realis philosophia epistologica", 1613.), *Grad Sunca, Ideja filozofske država* („Civitas Solis. Idea reipublicae philosophicae", 1623.) i u svojim političkim djelima.

[6] Thomas More: ***Utopia*** (Transl. Ralph Robinson). Barnes & Noble Classics, New York, 2005.

[7] U Tomas Moreovoj *Utopiji* Rafael Hitlodej je ime aluzija na arkanđela Rafaela, pronositelja istine, dok mu prezime na grčkom znači "širitelj besmisli", gdje More opisuje društveno i političko uređenje imaginarne ostrvske zemlje *Utopije*, čije samo ime sadržava igru riječi: grč. οὐ+τόπος znači ne-mjesto, a εὖ+τόπος dobro mjesto. *Utopija* se može čitati kao idealizirana oprečnost, ali i kao ljutita satira Europe Moreovog doba.

[8] More, Thomas: ***Utopia*** (Transl. Dominic Baker-Smith). Penguin Books, London, 2020.

[9] Kur'an, 13:29.

U *Rječniku pojmova islamskog prava*,*[10] arapska riječ „*ṭūbā*“ znači „sreća“. To je ime drveta u Dženetu. „Ko god bude imao priliku da dođe do tog drveta, hodat će u njegovoj sjeni stotinu godina“.*[11] Nisu ni muslimanski filozofi bili bez utopijskih ideja. Najistaknutiji među njima bio je Abū Naṣr al-Fārābī*[12] sa svojim epohalnim djelom: ***Mabādi' āra' ahl al-madīna al-fāḍilah*** („Principi poimanja građana savršene države“).*[13]

Al-Fārābī nam je zanimljiv ne samo zato što je razvio ideju utopije-*ṭūbawiyyah* o ***al-Madīna al-fāḍilah*** („Savršenoj državi“), već i zato što njegova glavna filozofska djela prožimaju ideju utopije-*ṭūbā*, djela kao što su: ***Kitāb al-siyāsah al-madaniyyah*** („Građanska politika“); ***Al-tanbīh ʾalā sabīl al-saʾādah*** („Podsjetnik na putu do sreće“); i ***Fī taḥsīl al-saʾādah*** („Trijumf sreće“).*[14]

Al-Fārābijeve utopijske (*ṭūbāwiyya*) ideje nisu puka imitacija Platonove Republike, kao što neki misle, već je njegovo djelo “Savršena država” struktura njegovih teoloških mišljenja u namjeri da ponudi ideju o najboljoj država za savršeno društvo, društvo koje je kompatibilno sa zahtjevima vremena u kojem je živio i sâm Al-Fārābī. Zaista, Al-Fārābījev plan za imaginarni savršeni grad-državu i društvo je u isto vrijeme oštra kritika ili suprotstavljanje postojećoj muslimanskoj državi i društvu njegovog vremena. A to je osnovna ideja svakog utopijskog koncepta – kritika ili destrukcija postojećeg stanja kako bi se konstruiralo ili rekonstruiralo poželjno nepostojeće stanje. Zapravo, negiranjem postojećeg mjesta želi se pronaći ili rekonstruirati *utopija*, poželjno nepostojeće mjesto, ako ne u stvarnosti onda barem u glavi protagonista idealnog društva. U slučaju suvremenih muslimanskih zbivanja riječ je rekonstruiranju društva u skladu sa idealima ***al-salaf al-ṣāliḥ***, „časnih i slavnih“ predaka prve generacije ***ʾaṣḥāba*** Božjeg Poslanika, zatim druge generacije te treće generacije ***ṭābiʾū-l-ṭābiʾīn***, sljedbenika sljedbenika Poslanikovih neposrednih ***ʾaṣḥāba***.

---

[10] ***Muʾjam al-muṣṭalaḥāt wa al-ʾalfāẓ al-fiqhiyyah***, Maḥmūd Abd al-Raḥmān Abd al-Munʾim, Kairo, Dār al-faḍīlah, 2002, predmet „*ṭūbā*“.

[11] Ibid, *Kalimah ṭūbā yaʾnī „al-saʾādah“ wa hiya ismu šadžaratin fī al-džannah yasīru al-rākibu fī ẓillihā miʾata ʾāmin*. (Riječ „*ṭūbā*“ *znači „sreća“. Tako se zove drvo u raju pod kojim će putnik, koji uđe u raj, hodati sto godina*).

[12] Muḥammad ibn Muḥammad ibn Tarḫān al-Fārābī (870 -950) je arapski filozof i mistik turskoga porijekla. Nazvan je „Drugim učiteljem“, koji je utemeljio filozofski pravac po uzoru na Aristotela, „Prvog učitelja“ u filozofiji. Bio je ugledni matematičar, liječnik i muzičar. Napisao je oko 70 djela. Tri su glavne teze al-Fārābijeve filozofske misli: 1) metafizička razlika bîti i bitka kod stvorenih bića, gdje bitak nije konstitutivna značajka bîti, već njegov predikat, akcident; 2) teoriju emanacije, koja opisuje porijeklo materijalnog kozmosa. Deset intelekta ili inteligencija emanira, tj., proizlazi uzastopno iz Prvog Bića te iz svakog od njih nastaje sfera univerzuma. Prvi intelekt je stvorio najudaljeniju sferu i drugi intelekt. Iz drugog intelekta nastala je sfera fiksnih zvijezda i treći intelekt. Proces se nastavlja, kroz sfere planeta, naniže do sfere Mjeseca. Sa Mjeseca, čisti intelekt al-Fārābī definirana kao aktivnu inteligenciju, koja pruža most između neba i zemlje; 3) teorija vjerovjesništva, gdje al-Fārābī identificira Meleka Spoznaje i Melaka Objave. To je za al-Fārābija bitan preduvjet vjerovjesničke vjerodostojnosti. Njegova glavna djela su: ***Mabādi' āra' ahl al-madīna al-fāḍilah*** („Principi poimanja građana savršene države“); ***Iḥṣā al-ʿulūm*** („Klasifikacija znanosti“); ***Al-Džamʿ bayn raʾyayn al-ḥakīmayni*** („Slaganja u učenju dvojice mudraca, Platona i Aristotela“).

[13] Richard Walzer, ***Al-Farabi on the Perfect State: Abū Naṣr Al-Fārābī's Mabādi' Ārā' Ahl Al-madīna Al-fāḍila*** (revidirani tekst sa uvodom, prijevodom i komentarom). Clarendon Press, 1985.

[14] Jaʾfar Āl Yāsīn, ***Al-Fārābī: al-aʾmāl al-falsafiyyah***, Dār al- manāhil, Beirut 1992.

ILUSTRACIJA ~ Al-Farabi tumači Platonove zakone.

U Europi ili na Zapadu općenito, osnovna ideja prosvjetiteljstva (*tanwīr*) temelji se na dekonstrukciji postojećih metoda u nauci i tehnologiji i, posljedično tome, na dekonstrukciji postojećih normi u državi i društvu kako bi se konstruirale nove društvene norme i uspostavile nove naučne i tehničke metode. Ovdje imamo pokret ili korak iz neželjene prošlosti i sadašnjosti u željenu budućnost, dok je u muslimanskoj suvremenoj ili modernoj historiji ovaj pokret išao suprotnim smjerom – od jedne neželjene sadašnjosti prema željenoj prošlosti kao *ṭūbā-drvo* na nebu ili utopijsko-*ṭūbāwian* „nigdjestanu" ili „*no-wheristanu*". Ova utopijska ideja, koja nije mogla nastati i prevladati bez nekih teoloških premisa, uvijek se javljala u kritičnim historijskim situacijama, posebno kada su muslimani gubili svoje mjesto za koje su mislili da im zauvijek pripada.

Svakako, pad Abbasidskog *khilāfeta*[*15] u Bagdadu krajem 13. stoljeća, a potom i konačno ukidanje institucije *khilāfeta*[*16] u Istanbulu početkom 20. stoljeća, označili su dvije najveće krize u historiji islama i muslimana.

U slučaju prethodne krize može se reći da su Ibn Taymiyya i njegov učenik Ibn Qayyim al-Jawziyya[*17] bili glavni protagonisti utopijske-*ṭūbāwiyya* ideje u smislu rekonstrukcije ideje *al-salaf al-ṣāliḥ*, dok je u slučaju potonjeg ukidanja Osmanskog *khilāfeta*[*18],

---

[15] Abbasidski *khilāfet* (*al-Khilāfah al-ʾAbbāsiyyah*) je bio treći *khilāfet*, koji je naslijedio Poslanika Muhammeda a.s.. Osnovala ga je dinastija koja potiče od Poslanikovog amidže, ʾAbbāsa ibn ʾAbd al-Muṭṭaliba (566–653), po kojem je dinastija dobila ime. Oni su vladali kao *halife* većinu vremena trajanja *khilāfeta* iz glavnog grada Bagdada u današnjem Iraku, nakon što su zbacili Umejevićki *khilāfet* u Abbasidskoj revoluciji 750. god. Abbasidski period je obilježen ovisnošću o perzijskim birokratima, kao što je bila porodica Barmakida, kao i sve većim uključivanjem ne-Arapa u muslimansko društvo. Abbasidsko doba kulturnog preporoda i plodnosti završilo se 1258. god. sa upadom Mongola u Bagdada pod komandom mongolskog osvajača Hulagu Khana, koji je dao pogubiti posljednjeg 37. abbasidskog halifu al-Mustaʾṣima billah, koji je vladao od 1242. do 1258. godine.

Usporedi, Robert Canfield, ***Turko-Persia in Historical Perspective***, Cambridge University Press, Cambridge, 2002., str. 5; Peter Holt, ***Some Observations on the ʿAbbāsid Caliphate of Cairo***. Bulletin of the School of Oriental and African Studies. University of London, 47 (3), 1984., str. 501–507.

[16] *Khilāfet* je političko-civilno i duhovno uređenje države nakon smrti posljednjeg Božjeg Poslanika Muhammeda, a.s. (632. n.e) u Medini, Arabiji, gdje su muslimani većinsko stanovništvo različitih rasa i nacija. Pod vladavinom halife (arapski *khalīfah*, „nasljednik"), koji je imao svjetovnu, a ponekad i određeni stepen duhovne vlasti, carstvo *khilāfeta* je brzo raslo osvajanjem tokom prva dva stoljeća. Tako je carstvo *khilāfeta* uključivalo veći dio jugozapadne Azije, sjeverne Afrike i Španije. Dinastičke borbe su kasnije dovele do propadanja *khilāfeta* tako da je ta globalna muslimanska institucija prestala da postoji kao funkcionalna političko-civilna i duhovna institucija muslimana mongolskim upadom u Bagdad 1258.

[17] Šams al-Dīn Ibn al-Qayyim al-Jawziyya (1292-1350) je poznat po svom doprinosu u očuvanju autohtone islamske tradiciji kroz svoje tumačenje Kur'ana te striktne analize *sunnetskih*-vjerovjesničkih predaja (*fiqh al-sunnah*). Značajna su njegova djela: *Al-Kalām al-ṭayyib wa al-ʾamal al-ṣaliḥ* („Lijepa riječ i dobar posao"); *Madāridž al-sālikīn*, što je tumačenje i komentar na knjigu: *Manāzil al-sā'irīn* od Šeykha ʾAbdullaha al-Anṣārija al-Harawija.

[18] Osmanski *khilāfet* je bio posljednji globalno priznati *khilāfet*. Ukinut je 3. marta 1924. (27. redžeb 1342. po Hidžri) dekretom Velike narodne skupštine Turske. To je bila jedna od Atatürkovih radikalnih reformi nakon ukidanja Osmanskog carstva i uspostave Republike Turske 1923. god. Ankara je te godine proglašena glavnim gradom, a 29. 10. 1923. proglašena je Republika Turska s prvim predsjednikom Kemal-pašom, koji je ukinuo šerijatske sudove i medrese te proglasio *Novi ustav*, čime je započela preobrazba Turske u sekularnu državu.

glavni protagonist povratka na „Pravi Put“ (*minhāj*) prema čistom duhovnom, moralnom i pravnom izvoru (*širīʾah*) bio Imām Muḥammad bin ʾAbd al-Wahhab.*[19]

Šeykhu-l-islam Ibn Taymiyya je bio spoj *ʾilm al-tawḥīd*a (islamske doktrine) i *ʾilmu al-fiqha* (islamskog prava) sa određenim apetitom za politiku (*ʾilm-i siyāset*), u čemu ga je vjerno slijedio njegov učenik Ibn Qayyim al-Jawziyyah. Zbog toga su obojica istovremeno okusili zatvor. Nakon smrti Ibn Taymiyye, Ibn al-Jawziyyah je pušten iz zatvora. Imam Muḥammad ibn ʾAbd al-Wahhāb je zapamćen više po svom puritanskom *ʾilm al-tawḥīdu* nego po praktičnom *ʾilm al-fiqhu* sa posebnim naglaskom na borbu protiv *bidʾah* (izmišljanja u vjeri), posebno kod protivno *ahl al-ṣūfiyyah*, mistika ili derviša. Sa današnje distance mogu se iznijeti različite ocjene o ulozi Šeykhu-l-islama Ibn Taymiyya i Imāma Muḥammada bin ʾAbd al-Wahhaba u oblikovanju *salafijske* svijesti među muslimanima, ali jedno je sigurno, a to je da su se u krizi s kojom su se obojica suočili, tražili izlaz u utopijskom-*ṭūbāwiyya* povratku nazad umjesto naprijed.

Stoga se ovdje suočavamo s još jednom suštinskom razlikom između utopijske misli u Evropi i utopijske-*ṭūbāwiyya* misli kod muslimanima.*[20] Naime, Evropi nije preostalo ništa drugo nego da prođe kroz suštinsku katarzu svoje mračne srednjovjekovne prošlosti, koja se s pravom naziva "mračnim dobom", nakon čega slijedi "svijetlo doba" ili „prosvjetiteljstvo“, dok je za muslimane to vrijeme bilo i ostalo "svijetlo doba" muslimanske historije, doba koje je postalo "mračno" zbog kolonizacije područja, gdje su se muslimani osjećali sigurno i prosperitetno. Za obje ove velike krize u muslimanskoj historiji trebalo je okriviti nekog drugog osim sâmih kolonizatora, za Bagdad Mongole a za Istanbul Evropljane, ali i pronaći spasitelja, koji je znao put nazad na izgubljeno mjesto, gdje muslimane čeka izgubljena slava. U ovom procesu traženja "krivca" i "spasitelja" za izlazak iz krize, procesu koji dugo traje, nekima je lakše pronaći krivca nego spasitelja.

---

[19] Muhammad ibn ʾAbd al-Wahhāb ibn Sulaymān al-Tamīmī (1703–1792) je bio islamski učenjak, teolog, propovjednik, aktivista, vjerski vođa, reformator i teolog u Nedždu, u centralnoj Arabiji. Nastojao je oživjeti i pročistiti islam od onoga što je smatrao neislamskim narodnim vjerskim novotarijama i običajima vraćajući se na ono što je na temeljnim načelima islamske religije. Njegova djela su općenito bila kratka, puna citata iz Kur'ana i *Ḥadītha*, kao što je njegova glavna i najistaknutija teološka rasprava, *Kitāb al-tawḥīd* („Knjiga o monoteizmu“).

[20] Rasprave o idealnim država dobivaju oblik ovisno o vremenu nastanka. Platonova Država potječe iz razdoblja društvenog rasula nakon Peloponeskog rata. Stoga je njena britkost vjerojatno dijelom uzrokovana beznadnim prilikama kojima je Platon svjedočio. Od Aristotela saznajemo o utopiji, koju je opisao Hipodam iz Mileta, veliki arhitekt, urbanist i sociolog. Shvatio je da grad može biti više od puke skupine kuća, trgova i hramova, pa se počeo baviti i pitanjem društvenog poretka. U sličnom s Platonovim svjedočenjem je i razdoblje nereda i nasilja Thomasa Morea, koji je napravio temelje za svoju zamišljenu državu. *Utopija* je bila most kojim je pokušao spojiti poredak srednjeg vijeka s novim običajima renesanse. *Utopija* renesansnih autora nastala je iz velikog kontrasta novih mogućnosti s druge strane okeana i uvjeta, koji su pratili slom gospodarstva srednjovjekovnih gradova. Kao i Platonova *Država*, pokušavali su izaći na kraj s problemom tranzicije.

Usporedi, Lewis Mumford, ***Povijest Utopija***. Naklada Jesenski i Turk, Zagreb, 2008., str. 10.; Charles Fourier, ***Civilizacija i novi socijetarni svijet***, Školska knjiga, Zagreb, 1980., str. 159.

ILUSTRACIJA ~ Peeters Jacob, Bagdad u Babiloniji, današnji Irak (1690.).

Jedan od tih „krivaca“ je Imām Abū Manṣūr al-Maturīdī iz Samerkanda, koji je zasluženo dobio počasne titule: *'Imām al-hudā'*, („Vođa pravoga puta“); *''Alam al-hudā'* („Znak za pravi put“); *'Imām al-mutakallimīn'* („Čelnik muslimanskih teologa“); *'Musaḥḥiḥ ʾaqā'id al-muslimīn'* („Obnovitelj muslimanskih doktrina“); *'Ra'īs ahl al-sunnah'* („Glava sunnitskog islama“).

Naime, nakon više od jednog milenija, tačnije hiljadu sto osam godina po *Hidžri* i hiljadu sedamdeset pet godina po *Mīlādu*, ove počasne titule Imāma al-Māturīdīja pokušao je, iz čiste pakosti, poništiti Abū Abdullah Šamsuddīn bin Muḥammad Ašraf, poznat kao al-Šams al-Salafī al-Afghānī od Paštuna. On je odlučio proučiti *ʾaqīdu* Imāma al-Māturīdīja, koju je zatim ocijenio krivom i neprikladnom za *ʾaqīdat al-salaf*. Ovdje izostavljam atribut *al-ṣāliḥ* jer al-Šams al-Salafī vjeruje da je izraz "*al-salafī*" dovoljan da znači da je neko u „spašenoj grupi“ (*al-firqah al- nādžiyah*) te da, prema tome, treba da bude protiv onih koji nisu *al-salafī* na al-Shams al-Salafī al-Afghānijin način. Stoga, nije važno da li je neko *al-ṣāliḥ* ili nije *al-ṣāliḥ*. Ono što je važno je da ima oznaku „*al-salafī*“, kako misli al-Šams al-Salafī al-Afghānī, koji je napisao svoj magistarski rad na Islamskom univerzitetu u Medini 1989. god. pod radnim naslovom: *Stav al-Māturīdiyya o tawḥīdu Božijih imena i atributa*.*[21] Neko bi se mogao ponadati da bi to mogla biti ozbiljna studija o *ehl-i sunnitskoj* ortodoksnoj teologiji u misli i djelu velikog vođe Pravoga Puta za muslimane, Imāma Abū Manṣūr al-Maturīdije iz Samarkanda, koji je, iz nekog razloga, bio zanemaren u *ʾaqā'īdskim* raspravama, gdje je prevladavala *ašʾaritska ʾaqā'īdska* škola.*[22] No, al-Šams al-Salafī doživljava neku vrstu kopernikanskog obrta, tako da u njegovoj glavi to što je oduvijek u *māturīdiskoj* školi bilo i ostalo ispravno postaje neispravno, a ono što je oduvijek bilo i ostalo dobro i korisno postaje loše i štetno. Zbog toga, al-Šams al-Salafī mijenja radni naslov svog magistarskog rada u službeni naslov: *'Adā' al-māturīdiyya li al-'aqīdah al-salafīyyah – al-māturīdiyya wa mawqifuhum min tawḥīd al-'asmā' wa al-ṣifāt* („Neprijateljstvo al-māturīdita prema selefijskoj ʾaqīdi (teološkoj doktrini) - njihov stav o jadnoći Božjih imena i atributa“).

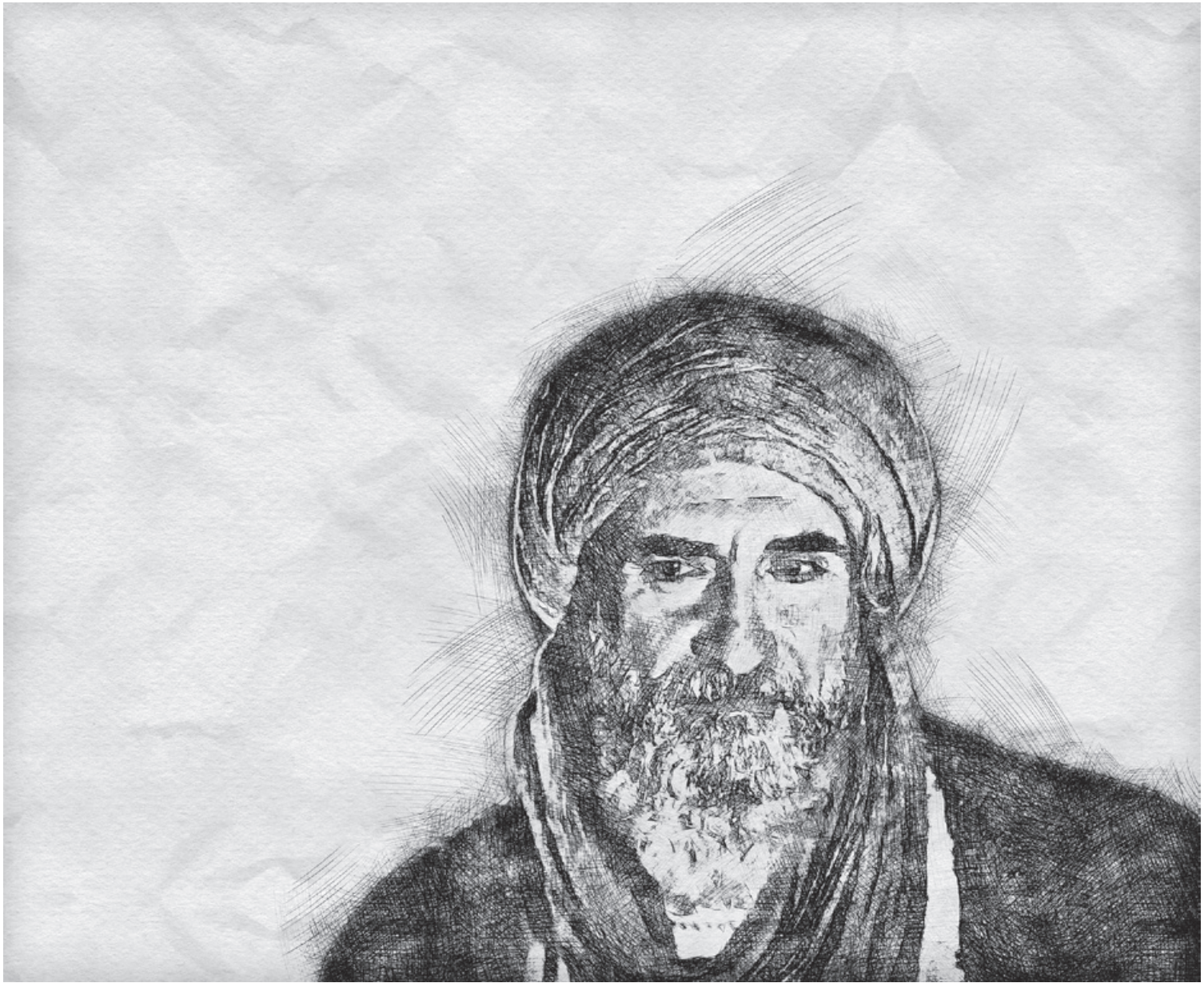
Logika je jasna: ako nemaš neprijatelja, izmisli ga. Tako to radi al-Šams al-Salafī. U tri velika toma, svaki od 600 ili više stranica, al-Šams al-Salafī izlaže ruglu Imām al-Māturīdija, kao i njegove učenike i sljedbenike, od kojih mu je Muḥammad Zāhid al-Kawtharī*[23] omiljena meta jer je, kako kaže al-Šams al-Salafī, bio obnovitelj (*mudžaddid*) škole Imām al-Māturīdija.

---

[21] Vidi, Šams al-Salafī al-Afghānī, *'Adā' al-Māturīdiyya li al-'aqīda al-salafīyya*, 3 toma, al-Ṭā'if, al-Ṣa'īq, 1419./1998.), I: 39.

[22] Abū al-Ḥasan al-Ašʾarī (873-936) se smatra jednim od tri muslimanska teologa, koji su integrirali i sistematizirali racionalističku metodologiju u teološku misao islama. Druga dvojica su Imām Abū Manṣūr al-Maturīdī i Imām Abū Jaʾfar al- Ṭahāwī (843- 933). Iako među njima samima nije bilo nikakvog rivalstva, njihovi kasniji učenici i sljedbenici su često vodili polemiku između samih sebe o njihovom navodnom rivalstvu, naročito između *ašʾaritske* i *maturīdijske* škole unutar *ehl-i sunnetske*-ortodokne teologije, poput polemike, koju vodi Šams al-Salafī al-Afghānī.

[23] Muḥammad Zāhid b. Ḥasan al-Kawtharī al-Hanefi al-Ashʾari al-Naqshbandi (1879–1952), bio je pomoćnik šeykhu-l-islam Mustafi Sabriju, posljednjeg šeykhu-l-islamu Osmanske carevine i glavni hanefijski pravnik, kojeg je hvalio Imām Muḥammad Abū Zahrah u Egiptu, kao obnovitelja (*mudžaddida*) četrnaestog stoljeća islama.

ILUSTRACIJA ~ Imām Abū Manṣūr al-Maturīdi iz Samarkanda.

Al-Šams al-Salafī ne samo da je pristrasno netačan protiv Imām al-Māturīdīja, već je mnogo agresivnije pristrasan u hvaljenju samog sebe jer niko nije uspio obraniti *selefijsku ʾaqīdu* (dogmu) osim njega. On smatra da je pozvan da brani muslimanski *ummet* od opasnosti onih, koji su dužni da brane Muḥammedov (a.s.) *Širʾah* (Normu) i *Minhāj* (Način života), ali oni to ne čine. Oni su, tvrdi Al-Šams al-Salafī, opasniji i od Jevreja i od kršćana jer se ne brinu o stanju *ʾaqīde* među muslimanima. Borba protiv *ʾaqīdat bidʾata* (izmišljene dogme u vjeri) je važnija i vrjednija od samog *džihāda*. Zato je al-Šams al-Salafī al-Afghānī napustio *džihād* u Afganistanu i došao u Medinu da napiše svoj magistarski rad protiv *ʾaqīde* Imāma al-Māturīdīje, kao najviši čin *īmāna*/vjere u borbi protiv sablasti māturīdījske *ʾaqīde*, koja kruži nad muslimanima.

Dakle, ova najnovija kriza među muslimanima liči na krizu Ibn Taymiyya i Muḥammada bin ʾAbd al-Wahhaba, ali je posebna po tome što je samo-iznuđena ili samo-promovirana kao unutrašnja kriza uma i motiv individualnih ili grupnih interesa u distribuciji naslijeđenog duhovnog blaga ili puteva do izvora ili vrela čiste i vječne riječi Božje, puteva koje interesne grupe međusobno blokiraju tako da svi ostaju i bez otvorenog puta i bez jasnog cilja ka obećanom spasenju. Zaista, bila je plemenita ideja 1960-ih godina časnih muslimanskih kraljeva, vladara i učenih umova da se osnuju tri referentna islamska univerziteta za obuku mladih ljudi, zasnovanih na autentičnoj islamskoj sunnitskoj nauci na temelju Kur'ana i Sunneta u Medini, Kraljevina Saudijska Arabija, u Kuala Lumpuru, Malezija i u Abudži, Nigerija.*[24]

Dva projekta su postala uspješna: u Kuala Lumpuru i u Medini.*[25] Mnogi naši bosanski studenti su također studirali na Islamskom univerzitetu u Maleziji i Medini. Mnogi od njih danas zauzimaju važne pozicije u našoj državi i društvu. Islamska teološka škola se nije mogla, niti će se ikada moći svesti na samo jedan Put ka izvoru ili izvoru čiste i vječne riječi Božije, već je ideja *tawḥīda*, definirana za svakog od nas/vas kao „Norma" (*Širʾah*) i „Način života" (*Minhāj*), kako bi ostala živa i djelotvorna kao što će i Medina zauvijek ostati *hudā*, uputa, i *nūr*, svjetlo, za sve muslimane i za sve sljedbenike Imāma al-Māturīdīja:

Neka je Allahova milost na njega, njegove učenike,
njegove sljedbenike i sve koji čitaju njegove plemenite ideje o Tawḥīdu.

---

[24] U svjetlu shvaćanja utjecaja kolonizacije, modernosti i globalizacije, islamski učenjaci kontinuirano ulažu napore da se pozabave pitanjima kontekstualizacije islama u talasima novih načina razmišljanja i perspektiva koji se pojavljuju. Muslimanski učenjaci od Muhameda Abduha tražili su širok pristup kako bi moderne misli smjestili unutar granica islamskih učenja, što je rezultiralo idejom 1960-ih o tri referentna islamska univerziteta za obuku mladih. Iako stvarna mjera uspjeha ovakvih pristupa u rješavanju jaza između islamskog svijeta i Zapada nije propisno usaglašena, odjeci poziva učenjaka da se nastavi marš dobro odjekuju u islamskim naučnim krugovima.

Vidi, Charles Adams, „**Muhammad Abduh Biografija**", I***slam i modernizam u Egiptu***, tom 10, Taylor & Francis, Abingdon, Oxfordshire, 1933.

[25] Islamski naučni univerzitet Malezije ili poznatiji kao USIM je jedinstveni javni univerzitet, koji nudi dvostruke glavne akademske programe iz različitih oblasti koje integriraju *Naqli* i *ʾAqli* znanje. USIM je također jedini javni univerzitet na kojem se islamizacija znanja bavi u svim svojim akademskim programima, oživljavajući islamsku renesansu. Islamski univerzitet u Medini, osnovan 1961. godine, je visokoškolska ustanova srednje veličine za muškarce u Saudijskoj Arabiji.

II
U potrazi za al-Salaf al-Ṣāliḥ umjesto kvazi-selefijske ideologije

Ideja *salafa* je plemenita. Jer, bez *salafa*, tj. autohtonih predaka, *khalaf*, tj., autohtonih potomci ne bi znali svoj pravi identitet zato što je identitet „kontinuitet pamćenja“, a pamćenje, posebno vjersko i duhovno, čuvaju *al-selaf al-ṣāliḥ*, dobri i brižni preci. Dakle, *salaf*, odnosno preci kao paradigma *khalafah*, tj., potomaka, su nezaobilazni u definiranju i očuvanju unutrašnjeg i vanjskog identiteta *khalafah*, potomaka.

Dakle, niko nema monopol na *salaf* jer je to muslimansko zajedničko vlasništvo individualnog i kolektivnog identiteta kao „kontinuiteta pamćenja“ načela vjere, hstorije, sudbine, svrhe života i kao pamćenja prava na uspjeh ovdje i sada te na spas tamo i onda. Dakle, niko ne bi trebao biti otuđen od prava da se izjasni da pripada *salafu*, kao njegovim/njezinim duhovnim zakonitim precima.

Na osnovu ove premise, svi muslimani imaju pravo tvrditi da pripadaju dobrom naslijeđu dobrog *al-salaf al-ṣāliḥ*, ali niko nema pravo da monopolizira ovu časnu titulu izopćenjem onih koji nisu u skladu s njihovim mišljenjem o određenim pitanjima, uključujući i ona mišljenja koja se odnose na razumijevanje samog značenja *al-salaf al-ṣāliḥ*. Ne postoji nijedan pravi muslimanski *ʾālum*, učenjak, koji bi se svjesno odrekao svojih *al-salaf al-ṣāliḥ*, „dobrih predaka.“ Naprotiv, svaki savjesni i odgovorni muslimanski *ʾālum*, učenjak, je bio a i sada je ponosan što pripada i slijedi put svojih časnih predaka, *al-salaf al-ṣāliḥ*, vjerujući da se tako ubraja u grupu pravovjernih koju su spašeni (*al-firqah a-nādžiyah*).

Međutim, muslimanski učenjaci su danas suočeni sa kvazi-slafijskom ideologijom, koja teži da zatruje duh i tijelo originalnosti ideje *al-selaf al-ṣāliḥ*, dobrog i pozitivnog sjećanja na *salaf*, kao srž muslimanskog identiteta. Zato nam je danas, potreban duh i um Imāma Abū Manṣūr al-Māturīdīja, kao i duh al-Māturīdījevih učenika i sljedbenika iz prošlosti za rješenje sadašnjih duhovnih, intelektualnih i politička kriza muslimanskog *ummeta*.

Upravo je to što pokušavam u ovom radu – pokazati al-Māturīdījevu istinsku metodološku razradu sintetičke sunnitske teologije, kao i originalni epistemološki okvir za sintezu *Naql* (Tradicije) i *ʾAql* (Razuma). Stoga, ovdje donosim i izvode iz moje doktorske disertacije, koju sam obranio na Čikaškom univerzitetu pred uglednim profesorom Fazlur Rahmanom 1986. god. pod naslovom „Studija teologije Abū Manṣūr al-Māturīdīja”. Rezultat ove disertacije nije samo otkriće ortodoksne sunnitske teološke doktrine, koja dolazi zajedno sa al-ʾAšaʾri-jevom, kao i al-Ṭahawijevom sunnitskom teologijom, već

je i smjernica za istinsku *al-salaf al-ṣāliḥ* teologiju protiv kvazi-*selefijske* ideologije. Ako je ova smjernica bila primjenjiva u prošlosti, to znači da može biti izvodljiva i u sadašnjosti. Razumijem da proučavanje naslijeđa duha i uma Imāma Abū Manṣūra al-Māturīdīja u Taškentu ima za cilj upravo to – promovirati sunnitsku teologiju *al-salaf al-ṣāliḥ* protiv kvazi-selefijske ideologije.

ILUSTRACIJA ~ Trg Registan u Samarkandu.

III
U svjetlu sinteze Imāma al-Māturīdija *između Naqla i ʿAqla*

1) Vjernička pokornost (*ṭāʾah*)

"Premda ideja o vjerničkoj pokornosti (*ṭāʾah*) pretpostavlja tradicionalni pristup teološkim pitanjima, ona nije lišena razuma. Jer, čovjek mora imati razloge i za odanos tradiciji. U ranom je razdoblju islama misao o bezupitnoj pokornosti (*ṭāʾah*) bila prihvaćena, prvo, zato što se usmjerila na negaciju postojeće tradicije u Arabiji, i, drugo, što muslimanska zajednica još nije bila izložena ni unutarnjim nesuglasjima, niti spoljnim utjecajima. To se može objasniti činjenicom da su prve generacije u islamu vidjele hem obnavljanje zaboravljenog monoteizma hem dokidanje postojećih društvenih nepravdi. Živjeli su opravdano u nadi da će islam donijeti bolji život na ovom i osigurati sreću na budućem svijetu. Da bi se postigla ova dva cilja, trebalo je s vjerom i pokornošću prihvatiti viziju o boljem svijetu. Prema tome, već sama misao da islam dolazi iz autentičnog Božanskog izvora i da nudi drugačije i bolje pretrpostavke za jedan moralni i društveni sistem, bila je dovoljno snažna da je rana muslimanska zajednica bezupitno prihvati. Kada govorimo o ranom razdoblju islamske teologije kao pokornosti (*ṭāʾah*), mislimo na potpunu predanost muslimana teorijskim premisama islama, bez svjesnog propitivanja o mogućim logičkim proturječnostima. Ovo, međutim, ne znači potpunu iracionalnost, već radije prihvatanje stava da je razum nedostatan da objasni sva pitanja. Na temelju ove tvrdnje možemo objasniti i doktrinu imama Malika o suzdržanom i nepitajućem ***bilā kajfa*** načelu kojemu su sunnitski teolozi često pribjegavali kad god bi uvidjeli da nema racionalnog objašnjenja za određeno teološko pitanje.*[26]

[26] Imām Mālik ibn Anas (711–795) je muslimanski *faqīh-mudžtahid*, samostalni pravnik i tradicionalni teolog. Rođen u Medini, Imām Mālik se uzdigao i postao glavni poznavatelj i prenositelj Poslanikovih *ḥadītha*, koje je nastojao primijeniti na "cijeli pravni život" kako bi napravio sistematsku metodu muslimanske jurisprudencije, koja se dalje širila. Njegovi suvremenici nazivaju ga "Imāmom Medine." Imām Mālikovi stavovi u oblasti jurisprudencije su bili veoma cijenjeni kako u njegovom životu, tako i kasnije, te je postao osnivač jedne od četiri škole sunnitskog prava.
Vidi, „Malikije" J. Schacht, ***Enciklopedija islama***. Drugo izdanje, (ur.) P. Bearman, Th. Bianquis, C.E. Bosworth, E. van Donzel, W.P. Heinrichs. Brill Online. Dostupno na: https://referenceworks.brillonline.com/browse/encyclopaedia-of-islam-2. Pristupljeno 21.5.2021.; Haddad, Gibril F.: ***Četiri imama i njihove škole***. Muslim Academic Trust, London, 2007., str. 121.

ILUSTRACIJA ~ Turbe imāma Abū Manṣūra al-Māturīdīja u Samarkandu.

2) Objašnjenje (*bājan*)

Sve dok nije postojao vidljiv sukob unutar muslimanske zajednice načelo vjerničke pokornosti (***ṭā'ah***) bio je i razumljiv i snažan. Međutim, kada je izbio niz konflikata unutar zajednice, to načelo je izgubio svoju prvobitnu snagu. Teško je bilo bespogovorno prihvatiti umorstvo halife Osmana,*[27] ravnodušno biti svjedokom bitaka kod Deve i na Siffinu,*[28] te pokorno prihvatiti tragične događaje na Kerbeli.*[29] Zajednica je nastavila svoj život, ali je morala naći ***bejān*** (interpretaciju) ovih događaja. To znači da je sada muslimanska zajednica stvarala svoju vlastitu tradiciju, svoju vlastitu povijest u kojoj su neki događaji bili nespojivi s temeljnim islamskim načelima. Nadalje, brzina ovih događaja nije ostavljala mnogo vremena za mirno prosuđivanje nego se tražio brz odgovor na teško pitanje: tko je kriv, a tko ispravan u ovim krvavim borbama, odnosno kakav je odnos između teorije i prakse u islamu. Prva reakcija na ovu dilemu došla je od haridžija koji su, revoltirani nepravednošću Mu'avije i uznemireni neodlučnošću Alije b. Ebi Taliba,*[30] proglasili obje strane krivima te prema tome izrazili isključivu teološku presudu da musliman koji počini tečki grijeh ne može više biti legitimnim članom muslimanske zajednice. To je, dalje, otvorilo put nizu drugih isključivih teoloških stajališta. Pojavljuje se glas murdžija koji je dodatno opteretio teologiju s političkim konformizmom naspram umejevićskog režima. Gore od toga bijaše pojava Abdullaha ibn Sebe'*[31] koji proglasi 'Alī ibn Ebī Tāliba kao inkarnacijom Boga.

Kao što je poznato, ekstremne su teološke grupe nestale tokom islamske povijesti posluživ ortodoksnoj teologiji samo kao loš primjer. Dvije su različite grupe, međutim, preživjele kroz cijelu islamsku povijest i još se čvrsto drže svojih ranijih

---

[27] Vidi, Wilferd Madelung, ***Nasljedstvo Muhameda: studija o ranom kalifatu***. Cambridge University Press, Cambridge, 1997., str. 135-138.; Humphreys, R. Stephen (ur.), ***The History of al-Ṭabarī***, tom XV, *Kriza ranog kalifata: Vladavina ʾUthmana, 644-656/H. 24–35*. SUNY serija u bliskoistočnim studijama. State University of New York Press, Albany, New York, 1990., str. 218.

[28] Bitka kod Ṣiffīna vođena je 657. između ʾAlija ibn Abī Ṭāliba, četvrtog halifa i prvog šiitskog imama, i Muʾawija ibn Abū Sufjana, pobunjenog guvernera Sirije. Bitka je dobila ime po svojoj lokaciji Ṣiffīna na obalama Eufrata.

[29] Događaji u Kerbeli odražava sukob dobrih i zlih, čestitih i pokvarenih ljudi, gdje su hazreti Husejna, unuk Božjeg Poslanika, i njegova obitelj ubijeni na pravi Boga. To je, zasigurno, najveća tragedija, koja se dogodila među muslimanima poslije smrti posljednjeg Allahova Poslanika.

[30] ʾAlī ibn Abī Ṭālib (600-661) je bio rođak, zet i pratilac Poslanika Muhammeda, a.s.. Vladao je kao četvrti rašidunski halifa od 656. do svog ubistva 661. godine. U kasnijoj islamskoj filozofiji, posebno u učenja Mullā Ṣadre (1571–1640) i njegovih sljedbenika, ʾAlijeve izreke i propovijedi sve su se više smatrali središnjim izvorima metafizičkog znanja ili "božanske filozofije".

[31] ʾAbd Allāh ibn Sabāʿ al-Ḥimyarī, bio je lik iz 7. stoljeća u islamskoj historiji povezan s grupom sljedbenika zvanim *Sabaʿiyya*. Prema sunnitskoj i šiitskoj tradiciji, ʾAbd Allāh ibn Sabāʿ je bio jemenski Jevrej iz arapskog plemena Himyar koji je prešao na islam za vrijeme Osmanove vladavine.

razlika: riječ je o ***sunnitima*** i ***ši'ītima***. ***Sunniti*** su uvijek predstavljale glavnu maticu muslimanske zajednice, dok su ***ši'īti*** uvijek tražili odgovarajuće mjestu u islamskom svijetu. I kao što su razvili svoju vlastitu političku misao, ***ši'īti*** su na isti način ustanovili i svoje vlastitu pravnu školu i svoje teološko učenje. Ovdje je, međutim, naša pažnja usmjerena na razvitak teološke misli kod ***sunnita*** više negoli kod ***ši'īta***.

U početku ***sunnizam*** je pretpostavljao politički pozitivizam prije negoli teološki sinkretizam ili islamsku ortodoksiju. U stvari, ovaj rani politički ***sunnizam*** razvio se da bi suzbio politički teokratizam ***ši'īta***. Na taj način svi oni koji su se protivili ***ši'ītskom*** političkom teokratizmu smatrani su ***sunnitima***. Tek kasnije, kada je pojam ***sunnizma*** podrazumijevao teološki sinkretizam u islamu, može se govoriti o pojmu islamske ordokosije kojom se želilo razlikovati pravo od krivog vjerovanja unutar kruga političkog ***sunnizma***.

U stadiju ***bejāna*** najviđenija ličnost koja se zalaže za umjerenost u teologiji bio je Ebu Hanifa,[*32] osnivač jedne od četiriju pravnih škola u islamu. On nije samo važan za nas zbog učitelj-učenik odnosa između njega i Maturidija, već i zato što je vjerovatno bio jedini u tom razdoblju koji se ozbiljno bavio teološkim pitanjima. U stvari, Ebu Hanifa je iza sebe ostavio više teoloških knjiga i traktata nego itko od njegovih suvremenika. Pet je njegovih teoloških traktata sačuvano:

- *el-Fiqh el-Ekber*
- *el-Fiqh el-Ebsaṭ*
- *Kitāb el-ʿĀlim we el-Muteʿallim*
- *Risālah ilā ʿUthman el-Battī*
- *el-Waṣiyyah*

O porijeklu ovih traktata koji se pripisuju Ebu Hanifi ima određenih neslaganja. Primjerice, Wensinck misli "...da djelo el-Fiqh el-Ekber zastupa poglede ortodoksije iz sredine osmog stoljeća naše ere o tadašnjim istaknutim dogmatskim pitanjima te da sadrži rasprave o hardžitima, ši'ītima i kaderitima, ali ne i o murdžitima niti o muʿtezilitima".[*33] Ebu Hanifina

[32] Nuʾmān ibn Thābit ibn Zūṭā ibn Marzubān, poznatiji po svojoj ***kunyi***, nadimku, Abu Ḥanīfa (699–767), bio je perzijski sunnitski teolog i pravnik, koji je postao istoimeni osnivač hanefijske škole sunnitskog prava, koju su Veliki Seldžuci, naročito, štovali i širili. Kao pripadnici osmanlijskog kulturno-civilizacijskog kruga, muslimani, Bošnjaci, u Bosni, slijede Imāma Abū Ḥanīfu u pravu i Imām al-Māturīdiju u teologiji. Motiv za to je pravno učenje Imāma Abu Ḥanife, koje se temelji na Kur'an, autentičnoj predaji Poslanikovog Ḥadītha, konsenzusu muslimanske zajednice (***idžmāʾ***), analogiji ili logičkom rasuđivanju (***qiyās***) te na pravnom diskreciji (***istiḥsān***) i običajnom pravu lokalnih zajednica (***ʿurf***).

[33] A. J. Wensincjk, ***Muslim Creed: Its Genesis and Historic Development***, Franck Cass and Co. Ltd., 1932., str. 124. Više o prvom pitanju vidi, Ayyub ʾAli, ***ʾAqīdāt al-Islām wa al-Imām al-Māturīdī***, Bangladesh: al-Muassasa al-Islamiyya, 1983., str. 86-135.

teologija imala je, takorekavši, cilj naći umjereniji i sadržajniji teološki put, te suzbiti djelovanje isključivosti ***haridžita***, ***ši'ita***, ***kaderita***, ***džebrita*** i njima sličnih. Njegova teologija nije još racionalna jer nema razrađena pravila o teološkom razmišljanju. Ali ona nije više ni ***tā'ah*** teologija jer sadrži izvjesne teološke prosudbe koje se temelje na ljudskom iskustvu prije nego li su inspiracija Božjom Objavom.

Zato u islamskoj teologiji etapu ***bejāna*** mi nazivamo ono povijesno razdoblje kada su muslimanski teolozi odgovarali na neposredne izazove svoga vremena s namjerom da onda odbace ili opravdaju određena djla i aktivnosti iz prošlosti. Ova "teologija interpretacije" je u svom postupku imala racinalnih elemenat, ali je još daleko od toga da bismo je mogli nazvati racionalnom u punom smislu te riječi.

3) Nakl - ʿAkl (sukob ili sinteza)

Puni razvoj islamske teologije dolazi s uvođenjem rafiniranije i sistematičnije elaborirane teološke metode. Opće uvjerenje je vladalo među islamolozima da racionalni put u islamskoj teologiji, kao i u drugim oblastima islamskih studija, upravo je rezultat uvođenja, iako indirektno grčke filozofije među intelektualni svijet islama krajem prvog islamskog stoljeća.*[34] Općenito, ova tvrdnja je tačna.

Međutim, mislim da bi muslimani, da čak nisu ni poznavali sve pojedinosti grčke filozofije, ipak imali određenu vrstu racionalnog poticaja u svom naukovnom pristupu-postupku. Jer islam, dakle, Kur'an i Poslanikov primjer, obiluju racionalnim premisama i racionalnim objašnjenjima. Naravno, islam je prvenstveno i iznad svega vjera, pa zato u svojoj strukturi sadrži određene bezuvjetne dogme. Međutim, za razliku od mnogih vjera, islam nije iracionalan u smislu da bi gušio Razum, pa makar i ne bio prevladavajuće racionalan u pitanjima čiste filozofije. Od svog početka islam je pretpostavljao određen stupanj racionalnosti što u ***fazi tā'ah*** nije ni bilo stvarno potrebno, pa se u razdoblju ***bejāna*** na tome nije dovoljno ni radilo.

Kao što je čest slučaj s bilo kojom religijom, tako je bilo i s islamom - došlo do sukoba između Razuma i Tradicije. Konflikt je zapavo izazvan od strane Razuma, a prvi njegovi eksponenti bile su ***mu'teziliti***.*[35] Oslanjajući se na racionalnu

---

[34] ***Greek Sources in Arabic and Islamic Philosophy***. Stanford Encyclopedia of Philosophy, First published Mon Feb 23, 2009. Dostupno na: https://plato.stanford.edu/entries/arabic-islamic-greek/. Posjećeno 24.3.2021.

[35] ***Muʿtazilah***, ("Oni koji se povlače ili izdvajaju"). ***Muʿtazilti*** su poznati po svom principijelnom teološkom učenju: ***Ahl al-ʿadl wa al-tawḥīd*** [„Pristalice pravde (teodicije) i monoteizma"]. Međutim, ***muʿtazilijski*** ultra-racionalizam u ***kalāmu***, koji je cvjetao u Basri i Bagdadu u 8-10. stoljeća nije prihvaćen kod ortodoksne muslimanske ***uleme***, pa je taj teološki pravac vremenom izblijedio i postao primjer neprihvatljivog teološkog mišljenja u islamu.

stranu islama i bivši pod utjecajem grčkih filozofa, oni su bili i prvi muslimanski mislioci koji su u Razumu tražili sve moguće odgovore na teološka i druga religiozna pitanja. Ovakav čisti racionaolizam mu'tezilita nije mogao proći a da ne izazove drugu stranu islama, čistu Tradiciju. Međutim, da nije u ovoj fazi bilo miješanja države u teološka pitanja koja se blagonaklono odnosila prema Razumu, ovaj prvi sukob između ***naqla*** i ***'aqla*** u islamu, vjerovatno, ne bi ni imao tako velik utjecaj na dalji razvoj islamske teologije. Pa ipak, i u ovom ogledanju između ***naqla*** i ***'aqla*** uvijek se našlo muslimana koji su mogli jasno prepoznati izvornu islamsku nakanu i ostvariti ravnotežu između Razumom i Tradicije, pokušavajući napraviti adekvatan sistem za postizanje ovog cilja.

Maturidi je u tom pogledu jedan od najboljih primjera, a kako će i pokazati naša studija, on je bio, svakako, jedan od najoriginalnijih ortodoksnih muslimanskih mislilaca tog ranog doba. Doista, Maturidi se, bez ikakvoga pretjerivanja, može smatrati najistaknutijim pravim osnivačem rane islamske ortodoksije. On je ne samo mogao uvijek održavati ravnotežu između Tradicije i Razuma, već je mogao pokazivati i vrijednost Tradicije i punu snagu Razuma u kontekstu takve islamske Tradicije. Kao što ćemo vidjeti, mnoga pitanja koja se tiču ranog i kasnijeg razvoja islamske teologije do njegova vremena, pitanja za koja se misli da su otkriće suvremene učenosti, Maturidi je već formulirao u četvrtom (desetom) stoljeću.

Nesumnjivo, Maturidijev najvažniji doprinos islamskoj teološkoj misli jest njegova razrada ortodoksne teorije znanja. Značaj njegove teološke teorije znanja, mada je nisu uvijek u potpunosti priznali ni muslimanski kao ni nemuslimanski učenjaci, nije manji od značaja Šafijine teorijske okosnice islamskog prava. Štaviše, Maturidijeve znanstvene metode istraživanja, njegov smisao za temeljitu analizu, kao i njegov objektivni kritički um osigurali su mu mjesto među najozbiljnijim misliocima svih vremena. Kako ćemo vidjet Maturidi se nije ustručavao bilo kojeg teološkog pitanja, nije se sustezao prihvatiti se bilo koje teške teme, nikad neseklon bilo kakvoj racionalnoj mogućnosti."[36]

reference

ABŪ 'UDHBAH, ḤASAN IBN 'ABD AL-MUḤSIN: ***al-Rawḍah al-bahīyah fīmā bayna al-Ashā'irah wa-al-Māturīdīyah***. Haidarabad 1322/1904

ABŪ HANĪFAH: ***al-'Ālim wa al-Muta'allim*** (ed. Muhammad Zahid al-Kawthari). 1368/1949. - al-Fiqh al-Akbar, 1323 h.

AL-DIMISHQI, JAMAL AL-DIN AL-QASIMI: ***Kitab Tarikh al-Jahmiyyah wa al-Mu'tazilah***. Miṣr 1331/1913.

AL-ASH'ARI,'ALI B. ISMAI'L: ***al-Ibanah 'an Usul al-Diyanah***, Idarat al-Tiba'ah al-Muniriyyah, Cairo, 1348/1929; Englis title: *The Elucidation of Islam's Foundation* (transl. Walter C. Klein), American Oriental Society, New Haven, Connecticut, 1940.

[36] Mustafa Ceric, ***Roots of Synthetic Theology in Islam: A Study of the Theology of Abū Mansūr al-Māturīdī (d.333/944)***, ISTAC, Kuala Lumpur, 1995., str. 9-15. Bosanski prijevod: ***Korijeni sintetičke teologije u islamu: Abu Mensur el-Maturidi (853-944)***, El-kalem, Sarajevo, 1433/2012, str 23-29.

AL-BAGHDADI, 'ABD AL-QAHIR: ***Kitab al-Farq bayn al-Firaq wa bayan al-Firqah al-Najiyah minhum***. (ed.) Muhammad `Badr, Cairo 1910.

AL-BAQILLANI, MUHAMMAD B. 'ABD TAYYIBA: ***Kitab al-Tamhid***. (ed.) Richard j. McCarthy, Beirut, 1957.

AL-BAYADI, KAMAL AL-DIN: ***Isharat al-Maram min 'ibarat al-Imam, Sharika maktaba wa-matba'a Mustafa al-Babi al-Halabi wa-awladih***, Cairo, 1949.

AL-BAZDAWI, ABU 'L-YUSR: ***Kitab Usul al-Din***. (ed.) Hans peter Lints, Cairo, 1383/1963.

AL-DARIMI, 'UTHMAN IBN SA'ID: ***Kitab al-Radd 'ala i-Jahmiyyah***. (ed.) Gosta Vitestam, Brill, leiden, 1960.

AL-DARIMI, 'UTHMAN IBN SA'ID: ***Radd al-Imām al-Dārimī 'Uthmān Ibn Sa'īd 'alā Bishr al-Mīrisī al-'Anīd***. (ed.) Muhammad Hamid sl-Faqqi Misr 1358H.

AL-FARABI, ABU NASR: ***Mabadi' Ara Ahl al-Madina al-Fadil***a. A revised text with introduction, translation, and commentary, Richard Walzer, Claredon Press, Oxford, 1985.

AL-GHAZALI: ***Kitab al-Iqtisad fi al-'I'tiqad***. Miṣr, 1950.

AL-ISFARA'INI: ***al-Tabsir fi al-Din wa Tamyiz al-Firqah al-Najiyah 'an al-Firaq al-Halikin***. (ed.) Muhammad Zahid al-Kawthari, Cairo, 1350/1940.

AL-JUWAINI: ***Kitab al-Irshad ila Qawati' al-Adillsh fi Usu'ul al-'I'tiqad***. (ed.) Muhammad Yusuf Musa and 'Ali 'Abd al-Mun'am 'Abd al-Hamid, Miṣr, 1960//1950.

AL-KHAYYAT, 'ABD AL-RAHMAN: ***Kitab al-Intisar wa Radd 'ala Ibn al-Rawandi al-Mulhid***. (ed.) and introduced by H.S. Nyberg, Cairo, 1925; French title: *Kitab al-Intisar: Le Livre du Triomphe ed de la refutation al Rwanda l'Heretique*. (transl. into French by Alber n. Nader), Beirut, 1957).

AL-MAGHRIBI, 'ALI 'ABD AL-FATTAH: ***Iman Ahl al-Sunnah wa al-Jama'ah Abu Mansur al-Maturidi wa 'Ara'uhu al-Kalamiyyah***. Maktabah Wahbah, Cairo, 1405/1975.

AL-MATURIDI, ABU MANSUR (book ascribed): ***al-'Aqa'id. ms. Dar al-Kutub al-Masriyyah***, No. 147, Aqa'id Taymur.

AL-MATURIDI, ABU MANSUR: ***Kitab al-Tawhid***. Eited by Fathalla Kholeif, Dar al-Mashriq, 1970.

AL-MATURIDI, ABU MANSUR: ***Kitab Ta'wilat Ahl al-Sunnah***. Ms. Dar al-Kutub al-Masriyyah, No. 873, Tafsir.

AL-MATURIDI, ABU MANSUR: ***Ta'wilat Ahla al-Sunnah.*** (ed.) Ibrahim 'Awadain and Sayyid 'Awadain, vol. I, Cairo, 1391/1971.

AL-MATURIDI, ABU MANSUR: ***Tafsir al-Tawhid***. Microfilm - negative - of Suleymaniye Umumi Kutuphabesi Carullah Efendi Library ms. 48, 49, Suleymani Umumi Kutuphanesi, Istanbul, 1977 (a copy of it available at University of Chicago Library microfilm, BP, 31).

AL-NASAFI, ABU AL-MU'IN B. AHMAD B. MUHAMMAD: ***Tabsirat al-Adilla fi Usul al-Din***. Ms. Cairo, Dar al-Kutub, 'Ilm al-Kalam 42 (usual reference) ms. Cairo, Dar al-Kutub 6673.(see portion of it in Ankara Ilahiyet Fakultesi Dergisi, 1955, I-II, pp. 1-12, "Abu Mansur al-Maturidi" by Tanci.

AL-NAWBAKHTI, AL-HASAN B. MUST: ***Firaq l-Shi'ah***. (ed.) Muhammad Sadiq, Najaf, 1379/1959.

AL-RASA'IL AL-SAB'AH FI AL-'AQA'ID: ***Da'irat al-Ma'arif al-'Uthhmaniyya***, Haidarabad, 1400/1980.

AL-SHAHRASTANI, MUHAMMAD B. 'ABD AL-KARIM: ***Kitab Milal and Nihal***. Joined with Ibn Hazm's al-Fisal, in three volumes, Dar al-Ma'rifah, Beirut, 1395/1975. Abu-'l-Fath' Muhammad asch-Schahrastâni's: ***Religionspartheien und Philosophen-Schulen*** (transl. Haarbrücker, Theodor). Zum ersten Male vollständig aus dem Arabischen übersetzt und mit erklärenden Anmerkungen versehen. 2 Teile in einem Band. Verlag: Halle, C. A. Schwetschke, 1850/1851., 1851.

AL-SHAHRASTĀNĪ, MUḤAMMAD IBN 'ABD AL-KARĪM: ***Muslim sects and divisions : the section on Muslim sects in Kitāb al-milal wa 'l-niḥal*** (transl. A.K. Kazi and J.G. Flynn). Kegan Paul International, London, 1984.

AL-SHAHRASTĀNĪ, 'ABD ALKARĪM: ***Nihāyat al-aqdām fi'l-'ilm al-kalām***. The summa philosophiae of al-Shahrastani: edited with a translation from manuscripts in the libraries of Oxford, Paris, and Berlin by Alfred Guillaume (ed.). Oxford University Press, Oxford, [1931]-1934.

AL-TAFTAZANI: ***Sharh al-'Aqa'id al-Nasafiyyah***. (ed.) Khalud Salamah, Dimishq, 1974.

AYYUB, 'ALI: '***Aqidat al-Islam wa al-Imam al-Maturidi***. al-Mu'assas al-Islamiyya, Bangledesh, 1983.

BANU

BOŠNJAČKA AKADEMIJA NAUKA I UMJETNOSTI

MEHMED A. AKŠAMIJA, AKADEMIK FERID MUHIĆ, 2021.

FERID MUHIĆ

POSTULATI I ANTINOMIJE KANTOVE FILOZOFIJE RELIGIJE

Sažetak

Nakana ovoga rada je bila približiti Kantovo shvaćanje religije, kao i njegovo tumačenje granica čovjekovog uma, spoznaje i morala. Kant je veliki broj svojih djela i spisa posvetio upravo ovim temama kao i pitanju metafizike. U radu je prokazano njegovo shvaćanje pojma ljudske volje, moralnosti i toga što čovjeka naginje da čini dobro ili loše, te koliko je čovjek u mogućnosti ili nije spoznati nešto što je veće od njega samoga i od svih nas.

Kantova filozofija religije je i u filozofskim i u teološkim krugovima intenzivno komentarisana. Također, želimo ukazali na to da je teološka recepcija ovog segmenta Kantove filozofije bila motivisana željom da se instrumentalizuje Kantov autoritet. Pokušaji da se Kantovo filozofsko mišljenje o religiji interpretira kao potvrda sopstvenih doktrinarnih postulata definiše karakteristično je i za protestantsku, i za katoličku, i za jevrejsku teološku produkciju. Filozofska diskusija Kantove koncepcije religije, kao što se i može očekivati, daleko je obimnija, instruktivnija i raznovrsnija u pristupu od ovih specifično teološki inspirisanih nastojanja.

Ključne riječi: *religija, spoznaja, volja, moral.*

FERID MUHIĆ

POSTULATES AND ANTINOMIES OF KANT'S PHILOSOPHY OF RELIGION

Abstract

The paper is intended to bring closer Kant's understanding of religion, as well as his interpretation of limits of human mind, cognition and morality. Kant devoted many of his books and writings to these topics and to the issue of metaphysics. The paper presents his understanding of the concept of human will, morality and of what makes man do good or bad, and of the extent to which the man is able or not to grasp something that is greater than himself and all of us.

Kant's philosophy of religion has been intensively commented on both philosophic and in theological circles. Besides, we would like to underscore that the theological reception of this segment of Kant's philosophy has been motivated by the desire to instrumentalize Kant's authority. Attempts to interpret Kant's philosophic thinking about religion as the confirmation of one's own doctrinal postulates are characteristic of the Protestant, Catholic and Jewish theological production alike. Philosophic discussion of Kant's conception of religion, as can be expected, is far more comprehensive, more instructive and more diverse in approach than these specifically theologically inspired endeavors.

Key words: *religion, cognition, will, morality.*

POSTULATI I ANTINOMIJE KANTOVE FILOZOFIJE RELIGIJE

Dva faktora određuju Kantovu filozofsku elaboraciju religije: 1. Naša objektivno privilegovana i izdvojena pozicija u Univerzumu; 2. Specifičnost naše sposobnosti koju Kant određuje sintagmom *Čisti um* u njegovoj *transcendentalnoj upotrebi*. Iz ovih postulata slijedi da su za Kanta centralni sadržaji filozofije religije dvostruko utemeljeni na dva antinomijski definirana momenta: 1. U transcendentnoj, od nas nezavisnoj dimenziji našeg fizičkog realiteta; 2. U konstituciji našeg uma u kojoj su sadržani kao imenentna usmjerenost spekulativnih kapaciteta našeg najvišeg epistemološkog organa na sferu iskustva.

U ovom kontekstu može se reći da smo mi, prema Kantu, nužno upućeni da tražimo ono "...nešto što je, bilo kao dio ili kao uzrok svijeta, apsolutno nužno biće".*[1] Za Kanta to znači, da mi ne biramo da li želimo ili ne želimo da razmišljamo o Bogu, već smo prinuđeni, nužnošću naše sopstvene prirode, da raspravljamo o Bogu i to ne samo na nivou naših elementarnih psiholoških emocija i u imaginarnoj sferi naših predstava, već isto tako i na najvišem teorijskom i filozofskom nivou. U prvom kontekstu, Kant ukazuje na činjenicu da smo mi prirodna bića; u drugom, da mi nismo *samo* to. Pozivajući se na Lajbnicovu distinkciju, Kant podsjeća da mi, kao sva bića koja su *samo* prirodna, *živimo u carstvu prirod*e, ali da za razliku od njih, avoju istinsku realizaciju imamo u *carstvu milosti*. Naša čisto fizička egzistencija potpada pod vlast prirodnih zakona i nužnih sankcija koje neumitno slijede u slučaju njihovog nepoštovanja. Naš život, međutim, ima viši smisao koji se otkriva u krajnjem cilju, prema kom, nužno i a priori, znači, prema svojoj transcendentalnoj konstituciji, teži naš um:

> *„Krajnji cilj prema kome je, na kraju krajeva, usmjerena spekulacija uma u njegovoj transcendentalnoj upotrebi, odnosi se na tri teme: slobodnu volui, besmrtnost duše i egzistenciju Boga.*"*[2]

---

[1] Imanuel Kant, ***Kritika čistog uma***, (1970) Kultura, Beograd, str. 356. Nadalje ***K.Č.U.***

[2] Imanuel Kant, ***K.Č.U.***. str. 580.

U ovom stavu prvi put se eksponira skrivena tenzija postulata i antinomija Kantove filozofije religije, koja je promakla pažnji njene kritičke recepcije. Raširena tendencija tumačenja Kanta kao ateiste, uglavnom se oslanja na njegovom proporcionalno daleko većem interesovanju za teme koje su nezavisne od teologije, kao i na upozorenje na činjenicu sasvim marginalnog interesovanja spekulativnog uma (gnoseologija, odnosno, epistemologija), praktičnog uma (etika), kao i moći suđenja (estetika), za tematiziranje Boga kao "apsolutno nužnog bića". Faktografski korektna i argumentovana, ovakva upozorenja gube svoju snagu na nivou unutrašnjeg, imanentnog i intimnog značenja kakvo za Kanta ima sfera teološkog diskursa.

Kant uistinu ističe da je: „Čisto spekulativno interesovanje našeg uma prema trima gore navedenim temama sasvim slabo"*[3] - ali i precizira da je to posljedica činjenice da je spekulativni um vođen praktičnim interesom (Kant dodaje – *in concreto*), a to znači ispitivanjem prirode kao perceptivne stvarnosti, za koje tri spomenute teme doista nisu značajne. U krajnoj liniji, sve tri teme će spekulativnom umu zauvijek ostati transcendentne, bez bilo kakvog imanentnog značenja. I ako se dokaže da je volja slobodna, i da je duša besmrtna, i ako se demonstrira egzistencija apsolutno nužnog bića kao najviše inteligencije – Boga, ipak ostaje jasno da tri kardinalna stava uopšte nisu nužna za samo saznanje kao naš imanetni kapacitet.

Utisak da je Kant izrazito ateistički predisponiran, i da, u najmanju ruku, ne pokazuje poseban interes za religijsku problematiku, odnosno, da religija nema značajno mjesto u njegovoj filozofiji, koji inače dominira u najvećem broju prikaza, ocjena, pa i monografskih studija, stoji u iznenađujuće oštroj suprotstavljenosti sa činjeničnim stanjem. Naime, dovoljno je samo napraviti indeks centralnih problema njegove filozofije da bi se vidjelo da je Kant religijskoj problematici posvetio veliku pažnju i značajan dio svoga opusa. Uistinu, Kant jeste doslijedan zastupnik ideja Prosvjetiteljstva. To određuje njegov principijelno rezervisan odnos prema svim vidovima dogmatizma, uključujući i čak – posebno! – religijski, zato što se poziva na sopstveni apsolutni autoritet, ne smatrajući svojom obavezom da ponudi bilo kakve argumente. U odnosu na religiju, Kant se jasno distancira i od svih formi religioznog fanatizma, kao što pokazuje i naglašenu distancu prema institucionalnim formama religijske isključivosti.

Međutim, kao filozof, Kant ni u jednom momentu ne dozvoljava da njegovo kritičko interesovanje za religiju ostane bez filozofske kritičke analize. Za njegam religija je intrigirajući fenomen, posebno u sklopu njenog mjesta u *filozofiji čistog uma*, kao i u okvirima određenih aspekata hrišćanske doktrine o Otkrovenju (Božjoj Objavi). Sve tri Kantove *Kritike*

[3] *K.Č.U.*. str. 580-581.

završavaju temeljnom analizom različitih aspekata religijske tematike, dok je spis *Religija ispitivana samo u sklopu uma**[4], u potpunosti posvećen religiji.

U Kantovoj filozofiji religije centralni problem je određivanje mjesta i statusa koji religija ima u cjelini naših kognitivnih, moralnih, duhovnih, teorijskih i praktičnih sposobnosti. Postulat Kantove šeme hijerarhijske skale naših sposobnosti je stav da moral zauzima najviše mjesto u saznanju istine. Naime, i moralna svijest, i praktično djelovanje zasnovani su na moralnom imperativu njihove autonomije, što pak znači, da su shvaćeni kao potpuno nezavisni od bilo kakvih uticaja i principa izvan njih. Logički, ovakva rigorozna afirmacija potpune autonomije moralne svijesti, obavezuje Kanta na potpuno razdvajanje morala od religije. I pored ove evidentne implikacije, Kant ipak vrši prelaz od morala ka religiji i ovakav korak promoviše u ključ, ne samo sopstvenog stava prema filozofiji religije, već, u krajnjoj liniji, i njegovog koncepta čovjeka.

Razumije se, Kant ima neposrednu obavezu da opravda i objasni ovaj prelaz kao nužnu fazu kojom kulminira i kojom se kruniše arhitektonika *Čistoga uma*. Ukoliko mu to ne pođe za rukom, njegova filozofija religije pada; naime, ovako postulirana "religija zasnovana na moralu", u tom bi se slučaju reducirala na specifičnu formu moralne svijesti, što bi značilo ili da moral nije autonoman, dakle ni potpuno nezavisan (što bi pak značilo negiranje ključnog postulata kojim je sam Kant odredio područje moralne svijesti kao apsolutno autonomne), te da svoju potpunu realizaciju ima u nečem drugom i višem od nje; ili da je religija samo jedna vrsta kolateralnog efekta morala, bez sopstvenog sadržaja i bez svog mjesta u hijerarhiji *Čistoga uma*.

Kant izbjegava obje naizgled nužne implikacije da bi, na krajnje originalan, koliko god i kompliciran način, testirao sopstvenu opciju nastojanjem da je formuiliše kao jedinstven i neprotivrječan filozofski sistem.

Na ovom mjestu potrebno je ukazati na iskaze samoga Kanta koji su, čini se anticipirali odgovor na dilemu odnosa morala i religije. Naime, na više mjesta, posebno u spisu posvećenom isključivo filozofiji religije, Kant naglašava da "... moralitet nužno vodi ka religiji"*[5], odnosno, da "...moral i dužnost svoje istinsko ispunjavanje imaju samo u sferi najvišeg cilja našega uma, a to je religiozni ideal najvišeg dobra."*[6] Ova izuzetno značajno dopuna, otvara novu inspirativnu opciju! Naime, ako prva definicija vodi samo prema tvrđenju da je religija divinizacija moralnih dužnosti, ostajući pri tom dužna da odgovori kako je takav prelaz moguć, druga odredba tvrdi da je takva tranzicija nužna, ostajući dužna da odgovori ne da

---

[4] Imanuel Kant, ***Religion innerhalb der Grenzen der blossen Vernunft***, P.A. Ed., Berlin 1902, vol. VI.

[5] ***Religion innerhalb der Grenzen der blossen Vernunft***, P.A. Ed., Berlin 1902, vol. VI, str. 6.

[6] ***Isto***, str. 9.

ILUSTRACIJA ~ Portret Immanuela Kanta, njemačkog filozofa (Königsberg, danas Kalinjingrad, 22. IV. 1724 – Königsberg, 12. II. 1804).

li je to moguće, nego zašto je to nužno! Naime, ove Kantove propozicije definišu religiju kao božansku justificiranu nadu, koja svoju istinitost nalazi u autoritetu Boga.

Odgovor na Kantovo završno pitanje "Čemu mogu da se nadam?", u osnovi glasi: "Besmrtnosti", koja može da se temelji samo na vječnosti, koja je monopol i i ekskluzivni atribut Boga. Upravo zato treće pitanje u osnovi i nema svoj odgovor u filozofiji, već striktno rečeno, na njega odgovara religija. Da znam čemu mogu da se nadam, nije potrebna pretpostavka neke treće sposobnosti, koja bi prevazilazila i išla s one strane saznanja i moralnog djelovanja. Za ovo je neophodna jedna vrsta njihovog kreativnog spoja, amalgama koji istovremeno povezuje moć razuma i moralnu svijest uz priznanje njihove limitiranosti, ukoliko se ne uključi element njihove božanstvene justifikacije kojom se odgovara na pitanje sadržaja nade. Već smo vidjeli da, prema Kantu, razum nije opterećen problemom religiozno obojenog konteksta nade. Racionalno opravdanje, ukoliko je ono u kompetenciji razuma, ignoriše eventualnu činjenicu naše potrebe da se nadamo. Ta potreba je možda prosto uzaludna, iluzorna, bez obzira na naše pretenzije da je promovišemo kao suštinsku i univerzalnu; jednostavno rečeno, razum ne funkcioniše na osnovu analize naših pretenzija, već na osnovu konkretnih činjenica.

Sa pozicije razuma, pretpostavljena potreba religiozne nade, šta više, nikako ne podrazumijeva čak ni teorijsku suprotstavljenost zakonima prirode, logičkim principima ili moralnim imperativima. Kant eksplicitno i nedvosmisleno isključuje bilo kakvo čudo protivno zakonima prirode, kao moguću osnovu racionalnog opravdanja religiozne nade. Jednako kategorički odbacuje i mogućnost bilo kakvog gesta Božije milostikoji bi bio protivan moralnim zakonima – "Zvjezdano nebo nada mnom", jednostavno ne može biti u suprotnosti sa "Moralnim zakonu u meni!"*[7] Logika argumenata koja Kanta vodi do fundiranja moralne teologije je krajnje složena ali i kontroverzna u odnosu osnovnih postulata i antinomija čistog uma. Prije nego što pristupimo njenoj temeljnoj, tekstualno potkrijepljenoj rekonstrukciji, radi njenog lakšeg razumevanja, sumiraćemo osnovne tačke jednom reduciranom skicom.

U Kantovoj filozofiji, moralni zakon je kategorički postuliran, što znači da je njegovo poštovanje bezuslovno. Bezuslovnost morala sadržana je u njegovoj apsolutnoj autonomiji, što znači da postupci koji su moralni, nisu ni u jednom momentu motivisani njihovim (pozitivnim ili negativnim!) efektima. Međutim, autonomija u praktičnom moralnom djelovanju, ne znači da moralni postupci objektivno i nezavisno ne vode ka određenim efektima. Prema Kantu, moralno djelovanje uvijek uključuje i određenu nadu u nekakvu vrstu satisfakcije, kao što u svakom poslu koji radimo u saglasnosti sa najvišim

[7] Radi razjašnjenja sopstvene pozicije prema kojoj odluke Boga ne mogu biti protivne niti prirodnim zakonima, niti racionalnim principima, a još manje moralnom imperativu Kant navodi da pasaži u Bibliji, kao ovaj u kome se tvrdi da: „Bog je milostiv prema onome prema kome On hoće, i kažnjava onoga koga On hoće." (*Poslanica Apostola Pavla Rimljanima* IX 18.), „ukoliko ih bukvalno shvatimo, pretpostavljaju ***salto mortale*** ljudskog razuma" – ***Isto***, str. 121.

standardima, očekujemo zasluženu nagradu. Najviša nagrada za najuzvišeniju formu našega djelovanja – dakle, za poštovanje moralnog zakona – jeste nada u *blaženstvo.*[8]

Kant počinje izlaganje sasvim relaksirano, čak i sa dozom autoironije, ali i sa jasnim ciljem. Napredovanje Čistoga uma ka pojmu apsolutnog bića – Boga! – treba da se demonstrira samo ukoliko je uistinu nužno i u potpunosti usaglašeno sa principima *Čistoga uma*. U tom kontekstu, Kant ukazuje da: ***se čisti um obazire tražeći pojam jednog bića kome priliči jedno takvo preimućstvo egzistencije kao što je svojstvo bezuslovno nužnog postojanja***, ali ne sa ciljem da iz ovoga pojma tvrdi i njegovu realnu egzistenciju, već sa ciljem da ***nađe pojam koji u sebi ne sadrži nikakvu odredbu koja bi bila protivrječna apsolutnoj nužnosti***.*[9] Tvrdeći da postoje samo tri filozofki relevantna dokaza o egzistenciji Boga – fizikoteološki, kosmološki i ontološki – Kant zaključuje da i sa prvim (empirijskim), i sa drugim (transcendentalnim), i sa trećim dokazom *Čisti um* ostaje praznih ruku, odnosno bez rezultata.*[10] Kant ujedno podvlači da pojam apsolutno nužnog bića u osnovi predstavlja *jednu prostu ideju čiji se realitet ne dokazuje time što je ona potrebna čistom umu.*[11] Poslije detaljne analize svih pro et contra argumenata, Kant poentira stavom o *nemogućnosti i neodrživosti svake teologije utemeljene na spekulativnim principima čistoga uma.*[12] Vjeran strogosti svoje kritičke analize, Kant sumira rezultate ovog dijela svoje analize zaključkom da pojam apsolutnog bića, odnosno, Boga, ostaje u granicama *čisto spekulativne upotrebe*, ali da je taj pojam ujedno i pojam bez *nedostataka... koji, ukoliko se i ne može dokazati, ne može se ni opovrgnuti...čime njegova upotreba postaje ne samo moguća nego i nužna, ukoliko bi se dokazala mogućnost jede etiko-teologije, shvaćene kao moralne teologije*.*[13]

Upravo na ovom mjestu Kant prvi put sugeriše koncept moralne teologije (etiko-teologije), koja svoj izvor ima ne u svijetu percepcije, niti pak u svijetu iskustva, čak ni unutar kategorija razuma, već u sferi moralne autonomije. U daljem razvijanju ove teze, Kant podvlači da iako transcendentalna analitika jasno potvrđuje da su lažni i bez osnove svi zaključci koji izlaze izvan polja iskustva, ipak transcendentalna dijalektika ujedno pokazuje da um nužno izlazi izvan ovih granica (*pokazuje prirodnu sklonost da izađe izvan njih*, kaže Kant), tako što transcendentalne ideje predstavljaju isto tako bitan element uma, kao što su kategorije bitan element *razuma*. Utoliko mora da se prizna da transcendentalni predikati, kao što su *nužnost, beskonačnost, egzistencija izvan sveta, vječnost, prvi uslov, prvi uzrok, svemoć* itd., koji su ujedno osnova svake

[8] ***Krtika čistog uma***, str. 584-587.
[9] *K.Č.U.,* str. 441-442.
[10] ***Isto***, str. 445.
[11] ***Isto***, str. 446.
[12] ***Isto***, str. 471.
[13] ***Isto***, str. 477-478.

religije, predstavljaju uslove koje može obezbijediti samo jedna doslijedno i kritički razvijena transcendentalna, moralno utemeljena teologija.*[14]

Upravo zato, odgovor na pitanje o tome *Čemu mogu da se nadam ukoliko činim ono i smo ono što treba da činim*, ujedno je i praktičan i teorijski. On odgovara i na praktično pitanje o tome kako treba da postupam, kao što daje odgovor i na teorijsko (*spekulativno*) pitanje o osnovama religioziteta. Svaka nada se odnosi na postizanje *blaženstva*, a zasniva se na vjerovanju da postoji najviši princip (Bog), zato što nešto najprije treba da se dogodi, dok se znanje (razum, nauka) zasniva na zaključku o nužnom uzroku, o tome da se nešto već dogodilo.*[15]

Realizovanje stanja blaženstva, prema Kantu, predstavlja najviši pragmatičan zakon (*pravilo mudrosti*), ali da bi se zaslužilo, *treba biti dostojan blaženstva*. Budući da *Čisti um* nalaže takav zadatak, on, isto tako, nužno misli da njegovo ispunjenje mora biti moguće. Ako je na praktično pitanje *Čistoga uma* o tome šta treba da činim, precizno odgovarano maksimom koja me obavezuje da činim ono što će me učiniti dostojnim blaženstva, teorijski problem i morala i religije zasnovane na moralu (moralne teologije), jeste u tome da ispita da li *a priori* principi čistoga uma nužno povezuju nadu u blaženstvo sa njenim ispunjenjem!?*[16]

Kantov odgovor je potvrdan, ali je njegovo obrazloženje mnogo važnije. Naime, sve analize vode Kanta ka zaključku da nužnost veze između nade u blaženstvo i stalnog stremljenja da postanemo dostojni blaženstva, jednostavno nije moguće saznati našim umom, već se može očekivati samo ukoliko prihvatimo postojanje jednog najvišeg uma koji vlada moralnim zakonima i koji je ujedno uzrok i tvorac svijeta.*[17] Takvu (nužno pretpostavljenu) najvišu inteligencija koja je ujedno i najsavršenija moralna volja, a koja je, šta više, i uzrok sveg i *dobra*,*[18] koje je ujedno i najviše biće – Bog.

Upravo zato, naglašava Kant, *moralna teologija ima tu osobitu prednost nad spekulativnom teologijom, jer nužno vodi ka pojmu o **jedinstvenom, najsavršenijem i umnom prabiću**, na koje spekulativna teologija ne može ni da ukaže, dok o tome da nas u njega i uvjeri, ne može biti ni govora!*[19] Ukoliko se pretpostavi moralno jedinstvo svijeta kao njegov nužan zakon, tada samo pretpostavka o jednom ovakvom najvišem biću može biti ujedno i garant, i objašnjenje za mogućnost jednog takvog svijeta. Svi predikati (epiteti) koji se pripisuju takvom najvišem praosnovnom biću – Bogu, postaju ne samo uvjerljivi već i

---

[14] ***Isto***, str. 478.

[15] ***Isto***, str. 585.

[16] ***Isto***, str. 587.

[17] ***Isto***, str. 588.

[18] ***Isto***, str. 588-589.

[19] ***K.Č.U.***. str. 591.

nužni: Ono (On) mora biti svemoguć, čitav svijet i čitava priroda moraju biti podčinjeni moralnom zakonu; On sam mora biti sveznajući, da nepogrešivo sagleda i ocjeni svaku misao i svaki postupak; sveprisutan, da se ni u jednom momentu ništa ne dešava bez njegovog uvida, mora biti vječan i svemoguć, da u svakom trenutku i kroz vječnost održava unutrašnji karakter prirode i slobode, itd.*[20]

ILUSTRACIJA ~ Immanuel Kant: "...Moralna teologija ima tu osobitu prednost nad spekulativnom teologijom".

[20] ***Isto***, str. 590-592.

U ovim stavovima Kant-filozof prevladava nad Kantom-teologom. Upravo kada je argumentaciju priveo poenti koja prosto kao da se spremala da formuliše teološku doktrinu, Kant-teolog se izvlači iz njezinog vrtloga i upućuj se ka filozofu-prosvetitelju! Istraživanje svijeta pod pretpostavkom *Božije volje*, za Kanta je prihvatljivo samo ukoliko za nešto najsvetije uzmemo moralni zakon kome nas uči naš sopstveni um ***na osnovu objektivnih efekata naših postupaka***.*[21]

Kant eksplicite insistira na stavu da je eliminacija **stare metafizike** nužan korak ka formulisanju jedne **nove metafizike** koja će u sebe uključiti ideje Boga, slobode i besmrtnosti, kao sasvim legitimne i presudne: „Bog, sloboda i besmrtnost duše su problemi ka čijem je rješavanju usmjeren čitav ovaj mukotrpni život, kao svom najvišem i jedinstvenom cilju."*[22] Ideja nužnosti jedne *nove metafizike*, utemeljene na rezultatima Kantove koncepcije moralne teologije, ima svoju potvrdu u praktično identičnoj formulaciji u *Kritici čistog uma*: "Krajnji cilj na koji je, na kraju krajeva, upravljena spekulacija uma u transcendentalnoj upotrebi odnosi se na tri predmeta: na slobodu volje, besmrtnost duše i na egzistenciju Boga."*[23]

Koncept Boga, na nivou tekstualne koherentnosti, nesumnjivo je "strano tijelo" u Kantovom moralnom učenju. Pored toga, kao što je opravdano podsjetio Šopenhauer, pojam Boga ne uključuje nužno Njegovu obavezu ispunjavanja naših najviših nada, niti pak podrazumijeva koncept blaženstva.*[24] Dodatno, kritika ukazuje na činjenicu da Kantova filozofska elaboracija teologije ne traži uvođenje Boga, već samo pretpostavku moralno autonomne čiste volje.*[25] Da argument besmrtnosti i argument nužnog postojanja Boga stoje u ozbiljnoj logičkoj tenziji, upozorava i Šlajermaher, na šta upućuje i sa čim se slaže i Diltaj.*[26]

Religiozitet, kao specifično stanje svijesti, podrazumijeva: upravo svijest koja priznaje sopstvenu nesposobnost da se ukine potreba postizanja stanja blaženstva, i prihvatanje uvida da takvu potrebu može ispuniti samo Bog.*[27]

Čim se na djelu pristupi realizaciji apsolutno autonomne slobodne volje, pretpostavke slobode, besmrtnosti duše i Boga,

---

[21] U ovdje citiranom prijevodu stoji: „... kome nas uči naš um na osnovu prirode samih naših radnji". R. Vile sugeriše da ovaj stav treba da glasi: „... naš um koji nas uči radnjama na osnovu prirode uma." Prema našem mišljenju, Kantova intencija u osnovi jeste da istakne momenat implikacija koje slijede iz naših postupaka, a koje naš um sagledava i upućuje nas, odnosno, podučava saglasno njima.

[22] Imanuel Kant, ***Kritika moći suđenja***, str. 91.

[23] ***K.Č.U.***. str. 580.

[24] Oštru, duhovitu, ali i uvjerljivu kritiku ove strane Kantove moralne teologije vidi u Arthur Schopenhauer, ***Grundllage der Moral***, Leipzig, 1928., str. 124-5.

[25] Vidi kod Hermann Cohen, ***Kants Begrundung der Ethik***, Berlin 1972. (1910.), str. 348 et passim. U zagradi je godina prvoga izdanja. Ukazujemo na podatak da u osnovi istu kritiku Kantu upućuje i Šeling. Vidi u Šelingovom članku objavljenom 1809. godine. Osnovnu ideju je Šeling formulisao i ranije u članku objavljenom 1804. godine. Upućujemo i na knjigu F.W.J. Schelling: ***O bivstvu slobode*** (Zagreb, 1985; izbor i prijevod Branko Despot). Članci su: *Filozofska istraživanja o bivstvu čovečje slobode i predmetima koji su s time u svez*i (str.17-67); *Filozofija i religija* (str. 162-167).

[26] Vidi u W. Dilthey, ***Das Leben Schleiermacher***, Berlin 1983. (1870.), Appendix, str. 13 et passim.

[27] Immanuel Kant, ***Religion innerhalb*** ..., str. 137.

postaju nužni uslovi moralne svijesti. Moralna teologija predstavlja nužnu kulminaciju pretpostavke moralnog imperativa, kao što pretpostavka moralnog imperativa i njegovog praktikovanja kao slobodne moralne volje, nezavisne od neposrednih efekata u svijetu iskustva, nužno vodi moralnoj teologiji. I pored toga što pitanje postojanja Boga teorijski ostaje otvoreno, sa čime bi se i sam Kant mogao složiti bez štete po sopstvenu filozofiju, u sferi praktičnog djelovanja isto pitanje je praktično riješeno i zatvoreno. Naime, svaki čovjek koji svjesno djeluje u saglasnosti sa kategoričkim imperativom, suočen je i sa bezuslovnim karakterom svog moralnog izbora i sa objektivnom nemogućnošću da do kraja slijedi implikacije takvog delovanja ili da od njih zavisi i da svoje postupke usklađuje s njima. To znači da, bez obzira na to šta sam misli o postojanju ili nepostojanju Boga, takav čovjek postupa u saglasnosti sa pretpostavkom postojanja Boga!

Međutim, pojmovi besmrtnosti duše i Boga, u procesu filozofske plauzibilne destilacije, ne samo da se pozitivno potvrđuju, već se ne mogu ni demonstrirati kao "slobodni od kontradikcija". Ključni problem je nejednakost uzroka i posledice: konačna, limitirana, temporalna, smrtna itd. egzistencija (naime, čovjek) ne može biti dokaz beskonačne, vječne, savršene, besmrtne egzistencije Boga! Suočen sa ovom protivrječnošću, Kant preporučuje da se filozofski prihvatljiviji koncept Boga, inače jasno demonstriran u sferi morala i moralne teologije, prihvati kao jedna vrsta „simboličkog antropomorfizma"*[28]

Kant eksplicite tvrdi da pretpostavka postojanja Boga, kao koncepta jednog nužnog bića, "predstavlja koliko nužan i neizbježan, toliko i najmanje dostupan pojam ljudskog spekulativnog uma".*[29] Razumije se, nužan je i neizbježan zato što razum nužno traži posljednju osnovu svih stvari, kao i zato što konačna teorijska i moralna pozicija svoj izlaz traže u pojmu apsolutnog ishodišta; najmanje je dostupan zato što predstavlja istinski ambis svakog mišljenja, u koji *propada i gubi se najveće i najmanje, najsavršenije i najmanje savršeno*.*[30] Prema Kantu, time što priznaje činjenicu sopstvene ograničenosti i konačnosti, i što je ipak prihvata kao takvu, ovo gledište postiže status filozofske pozicije.

S druge strane, Kant ne propušta da iznese svoje negativno mišljenje o svakoj vrsti misticizma, kao i da definiše sopstveni stav prema religiji kao socijalnom fenomenu i institucionalnoj formi društvene prakse. Ova dimenzija njegove filozofske elaboracije religije, po pravilu se ispušta iz vida. Često se Kant optužuje za njegov "krut moralizam", za "striktno racionalističku redukciju religije" i za "odsustvo pažnje i poštovanja za religiozne emocije", odnosno, za "pomanjkanje osećaja za religiju kao sferu primordijalne afektivnosti". Međutim, ovakve ocjene ispuštaju iz vida činjenicu da je sam Kant vaspitan u pijetističkoj porodici – što znači da mu nije bila nepoznata interpretacija religije kao duboke emocije – religije koncentrisane u pojmu ***pieta***, uzvišenom

---

[28] Vidi u I. Kant, ***Prolegomena za svaku buduću metafiziku***, str. 58-60. Beograd (1972.)

[29] ***Religion innerhalb*** ..., Reflexion, 6268.

[30] ***Kritika čistog uma***, str. 609.

saosjećanju! Ovome treba dodati da Kant ne poriče postojanje religioznih osjećanja, njihove uloge i čak presudne važnosti u aktivnom praktikovanju religioznih obreda i življenja u saglasnosti sa religijskim procesima. On poriče saznajnu, kognitivnu vrijednost svih formi misticizma kao dovoljne osnove za tumačenje religije, kako u spekulativnoj tako i u moralnoj sferi. Prema Kantu, emocije, a to znači i sve forme misticizma shvaćene u afirmativnom smislu riječi, pomažu čovjeku da bude dobar vjernik, ali mu ne omogućavaju da sazna ni uzroke svoga vjerovanja, niti osnove religije!

Zato iz perspektive svoje koncepcije *Čistog uma*, najžešće napade u sferi religije, Kant rezerviše za sve vrste religijskih učenja i praksi koje insistiraju na svojoj moći da obezbijede direktno iskustvo kontakta sa Bogom ili manifestovanje Njegovog neposrednog prisustva, nezavisno od bilo kakvih teorijskih ili moralnih pretpostavki. Ovu vrstu primjenjenog misticizma, kojim se navodno, omogućava jedinstvo sa Bogom, apsorpcija sebe u Bogu i svijeta u sebi, Kant bez izuzetka označava pežorativno, etiketom ***Schwermerei***. Svako insistiranje da se prisustvo Boga može neposredno osjetiti, da Bog može postati predmet neposrednog doživljaja i čulnog iskustva, Kant podvodi pod ovu oznaku kojom upućuje na organizovanu i smišljenu obmanu naivnih! Čak i u sasvim benignoj formi, poentira Kant, misticizam je opasna zabluda. Za ovakav stav on navodi niz filozofskih argumenata. Kao prvo, čak i kada bi se Gospodar direktno obratio nekom čovjeku, on ne bi znao da mu se obratio Gospodar, zato što je „... suštinski, radikalno nemoguće beskonačno vječno biće da se prima putem naših čula".*[31]

Svojom oštrom kritikom svih formi misticizma, Kant se legitimiše kao filozof religije a ne kao teolog; s druge strane, njegovo upozorenje u odnosu na sve vrste zloupotrebe religije i manipulacije njome kao sredstvom kojim se ljudi drže u neznanju i vlada se njima, jasno određuje Kanta kao doslijednog zastupnika ideje duhovne emancipacije ljudi, inspirisane pokretom Prosvjetiteljstva.

Kantova filozofija religije je i u filozofskim i u teološkim krugovima intenzivno komentarisana. Već smo ukazali na to da je teološka recepcija ovog segmenta Kantove filozofije bila motivisana željom da se instrumentalizuje Kantov autoritet. Pokušaji da se Kantovo filozofsko mišljenje o religiji interpretira kao potvrda sopstvenih doktrinarnih postulata karakteristično je i za protestantsku, i za katolički, i za jevrejski teološku produkciju.

Filozofska diskusija Kantove koncepcije religije, kao što se i može očekivati, daleko je obimnija, instruktivnija i raznovrsnija u pristupu od ovih specifično teološki inspirisanih nastojanja. Osim jedne iznenađujuće duge liste autora i djela u kojima je Kantova filozofija religije interpretirana nezavisno od njegovog glavnog kritičkog opusa, kod nekih čak i kao tema kojo se Imanuel Kant ne bavi (?) – pristup koji pored svoje faktičke nezavisnosti unapred implicira i svoju poentu čineći suvišnim sopstveno istraživanje – niz vodećih filozofskih figura ovaj problem promovišu u centralnu pa čak i jedinstvenu temu svojih studija posvećenih Kantu.

Od onih koji su ostavili posebno dubok trag, svakako treba, hronološkim redoslijedom, na prvom mestu spomenuti djelo Hermana

---

[31] Immanuel Kant, Werke, VII, 63. Citirano prema Emil L. Fackenheim, ***Immanuel Kant***, C.P.U.1988. str. 32**.**

Koena posvećeno temeljnoj interpretaciji Kantove *Kritike čistoga uma*.*[32] U briljantno realizovanoj egzegezi, Koen se usredsređuje na pristup koji sam određuje kao "*epistemološku prizmu*", pozivajući se na argument da je to upravo imanentan, izvorni i najautentičniji kontekst prve i najveće knjige od tri Kantove *Kritike*. Ambicija da se zadrži centralni metodološki okvir, kao u Koenovom pristupu, ali sa idejom da se Kantova filozofija religije razumije iz drugačijih interpretativnih paradigmi, realizovana je doslijedno u nekoliko djela. Ukazujemo na "metafizičku" i "ontološku" paradigmu, doslijedno primjenjene kod H. Hajmsoeta*[33] kao i G. Martina*[34], koji je podstakao intenzivnu filozofsku debatu o karakteru Kantove filozofije i mjesta filozofije religije u Kantovom opusu.

Polemičke reakcije i njima suprotstavljeni talas odobravanja, izazvao je Hajdeger svojom interpretacijom Kantovog odnosa prema centralnom problemu metafizike.*[35] Bez obzira na izvanredno ubjedljivu tekstualnu ekspertizu i pronicljive interpretativne zahvate kojima Ernst Kasirer*[36] argumentovano ukazuje na niz arbitrarnosti u Hajdegerovoj studiji. Hajdegerova zasluga je, što je za razliku od praktično svih neokantovaca, sagledao i izdvojio kao značajnu, poentu o ljudskoj ograničenosti, konačnosti, svijesti o sopstvenoj temporalnosti. U Kantovom opusu, ova poenta je nesumnjivo implicite prisutna – pa ipak, s obzirom na to da je sam Kant nigdje ne naglašava i ne izdvaja kao posebnu temu, bez Hajdegerovog prenaglašenog insistiranja ovog aspekta, ona bi ostala neprimjećena još dugo vremena. Upravo ovaj aspekt Kantove kritičke filozofije razvio je kao centralnu temu svoje izvanredne studije G. Kruger,*[37] demonstrirajući logiku kojom Kant iz kognitivne sfere otvara put ka području morala i religije.

U novijoj filozofskoj produkciji posvećenoj Kantovoj filozofiji religije, upućujemo na uticajno djelo Karla Barta.*[38] Temeljna rekonstrukcija Kantove filozofije religije može se naći kod M. Displanda.*[39] Ukazujemo posebno na A. V. Vuda*[40] koji u svoje dvije studije posvećenim moralnoj teologiji, otvara novu svježu i sintetičku perspektivu u razumijevanju Kantove filozofije religije, iako je i njemu, kao i pažnji navedenih autora, promakla postojeća tenzija između postulata i antinomija Kantove filozofije religije analizirana u ovon prilogu.

---

[32] H. Cohen, ***Kants Theorie der Erfahrung***, Berlin 1925.

[33] H. Heimsoeth, ***Studien zur Philosophie Immanuel Kants: Metaphysiche Ursprunge und Ontologische Grundlagen***, Kőln,1956.

[34] G. Martin, ***Kant's Metaphysics and Theory of Science***, M.U.P. 1855.

[35] M. Heidegger, ***Kant und das Problem der Metphysic***, (Heidelberg, 1928.).

[36] E. Cassirer, ***Kant: Disputed Questions***, (Chicago, 1967.). Čuveni članak u kome Kasirer polemiše sa Hajdegerovim gledištima o Kantu, objavljen je tu pod naslovom „Kant and the problem of metaphysics: remarks on Martin Heidegger's interpretation of Kant" (str. 131-157) – koja je prvi put objavljena u *Kantstudien* 34 (1929) – str. 10-26.

[37] G. Kruger, ***Philosophie und Moral in Kantischen Kritik***, (Tubingen, 1931.).

[38] Karl Barth, ***Protestant Thought from Rousseau to Ritschl***, (New York, 1959.).

[39] M. Despland, ***Kant on History and Religion***, (Montreal, 1973.).

[40] A.W.Wood, ***Kant's Moral Religion*** (Ithaca, C.U.P. 1970.) – ***Kant's Rational Theology***, (Ithaca, C.U.P. 1978.).

ILUSTRACIJA ~ Filozofi koji su posvetili jedinstvenu temu svojih studija Kantu: H. Koen, H. Hajmsoet, M. Hajdeger, E. Cassirer, G. Kruger i K. Barth...

MEHMED A. AKŠAMIJA, AKADEMIK ŠERBO RASTODER, 2021.

ŠERBO RASTODER

Ferid Muhić, ***Ontologija islama***, Institut za historiju, demografiju i antropologiju Sandžaka, Novi Pazar-Rožaje 2022, 390.

PREDGOVOR

Sažetak

Knjiga “Ontologija islama” akademika Ferida Muhića, pokreće neka od suštinskih pitanja vezanih za islam. Autor uspijeva u onome što je malo kome pošlo za rukom, da “pomiri” vjernika i naučnika. U tom smislu posmatra islam kao društveni fenomen, posmatran spolja i islam kao dogmu, posmatranu iznutra. Ključna pitanja poput onih: je li islam stvorio muslimane ili su muslimani stvorili islam; zašto je posljednja data Objava u monoteističkim religijama ujedno i jedina koja priznaje predhodne tri; zašto je Kur'an, ustav ćovječanstva; šta je u osnovi islamofobije - Kur'an ili islam; šta je ketmanizam u islamu, su samo neka od pitanja koja preovladavaju ovom studijom koja je izuzetna intelektualna provokacija, ne samo za znalce islama, nego, ništa manje i za oponente. Posebno za one koji na islam gledaju sa “ visina” navodne prosvećenosti i modernosti. Jednom riječju, nakon epohalne studije “Islamski identitet Evrope” akademik Muhić, knjigom “Ontologija islama” provocira posve novi intelektualni dijalog u svijetu koji pojednostavljeno tumači neke od ključnih dilema čovječanstva.

Ključne riječi: *ontologija, islam, Kur'an, Objave, Muhamed, islamofobija, ustav čovječanstva, ketmanizam.*

ŠERBO RASTODER

Ferid Muhić, ***Ontology of Islam***, the Sandzak`s Institute for history, Demography and anthropology, Novi Pazar-Rožaje 2022, 390.

FOREWORD

Abstract

The "Ontology of Islam", written by academician Ferid Muhic, raises some of the essential questions related to Islam. The author succeeds in what few have succeeded in. To "reconcile" believers and scientists. In this sense he observes Islam as a social phenomenon, observed from the outside, and Islam as a dogma, observed from the inside. Key questions such as: did Islam create Muslims or did Muslims create Islam; why is the last given Revelation, in monotheistic religions, also the only one that recognizes the previous three; why is the Qur`an the constitution of humanity; what is the basis of Islamophobia – The Qur`an or Islam; what is Ketmanism in Islam, are just some of the questions that prevail in this study, which is an exceptional intellectual provocation, not only for connoisseurs of Islam, but, nothing less, for opponents as well. Peculiarly for those who look at Islam from the "heights" of alleged enlightenment and modernity. Concisely, after the epochal study "Islamic Identity of Europe", academician Muhić, with the book "Ontology of Islam" provokes a completely new intellectual dialogue in the world, which simplifies the interpretation of some of the key dilemmas of the humanity.

Key words: *ontology, Islam, the Qur'an, Revelations, Muhammad, Islamophobia, constitution of humanity, Ketmanism.*

Ferid Muhić, ***Ontologija islama***, Institut za historiju, demografiju i antropologiju Sandžaka, Novi Pazar-Rožaje 2022, 390.

PREDGOVOR

"*Ova knjiga je pokušaj da se Kur'an i Islam u skladu sa mogućnostima i sposobnostima ljudskog razumijevanja razmatraju kao emanacija Božijeg svjetla darovanog čovjeku",* tvrdi sam autor na jednom mjestu, dodajući da "*je knjiga i rezultat traganja za odgovorima o razlozima jednostranog podizanja Nevidljivog Zida*." Svemu tome treba dodati da je ovo knjiga neslućene intelektualne provokacije u smislu suštine postavljenih pitanja i metodoloških inovacija koje prave sinergiju između naučnika i vjernika. Težeći da ostane naučnik, autor polazi od metodoloških koordinata koje ga amnestiraju potrebe robovanja ustaljenim obrascima, demonstrijrajući raskoš promišljanja "iznutra". Temeljno stanovište po kojem je religija nezavisna od postojanja ili nepostojanja konkretnog društva, nego i od čitave materijalne stvarnosti te se samim tim, ne može objasniti ni metodologijom prirodnih niti postulatima društvenih nauka uvodi nas u novi način promišljanja, unutar kojeg dominira stav da "*religija ne nastaje kao proizvod društvenih i materijalnih okolnosti, pa samim tim postoji, djeluje i opstaje potpuno nezavisno od svih okolnosti često i nasuprot njih*".

Navedeno stanovište autor utemeljuje u tvrdnji: "*Odreći da je Islam religija Objave i tvrditi da je izvor Islama ljudsko društvo, konkretno da je nomadsko-trgovačko društvo s početka VII vijeka naše ere, da je Muhamed a.s. Pravi autor Kur'an kerima, te dakle, da utoliko i nije uistinu Poslanik – povlači za sobom napuštanje Islama u cjelini, poricanje same suštine Islama, i izlazak iz duhovnog prostora koji definiše muslimane".* Saglasno tome, slijedi i konstatacija *"Islam nije stvorio čovjek, te prema tome Islam nije djelo muslimana, nego su muslimani djelo Islama*". Navedene metodološke premise otvaraju beskrajno širok i inovativan prostor za postavljanje novih pitanja, koja će neko moguće doživjeti kao previše hrabru intellektualnu avanturu, dok će se drugi dio zamisliti o smislu osvojenog prostora unutar kojeg se pokušava razumjeti duhovnost kao "*data*" a ne "*stvorena*". Namijenjena čovjeku bez ikakvog uticaja na sadržaj i karakter u traženju "*istine"* i potvrdi stanovišta da je "*... istina u nama.*

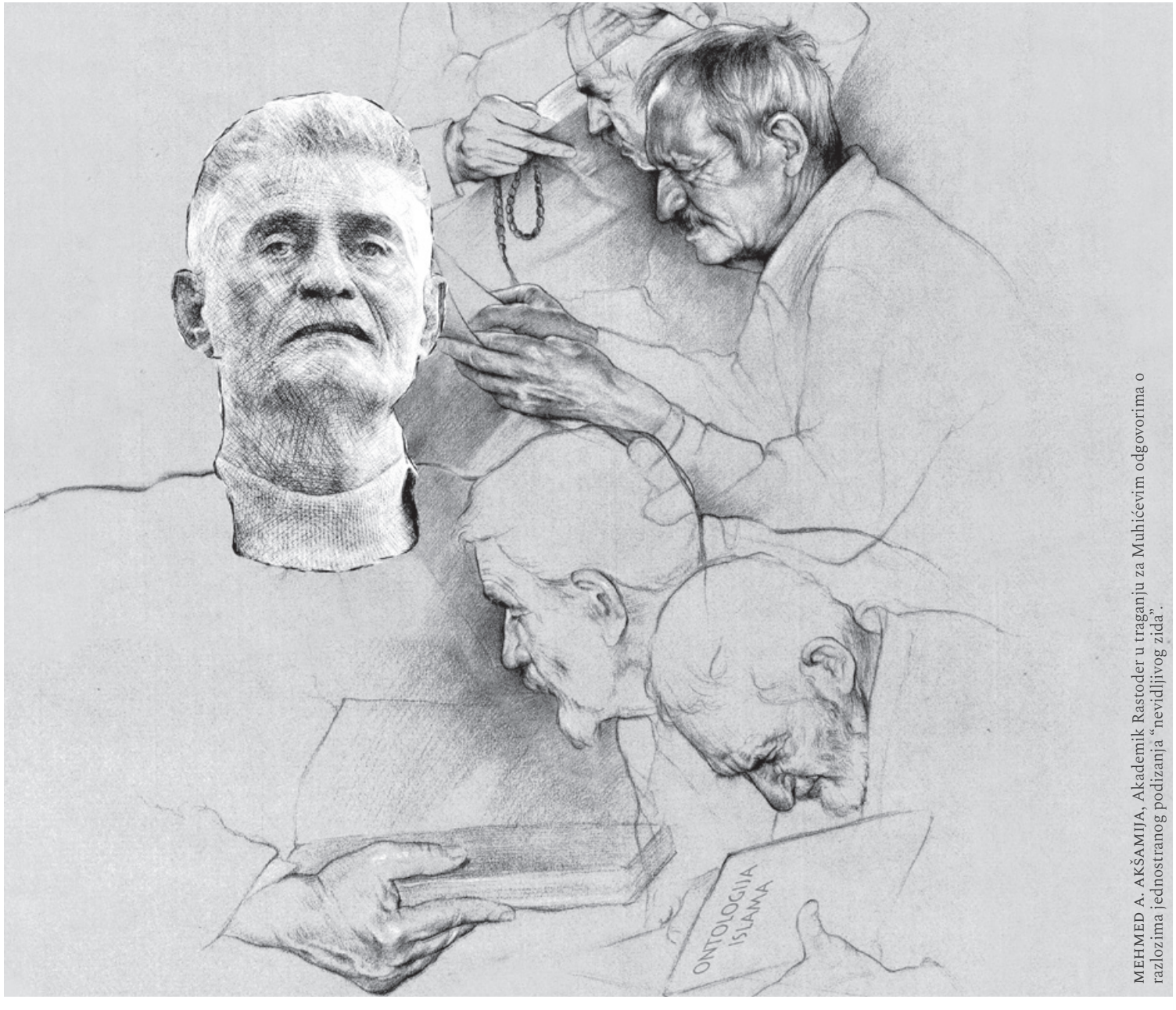
Gdje je predmet, tamo nije istina. Gdje je istina tamo nema predmeta". Ovakav "otklon" od materijalnog i uranjanje u duhovno čemu smo svjedočili u sufizmu teži "*spoznavanju Istine i otkrivanju onoga što mi jesmo i vodi nas bliže nama samima*". Konkretno, autorovo ispitivanje ontologije Islama u cjelini svijeta inicirano je ličnim (*čuđenjem*) i težnjom za kritičkim razumijevanjem ovoga pitanja "*koje, pod uticajem konceptualnih nauka, nije bilo postavljeno u dosadašnjim istraživanjima filozofije i istorije Islama*". Dakle, nedvosmislen otklon i uvjerenje da se ustaljenom konceptualizacijom nauke ne može doći do odgovora niti se mogu postaviti pitanja jer, "*istraživanje predmeta sačuva prepariranu pticu, ali izgubi njen let; spoznavanje Istine evocira let ali zanemari pticu*". Autor, navedenim pristupima problemu u suštini želi pokazati da nije moguće spoznati "*svijet izvan nas i razumjeti svijet u nama" a ne doći do mudrosti. Mudrost je znanje i samim tim postoji istina samo u njenom totalitetu i ona vodi do Hegela i njegovog stava "Istina je Bog i samo Bog*" čime se legitimiše kompetetnost filozofije u istraživanjima istine u religiji. Jer, stanovište da je "*Bog kao apsolutna Istina u nama je centralna tema religije ali se do provjere navedeng stava ne može doći ni metodom egzaktnih nauka a još manje društvenih*". Jer "*Istina" nije materija dostupna čulima, niti proizvod konkretnih društvenih odnosa i aktivnosti ljudi u društvu. Kako je onda moguće istraživati nešto što nije predmet, poput "Boga i Istine" jer se radi o sadržajima datim izvan nas i prisutnim samo u našim čulima.* Za razliku od predmeta *"Bog i istina egzistiraju u nama, neodvojivi su od nas, nevidljivi su i registrujemo ih samo čulnom percepcijom i samim tim nijesu nam dati kao predmeti, niti se radi o geometrijskim slikama poput brojeva, koji takođe* nisu realni predmeti*, nego su materijalizovani i dostupni našim čulima, ali to ne znači da su plod fantazije"*. Bez obzira koliko se činilo da je kompleksnim metodološkim inovacijama, autor osvajao prostor mudrosti i demonstrirao polje spoznaje koje nije ni predmet ni fikcija ali jeste geometrija novog znanja unutar koje postoje aksiomi koji su za autora neupitni. Ostaje nam samo da se (ne)saglasimo u pristupu posmatranja problema, ali nam veoma malo prostora ostaje da se duboko ne zamislimo nad novom konceptualizacijom pitanja, demonstriranih u četiri tematska poglavlja od kojih svako naredno otvara bezbroj pitanja. Pri tome, Bog i Istina su konstante, koje su osporavali mnogi u svim društvima i kroz cijelu istoriju ali je netačnost sintagme "*vjerovanje u Boga*" prepoznat u stavu da *"religiozni doživljaj Boga nije akt vjerovanja nego doživljaj apsolutne unutrašnje izvjesnosti. U tom smislu u Boga se ne vjeruje, Bog se zna pouzdano, neposredno, jasnije i izvjesnije nego što čovjek zna sebe*". Ako je to tačno, onda se može istraživati samo svjet izvan nas, dok se svijet u nama promišlja i to meditacijom i konteplacijom. Šta ovakav pristup, konkretno znači? Upravo ono što autor želi, a da ostane ubjedljiv u interpretaciji i slobodan u meditaciji. To ne znači i neodgovoran prema svima onima koji su se bavili tematikom religije i Boga, niti počinjanje "*ab ovo*". Ali spoznaja da je najveći broj filozofa religije ostajao unutar predmetnog svijeta i tako prividno tematizirao religijske sadržaje uglavnom su, poput Hegela ostajali pred zaključanim vratima: "*Jer, ta vrata se otvaraju samo iznutra, iz sebe, a Hegel ih je uporno pokušavao otvoriti spolja. Istraživao je Boga kao predmet,*

umjesto da Ga potraži u sebi. Stoga kod Hegela imamo filozofiju religije, ali ne i samu religiju." Iskustvo sv. Agustina je drugačije, što ohrabruje autora da "*okrenutost prema sebi vidi kao jedinu mogućnost da doživi autentičnu intuiciju Boga i spozna Istinu*" i u tome vidi razlog "što je supstanca Islama ostala vitalna do danas u vjernicima muslimanima". Religija postoji autentično samo u pojedincu i ličnosti. Bez personalne, afektivne recepcije ona se svodi na teorijsku konstrukciju i projekciju koja je udaljena od autentičnog iskustva i samim tim i društvenog života. Navedeno promišljanje podrazumijeva "*iznad svega intelektualnu beskompromisnost i moralnu hrabrost*". Autoru takve osobine, ne samo da ne nedostaju, nego ih on superiorno demonstrira kroz cjelokupni sadržaj ekspozicije. Bilo da postavlja suštinska pitanja ontologije Islama i njegovog statusa u cjelini svijeta ili ono glavno: "*Otkuda, otkada i kako islam egzistira u svijetu*"? Navedena pitanja a i ona poput ovih, nijesu do sada postavljana i samim tim znači da nijesmo ni imali odgovore na njih. Posebno, na ono fundamentalno: "*da li je Islam prvostepena ontološka* činjenica a ne proizvod svijeta*, odnosno, znači li to da je postojao u biti nezavisno i prije svijeta?* Više nego intrigantno, posebno ako se ima na umu da je *"svijet" – sve ono što jeste, te da bi bilo kontadiktorno reći da može bilo što postojati nezavisno i prije svijeta".* Autor ipak nudi odgovor u činjenici da su "*milioni stabala najprije postojali kao sjemenke, milijarde riba kao ikra...*" To je za njega ključni argument protiv "*empiričkog silogizma*" kojim se otvara pitanje: "*da li je Islam kao ontološki fenomen, naknadno unijet u svijet spolja, ili je oduvijek bio tu, od kad je svijeta i vijeka, sadržan u genetici Univerzuma, programiran da se pojavi kad zato dođe vrijeme, odnosno kada se steknu neophodni uslovi za to, konkretno kada ljudsko društvo dostigne određeni stepen zrelosti*!?" Odgovor na ovo pitanje autor vidi u činjenici da su sve Objave dio kosmičkog programa ali se za "*razliku od svih drugih religija, samo Islam može shvatiti kao istovremeno inherentan i imanentan svijetu koji je u cjelini – in totto – Božije djelo, a njegova pojava u svijetu kao čin određen Božijom Objavom Muhameda s.a.v.s. što dodatno čini plauzbilnom tezu da Islam nije rezultat ljudske inventivnosti, da nije naknadno smišljena koncepcija, ukratko, da nije djelo ljudi! – nego da se od samog početka Islam može prihvatitinkao apriorni, svijetu 'urođeni' programirani element njegovog ontološkog totaliteta, koliko god da se nije manifestovao u svijetu od njegovog početka kao fenomen, nego tek u određenom 'uzrastu svijeta', naznačenom stepenom ljudskog društva*". Pretenciozno? Moguće ali dodatno pojašnjenje po kojem se "*Islam posmatra kao proto – sjemenka Univerzuma, odnosno kao informacija u Kosmičkom programu, te je kao takav, morao biti latentno prisutan u svijetu od njegovog početka i to u jedinstvu Božije svijesti, bez obzira što se konkretno manifestovao tek Kur'anom objavljenim Muhamedom s.a.v.s.*" pojašnjava i osnažuje rečeno.

U posebnom poglavlju naslovljenom sa *"Kur'an – Ustav objavljen čovječanstvu"*, autor dodatno promišlja predhodno navedene stavove, ne ispuštajući iz djelokruga saznanja da je Objava Kur'ana tek četvrta i posljednja po redu i da predstavlja "*prelomnu tačku ukojoj je čovječanstvo iz adolescencije stupilo u stanje zreosti*". "*... Kur'an je Objava punoljetstva i potvrda zrelosti*

čovječanstva" kategoričan je Muhić, dodajući da "*Kur'an je u svijetu bio oduvijek latentno prisutni Ustav koji je Bog objavio čovječanstvu, preko njegovog poslanika Muhameda s.a.s. kada je ćovječanstvo stupilo u svoje zrelo doba*". Argumenti za navedenu tvrdnju su u ćinjenici, da: "*Samo je Islam u cjelini objavljen direktno, kao Riječ Božija, a Kur'an je jedini korpus u kom je ta Riječ zabilježena doslovno i sačuvana integralno. Od prvog do posljednjeg objavljenog ajeta Kur'ana u cjelini, Islam je bio prisutan u svijetu i prije nego je saopšten Muhamedu s.a.v.s. i prenijet ljudima".* Ali ostaje i pored toga pitanje: zašto, iz kojih razloga i zašto baš tamo gdje je objavljen? Odgovor se može pronaći u objašnjenjima da je na čovječanstvu da prihvati Objavu kao zadatak, koji je Bog postavio ljudima jer: "*Od trenutka Objave*" svijet nije mogao biti isti zato što je "*odgovornost i dosljedno poštovanje prava i obaveza proklamovanih Kur'anom*" svijet dobio "*istinski Ustav koji je Bog objavio čovječanstvu*". Istovremeno, situirajući Objavu u realni istorijski kontekst, autor posebno naglašava, da se: "*Objavom Kur'ana Islam se prvi put direktno manifestovao kao činjenica u svijetu. Budući da je taj Ustav Riječ Božija, kodeks i upustvo, pouka, savjet, set zabrana i obaveza, jasno je da naš odnos prema sebi i prema svijetu, naše razumijevanje svijeta i sebe, definitivno i neopozivo, zbiva pod presudnim uticajem činjenice, da je već 14 stoleća, koliko je Islam objavom Kur'ana prisutan u svijetu, te da je čovječanstvo, po Božijoj odredbi, od tada postalo punoljetno i zato, odgovorno za svoju sudbinu i sudbinu svijeta!*"

Navedeno stanovište izvedeno je iz ajeta kao aksiomatskih istina Kur'ana jer je Kur'an autentična Riječ Božija, objavljena za dobrobit cijelog čovječanstva; Kur'an je potpun i sveobuhvatan izraz Božije poruke; to je istovremeno teorijska i praktična Knjiga koja precizno definiše ono što je dozvoljeno i ono što je zabranjeno; Objavom Kur'ana Allah je poslao savršenu vjeru cijelom čovječanstvu; Kur'an je Allahovo vječno čudo objavljeno poslaniku Muhamedu za sve buduće generacije; Kur'an je objavljen da bi ponovo uspostavio iskreno obožavanje samog Allaha i nikoga drugog osim njega; Kur'an je sveobuhvatan kodeks koji se odnosi na sva područja života bilo da su duhovna, moralna, intelektualna, društvena, politička ili ekonomska. Ujedno, Kur'an je kodeks koji se odnosi na sva vremena, za cijeli svijet i sve narode. "*Allah je svemogući i na Sebe je preuzeo obavezu da sačuva Kur'an zauvijek, cjelovit i bez najmanje promjene. Sve navedeno je moguće sintetizovati u jednostavnu definiciju: Islam je Istina koju je Bog preko Kur'ana objavio ljudima.*" Naglašavanjem univerzalnog karaktera Islama, i činjenicu da je Objava upućena svim ljudima, Muhić podsjeća da je to bio novi momenat u istoriji religija. Jer, ekskluzivni karakter Judejstva kao Objave upućene izabranom narodu, odbacivanje ove ekskluzivnosti od strane hrišćanstva, koji je preuzeo ulogu jedinog arbitra u tumačenju Božije poruke, te uzajamno osporavanje monopola na status ekskluzivnog zastupnika Božije volje u svijetu, uz otvorene kontraverze oko autentičnosti različitih verzija kripto-Biblija i slično, daju autoru argumente da naglasi inkluzivni karakter i univerzalnost Islama, što je pretočeno u tumačenje Kur'ana kao ustava čovječanstva.

MEHMED A. AKŠAMIJA, Akademik Rastoder u traganju za Muhićevim odgovorima o razlozima jednostranog podizanja "nevidljivog zida".

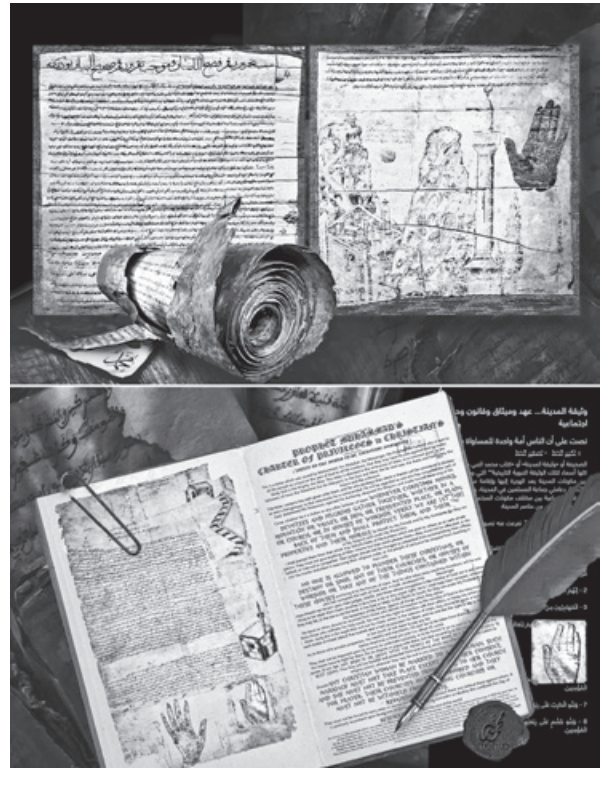
Najsloženija pitanja u filozofiji su pitanje djeteta, ali iskustva iz djetinjstva u čijem središtu je sjećanje na izučenu fatihu u izrastu od tri godine i detalj vezan za plivačke vještine djeteta koje je naučilo da pliva u rijeci Bosni, autoru su poslužila da naznači fenomen "*nevidljivog zida*", kojeg pojašnjava kao globalni fenomen zida podignutog prema Islamu. Uočavajući kontinuitet napada na Kur'an od početka njegovog objavljivanja zbog toga "*što Objava kritikujući jednostranu, arogantnu i agresivnu politiku uzdizanja ljudi nad samim Bogom, upućuje i ujedno orijentiše čovječanstvo prema razumijevanju izvorno interakcijskog i homogenog karaktera svih Objava uz stalno prisutnu svijest o Jednom i Jedinom Bogu – Svemogućem, Samilosnom i Milostivom!*" Samo na taj način je moguće homogenizovati, integrisatii zbližiti čovječanstvo kroz uzajamno uvažavanje u skladu sa Božijom voljom izraženom u predhodnim Objavama, dodatno naglašenoj i preciziranoj u Kur'anu.

Božije Knjige i teolozi.

Naglasavanjem integralne i toleratno definisane poruke Islama svim ljudima, autor fenomen *nevidljivog zida* s kojim se suočio u ranom djetinjstva do sveprisutnog anti-islamizma, odbacivanjem pojma "islamofobija" kao neadekvatnog i pogrešno interpretiranog, slijedi precizno definisan zaključak iz sveobuhvatne analize ovih savremenih fenomena: "*Osporavanje Kur'ana kao Božije Objave – osnovni motiv nevidljivog zida 'islamofobije / anti-islamizma'.*" Autor *"anti-islamizam vidi kao organizovanu i sistematski planiranu reakciju Judeo-hrišćanskih centara religijske ipolitičke moći ujedinjenih oko programa negiranja, kompromitacije, vilifikacije i satanizacije Islama; ukratko, svega onoga što se pokušavalo prikriti naizgled defanzivnim i benignim terminom islamofobija. Centralni motiv anti-islamizma je revizija, redukcija i reinterpretacija cijele tradicije Božije Objave*". Polemički i kritički osvrti autora na teorijske (posebno Fukujama "*Kraj istorije*", S. Hantigton, "*Sukob civilizacija*") konstrukte, kao i na one političko pragmatske bilo da su motivisane liberalno demokratskom oblandom ili rigidnom političkom pragmatikom, se prepozaju maltene na svakoj stranici ove knjige. Sigurno je, da ova promišljanja nikog ne mogu ostaviti ravnodušnim i da su ona, za sada data u naznakama samo pokušaj odbrane suštinskog zaključka autora: "*U suštini anti-islamizam je reakcija izazvana strahom da je stupanjem Islama u svijet, konkretno objavljivanjem Kur'ana najozbiljnije ugrožena i dovedena u pitanje dotadašnja hegemonistička i monopolska pozicija Judeo-hrišćanstva*". Pri tome, u komparativnom posmatranju predhodnih Objava (koje Islam u cjelosti uvažava) autor vidi i otkriva *Kur'an kao korektiv* ali ne predhodnih Božijih objava (kako mu se to neopravdano i zlonamjerno pripisuje) nego kao korektiv jednostranih tumačenja izvorno integralnog smisla Objave i eksplicitna kritika tendencije udaljavanja čovječanstva od svijesti o Bogu. "*Idolatrija liberalne demokratije"* koja je dovela do konceptualizacije Novog svjetskog poretka, koji ispod svoje kvazi-teorijske i akademske odore u suštini predstavlja ultimatum po kojem je nađen je najbolji sistem (liberalno demokratski), te one "*koji ga dobrovoljno prihvate, povešćemo za ruku, one koji odbiju da to učine, silom ćemo utjerati u bolju budućnost zvanu – liberalna demokratija. Nemogućnost Islama da se reorganizuje u skladu sa sistemom liberalne demokratije je razlog da se on posmatra kao antipod zapadnoj civilizaciji, što se može riješiti samo planetarnim Sudarom civilizacija"*. Razrađujući navedeno stanovište i lucidno ga situirajući u sadašnjost kojoj svjedočimo, Muhić nema dilemu da je *"korijen svih međureligijskih tenzija, posebno anti-islamizma 'zapravo' konfontacija sa Božijom Objavom, odnosno u osporavanju njenog neprikosnovenog autoriteta".* Pri tome se čini besmislen napor "*da se preko dopune, ukazivanja, naglašavanja ili iskrivljenog tumačenja određenih ili namjernim ignorisanjem i preinakom izvornog teksta Objave, tekst Božije poruke adaptira, prilagodi i uskladi sa sopstvenim ciljem.*" Težnja ka "*popravljanju, prilagođavanju*" Islama je osnovni "*sadržaj njegovom oponiranju i osnov animoziteta prema muslimanima čiji se besmisao očitava u tendenciji postepenog napuštanja izvornog smisla Objave, formuliše ideologija koja Čovjeka i njegov Razum promoviše u jedino postojećeg i stvarnog Boga pri čemu religiju i samog Boga tumači kao rezultate čovjekove imaginacije".* Polazeći od stava da "*uvjerenje da ljudi*

duguju pokornost samo Bogu, predstavlja najveću prijetnju svijetu politike" autor nas uvodi u profani svijet politike i njegovim primjerima anti-islamizma. Bilo da se radi o milenijskom istorijskom iskustvu unutar kojeg su sukobi u hrišćanstvu, primjeri zabrana ostalih religija, protjerivanje inovjernika i Jevreja, do holokausta pojave koje se ne mogu vezivati za Islam jer je "*Politika beskompromisne etničke, kulturne i vjerske tolerancije, kao i kulturne i etničke jednakosti svih njihovih građana bila zajednička karakteristika svih islamskih država.*" Ovu tezu "brane" istorijske činjenice od krstaških i vjerskih ratova, progona Jevreja iz Zapadne Evrope do masovnih pogroma u XIX i XX vijeku. Jer načela o jednakosti koja je promovisala Francuska revolucija "*kasne*" više od 1.000 godina za Medinskim ustavom (622.) napisanom lično od Muhameda s.a.v.s. Četiri principa Medinskog ustava data muslimanima i nemuslimanima (*pravo vjerovanja u Boga, jednako za sve; ista politička prava; zabrana "izdaje" među muslimanima i nemuslimanima; oslobađanje nemuslimana obaveze da učestvuju u vjerskim ratovima muslimana; su osnova tolerancije Islama koja je prepoznata u konačnim posljedicama takvog shvatanja*) s obzirom da su, očuvane sve jezičke, vjerske i kulturne posebnosti, sakralni i profani objekti od interesa za identitet pojedinih grupacija.

Faksimil i prijevod na engleski jezik *Medinskog Ustava* iz davne 622. godine.

Poznat je primjer slučaja *"jezika Roma*" koji je sačuvan samo na područjima dominacije Islama. Dakle, prepoznavanje ovih vrijednosti nije nikakva glorifikacija jedne religije, nego njena "odbrana" od manipulativnih konstrukta koji su u sukobu sa činjenicama. To što je Kur'an posljednji objavljen može se objasniti tvrdnjom da je to urađeno "*Da bi se preko Islama čovječanstvo vratilo vjeri u Boga, a time ponovo pronašlo najdublji izvor humanističkih vrijednosti koje je u njemu inspirisao, takoreći: u njegovu glinu udahnuo*". Dok je u nekim predhodnim djelima ("*Islamski identitet Evrope*"), Ferid Muhić definisao stanovište o mjestu Islama u Evropi i pojam "evropski musliman" u ovom pribjegava "*meditaciji o Drugom sjećanju*" ili iskustvu svog dječjeg uzrastanja objašnjavajući mjesto *"feleričnih*" (muslimana) među "*besprijekornima*" (hrišćanima). Polemišući sa mnogim "oksimoronima političke nauke" (Gibon, Česlav Miloš, Adam Mihnjik) akademik Muhić uvodi fenomen *"ketmana*" u priču o odnosu prema muslimanima u nemuslimanskim sredinama. Zaključak po kojem je *"biti musliman u pretežno nemuslimanskom društvu, danas je moguće samo kao skandal"* izveden iz ličnog i iskustva autohtonih naroda na Balkanu (Bošnjaci i Albanci) može zvučati deprimirajuće ili otrežnjujuće, ali svakako zaslužuje pažnju.

Po mišljenju autora ovih redova, intelektulno najsubverzivnije i naučno najprovokativnije je četvrto poglavlje ove knjige naslovljeno sa "*Istorija laži – Islam na Balkanu*". Ne samo zbog toga što autor baca rukavicu čitavom istoriografskom nasljeđu tretirajući ga kao "*istoriju laži*" u analizi ideoloških i doktrinarnih korijena diskriminacije muslimana na Balkanu, nego i zbog tvrdnji koje su u cjelosti nesaglasne sa dominatnim mišljenjem, koje je zaogrnuto oreolom naučnosti: *"Istorijske činjenice potvrđuju da je tretiranje Islama kao ekstremističke, netolerantne pozicije u dramatičnoj koliziji sa činjenicama koje potvrđuju upravo suprotno: istorijski zasnovanu na Kur'anu i djelu Muhameda a.s., do danas nenadmašenu društvenu praksu toleratnosti muslimanskih država s jedne strane i brutalnu destruktivnu, krajnje netolerantnu društvenu praksu hrišćanskih država."* Da mu neko ne bi prigovorio da izjednačava dogmu i društvenu praksu i da simplifikuje značenja istorijskih činjenica, autor objavljuje *"rat*" istima, pozivom na demant dokazima iz prakse a ne proizvoljnim ideološkim konstrukcijama. Naravno, *"da diskriminatorski odnos prema muslimanima nije karakterističan, isključivo za Balkan, iako je tu posebno naglašen kao kontuinirana državna politika"*. Razlog takvom postupanju ne može biti "*vjerska mržnja"* već je ona samo bila izgovor, već razlog vidi u politici stvaranja hrišćanskih nacionalnih država na Balkanu koje su istorijski "kasnile" za ostatkom Evrope, te je nasljeđe netrpeljivosti svježije, jasnije i raširenije. Proglašavanje Islama kao "*lažne neprijateljske vjere"*, *"muslimana kao kukavica i izdajica*" i sličnim kvalifikacijama nastalim u ideološkim radionicama velikodržavnih projekata dovele su do toga da je "*mržnja protiv muslimana bila prikazana kao pravedna borba za oslobođenje od turskog ropstva*". Dok je na zapadu Evrope odnos prema muslimanima bio usmjeren ka tome da ih asimiluju, konvertuju i takve zadrže, cilj novostvorenih hrišćanskih država na Balkanu bio je upravo suprotan: *da protjeraju sve muslimane, ukjlučujući i autohtone narode Albance i Bošnjake sa*

njihovih terotorija, da bi tako prigrabili njihova imanja i njihovu zemlju. Naglašavanje činjenice o Albancima i Bošnjacima kao autohtonim i "prvim žiteljima Balkana" nije izraz autorove potrebe distinkcije od drugih, koliko argument protiv besmisla jedne politike. *"Činjenica da su autohtoni narodi Balkana, Albanci i Bošnjaci primili islam i postali muslimani par stoleća kasnije nego što su njihovi novodoseljeni susjedi primili hrišćanstvo, potpuno je potisnula činjenicu da su oni objektivno bili tu, na svojoj zemlji, hiljadama godina prije svojih hrišćanskih susjeda i čak prije pojave samog hrišćanstva.*" Ideološki konstrukti i istoriografske laži o *"pet vjekova turskog ropstva*", tzv "*turskoj krivici*", "*nasilnoj islamizaciji*", "*samovolji sultana*" i mnogo sličnog bivaju satrte u krički orijentisanom žrvnju autora koji sve ove pojave provlači kroz potpuno drugačiju dioptriju koja po prirodi stvari biva u koliziji sa aktuelnim i važećim stereotipima, čijem širenju su posebno doprinijela djela i nekih književnih "velikana" poput (Njegoša, Mažuranića, Andrića) od kojih su mnogi baš zbog toga i postali Nobelovci (Andrić, Peter Handke,). Povijest mržnje prepoznata u dugom istorijskom razdoblju ("*Od Sjenice pa do Srebrenice*") kroz povijest istrebljenja i iseljavanja tokom XIX i XX vijeka do savremenih pokušaja "evropeizacije" i "modernizacije" Balkana čine okvir unutar koje analiza položaja muslimana biva dovedena u kontekst stava "*jer, ne smije se zaboraviti da i poraženi pišu svoju historiju".*

Masovni progon/Iseljavanje muslimanskog stanovništva iz Kneževine Srbije sredinom XIX-og stoljeća.

Raseljeni Bošnjaci u Evropi i svijetu tokom XX i XXI stoljeća.

U tom smislu kvalifikacija "*savremene historiografije, prezentirane kao oficijelne 'historijske istine' u svim balkanskim državama do danas ostala opterećena predrasudama, konstituisanim mega – lažima, bez bilo kakve podloge historijskim, naučno validnim argumentima, prožete do srži islamofobičnim ultra-nacionalizmom*". Iako navedeno stanovište provocira na polemiku, koja zahtijeva mnogo veći prostor, zadovoljit ćemo se samo da ukazemo na to: *"Svaka laž funkcioniše kao istina sve dok se ne pokaže da nije to*". To ujedno znači, da je laž, posebno onu ponavljanu decenijama, nemoguće dekonstruisati, jednim iskazom, pa niti jednom knjigom, već to mora biti dugoročan proces koji može trajati koliko je približno trajao proces konstrukcije i narativa izvedenog iz toga. Briljantna i provokativna analiza akademika Muhića, po mom skromnom sudu, izostavila je dva bitna pitanja za cjelovito razumijevanje ovih pitanja. Prvo bi bilo ono vezano za jezik Objave i pitanja (je li to Allahov jezik?). Prije svega u kontekstu potrebe razumijevanja odnosa "Islama i nacije" kroz potrebu razumijevanja značaja prevoda prvih "svetih knjiga" na jezik vjernika i činjenice u kojem se Islam često prepoznaje kao "jež u stomaku" modernih nacionalnih država. Završno poglavlje ove knjige posvećeno promišljanju "*Svijeta Islama u svijetu buducnosti*" polazi od stanovišta da je savremeni svijet primarno određen procesom globalizacije i dominacijom jednog civilizacijskog modela i da će to nužno voditi ka ukidanju multikulturnog karaktera ljudskog svijeta. Ukidanjem pluraliteta kultura i brisanjem različitih povijesnih tradicija kroz uspostavljanje uniformisanog modela društva u čitavom svijetu je neprihvatljivo nasilje. *"Nastojanje da se od samonikle cjeline raznovrsnih kultura, cijeli svijet pretvori u privatni posjed, podijeljen u parcele na kojima će sopstvenik odgajati samo po jednu kulturu, bitno bi odredila i glavne tokove buduće političke situacije u svijetu, kao antidemokratske i totalitarne po svom karakteru. Realizacija ovog programa, najavljena je eksplicite početkom 90' godina, podrazumijeva ideološku, političku, ekonomsku, kulturnu i spiritualnu homogenizaciju svijeta",* kojim bi se označio *"kraj istorije"*. "*Iz perspektive zastupnika ovakvog projekta nasilne ideološke unifikacije kultura i trpanja čovječanstva u jednu ludačku košulju, glavnu prepreku njegove realizacije predstavlja upravo Islam, imajući u vidu činjenicu da je širom svijeta prihvaćen od 1,8 milijardi ljudi, i da predstavlja civilizacijski model koji se poziva ni manje ni više na autoritet Boga i legitimitet Božije objave" ...*"*Živimo u ranoj fazi buduće, brižljivo planirane epohe, bitno različite od svega što je viđeno u dosadašnjoj povijesti svijeta"* zaključuje akademik Muhić, preporučujući pitanja koja posebno zaslužuju pažnju u budućem vremenu, preferirajući potrebu za uzajamno razumijevanje i dijalog koji treba voditi na svim poljima.

Na kraju, kažimo i to, da nimalo nije slučajno da se Bošnjačka akademija nauka i umjetnosti, posredstvom svog Instituta za historiju, demografiju i antropologiju Sandžaka opredijelila da u svoj prioritetni izdavački program uvrsti novu knjigu akademika Ferida Muhića "Ontologija islama". Ne samo zbog toga što je autor ove studije i prvi predsjednik i utemeljivač ove akademije, niti zbog toga što je njegov naučni i stvaralački autoritet nadmašio nacionalne, pa i regionalne okvire. Moguće najviše zbog toga, što smo uvjereni da će sadržaj i promišljanja iznijeta u ovoj knjizi biti intelektualna inspiracija generacijama koje dolaze.

MEHMED A. AKŠAMIJA, AKADEMIK OMER IBRAHIMAGIĆ, 2021.

OMER IBRAHIMAGIĆ

O BOSNI JE RIJEČ

Jedan od mojih razgovora i iskazanih poruka

BOSNA JE DOMOVINA BOSANACA SVIH NARODNOSTI, VJERA I UVJERENJA

Sažetak

Već iz motoa ovog prikaza intervjua autor Omer Ibrahimagić nam ukazuje na naročitu perspektivu iz koje promišlja kompleksnu bosanskohercegovačku kulturnu, društveno-političku, historijsku i juristička problematiku. Ta perspektiva, budući da dubinski zasijeca identitet ove zemlje, osobito u svjetlu recentnih nazadnih procesa u BiH i oko nje, perspektiva koja gleda cjelinu, jedina je moguća konstruktivna perspektiva. Zašto je to tako? Zato što je svaka parcijalna perspektiva, bilo da je narodnjačka, bilo da je partikularno-vjerska, ili svjetonazorska, o čemu na tragičan način svjedoči bosanska historija, rezultirala u krivotvorini, laži, konfliktu, razaranju i zločinu. Borba za Bosnu oduvijek je bila tako borba za cjelinu, jer, a historija nam je opet tome svjedok, samo u cjelini njezini partikularni dijelovi, i narodnosni i vjerski, pa i svjetonazorski mogu steći svoj puni smisao i razvijati se u svojoj punini. Artikulirati perspektivu cjeline – što nipošto nije lagan zadatak – i to cjeline koja nije statična i monolitna, jer je i takva sama falsifikat, već naprotiv, živa i dinamična, kontradiktorna, a u svojoj sintezi itekako smislena, osnovna je poruka akademika Omera Ibrahimagića kada je 'o Bosni riječ'. (Iz Predgovora, "O Bosni je riječ", Prof. dr. Asim Mujkić)

Ključne riječi: *Bosna i Hercegovina, Bošnjaci, Muslimani, kulturna problematika, društveno-politička problematika, historijska problematika, juristička problematika, perspektiva cjeline.*

OMER IBRAHIMAGIĆ

IT IS ABOUT BOSNIA

One of my conversations and expressed messages

BOSNIA IS THE HOMELAND OF BOSNIANS OF ALL ETHNICITIES, RELIGIONS AND BELIEFS

Abstract

In the motto of this review already, the author indicates a particular perspective from which he reflects on the complex cultural, socio-political, historical and juristic issues in Bosnia and Herzegovina. Since it profoundly discloses identity of this country, particularly in the light of the recent backward processes in BiH and around it, and since it is a perspective which observes the whole, it is the only possible constructive perspective. Why is it so? Because each partial perspective, whether it is populist, of a particular religion or a worldview, which has been tragically witnessed by Bosnian history, has resulted in forgery, lie, conflict, destruction and crime. Struggle for Bosnia has always been a struggle for a whole since, and history again testifies of it, it is only in a whole that its particular parts, populist, religious and worldview-related, can gain their full sense and develop in their totality. To articulate a perspective of a whole – which is by no means an easy task – a whole which is not static and monolithic but rather lively and dynamic, contradictory, and still more than meaningful in its synthesis, is the essential message of academician Omer Ibrahimagić when 'it is about Bosnia'. [from Foreword to the book "O Bosni je riječ" (It Is about Bosnia), Prof. Asim Mujkić, PhD]

Key words: *Bosnia and Herzegovina, Bosniaks, Muslims, cultural issues, socio-political issues, historical issues, legal issues, perspective of the whole.*

O BOSNI JE RIJEČ

Jedan od mojih razgovora i iskazanih poruka*[1]

BOSNA JE DOMOVINA BOSANACA SVIH NARODNOSTI, VJERA I UVJERENJA

Motto

„Ja sam fra. Anđel Zvizdović starješina franjevačkog samostana u Fojnici...Različite smo vjere, ali vjerujemo u istog Boga...
Ovdje je oduvijek bilo više vjera, jedna pored druge, niko nikome nije smetao, a i kako bi kad ih ispovijeda jedan te isti, bosanski narod". (1463. godine)

„Bosna (je) naša mila otačbina...Tuđinci vladaju samo da se s njom okoriste...mnogi jadni Bošnjaci žrtve budu".
(Fra Jako Baltić, 1851.)

„Bitna je stvar da Bosna opstaje, a kako će opstati? Treba da ostanu Srbi-Srbi, Hrvati-Hrvati, Bošnjaci-Bošnjaci, ali da budu prije svega Bosanci".
(Alija Izetbegović, 2003. godine)

„...poručujemo svima da je naša domovina naš emanet koji ćemo snažno čuvati i braniti".
(Reisu-l-ulema Husein ef. Kavazović)

Prema naučno utvrđenim činjenicama Instituta za istraživanje genetskog porijekla evropskih naroda (IGENEA) u Ženevi, današnji Bosanci bez obzira na vjeru i etničku pripadnost, imaju sedimentirano rodno nasljeđe: llira 40%, Gota 20%, Kelta 15%, Slavena 15%, Huna 6% i Tračana 4%.
(IGENEA u Ženevi)

Novinarka:

Cijeli svoj profesionalni put ste posvetili državno-pravnoj i političkoj historiji Bosne i Hercegovine, ali i njenom savremenom putu i izazovima sa kojima se susreće. Kako ocjenjujete aktuelni trenutak u kojem se BiH nalazi u kontekstu i ustavnih promjena i promjena Izbornog zakona BiH?

Prof. Omer Ibrahimagić:

... Ja sam se od 1992. godine, pa evo do danas, naučno-istraživački bavio Bosnom i Hercegovinom, imajući u vidu da smo 1992. godine, doživjeli nešto, čemu se nismo nadali, a to je agresija naših susjeda na BiH i njeno eliminiranje kao suverene i međunarodno priznate države. Žao mi je što ću reći, da ovaj današnji politički trenutak koji doživljava BiH je ugrađen u tekst Dejtonskog sporazuma.

[1] Redigovan *Intervju prof. dr. Omera Ibrahimagića*, dat 25.11.2021. godine, novinarki Radio-televizije Tuzlanskog Kantona, Almi Krdžalić.

Članom IV. i V. Ustava BiH, etničkom organizacijom unutrašnjeg uređenja BiH, suprotno preambuli istog Ustava u kojoj se govori o tome, da su Ustav BiH donijeli Bošnjaci, Srbi, Hrvati kao konstitutivni narodi i Ostali i građani BiH, a da u čl. IV. i V. gdje je data unutrašnja administrativno-politička organizacija BiH, nema ni Bošnjaka, ni Srbina ni Hrvata Bosne i Hercegovine. Ima Bošnjak i Hrvat u Federaciji, Srbin u Republici Srpskoj i nema građanina BiH, a pogotovo nema Ostalih. I razumije se, da je Presuda Evropskog suda za ljudska prava, odnosno da su čl. IV i V. suprotni Evropskoj konvenciji o slobodama i ljudskim pravima. Naš Ustavni sud Bosne i Hercegovine, nije mogao i ne može, dovesti u pitanje čl. IV. i V. Ustava, jer on nije nadležan da donosi Ustav. Parlament donosi Ustav. I Ustavni sud BiH je nadležan da čuva taj Ustav i njegov tekst. Zato je Evropski sud za ljudska prava, mjerodavan da ocjenjuje i usklađenost Ustava jedne zemlje, u konkretnom slučaju Bosne i Hercegovine sa Evropskom konvencijom. To je bilo negdje u decembru 2009. godine, dakle, evo skoro 12 godina, kako u BiH nije usklađen Ustav BiH sa Evropskom konvencijom, odnosno sa Presudom Evropskog suda za ljudska prava.

ILUSTRACIJA ~ Ceremonija potpisivanja Dejtonskog sporazuma, Elisejska palača u Parizu 14. decembra 1995. - Alija Izetbegović (desno), Franjo Tuđman (u sredini), Slobodan Milošević (lijevo) i ostali sudionici.

U tom kontekstu treba gledati ovu našu današnju političku situaciju. Ona je podnošljiva bila do 2005. godine, dok je Međunarodna zajednica, oličena kroz OHR, bila na neki način medijator i usklađivanja zakonodavstva BiH sa Dejtonskim sporazumom, ali istovremeno i sa principima međunarodnog prava, jer je u članu III. Ustava predviđeno, da su sastavni dio pravnog poretka BiH i principi međunarodnog prava, i da sva ta povika o prenošenju nadležnosti, koja je sad aktuelna, ustavri nije ništa drugo, nego povika protiv tih međunarodnih principa i onoga što je sadržano u Ustavu i što je sprovođeno uz pomoć OHR, dovedeno danas u pitanje, ako hoćete i činjenicom, da OHR

nije intervenirao dosljedno od 2006. do 2021. godine, to znači 15. godina. I da je na neki način, pošto Visoki predstavnik nije imao podršku SAD i EU, da nastavi postupati u skladu sa Dejtonskim sporazumom, dovelo do ove političke situacije koju imamo danas. Tako da nije dovoljno reći samo kroz usta Escobara, da u BiH neće biti rata. Nego je potrebno reći i drugu rečenicu, da su Republika Srpska i Hrvati u BiH, prema samom Dejtonskom sporazumu, s obzirom da postoje izjave Milana Milutinovića, ministra vanjskih poslova tadašnje Savezne republike Jugoslavije i potpis ministra vanjskih poslova Republike Hrvatske Mate Granića, da će Republika Srpska poštovati i provoditi sve što je sadržano u Dejtoskom sporazumu, uključujući i Aneks 4, a također da će Hrvati u BiH, a za koje Granić otvoreno kaže, da Hrvatska na njih ima utjecaj, poštovati ono što je sadržano u Dejtonskom sporazumu i Aneksu 4. Prema tome, i Srbija i Hrvatska, nisu garanti sporazuma, nego su tim potpisima Miloševića i Tuđmana, kasnije potvrđeno od Milutinovića i Granića, konkretno, kad se odnosi na RS i na Hrvate u BiH, da se oni obavezuju da će Republika Srpska i Hrvati u BiH poštivati Dejtonski sporazuma, a što oni to danas ne rade. Znači da bi međunarodna zajednica trebala da ih podsjeti da na to što su potpisale.

Novinarka:

Vi ste još davno ponudili metodologiju promjene Ustava, koja ne narušava njene Dejtonske strukture, ali izjednačava prava i Bošnjaka, i Srba, i Hrvata i Ostalih i to na cijelom prostoru BiH?

Prof. Omer Ibrahimagić:

... Ponudio sam jednu metodologiju usklađivanja Ustava BiH, ovog današnjeg, sa Presudom Evropskog suda za ljudska prava, ili ako hoćete sa preambulom Ustava, a to je da su Ustav donijeli i građani Bosne i Hercegovine, i Bošnjaci, Srbi, Hrvati i Ostali. Prema tome, čl. IV i V. kad se govori o biranju Parlamenta BiH i Doma naroda, uglavnom se ide na to da izborne jedinice budu entiteti. Ja sam predložio da bude više izbornih jedinica mješovitog nacionalnog sastava koje će birati Parlamentarnu skupštinu BiH, a to znači da će je birati građani BiH, koje čine Bošnjaci, Srbi, Hrvati i Ostali, razumije se proporcionalno popisu stanovništva iz 1991. godine u skladu sa Aneksom 7 Dejtonskog mirovnog sporazuma, vezano za povratak izbjeglih i raseljenih lica. Tu svoju metodologiju sam poslao ambasadorima: Amerike, Britanije, Njemačke, Francuske, Delegaciji Evropske unije i Visokom predstavniku. Neki od njih su mi se zahvalili pismeno na tom mom prilogu. Na taj način bi bili usklađeni čl. IV. i V. Ustava sa Evropskom konvencijom o slobodama i pravima čovjeka i građanina. Ja sam taj svoj prijedlog poslao i političkim strankama sa sjedištem u Sarajevu i pravo da vam kažem, malo se i čudim, da nijedna od tih političkih stranaka u ovim raspravama nije dala do znanja da već postoji jedan prijedlog koji je rezultat mog naučno-istraživačkog rada. Koji je rezultat i mog iskustva i znanja kao ranijeg sudije Ustavnog suda Jugoslavije i kao predsjednika Ustavnog suda Federacije BiH. Dakle, bio sam mjerodavan i moralno pozvan da se očitujem o takvom jednom pitanju.

Novinarka:

Prof. Ibrahimagiću bili ste rođeni i radili u četiri različite države i četiri različita sistema. Kraljevina Jugoslavija, NDH, Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija i na kraju nezavisna i demokratska Bosna i Hercegovina. Kako je bilo živjeti u ovim sistemima, odnosno kako ocjenjujete položaj i razvoj BiH u ovim sistemima?

Prof. Omer Ibrahimagić:

Kad je riječ o nekom mom iskustvu s obzirom da sam prošao kroz različite državne oblike egzistencije BiH, jer ja sam jedan dio osnovne škole završio, zapravo, rođen sam u Kraljevini Jugoslaviji, prvi i drugi razred sam završio u vrijeme NDH, a treći i četvrti razred u vrijeme kad su već Tuzla i Lukavac bili oslobođeni, pa sam u Lukavcu završio treći a onda, s obzirom da mi je porodica bila u Tuzli završio četvrti razred i osam razreda gimnazije. Tako da mogu samo reći za ono vrijeme, gdje sam već bio kao punoljetna osoba u gimnazijskim danima Tuzle, mogu da kažem svoj stav i odnos, koji je od tih režima, dakle, stasao sam u Socijalističkoj Republici Bosni i Hercegovini, završio pravo i bio profesor na Fakultetu političkih nauka, sudija Ustavnog suda Jugoslavije. Pratio sam ukupni društveno ekonomski razvoj i Jugoslavije i prostora oko Jugoslavije i same Bosne i Hercegovine.

ILUSTRACIJA ~ Akademik Galib Šljivo, ***Historija Bosne i Hercegovine***. U dvanaesttomnoj ediciji obuhvaćena je historija Bosne i Hercegovine od 1788. do 1878. godine, odnosno do Berlinskog mirovnog kongresa, kada je ugovorom velikih sila Bosna i Hercegovina dobila status *corpus separatuma* u okviru Austrougarske monarhije.

Mogu reći da sam u međuvremenu, dok ležim, tako da kažem, u krevetu zbog toga što nisam u mogućnosti da se krećem, pročitao sam ove godine svih 12 knjiga profesora Galiba Šljive u kojima on sistematski obrađuje posljednju deceniju 18 stoljeća i 8 decenija 19 stoljeća, dakle, do Berlinskog kongresa. Pratio sam historiju BiH u tom vremenu i došao sam do zaključka da je Austro-ugarska srebreno doba Bosne, jer nas je uvela u kapitalizam, u evropsku kulturu i civilizaciju i socijalističkog perioda BiH za koje smatram da je zlatno doba BiH u dosadašnjem njenom historijskom razvoju. I da od projekta ili programa Garašaninovog iz 1844. godine, evo bit će oko 177 godina, kako Srbija ne miruje da BiH prisajedini u svoj državno pravni poredak. To je do duše težila i Austrougarska u vremenu dok nije dobila Berlinskim kongresom pravo na upravljanje, ali je garantovala život, vjeru i imovinu muslimanima-Bošnjacima u BiH, međutim Srbija ništa od tog troje ne garantuje. Ne garantuje dakle, ni život, ni vjeru ni imovinu. To najbolje pokazuje njen progon muslimana iz vremena kad je dobila autonomiju od turske vlasti i kad je bila vazalna država Turske od 1862. godine pa nadalje. Muslimani iz Srbije su morali nestati i prešli su u Bosnu i Hercegovinu. Tako da i ovo što se danas čini Bosni i Hercegovini i s jedne i s druge strane iz Hrvatske i Srbije, nije ništa drugo nego nastojanje da se poništi Bosna i Hercegovina kao nezavisna i suverena država i da se Bošnjaci svedu na jednu minornu religijsku grupu, ali bez ikakve perspektive za opstanak, za trajni opstanak Bošnjaka s obzirom na negaciju njihove narodnosne određenosti kao Bošnjaka.

Novinarka:

U godinama agresije Vi ste se duboko posvetili bosanskoj pravno-političkoj historiji i jednom prilikom ste izjavili da ste sebi dali zadatak da objasnite zašto nam se ova agresija dogodila, nakon 50 godina mira i zajedničkog života? Do kakvih zaključaka ste došli?

Prof. Omer Ibrahimagić:

Kada sam 1992. godine počeo da istražujem ovu našu bosansko-hercegovačku situaciju, imajući u vidu agresiju koja je izvršena na BiH, a s obzirom da sam profesor, da sam doktorirao pravo na Pravnom fakultetu, da sam na Fakultetu političkih nauka predavao Teoriju države i prava i Politički sistem prijašnje Jugoslavije, a kasnije poslije sticanja nezavisnosti, konstituirao sam zaseban predmet Politički sistem BiH, dao sam sebi u zadatak da iščitam koliko god mogu više historiju BiH. Tako da sam pod svijećama za vrijeme redukcije struje, vode, hrane itd, pod prijetnjom granatiranja i pogibije svakodnevne, da iščitam historiju BiH. Jer mi u dotadašnjem školskom sistemu smo vrlo malo izučavali BiH. Meni su neki profesori poslije rata rekli da smo u tom čitavom gimnazijskom periodu, dakle četverogodišnjem gimnazijskom periodu, imali svega oko osam časova bosanske historije. A i tih osam časova bosanske historije, ustvari je bilo u interpretaciji velikosrpskih i velikohrvatskih historičara. Tako da mi faktički, kao učenici gimnazije smo izučavali, uglavnom historiju Srbije i Hrvatske, ponešto Slovenije, ponešto Makedonije, ponešto Crne

Gore i tih par časova srednjovjekovne Bosne i to boga pitajte na koji način i kako protumačene. Imajući u vidu da su se krajem 19 stoljeća i početkom 20 stoljeća bosanski pravoslavci koji su dotad bili Bošnjaci pod političkim uticajem Srbije i Pravoslavne crkve opredjelili kao Srbi i Bošnjaci katolici pod uticajem Hrvatske politike i Katoličke crkve opredjelili kao Hrvati. A Bošnjaci, opet da ne bi bili opredjeljeni kao Hrvati katolici, da ne bi bili opredijeljeni kao Srbi pravoslavci, uporno su nastojali da ostanu muslimani, zaboravljajući da su oni ustvari u Srednjom vijeku kao Bogumili bili Bošnjani, da su po dolasku Turaka iz jezičkih razloga Turci Bošnjane nazivali Bošnjacima, ali su i sve stanovnike u Bosni, neovisno na njihovu vjeru nazivali Bošnjacima. Tako da smo ostali Muslimani čitavo ovo vrijeme do 1993. godine, kada smo se sjetili, da smo mi ipak Bošnjaci i da smo mi autentični narod ove Bosne. Mene su za vrijeme rata i poslije rata mnogi ljudi pitali, „profesore, kakva je to razlika između nas muslimana u Bosni i muslimana u španskoj Andaluziji, da su oni tamo nestali, a da smo mi ovdje u Bosni opstali"? Ja kažem da je osnovna razlika što su muslimani u Španiju došli, a mi nismo niotkud došli, mi smo dakle ukorijenjeni u zemlji Bosni, i da ti neki sokovi iz zemlje Bosne su sadržani u nama i da se ne bi nogom odvojili od zemlje Bosne jer bi nestali, mi smo morali da se dobro držimo tla Bosne, da bi opstali. I ta naša borba nije ništa drugo, nego nastojanje da se ne odvojimo od zemlje i da nestanemo.

ILUSTRACIJA ~ Dobri Bošnjani i njihova vjerska opredjeljenja u Srednjem vijeku.

O tome se radi. Zato smo tu opstali i postali svjesni te činjenice. Zato smatram, a i moje iskustvo kao profesora govori, da naš narod ne zna svoju historiju. Jer pravu historiju nisu nam dali da je učimo i tek je treba da napišemo, te da ove nove generacije počnu učiti pravu historiju Bosne. I dobro je da smo postali svjesni da sve kroz što smo ovo prošli, bar te činjenice, da moramo učiti svoju vlastitu historiju.

Novinarka:

Vi ste popunili tu prazninu nedostatka bosanskih autora, Vi ste naučno –utemeljeno istraživali i pisali o drzavnosti i političkom razvoju Bosne kroz njenu historiju. Putem Vaših knjiga BiH je dobila dragocjena stajališta i znanja o državnosti još od srednjeg vijeka pa do današnjih dana. Izjavili ste da je historija Bosne, historija borbe njenih naroda za svoj opstanak i opstanak svoje zemlje i države, kako tada, tako i danas?

Prof. Omer Ibrahimagić:

U tom smislu je taj moj neki doprinos, što sam ja objavio od 1995. godine, uključujući i moj materijal i moje tekstove iz 1992. godine pa nadalje, do danas 25 knjiga koje se odnose na Bosnu. Prije toga, sam objavio 5 knjiga iz problematike Socijalističke Jugoslavije i Bosne i Hercegovine, a 25 knjiga iz problematike državnopravnog i političkog razvitka Bosne i Hercegovine na bazi mog naučnog istraživanja bosanske historije, autentične bosanske historije. Tu mi je pomoglo što sam u tom vremenu naišao na knjigu Nade Klaić iz Zagreba o srednjovjekovnoj Bosni koju je ona veoma objektivno napisala i to mi je bio jedan temelj za dalja moja proučavanja.

Novinarka:

Poznavaoci Vašeg rada kažu da se u svim Vašim radovima kao crvena nit provlači jedna vrlo važna stvar, a to je lažna dilema narod ili država?

Prof. Omer Ibrahimagić:

Još 1992. godine prvi moj rad sam poslao predsjedniku Aliji Izetbegoviću, u kojem sam napravio poređenje između Švicarske, Belgije i Bosne i Hercegovine. Negdje u augustu mjesecu 1992. godine, s obzirom da se on pripremao za Konferenciju u Londonu, krajem augusta 1992. godine vezano za agresiju na Bosnu i Hercegovinu, da mu posluži kao materijal jednog naučnog radnika, koji temelji svoje viđenje BiH kao države i njenog uređenja poređenjem sa Švicarskom, Belgijom kao multijezičkim i multinacionalnim državama. Druga moja važna intervencija bila je u julu 1993. godine, kada sam poslao pismo Izetbegoviću i reisu Ceriću, da nema dileme narod ili država. Jer je u to vrijeme, koje je bilo vrlo teško, Mladić je probio linije fronta i došao gore na Bjelašnicu i Igman, te sama činjenica da se do tad u rat u BiH uključila i Hrvatska, od marta-aprila 1993. godine, aktivno, dovelo je do toga da se počelo govoriti „potpiši Alija nek je ko avlija", i drugo, javnim istupima odgovornih ljudi da nam se narod topi kao snijeg na suncu,

i da se na neki način postavlja dilema, da li se nastaviti boriti za državu ili za opstanak naroda? A ja sam kao profesor Teorije države i prava u tom pismu rekao da Bosna i Hercegovina međunarodno-pravno nikad bolje nije stajala u zadnjih 500 godina, a to je da ju je priznalo oko 80 država, da je međunarodno-pravno priznata država, da imamo tapiju na teritoriju države kao nezavisne države, i da nema dileme da li se boriti za narod ili za državu. Jer sa takvom jednom tapijom na nezavisnu i suverenu državu, boreći se za opstanak države, da će narod koliko ga ostane imati svoju državu. A ako se budemo borili za narod, a ne za državu, onda ćemo sami doći u situaciju da sebe pretvorimo u Palestince i u Kurde, koji su kao narod opstali, a koji nemaju svoje države. Da naši iseljenici koji su do tada napustili zemlju će lutati po svijetu bez svoje države. Na taj način će izgubiti i svoj identitet kao Bošnjaci, i utopiti se, odnosno asimilirati u države i narode u čije su zemlje došli. To sam pismo poslao i to smatram jednom vrlo važnom činjenicom, da sam kao naučnik intervenirao kod političkih faktora. Sjećam se, da je nakon dva dana nastavljena Konferencija u Ženevi i da je Izetbegović već na aerodromu, prilikom odlaska u Ženevu iz Sarajeva, rekao i narod i država. Dakle, da ćemo se boriti i za narod i za državu. Mislim da je to pitanje i danas vrlo aktuelno, i da mi moramo našu dijasporu, tako da kažem moramo imati vrlo dobre veze i odnose, ne samo na emotivnoj bazi, nego i na ekonomskoj, naučnoj bazi itd, u kojem ti potencijali Bošnjački koji su nastali u dijaspori, mogu u velikoj mjeri pomoći u politici, nauci, u tehnologiji, ekonomiji Bosne i Hercegovine.

ILUSTRACIJA ~ Bosna i Hercegovina je6. aprila 1992. godine dobila međunarodno priznanje, kada ju je Evropska zajednica, preteča Evropske unije priznala kao samostalnu i nezavisnu državu u njenim postojećim granicama. Republika Bosna i Hercegovina primljena je 22. maja 1992. godine u Ujedinjene narode (UN) nakon donošenja Rezolucije 755 - prijem BiH u UN, od 20. maja 1992. godine.

Novinarka:

Dotaći ću se nakratko i Vašeg privatnog života. Jeste li pomislili kao mali dječak iz Smoluće kod Lukavca da će Vas životni put odvesti tako daleko i da ćete imati tako dug i bogat život, i uspjesima, bolestima i tragedijama. Evo preživjeli ste tifus, hepatitis, dva velika rata, gubitak sina tokom granatiranja Sarajeva, sačuvali ste porodicu, kćerku, suprugu sa kojom ste u braku već 60 godina. Sve što je bilo u Vašoj moći Vi ste uradili dobro.

Prof. Omer Ibrahimagić:

U sebi sam ponio nešto iz tog svog iskonskog porijekla. Rođen u Smolući općina Lukavac, srez Tuzla, tako da kažem, to je ta neka relacija. Smoluća je naseljena uglavnom pravoslavnim stanovništvom i postoji jedan zaselak Agići i u tom zaseoku ima mezar, do sada očuvan, našeg pretka, koji je bio po činu Aga, Ibrahim-aga. Njegovo etničko porijeklo nije poznato. Ali je oženio Bošnjakinju iz zaseoka Zahirovića kod Gornjih Moranjaka. Izrodio tri sina i kćerku i mi smo po njemu dobili prezime Ibrahimagići. 1942. godine smo preselili u Tuzlu. Svoje osnovno školovanje počeo sam prvi razred i početak drugog u Smolući, drugi završio u Tuzli. Jednu godinu sam bio bolestan od tifusa, pa sam tu godinu izgubio i dočekao 1944. godinu. U Lukavcu otac je držao jedan dućan kako bi izdržavao svoju porodicu, a glavnina porodice je bila u Tuzli. U Lukavcu sam ja tu bio sa bratom i sestrom i mi smo bili „dućandžije" kako su nas zvala djeca iz mahale. Tu sam završio treći razred i pola četvrtog, a onda je došlo do oslobađanja Jugoslavije 1945. godine. U januaru 1946. godine, s obzirom da se spremala reforma i ukidanje privatnog sektora, otac je razmontirao taj dućan i nas troje povukao u Tuzlu. Tako da smo živjeli u ono vrijeme na tačkice i bonove, kako su nas tada hranile nove vlasti i tu sam završio i gimnaziju itd. tako smo mi taj rat tu preživjeli. Mogu vam reći da je ovaj rat 1992. – 1995. bio mnogo konkretniji s obzirom da su unutar tog rata agresori Srbija i Hrvatska uključili domaće Srbe i domaće Hrvate i da Armija RBiH za razliku od partizana nije imala kritičku masu domaćih Srba i domaćih Hrvata, da bi međunarodna zajednica prihvatila da BiH vojnički pobijedi na svom tlu agresora. Imajući u vidu da je agresor, služeći se tom vjerskom dogmatikom i nacionalističkom propagandom, najveći dio domaćih Srba i Hrvata, uključio neposredno u najkrvoločniji dio te agresije. A to je da u ime Srbije i Hrvatske ubijaju komšije Bošnjake, koji će se završiti genocidom. Po mom mišljenju ne samo u Srebrenici, nego i u ovih drugih sedam općina u kojima su najviše stradali, uključujući Prijedor i druge gdje su najviše stradali Bošnjaci. A bila je predviđena ista sudbina svima nama. Ispod 5%, koji bi ostali, a to su uglavnom siromašni, a sve ono što je ekonomski i intelektualno izraslo od djeteta do starca bi bilo ili prognano ili ubijeno. To je bio projekat. Prema tome, zato je i taj Dejtonski sporazum, takav kakav je. On je nastojao da se što prije završi to krvoproliće u Bosni, znali su ti američki pravnici koji su pravili taj sporazum, znali su da to neće funkcionirati, pazite ja sam pravnik, zato su unutar Dejtonskog sporazuma instalirali Aneks 10 – Kancelariju Visokog predstavnika i da će Bosna moći funkcionirati samo uz njegovo medijatorstvo dok eventualno ne sazrije ukupna svijest tako da kažemo, i bosanskih

Srba i bosanskih Hrvata, da oni nisu Srbijanci jer bi ovdje bili dijaspora, da oni nisu Hrvati iz Hrvatske u Bosni, nego da su oni autentični Hrvati ovdje u Bosni i da su oni Bosanci. Dakle, po narodnosti Hrvat, Bošnjak, Srbin, Jevrej, Rom itd, a po nacionalnosti Bosanac imajući u vidu činjenicu, da međunarodno javno pravo priznaje suverenitet države samo naciji tj. državljanima te države i da postoji država nacija i da danas u svijetu, možda ima više od 6000 narodnosti, odnosno naroda, etničkih grupa, a svega oko 200 članica Ujedinjenih nacija, tj. država nacija. Prema tome, Ujedinjene nacije nisu Ujedinjeni narodi, jer bi bili predstavnici svih 6000 naroda, nego su predstavnici država nacija, tj. iz Bosne i Hercegovine-Bosanaca i Hercegovaca, neovisno od toga koje su oni narodnosti unutar Bosne i Hercegovine. O tome se radi. Mi još nismo dokučili tu činjenicu da su bosanski Srbi Bosanci po nacionalnoj određenosti, bosanski Hrvati Bosanci po nacionalnoj određenosti i da su Bošnjaci ovdje narodnost ili narod a Bosanci po državnoj, odnosno nacionalnoj određenosti. Da su Jevreji bosanskog porijekla Bosanci, da su Romi kao narod Romi bosanskog porijekla i Ostali koji ne žele da se drugčije odrede ostaju Bosanci državljani Bosne i Hercegovine. Dok to ne dokučimo Srbija i Hrvatska će obilato darivati bosanske Srbe svojim državljanstvom i biti Srbi po državljanstvu isto tako i Hrvati, da bi birali unutar Bosne one koji više zastupaju političke interese Srbije i Hrvatske, nego politiku Bosansku. Zato mi nemamo bosanske politike. Mi dakle, moramo da se izborimo za bosansku politiku, a to ćemo jedino tada, ako ovi naši domaći Srbi i Hrvati razumiju i shvate da je Bosna njihova država, a da to nije Srbija i da to nije Hrvatska. Tu je suština čitavog procesa i zato će u Bosni i ubuduće biti turbulencije. Ova kriza oko prenosa nadležnosti je izmišljena kriza, upravo u tom smislu da se stvori nekakav državni prostor unutar Bosne, neka državica srpska ili hrvatska, koja će biti, tako da kažem, tvorevina koja će razbijati bosansko jedinstvo i suprotstaviti se stvaranju jedinstvene bosanske politike.

Novinarka:

Evo i na kraju ovog našeg razgovora da Vas pitam jeste li optimista kada je u pitanju opstanak i budućnost Bosne i Hercegovine?

Prof. Omer Ibrahimagić:

Vjerujte mi, s obzirom da sam dobro poznavao međunarodno pravo, savldao sam za vrijeme rata osnovne elemente historije Bosne i Hercegovine, bio od prvog dana optimista, jer Bosna se prvi put pod tim imenom spominje 949. godine u djelu „De Administrando imperio" Bizantskog cara Porfirogeneta u prevodu „Upravljanje carstvom". I taj njen centralni dio bio je Bosna. Postepeno su ti naši banovi malo po malo širili Bosnu. Tako da smo već tada u srednjovjekovnoj Bosni imali oblast Soli, zna se koja je to oblast, to je Tuzlanska oblast, onda oblast Usora, to se zna to je Posavski dio uključujući i Doboj, onda Donji kraji to je dolina Vrbasa i Sane, zatim Završje ili Tropolje to je Glamočko, Livanjsko i Duvanjsko polje, onda Humska zemlja, onda Primorje

i Podrinje sa Polimljem kao oblast i imali Centralni dio Bosne od Vranduka do Sarajeva kao Kraljevu zemlju sa sjedištem oko Visokog odnosno Kaknja s obzirom da se prijestolnica selila i bila na Bobovcu definitivno kad su Turci došli. Prema tome, hiljadu godina Bosna egzistira. Najstariji dokument Južnih Slavena je Povelja Kulina Bana 1189. godine 28. avgusta, gdje on govori o tome, Ban Bosanski, Povelja je ne samo rodni list države Bosne i Hercegovine, Bosanske državnosti, jer se time potvrđuje da je Bosna država, nego je ona i rodni list Bosanskog jezika, ali nisam siguran da su ovi naši lingvisti dovoljno dokučili tu činjenicu, jer ona je pisana Bosančicom, dakle pismom Bosanskog jezika onog vremena. Čitavo vrijeme od ulaska Osmanlija 1463. godine u maju mjesecu, kada je fra Anđeo Zvizdović 28. maja izašao pred Mehmeda Drugog Fatiha i tražio dozvolu opstanka katolika Franjevaca i on je njemu izdao Povelju. Anđeo Zvizdović njemu kaže, „Care, u Bosni živi jedan narod sa više vjera i dozvoli da katolici ostanu katolici, pravoslavci ostanu pravoslavci, Bogumili ostanu Bogumili, a neko će kaže i tvoju vjeru primiti. Bosna je takva dobrodušna samo za dobronamjerne i tada ćeš Care imati mirnu Bosnu". I evo dokle smo došli. Alija Izetbegović 2003. godine u svom posljednjem razgovoru za elektronske medije je rekao: „Važno je da Bosna opstaje, a kako će opstati? Da Srbi ostanu Srbi, da Hrvati ostanu Hrvati, da Bošnjaci ostanu Bošnjaci, ali prije svega budu Bosanci". Nakon 550 i nešto godina jedan vladar Bosne na svom rastanku sa ovim životom, ponavlja isto ono, što je Zvizdović tražio od Sultana. Sultan mu je dao Ahdnamu-Povelju, kojom se to garantuje u Bosni u to vrijeme, kada u Evropi caruje inkvizicija, kad je spaljen Đordano Bruno, fizičar, u Bosni sultan, koji je slijedio Kur'an, Božiju knjigu, je morao dati tu dozvolu, ako je bio dosljedan toj knjizi, u vrijeme kad su kršćani sve one koji nisu sljedbenici Crkvene dogme, jer tada nauka nije značila ništa, spaljivali. Zato sam ja i tada sve to znajući, bio optimista. Inače, svijet da je drukčiji, ne bi postojao, urušio bi se, o tome se radi.To preporučujem i Vašim gledaocima.

Novinarka:

Prof. Ibrahimagiću, hvala na ovom razgovoru i hvala na odvojenom vremenu.

Prof. Omer Ibrahimagić:

***Bosna i Hercegovina je učiteljica tolerancije i suživota, a ne mržnje i smrti**, izjavio je prof. Ibrahimagić. U svojim knjigama ostavio nam je znanje da učimo i izvlačimo pouke i da nikad ne odustajemo.*

MEHMED A. AKŠAMIJA, AKADEMIK REFIK ŠEĆIBOVIĆ, 2021.

REFIK ŠEĆIBOVIĆ

NOVI SVIJET OBRAZOVANJA I EDUKATIVNE MREŽE

Sažetak

Rad se bavi istraživanjem novog svijeta obrazovanja, usljed suočavanja sa pandemijom i njezinim posljedicama u postpandemijskom periodu. Sa tim u vezi, uvodi se pojam „fleksibilnih mreža" kao modela u novom svijetu obrazovanja, koji razvijamo od 2018. godine kao mogućnost povezivanja škole sa poslodavcima i lokalnom zajednicom u najbližem okruženju. Obrazovna destrukcija u tradicionalnom školskom sistemu zaustavila je razvoj obrazovnih institucija, povećala zatvorenost sistema, narušili odnose unutar obrazovanja, a uvođenjem fleksibilnih mreža za karijeru i uopće edukativnih mreža, obrazovanje može stvoriti mogućnost za jednakost u prijenosu znanja.

Ključne riječi: *Bosna i Hercegovina, mladi, obrazovanje, sistem, fleksibilne mreže za karijeru, Nuevo Mundo Educativo.*

REFIK ŠEĆIBOVIĆ

THE NEW WORLD OF EDUCATION AND EDUCATIONAL NETWORKS

Abstract

The paper deals with the research of the new world of education, due to facing the pandemic and its consequences in the post-pandemic period. In this regard, the concept of "flexible networks" is being introduced as a model in the new world of education, which we have been developing since 2018 as an opportunity to connect the school with employers and the local community in the closest environment. Educational destruction in the traditional school system has stopped the development of educational institutions, increased the closedness of the system, damaged relationships within education, and by introducing flexible career networks and educational networks in general, education can create an opportunity for equality in the transfer of knowledge.

Key words: *Bosnia and Herzegovina, youth, education, system, flexible career networks, Nuevo Mundo Educativo.*

NOVI SVIJET OBRAZOVANJA I EDUKATIVNE MREŽE

Uvod

Kada smo se suočili sa pandemijskim zatvaranjem škola, nismo očekivali da će iz pandemijskog zatvaranja proisteći velika pobuna teoretičara obrazovanja protiv staromodnog sistema učenja i školovanja.

Ali, prije samo nekoliko mjeseci objavljen je članak u časopisu *South Florida Journal of Development*, „*Prospectiva del nuevo mundo educativo*“*[1] koji potpisuje više autora, sa ciljem analize razvoja evolucijskog skoka u obrazovanju. Oni podsjećaju nas na djelo iz 2017. godine „*La education en su laberinto analisis y prosparestas para una salida*“*[2] autora Romero Pedro, Altisen Claudio, Romero Jose i Noro Jorge koji je, prosto, pripremljen za pandemijski, a naročito postpandemijski period.

Prvi ovogodišnji tekst, se bavi osmišljavanjem novog svijeta obrazovanja, tako što se prvo naša škola mora raspraviti sa prošlošću, koja je fokusirana na zatvorenost i sporost u prilagođavanju okruženju. Pandemija COVID-19 još više je podstakla, odnosno ubrzala razmatranje ideje o novom obrazovanju u svijetu. Posebno, pošto se ovom tematikom intenzivno nastavljaju baviti filozofi i sociolozi obrazovanja. Jedan od njih Jorge Eduardo Noro iz Argentine jedan od autora *novog svijeta obrazovanja*. Šta su osnovni stavovi ovih autora:

---

[1] Marcel Oswaldo Méndez-Mantuano, Amanda Yolanda Lozada Valdez, Jorge Christian Plaza Quizhpi, Danny Rafael Plúas Rogel, Karla Vanessa Ochoa Ladines i dr (2021): ***Prospectiva del nuevo mundo educativo,*** Vol. 2 No. 5 (2021): South Florida Journal of Development, Miami, V. 2, N. 5, oct./Dec. 2021 / Articles https://ojs.southfloridapublishing.com/ojs/index.php/jdev/article/view/815

[2] Radi se o knjizi „***La education en su laberinto analisis y prosparestas para una salida***“ https://www.buscalibre.com.co/libro-la-educacion-en-su-laberinto-analisis-y-propuestas-para-una-salida-incluye-juego-de-cartas-educativas/9789508089625/p/48879090

Stari svijet obrazovanja	Novi svijet obrazovanja
Tradicionalne (statične) nastavne metode	Aktivne metodologije (dinamičke)
Učitelj je protagonista, direktna kontrola	Učenik je protagonista, koji stvara uključenost u učenje i osnažuje se.
Glavni cilj	Glavni cilj
Kontrola: poslušni učenici i poslušni odrasli	Osnažiti: učenike koji donose odluke i preuzimaju rizike.
Atmosfera u učionici je zastrašujuća.	Atmosfera u učionici vlada povjerenjem.
Kreiranje rasporeda	Dizajnirana iskustava učenja*[3]

Ovaj pristup samo pokušali da povežemo sa našim projektom Fleksibilnih mreža za karijeru, koji razvijamo od 2018. godine kao mogućnost povezivanja škole sa poslodavcima i lokalnom zajednicom u najbližem okruženju. Mi smo u tom projektu pošli od toga, što smo nekoliko bitnih premisa za razvoj društvenih sistema, kao što je obrazovanje, koje se razvija u okruženju koje je podložno društvenim i političkim krizama i zaostajanju (kakva je Bosna i Hercegovina, ali i regija Zapadnog Balkana) komparirali sa idejom modernizacije sistema obrazovanja. Osnovna ideja ove komparacije je uvođenje inovativnog pristupa za pravedan i moderan oblik prijenosa znanja u nepovoljnom političkom i ekonomskom okruženju.

U društvima koja zaostaju u razvoju obrazovanja, oduvijek su imala problem da zadrže veliki broj mladih u svojoj sredini i obično nisu uspijevali da povežu odnos između društva i tehnološkog razvoja i nauke, ali da uspostave bitne karakteristike u jačanju demokratije i kohezije u civilnom društvu. Naravno, i nisu zaustavili odliv mladih.

Autori ovog koncepta također dolaze iz prostora koji je izrazito emigracijski, zato je nama to jako interesantno za poređenje ovih ideja.

Za početak, kreatori novog svijeta obrazovanja i pozivaju se na filozofa Edgara Morina, koji govori o 7 bitnih znanja koja se moraaju uzeti u obzir u projektovanje obrazovanja za budućnost:

- Obrazovanje koje liječi sljepoću znanja; koji omogućava prepoznavanje pluraliteta ljudskog bića.
- Obrazovanje koje garantuje relevantno znanje; jer više ne možemo gledati na znanje kao na djeliće

[3] Izvor: Juan Fernandez: ***Un nuevo mundo educativo***, https://escueladeexperiencias.com/un-nuevo-mundo-educativo/

informacija koje učimo bez međusobnog povezivanja.

- Podučavanje ljudskog stanja; prepoznati individualnost svakog bića i istovremeno njihovu pripadnost ljudskom kolektivu koji nazivamo društvom.
- Učiti planetarni identitet; da prepoznaju svoje krizne procese i traže rješenja.
- Suočavanje s neizvjesnošću; tako da se možemo suočiti sa neočekivanim mogućnostima brzog odgovora.
- Poučavanje razumijevanja; vodi nas da radimo na temeljima obrazovanja za mir.
- Etika ljudske rase; uzdizati razvoj svijesti kao sopstveno i opšte dobro.*[4]

Zato smo u svojim istraživanjima pošli smo od toga da se odraz modernosti društva u obrazovanju ogleda u odnosu ovog sistema i okruženja. Obrazovanje ne može biti nepromijenjeno u dugom vremenskom periodu, jer potrebe za promjenama proizlaze iz globalnih naučnih i tehnoloških tokova, što se naročito vidjelo sada u doba pandemije. Obrazovanje u takvoj situaciji izloženo je novim izazovima u promjeni funkcioniranja u okviru uzajamnog odnosa političkih faktora, društvenih procesa, međunarodnih faktora i obrazovanja kao sistema odgovornog za napredak.

Ovo polazno stanovište je ključ za uspostavljanje „alternativnih perspektivnih alata“, koji će omogućiti uključivanje obrazovanja u društvenu akciju u potpuno novom okruženju.

Bosna i Hercegovina i novi svijet obrazovanja

Bosna i Hercegovina iz perioda agresije i ratne destrukcije (1992-1995) izlazi uređena mirovnim sporazumom u Dejtonu, koji ujedno postaje i njen ustav. Obrazovanje novim uređenjem gubi status na državnom nivou i dobija novu konstituciju na nižim nivoima (entitetski i kantonalni nivo vlasti), bez direktne koordinacije. Sve je to podijeljeno na više cjelina, koje su suštinski nespremne za stvaranje strateških dokumenata, a koji bitno utiču na razvoj i kvalitet obrazovanja.

Tako je stvorena disproporcija u planiranju, koja stvara ogroman problem u upravljanju obrazovanjem. Međutim, sam proces je pored toga, opterećen prvo političkom, a kasnije i obrazovnom destrukcijom u tradicionalnom školskom sistemu. To su osnovni segmenti koji su zaustavili razvoj obrazovnih institucija, stvorili povećanu zatvorenost sistema, političko-partijsko preuzimanje upravljanja, i narušavanje odnosa unutar obrazovanja, ali i nepovjerenje promijenjenom okruženju.

[4] https://www.euroinnova.pe/blog/la-educacion-del-futuro

Uz to u poslijeratnom periodu, zadržali se tragovi socijalističke organizacije obrazovanja, na koje je vještački priključen nedovršeni neoliberalni koncept kapitalističkog obrazovanja, pa se ova dva aktera najčešće sudaraju u obrazovanju kroz testiranje moći zainteresiranih strana da utječu na ciljeve obrazovnog procesa, a to su političko (nacionalističko) društvo i civilno društvo.

Jasno je da prvi faktor svoju poziciju zasniva na političko-upravljačkoj moći (koja je proizašla iz ratnih sukoba, podjela i birokratskog upravnog aparata), a drugi se na faktorima kao što su škole/univerziteti, akademije, vjerske zajednice, mediji i nevladin sektor, koji pokušavaju kroz okupljanje civilnog društva, da budu ravnoteža prvom faktoru.

Za ovih 27 godina od završetka sukoba u BiH političko društvo (na svim nivoima) je sa lahkoćom „prekrilo" i potisnulo civilno društvo u obrazovanju. Samim tim je civilnom društvu onemogućeno da kvalitetno utiče na inovativne procese. Ali je zato, proces upravljanja u obrazovanju opterećen je stalnim aferama, korupcijom, tajkunizacijom i kriminalom, koje je donio nasilni neoliberalni koncept usitnjenog institucionalnog razvoja. Neoliberalni koncept još više omogućava da stvori neravnoteža unutar Bosne i Hercegovine, nastala poslijeratnom konstitucijom. Zato je velika potreba za traženjem novih puteva, u kojima obrazovanje mora da stvori mogućnost za jednakost u prijenosu znanja.

Da li je moguć koncept *Novog svijeta obrazovanja* kod nas

Otkrivanjem ideje i koncepta *Nuevo Mundo Educativo*, vidjeli smo da je jedan od puteva da obrazovanje, kao dio civilnog društva, a potisnut od moćnog političkog faktora, unaprijedi svoj rad i položaj, upravo kroz nove oblike prijenosa znanja i mogućnostima za očuvanje ljudskih resursa u BiH.

Ideja *Nuevo Mundo Educativo* zasniva se na dva ključna stanovišta:

- Nove metodologije učenja (kao javnog alata) kod učenika i studenata;
- I redizajniranjem koncepta rada unutar i izvan učionica.

Koncept koji se zasniva na identificiranju „novih neznanja", a ne samo znanje, i na kome se povezuje strategija transformacije škole, omogućava nam da pristupimo obrazovanju kao složenom i heterogenom sistemu.

Nuevo Mundo Educativo (u daljem tekstu NME), kao novi koncept pokušava da preispita mnoge tradicionalne pristupe u obrazovanju i predloži nove modele: ovdje se posebno odnosi na stvaranju nove veze između kulture i novih tehnologija, koje je sada jako teško povezati unutar ovakve organizacije škole. S druge strane ističe se važnost (značaj) uređenja za

učenje, koje omogućava da učenici razumiju i koriste informacije u savremenom svijetu. Čitav koncept se i zasniva na novim oblicima učenja i podučavanja.

Tako da baš u ovo vrijeme pandemije NME predlaže da se fokusiramo na obrazovanje koje stalno „mutira" i dobija sledeće karakteristike:

- Univerzalnost,
- Višestranost
- Višestrukost
- Heterogenost,
- Polifunkcionalnost,
- Mobilnost,
- Propusnost,
- Samoodređenje,
- Samostalnost,
- Sposobnost opsluživanja aktera,
- Prilagodljivost subjektima koji uče,
- Valorizacija individualnih karakteristika,
- Omogućavanje slobodnog vremena.*[5]

Iz ovoga se vidi da se autori NME koriste novo tumačenje složenosti obrazovanju, zasnovano na naglim promjenama u okruženju. Oni nas tjeraju da analiziramo primjenu evaluacijskog skoka kod složenih sistema i to uz pomoć novih obrazovnih alata. Insistiraju na novom konceptu pedagogije, odnosno ukazuju na pojavu ideje o 4 pedagogije, koja otvara jedan novi pristup složenosti. Upravo zato argentinski filozof obrazovanja Jorge Noro i ističe da se radi evolucijskom skoku, a ne o klasičnoj reformi?

On u svom članku „*Nuevo Mundo Educativo la escuela que necesitamos – La educaccion del futuro*"*[6] navodi da je edukacijski skok promjena paradigme u obrazovanju. A to znači da evolucijski skok izaziva dezorijentaciju, zabrinutost, čak i određenu nelagodnost, jer se preskaču očekivani i uobičajeni modeli, da bi se otvorio prostor novoj paradigmi u obrazovnom sistemu.

[5] ***Nuevo Mundo Educativo...***

[6] Jorge (2021): ***Nuevo Mundo Educativo la escuela que necesitamos – La educaccion del futuro,*** file:///C:/Users/Korisnik/Downloads/107_NUEVO_MUNDO_EDUCATIVO_LA_ESCUELA_NEC.pdf

NME nam omogućava da govorimo o školi koja je postavljena za nova vremena. Evolucijski skok u obrazovanju autori NME predlažu kao odgovor na sve veću složenost sistema. Noro ističe da je i ranije u obrazovanju bilo takvih skokova, kao što su:

1) Stvaranje srednjevekovnog univerziteta;
2) Konfiguracija i stvaranje školskog uređenja u zonu Modernosti;
3) Prisvajanje škole od strane modernih država i njena univerzalizacija u 18. i 19. vijeku.

Zato ovaj argentinski autor ističe da je potrebno misliti na potpuno drukčije obrazovanje koje se zasniva na novom obrazovnom uređenju u kome nove tehnologije mijenjaju prijenos znanja u prostoru i vremenu.

I to su sledeći elementi:

(01) Premjestit ćemo obrazovanje u javno i društveno okruženje;
(02) Predložit ćemo poliedarski format u mišljenju i produkciji znanja;
(03) Primjenit ćemo i zamislit ćemo strategije za optimizaciju učenja i života;
(04) Olakšava se mogućnost promjene mjesta i funkcija u svojoj radnoj historiji;
(05) Nametnut će se nova konfiguracija nastavnog rada;
(06) Obrazovanje spaja rad i napor, sa zabavom i uživanjem, sa novim oblikom etike;
(07) Škole i obrazovne centre definiramo kao nova mjesta za višenamjenski protok znanja i kulturne produkcije;
(08) Propozicije su odgovornost za novi profil primaoca obrazovanja;
(09) Sastavni elementi prošlosti su rastavljeni i rekonstruirani – prema novoj paradigmi;
(10) Novo definiranje političke i strateške funkcije obrazovanog sistema.*[7]

Dakle, ovih 10 elemenata na kojima počiva nova filozofija NME upravo traže organizaciju i postupke pokretanja organizacione promjene unutar tradicionalnih sistema.

[7] ***Ibid***. Str. 13 -14

Povezivanje Fleksibilnih mreža za karijeru sa NME

Nezavisno od projekcije evolucijskog skoka NME, u okviru BANU projektirali smo fleksibine mreže za karijeru, koje organizujemo kao iskorak obrazovanih institucija prema svom okruženju. Smatramo da je to novi model rada koji se zasniva na personalizovanom i grupnom učenju uz kvalitetnu primjenu novih tehnologija.

Ovaj model je zasnovan na građenju mreže oko obrazovanih institucija (škola/univerziteta), koja svoje elemente, koji se nalaze izvan škola uvlače u obrazovni proces putem državnih oblika rada unutar institucija. Fleksibilne mreže čine otvoreni pristup obrazovnih institucija prema okruženju, zasnovane su na složenosti okruženja, a cilj im je da mijenjaju zajednicu, kroz složene mogućnosti praćenja individualnog rada sa ciljem zadovoljavanja potreba i interesa stanovništa i to svih kategorija.

To je jedan od principa povezanosti sa NME, jer pristup razvoju 4 pedagogije (o čemu smo pisali ranije), koju ima ovaj evolucijski skok, omogućava potpunu implementaciju mrežnog razvoja, koju zagovaramo. Autori NME ovako vide, umjesto jedne 4 pedagogije:

> 1) Pedagogija komunikacije – koja dobija poseban karakter kroz mrežu, koji se zasniva na stvaranju logike primjene vještina, ali i uzajamnog komuniciranja, kako putem tehnologije, a tako putem različitih oblika vježbanja u okruženju.
>
> 2) Pedagogija zabave- upravo joj ovaj oblik pogoduje, jer otvaraju se mogućnosti koje mreže pružaju lokalnom okruženju, povezujući programe koje nude mnogi lokalni partneri – NVO, kulturne ustanove, pojedinci, privredne organizacije itd. Sve u svrhu šireg obrazovanja u lokalnoj zajednici, promocija, hobija, druženja, sporta ili pripreme za različite aktivnosti, planiranje, kompjuterske igrice, praktični savjeti itd.
>
> 3) Pedagogija dizajna- dobija novi motiv za rad sa okruženjem (odraslima itd) kroz stvaranje novih programa, primenu novih tehnologija, stvaranjem kurikuluma i novih organizacionih oblika u školama. Ovaj novi oblik pedagogije stvara neumitno novi profil dizajniranja kurikuluma.
>
> 4) Pedagogija istraživanja- uglavnom se zasniva na mrežnom partnerstvu, gdje će se razvijati istraživački programi (ne samo naučni), koji se odnose na lokalnu zajednicu.*[8]

[8] SJorge Noro (2021): ***Nuevo Mundo Educativo" la escuela que necesitamos – La educaccion del futuro,*** file:///C:/Users/Korisnik/Downloads/107_NUEVO_MUNDO_EDUCATIVO_LA_ESCUELA_NEC.pdf

Svi ovi subjekti su u vezi sa različitim oblicima poučavanja, prijenosa znanja, interakcije, učenja, procesa evaluacije, akreditacije a povezuju ih komunikacija i zabava.

Mreže su zajednički fleksibilni oblici koji povezuju škole i okruženje, s tim da škola je ta koja je osnovni nosilac procesa. Ali nema fleksibilnosti, ni kvaliteta, ni primjenjivosti bez partnerstva. Ovi fleksibilni oblici pojačavaju odgovornost u učenju i evaluaciji i to sve na bazi internog partnerstva koje se odvija kroz 4 pedagogije.

Gdje su nastavnici u čitavom procesu? Oni imaju pristup objema stranama – kao dio školske organizacije, ali i kao slobodni akteri u okviru drugih organizacija ili unutar lokalne zajednice. Oni nisu samo nosioci programa (kurikuluma), već i partnerstva, primjenjivosti, razvijaju i pristup karijeri polaznika programa. Oni više nisu samo puki nosioci podučavanja, već moderatori čitavog procesa. Učešće u partnerstvu daje novi kvalitet radu nastavnika u novoj školi, to je ključni iskorak ka okruženju. Evolucijski procesi (odnos i skok) je podstaknut partnerskim kreiranjem kroz mrežu, sa dvosmjernom komunikacijom i sa centrom za upravljanje karijerom.

Zaključak

Škola naglo mijenja ulogu i nije samo edukativni stožer, već i savjetodavni vodič i tumač u obrazovanju, karijeri i kretanju pojedinca kroz svoje okruženje. Zato se mijenja i njena uloga u okruženju, ali i oblici komunikacije sa okruženje. Edukativne i karijerne mreže su model novih oblika djelovanja, kako na globalnom, ali još više na lokalnom nivou.
Tu je model fleksibilnih mreža za karijeru, prilično pogodan da sa lahkoćom svi mogu da prihvate inovativne oblike pedagogije (recimo kao pedagogiju zabave), jer njihovo djelovanje u prostoru daje veće mogućnosti od klasičnih oblika obrazovanja mladih i odraslih. Obrazovanje u lokalnoj zajednici kroz nove oblike postaje sastavni dio života, koji je sada zahvaljujući tehnologiji mnogo dostupniji svima (kao što je to kad je u pitanju biblioteke, plesni klubovi, itd.).

S druge strane, primjenom modernih tehnologija, pedagogija dizajna, kroz različite oblike učenja, omogućava da personalno učenje dobije takve oblike da potpuno može da zamijeni oblike dokolice i dosade kojima su danas mladi prilično izloženi. A nastavnicima omogućava da u svojim lokalnim sredinama postave novi cilj ispunjavanja svojih zadataka na način, na koji do tada, niko nije očekivao kroz aktivno moderiranje novih oblika prijenosa znanja. Danas sa hibridnom nastavom u doba pandemije, a i u postpandemijskom periodu, ovaj proces smo otvorili, jer fleksibilne mreže za karijeru, i uopšte sve edukativne mreže to mogu podići na zavidan nivo.

reference

1. BOLISANI ETTORE, JUAN GABRIEL CEGARRA NAVARRO & ALEXEIS GARCIA-PEREZ (2021) : ***Managing counter-knowledge in the context of a pandemic: challenges for scientific institutions and policymakers***, Knowledge Management Research & Practice, 19:4, 517-524, DOI: 10.1080/14778238.2021.1911606 To link to this article: https://doi.org/10.1080/14778238.2021.1911606

2. DONNAY JEAN, ***Evelyne Charlier Apprendre par l'analyse de pratiques: Initiation au compagnonnage réflexif***. (Nouvelle édition revue et augmentée) Presses universitaires de Namur, 2008 - Education - 186 pages,

3. ***La education en su laberinto analisis y prosparestas para una salida***, https://www.buscalibre.com.co/libro-la-educacion-en-su-laberinto-analisis-y-propuestas-para-una-salida-incluye-juego-de-cartas-educativas/9789508089625/p/48879090

4. FRIEDMAN JEFFREY (2019). ***Populists as Technocrats*** , Critical Review: *A Journal of Politics and Society* 31 (3-4) 315 -376 (2019) file:///C:/Users/Dell/Downloads/Populists_as_Technocrats%20(1).pdf ;

5. FRIEDMAN JEFFREY (2022) ***Introduction: Intolerance, Power and Epistemology***, Critical Review, 34:1, 1-15, DOI: 10.1080/08913811.2022.2049500 To link to this article: https://www.tandfonline.com/doi pdf/10.1080/08913811.2022.2049500?needAccess=true

6. FRIEDMAN JEFFREY (2021) ***Political Epistemology, Technocracy and Political Anthropology: Reply to a Symposium on Power Without Knowledge,*** Pages 242-367 | Published online: 13 May 2021 Critical Review A Journal of Politics and Society Volume 32, 2020 - Issue 1-3 https://doi.org/10.1080/08913811.2020.1891708; https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/08913811.2020.1891708?journalCode=rcri20

7. JORGE NORO (2021): ***Nuevo Mundo Educativo" la escuela que necesitamos – La educaccion del futuro,*** file:///C:/Users/Korisnik/Downloads/107_NUEVO_MUNDO_EDUCATIVO_LA_ESCUELA_NEC.pdf

8. MARCEL OSWALDO MÉNDEZ-MANTUANO, AMANDA YOLANDA LOZADA VALDEZ, JORGE CHRISTIANPLAZA QUIZHPI, JUAN BAUTISTA AGUIRRE DAULE , CARLOS ALBERTO ALMEIDA ALVARADO, JENNIFER LISENYA MANTUANO, DANNY RAFAEL PLÚAS ROGEL, KARLA VANESSA OCHOA LADINEs (2021): ***Prospectiva del nuevo mundo educativo Prospective of the new educational world***, Vol. 2 No. 4(2021): *South Florida Journal of Development*, Miami, p.6347-6358,v. 2, n. 4, oct./dec. 2021ISSN 2675-5459 https://ojs.southfloridapublishing.com/ojs/index.php/jdev/article/view/815/718

9. LARSSON OSCAR L. (2020) ***Technocracy, Governmentality and PostStructuralism***, Critical Review, 32:1-3, 103-123, DOI: 10.1080/08913811.2020.1842004 https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/08913811.2020.1842004

10. LEIHY P. AND SALAZAR J. M. (2022): ***Academic careerism***, Research Handbook on Academic Careers and Managing Academics, Edited by C. S. Sarrico, M. J. Rosa, T. Carvalho, Elgar online, file:///C:/Users/Dell/Downloads/Sarricofirstproof.pdf

11. MORIN, EDGAR (1999): ***Seven complex lessons in education for the future UNESCO***, https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000117740

12. JUAN FERNANDEZ: Un nuevo mundo educativo, https://escueladeexperiencias.com/un-nuevo-mundo-educativo/

13. https://www.euroinnova.pe/blog/la-educacion-del-futuro

14. RANCIÈRE JACQUES (1991) ***The Ignorant Schoolmaster***, ***Five Lessons in Intellectual Emancipation***, Stanford University Press, Stanford, California http://abahlali.org/files/Ranciere.pdf

15. SZKUDLAREK TOMASZ & ZAMOJSKI PIOTR, ***Education and Ignorance: Between the Noun of Knowledge and the Verb of Thinking***, *Studies in Philosophy and Education* 39 (6):577-590 (2020) https://link.springer.com/content/pdf/10.1007/s11217-020-09718-9.pdf

16. WALLER RICHARD, STEVEN HODGE, JOHN HOLFORD, MARCELLA MILANA & SUE WEBB (2017) ***Political populism and adult education***, *International Journal of Lifelong Education*, 36:4, 383-386, DOI: 10.1080/02601370.2017.1343346; https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/02601370.2017.1343346

17. WALLER RICHARD, STEVEN HODGE, JOHN HOLFORD, MARCELLA MILANA & SUE WEBB (2020) ***Lifelong education, social inequality and the COVID-19 health pandemic***, *International Journal of Lifelong Education*, 39:3, 243-246, DOI: 10.1080/02601370.2020.1790267; https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/02601370.2020.1790267

MEHMED A. AKŠAMIJA, AKADEMIK EMIN SOFIĆ, 2021.

EMIN SOFIĆ[a,b], SAIDA IBRAGIĆ[a]

VODA, ŽIVOT I ZDRAVLJE

Sažetak

U ovom radu su opisane kemijske i fizičke karakteristike vode. Voda je anorganska supstanca, esencijalna za sva živa bića. To je polarna molekula i najčešće korišteno otapalo. Hidrološki ciklus je biogeokemijski ciklus koji opisuje kontinuiran tok vode na, iznad i ispod površine Zemlje. Tokom vremena, količina vode na Zemlji ostaje konstantna, ali je njena distribucija i podjela u glavne rezervoare leda, svježe vode, morske vode, atmosferske vode i vode u živim bićima promjenjiva. Ovaj rad ističe značaj pitke vode mineralne i termalne vode za život i zdravlje bosanskog stanovništva. Ovdje su opisani kemijski sastav i laboratorijske analize pitke, mienralne i termalne vode iz bosansko-hercegovačkih izvora. Rezultati laboratorijskih analiza pokazuju visok kvalitet analizirane vode.

Ključne riječi: *pitka voda, mineralna i termalna voda, život i zdravlje, laboratorijske analize.*

EMIN SOFIĆ[a,b], SAIDA IBRAGIĆ[a]

WATER, LIFE AND HEALTH

Abstract

In this publication chemical and physical properties of water were described. Water as an inorganic substance is essential for all living beings. It is a polar compound and the most widely used solvent. The hydrological cycle is a biogeochemical cycle that describes the continuous movement of water on, above and below the surface of the Earth. The mass of water on Earth remains constant over time, but its distribution and partitioning into major reservoirs of ice, fresh water, salt (sea water), atmospheric water and water in living beings is variable. This publication noted the importance of potable water, mineral and thermal water for the life and health of the Bosnian population. Also, there were presented the chemical composition and laboratory analysis of potable, mineral and thermal water from Bosnian and Herzegovina sources. The results of laboratory analysis show the high quality of analyzed water.

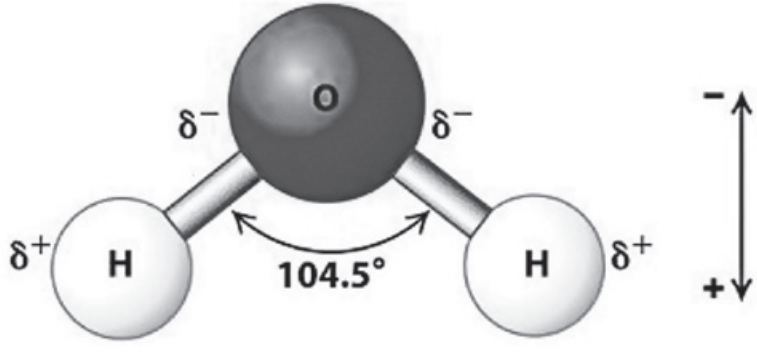
Key words: *potable water, mineral and thermal water, life and health, laboratory analysis.*

PITKA VODA, ŽIVOT I ZDRAVLJE

1. Fizikalno-kemijske osobine vode

Voda (H_2O) je kemijski spoj dva atoma vodika i jednog atoma kisika i jedan od temeljnih uvjeta života. Njena fizikalno-kemijska svojstva određuju ostala svojstva vode, pogotovo svojstva koja podržavaju život. Bez prometa vode u čovječijem organizmu život bi bio nemoguć! Naročito za život su bitne osobine vode da je ona polaran spoj, da ima koheziona svojstva, da ima visoku specifičnu toplinu i toplinu isparavanja, da je gotovo univerzalno otapalo.

Polarnost je neravnomjerna razdioba električnog naboja unutar molekule. Uzorkovana je odjeljivanjem električnog naboja uslijed neravnomjerne raspodjele elektrona u molekuli. Atom kisika na čelu molekule je elektronegativan (teži privlačenju elektrona), pa jedan kraj molekule ima parcijalno negativan električni naboj, a drugi kraj molekule, oko vodikovih atoma, parcijalno pozitivan naboj. To uzrokuje asimetričnost molekula vode – dva atoma vodika su pod uglom od 104,5° vezana za atom kisika. Polarnost uveliko određuje ostala svojstva vode.

ILUSTRACIJA ~ Shematski prikaz molekule vode.

Kohezija je svojstvo molekula vode da uspostavlja vodikove veze s bliskim molekulama. Vodikova veza nastaje međusobnim privlačenjem i spontanim usmjeravanjem molekula tako da se elektronegativni atom kisika jedne pridružuje elektropozitivnim atomima vodika drugih molekula vode. Vodikove veze među susjednim molekulama neprestano pucaju i ponovno se oblikuju (tipična veza ima životni vijek od nekoliko mikrosekundi), a svaka molekula vode je u tekućem stanju povezana sa oko 3 ½ susjednih molekula što rezultira stvaranjem velike trodimenzionalne mreže koja je u čvrstom stanju leda jako pravilna. Kohezivnost uvjetuje: veliku površinsku napetost vode, kapilarnost, visoku tačku vrelišta, visoku specifičnu toplinu i visoku toplinu isparavanja.

Specifična toplina je količina topline koju jedinica količine tvari treba primiti da bi joj se temperatura podigla za jedinicu temperature (za tekuću vodu iznosi tipično 4,1813 kJ/(kg . K). Njen je visoki iznos kod vode prouzrokovan širenjem vodikovih veza. Energija, koja kod drugih tekućina povećava kretanje među molekulama otapala (podiže temperaturu), se kod vode koristi za razbijanje vodikovih veza među susjednim molekulama. Vodene otopine su tako, zahvaljujući vodikovim vezama, izuzete od velikih promjena u temperaturi.

Toplina isparavanja je količina energije (topline) potrebna da se određena količina tvari iz tekućine pretvori u paru. Ova vrijednost je visoka kod vode, jer se tokom procesa moraju razbiti vodikove veze. Ovo svojstvo vodu čini izvrsnim rashlađivačem. Voda je dragocjeno rashladno sredstvo.

Prisutnost vode može se dokazati i kobaltovim(II)hloridom. Bezvodni spoj plave je boje, a u prisutnosti vode postane ružičast. Ponekad se koristi kao dodatak sredstvu za sušenju – silikagelu.

Hidrofilne otopljene tvari su one koje voda privlači, pa se uslijed hidratacije brže otapaju u vodi (male organske molekule u stanicama: šećeri, organske kiseline i neke aminokiseline). To su specifične neutralne molekule koje elektrostatički međudjeluju u molekulama vode. Hidrofobne otopljene tvari nisu topive u vodi (lipidi i većina proteina). To su nepolarne molekule koje razbijaju strukturu vode i teže izuzimanju zbog onemogućavanja uspostavljanja vodikovih veza u vodi.

Pri atomsferskom tlaku i temperaturi između 0 °C (273 K, kada se ledi) i 100 °C (373 K, kada vrije) čista (destilirana) voda bezbojna je tekućina, bez mirisa i okusa. Voda pokazuje amfoterno obilježje, a to znači ponaša se i kao kiselina i kao baza.

Najznačnije svojstvo po kojem se voda ističe je da je njena gustoća u čvrstom stanju manja od gustoće u tekućem stanju. Gustoća vode najveća je na 3,98 °C (tzv. tačka anomalije vode) pa je led manje gustoće od tekuće vode i na njoj pliva, a njegov volumen veći je za 9 % od volumena jednake mase tekuće vode. Jedinstvena fizikalna i kemijska svojstva vode posljedica su kemijske i prostorne građe njezinih molekula. Vodikovi su atomi u molekuli vode vezani kovalentnom

vezom s elektronegativnijim kisikovim atomom, što uzrokuje asimetrični raspored elektrona i dipolna svojstva molekule. Zbog značajne razlike u elektronegativnosti vodikova i kisikova atoma, zbog dvaju slobodnih, nepodijeljenih elektronskih parova na kisikovu atomu, te činjenice da dvije kovalentne veze između kisikova i vodikovih atoma zatvaraju ugao od 104,5 °, molekula vode razmjerno je jaki dipol. Zbog toga molekule vode i u tekućem i u čvrstom stanju grade nakupine molekula, međusobno povezane vodikovim vezama. U tekućoj su vodi te nakupine nestabilne i nasumične, a u ledu one tvore pravilnu tetraedarsku strukturu (tvorevinu) pri čemu tetraedri grade heksagonske kanale (veće pseudokristalne nakupine). Taljenjem leda, njegova se tetraedarska struktura urušava, pa se broj molekula vode po jedinici vremena smanjuje. Od 0 °C do 3,98 °C prevladava proces urušavanja tetraedarske strukture i gustoća vode raste (anomalija vode). Iznad 3,98 °C prevladava proces udaljavanja molekula, tj. gustoća se vode daljim porastom temperature smanjuje, kao što je to u većini ostalih tvari. Prirodne se vode smrzavaju od površine prema unutrašnjosti, a led na površini toplinski je izolator koji usporava daljnje smrzavanje i štiti žive organizme u vodi. To da je led lakši od vode, pa pliva na površini, ima iznimno značenje za život organizama zimi (površina je vode zaleđena, a u unutrašnjosti je temperatura dovoljno visoka za održavanje života). Zbog vodikovih veza između molekula, ledište i vrelište vode, znatno su viši od ledišta i vrelišta nekih sličnih vodikovih spojeva koji nemaju vodikove veze, kao što su amonijak i sumporovodik. Bez vodikovih veza vrelište vode pri atomsferskom tlaku bilo bi -75 °C. Zahvaljujući vodikovim vezama, voda je velikog specifičnog toplinskog kapaciteta (4185 Jkg-1K-1) i specifična toplina isparavanja (3,33 x 105 Jkg-1) i taljenja leda (2,26 x 106 Jkg-1), a to znači da se prelazom vodene pare u tekuću vodu, odnosno tekuće vode u led, oslobađa znatna energija što npr. omogućuje toplokvrnim organizmima održavanje temperature u potrebnim uskim granicama (termoregulacija). Viskoznost vode se povećava snižavanjem temperature.

I molekule mnogih drugih spojeva mogu stvarati međumolekulske vodikove veze, no razlika između vode i ostalih polarnih molekula kao što su NH3 ili HF, jeste u tome da kisikov atom iz vode može stvarati dvije vodikove veze (ima dva slobodna elektronska para usmjerena prema vrhovima tetraedra). Jednostavan i vrlo praktičan VSEPR pristup geometriji molekula; struktura vode jeste pod uglom, no stereokemijski je tetraedarske geometrije, iako ne potpuno pravilne poput CH4. Na taj način molekule vode imaju mogućnost da izgrade beskonačnu trodimenzionalnu mrežu (strukturu) u kojima je kisikov atom u približno tetraedarskom okruženju s četiri vodikova atoma; dva su vezana kovalentnom vezom, a dva vodikovom. NH3 i HF stvaraju lance ili prstene, ali ne mogu stvarati trodimenzionalne mreže. Vrelišta tvari povezanih vodikovom vezom viša su u odnosu na tvari čije molekule nisu povezane vodikovim vezama ili su te veze vrlo slabe.

Osim za piće, pripremu hrane i za pranje, voda se uveliko koristi za navodnjavanje poljoprivrednog tla. Voda kao dobro otapalo opskrbljuje biljke mineralnim tvarima i nužna je za fotosintezu, a u ljudskom organizmu kao glavni sastojak

tjelesnih tekućina opskrbljuje sve organe hranjivim sastojcima i uklanja otpadne tvari iz organizma. Zbog svojih fizikalno-kemijskih osobina, ona je učesnik svih kemijskih reakcija u organizmu.

Voda je osnovni sastojak svih živih organizama. U nekih organizama čini i 99 % njihove mase, u čovjeku oko 70 %. Svi biološki procesi odvijaju se isključivo u vodenoj sredini, iako postoje organizmi koji mogu dugotrajno preživjeti stanje potpune dehidratacije. Metabolizam, rast i razmnožavanje takvih organizama počinju tek nakon rehidratacije. Biološke makromolekule (bjelančevine, nukleinske kiseline, polisaharidi) sadrže čvrsto vezanu vodu, koja je nužna za njihovu biološki aktivnu konformaciju. Voda nije samo otapalo u kojem funkcioniraju enzimi nego i izravni metaboliti; supstrat je u svim hidrolitičkim, a nusprodukt u mnogim biosintetskim reakcijama. Živi organizam neprekidno uzima i otpušta vodu, što se naziva ciklusom vode. Vodeni organizmi izmjenjuju vodu difuzijom. Kod kopnenih biljaka ta se izmjena odvija pretežno fizikalnim mehanizmima (kapilarne sile u korijenju; transpiracija). Kopnene životinje i čovjek moraju piti vodu ili je pribaviti hranom koja sadrži vodu. Vodu gube urinom, izmetima, disanjem i znojenjem. Izlučivanje vode metabolički je nužno, jer ono omogućuje organizmu da se oslobodi nekorisnih i štetnih tvari topljivih u vodi. Znojenje je u mnogih organizama dio procesa termoregulacije.

Ključni je uvjet održivog razvoja održavanje čistoće vode u prirodnim spremištima i vodotokovima. Sprječavanje zagađivanja voda najvažniji je dio zaštite okoliša (provodi se aerobna obrada otpada i ispitivanje kvaliteta vode). Voda podržava i održava život na zemlji.

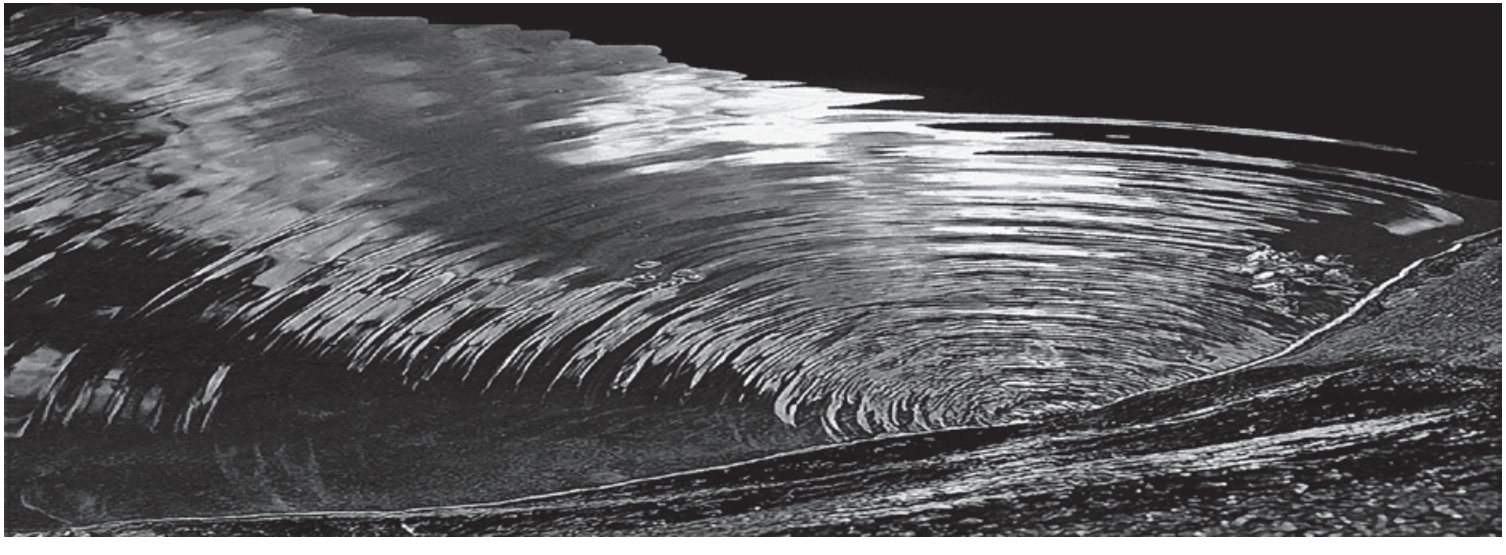

2. Osobine i rasprostranjenost

Voda ili kemijski iskazano vodikov oksid je najrasprostranjenjija tekućina na Zemlji. Voda je najvažnije (polarno) otapalo koje otapa plinove, tekućine i mnogobrojne krute tvari. Voda je bitan sastojak živih organizama (maseni udio vode do 90%) i nužna je za život svih živih organizama. Znanstvenici tvrde da se živa bica najvećim dijelom sastoje od vode i da ona čine tri četvrtine ukupne površine Zemlje. Na snimkama Zemlje iz svemira može se uočiti da je velike dio Zemljine površine pokriven vodom, oko 70%.

od utjecajem Sunceva zračenja površinska voda neprekidno se isparuje u atmosferu (tzv. kruženje vode u prirodi), gdje se kondenzira (stvarajući kišne ili snježne oblake u atmosferi) i u obliku oborina (kiša, snijeg, tuča, rosa, inje i magla) vraća na zemlju, prenoseći tako velike mase vode na kontinente, i to zovemo globalni hidrolološki ciklus, pa u mnogome utječe na klimu. U troposferi voda čini 80% stakleničkih plinova i uzrokuje zadržavanje topline, te porast globalne temperature.

Najjednostavnija podjela vode jeste na slatke (ca. 4% na Zemlji) i slane. Vecina je voda je na Zemlji slana (mora, oceani). Dobro je poznata i podjela vode na tekućice rijeke i stajaćice (npr.jezera, bare, močvare). Ledenjaci pak zauzimaju posebno mjesto gdje je voda u krutome obliku.

3. Pitka voda

Prirodna voda, koja sadrži kalcijev bikarbonat, kalcijev hlorid i kalcijev sulfat naziva se tvrda voda. Pitka voda, podzemna, bunarska i površinska, je bistra i potpuno prozirna voda, bez mirisa i boje, a radi dobra okusa treba sadržavati otopljeni kisik, ugljikov dioksid i topljive soli (NaCl, NaHCO3) i dr.

Sadrži li patogenih bakterija, organske tvari, nitrate, nitrite, amonijak, te željezne soli (koje omogućuju razvoj algi), manganove soli (daju vodi loš okus), ili druge štetne tvari, mora se prije upotrebe pročistiti oksidacijom kisikom iz zraka i dezincifirati klorom ili ozonom.

Vode za piće su najčešće izvorske, a crpe se direktno sa izvora, a koje su pak prečišćene od mogućih nečistoća. Kupovne vode za piće se čiste mehanički, biološki, da se pijenjenjem istih ne dobije dizenterija. Najkvalitetnije pitke vode u BiH su hladne, izvorske vode, obično izviru u području bosanskih planina.

Voda za piće „Zlatarica“ Bugojno spada u u prirodne izvorske vode, koja izvire sama, i do nje se nije doprlo bušenjem. Kemijska kompozicija ove vode na temelju analiza *Zavoda za javno zdravstvo u Sarajevu* , u dva navrata u toku deset godina pokazuje kostantnost i prirodnu uravnoteženost kemijskijh sastojaka poželjnjih u dobroj, ispravnoj i pitkoj vodi za piće. Voda iz izvora „Zlatarica“ nije mineralna voda, već obična prirodna voda bez većih odnosno povišenih mineralnih tvari i elemenata ili plinova koji su zastupljeni u mineralnim vodama. U ovom kratkom radu pokazaćemo kemijsku, sanitarnu i radiokemijsku analizu uzoraka ove vode.

4. Značaj vode za život, promet i ravnoteža vode u čovječijem tijelu

Po kvantitativnom udjelu voda je najvažniji sastojak živih bića. Čovječije tijelo se sastoji od oko 70% vode. Mehanizam kojim se čuva volumen tekućina u tijelu i osigurava stalnost njegovog kemijskog sastava, veoma je kompleksne prirode. Važnu ulogu ima sinteza proteina, eritropoeza, osjetljivi respiracijski refleksi koji omogucavaju zadržavanje i eliminaciju CO2, mehanizmi apsorpcije u gastrointestinalnom traktu, metabolicka aktivnost stanica kojom se održava ravnoteža i složena funkcija bubrega, odnosno bubrežnih kanalića u reapsorpciji i sekreciji elektrolita. Usprkos širokim kolebanjima u uzimanju vode i njenom gubitku, volumen tjelesnih tečnosti ostaje prilično konstantan. U normalnih odraslih osoba u normalnim uvjetima i u duljim vremenskim razdobljima, količina primljene vode mora biti jednaka količini izlučene vode. Izvori vode u tijelu su: voda unesena vodom za piće ili drugim pićima u čijem sastavu je uglavnom voda, zatim voda u hrani, te voda nastala oksidacijom iz uzete hrane i voda nastala polimerizacijom u metaboličkim procesima. Prosječne količine tekućina koje uđu u organizam čovjeka u jednom danu i koje se iz njega izluče za isto vrijeme pokazuje Tablica 1.

Tablica 1. Prosječna ravnoteža vode

Količina primljene vode	**Količina izlučene vode**
Voda za piće 1200 ml	Urin 1400 ml
Voda u hrani 1000 ml	Perspiratio insensibilis 900 ml
Metabolička voda 300 ml	Feces 200 ml
Total: 2500 ml	Total: 2500 ml

Potreba za uzimanjem vode ide usporedo sa energetskim metabolizmom, a matematički su izračunate (procijenjene) na 1 ml ili 1 cm3 vode za svaku kcal. Kolebanja totalnoga volumena tjelesnih tekućina koje nastaju u vrijeme gubitka vode i njenog nadomještavanja, odvijaju se uglavnom u ekstracelularnoj tekućini. Ukupni promet vode predstavlja veći % volumena ekstracelularne tekućine u djece negoli u odraslih osoba. Zbog toga se kontrola volumena ekstracelularne tekućine kod djece postiže sa manjom tačnošću nego u odraslih. U djece mogu u toku povraćanja i proljeva nastupiti vrlo ozbiljni poremećaji metabolizma vode. Dnevne potrebe, odnosno promjene u ukupnom sadržaju vode u tijelu vjerno se reflektiraju u promjenama tjelesne težine. Ova činjenica je važna za kliničku procjenu balansa vode u tijelu.

Ljudskom tijelu je potrebno 1,5 – 3,0 l vode na dan kako bi normalno funkcioniralo. Bez hrane čovjek može ostati živ i do 50 dana, ali bez vode ne može živjeti više od nekoliko dana!!! Niti jedna tekućina ne može zamijeniti vodu. U modernoj civilizaciji pogrešno se misli da se ova tekućina može zamijeniti čajem, kahvom, gaziranim pićima, alkoholom, međutim nikakvi napici, iako sadrže vodu, ne mogu nadomjestiti čistu prirodnu vodu. Mnoga pića sadrže i dehidratacijske supstance i karbohidrate, pa upravo zbog toga provociraju žeđ. Dakle, trebamo stvarati naviku pijenja vode, jer je upravo higijenski ispravna voda za piće jedan od fundamentalnih uvjeta života i zdravlja.

ILUSTRACIJA ~ U našem organizmu voda ima raznoliku učinkovitost i uključena je u mnoge procese probave, apsorpcije, cirkulacije i izlučivanja nutrijenata odgovornih za uspješno odvijanje gotovo svih životno važnih procesa...

4.1. *Promet vode*

U tijelu se stalno odvija intenzivan promet vode koja je sastavni dio raznih sekreta i ekskreta (Tablica 2). Sva ta količina vode od 4 do 16 l, koliko iznosti promet vodom, nastaje iz krvne plazme koja ima samo 3,5 l. To je omogućeno sljedećim faktorima:

- brzom reapsorpcijom sekreta izlučenih u gastrointestinalni trakt,
- ulogom međustanične tekućine kao tampona između vaskularne i intracelularne tekućine i
- širokom mrežom kapilara čija velika površina omogućuje brzu izmjenu tekućine između krvi i međustanične tekućine.

Tablica 2. Promet vode u čovjeka od 70 kg tjelesne mase (težine)

Tekućina izlučena u gastrointestinalni trakt		**Volumen (ml)**
Slina		500 – 1500
Želučani sok		1000 – 2400
Crijevni sok		700 – 3000
Gušteračin sok		700 – 1000
Žuč iz jetre		100 – 400
	Ukupno	**3000 – 8300**
Tekućina izlučena iz tijela		
Urin		600 – 2000
Stolica		50 – 200
Insenzibilna perspiracija		350 – 700
Perspiracija (znoj)		50 – 4000
Mlijeko (žene u laktaciji)		0 – 900
	Ukupno	**1050 – 7800**
Ukupni promet tekućine		**4050 – 16100**

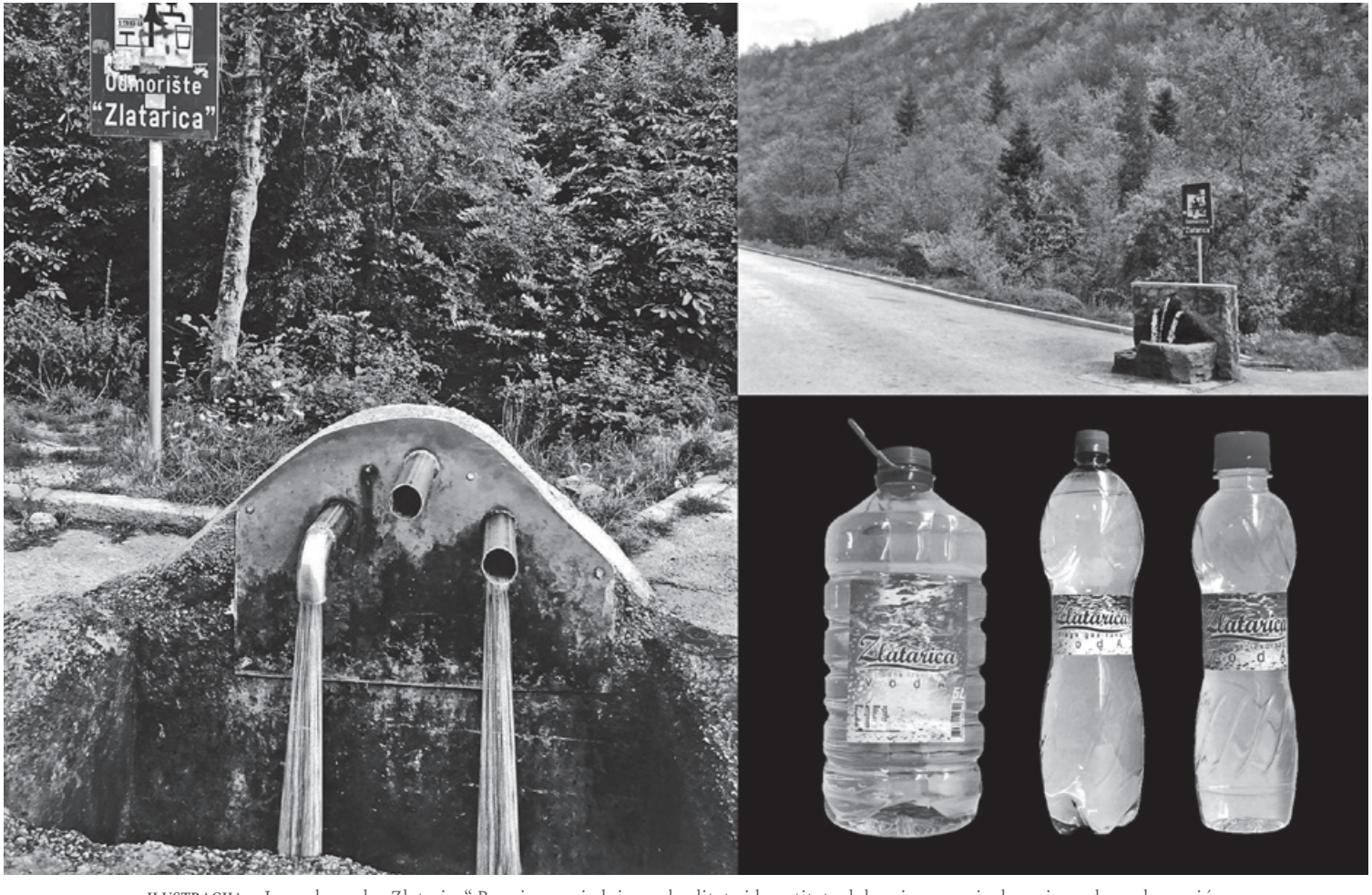
5. Izvorska voda za piće „Zlatarica“ iz Bugojna

Pod higijenskim ispravnom vodom za piće podrazumijevamo vodu koja zadovoljava pet sljedećih pregleda:

- lokalnu inspekciju vodnog objekta,
- fizički pregled vode,
- mikroskopski i biološki pregled vode,
- bakteriološki pregled,
- kemijski pregled i
- radiološki pregled.

Odlučujući utjecaj na određivanje standarda sanitarne kvalitete pitke vode imala je posljednjih godina Svjetska zdravstvena organizacija (WHO). Slijedeći preporuke WHO većina zemalja svijeta donijela je zakone i pravila koji reguliraju ispravnost i analize vode za piće kao općeg dobra svake zemlje. Voda je nasljeđe svih stanovnika planete Zemlje, te se mora čuvati, štiti i racionalno koristiti. Naročito je važno vodu čuvati od svakojakog zagađenja moderne civilizacije. Svaki čovjek morao bi piti zdravstveno ispravnu vodu. Ispravnost vode za piće kontrolira se u svim zemljama svijeta na više razina. Ipak, najvažniju kontrolu vode za piće sprovode Zavodi za javno zdravstvo putem redovnih godišnjih programa. Oni su dužni izdati Analitičke izvještaje o dostavljenim uzorcima vode. Jedan takav izvještaj od 26/06/2018 sa datumom završenih analiza od 13/07/2018 je upravo predmet našega znanstvenog i zdravstvenog komentara. Analitički izvještaj od Zavoda za javno zdravstvo Federacija Bosne i Hercegovine (Služba za zdravstvenu ekologiju) Sarajevo, M. Tita 9, pod brojem 1011/18 datiran 13/07/2018 tražen je od strane Proizvođača i Vlasnika uzorka „Urbanizam, projektovanje i inžženjering“ D.D. Ul. Nugla II br. 12/A, Bugojno, Mlaćo Dževad. Voda za piće je izvorska voda „Zlatarica“ iz Bugojna. Izvor je na obroncima planine Kalin, na nadmorskoj visini od nekih 800 m, daleko od ljudskih naselja i industrije, te je kontaminacija fekalijama, smećem, otpadom i industrijskim produktima gotovo nemoguća. Voda za piće je analizirana u dva navrata. Prvi Izvještaj Službe za higijenu i zdravstvenu ekologiju FBiH, Sarajevo, M. Tita 9. odnosi se na Analitički izvještaj datiran 21/08/2008.

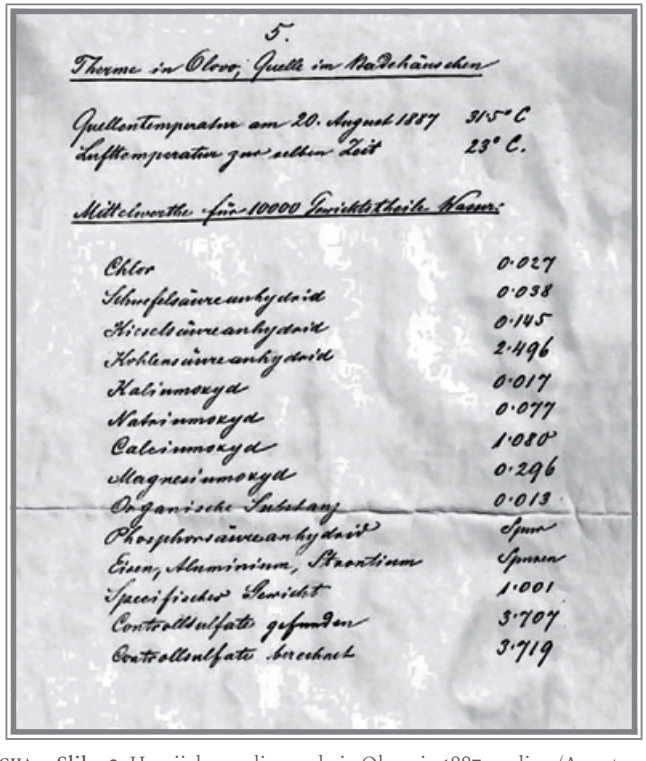
Oba Izvještaja potvrđuju potpunu higijensku ispravnost vode za piće „Zlatarica“, Bugojno. Izvještaji potvrđuju također konstantnost kemijskog sastava, mikrobiološke i bakteriološke higijenske ispravnosti, kao i konstantnost fizikalnih osobina pitke izvorske vode (vidjeti u prilogu oba Izvještaja). Također, radiološka analiza tj. mjerenje ukupne beta aktivnosti u vodi za piće „Zlatarica“ potvrđuje radiološku ispravnost ove vode za piće. Na temelju svega može se konstatirati da izvorska voda „Zlatarica“ Bugojno posjeduje sve kvalitete i kvantitete dobre, ispravne i zdrave izvorske vode za piće, te da je kvalitetom ova voda spremna za upotrebu. Pijenje ove vrlo kvalitetne vode može donijeti ljudima mnogostruke zdravstvene koristi.

ILUSTRACIJA ~ Izvorska voda „Zlatarica“ Bugojno posjeduje sve kvalitete i kvantitete dobre, ispravne i zdrave izvorske vode za piće.

6. Mineralne i termomineralne vode

Zdravstvene koristi mineralnih i termalnih voda u BiH su poznate stoljećima, pa su već 1887. godine vršene analize hemijskog sastava i temperature vode iz Olova (Slika 2), Analize su rađene i 1953. godine kada je Centralni higijenski zavod u Sarajevu utvrdio da se termalna voda u Olovu ubraja u indiferentne-homeotermne vode sa karakterom slabe zemno-alkalne vode, te da 1 L vode sadrži 0.288 g suhog ostatka (kalcij karbonat, magnezijeve soli, hloride i sulfate). Osnovne karakteristike ove vode je čine pogodnom za pijenje, inhalaciju i kupanje, te se koristi za liječenje reumatskih, kožnih i drugih oboljenja.

5.

Therme in Olovo, Quelle im Badehäuschen

Quellentemperatur am 20. August 1887	31·5° C
Lufttemperatur zur selben Zeit	23° C.

Mittelwerthe für 10000 Gewichtstheile Wasser:

Chlor	0·027
Schwefelsäureanhydrid	0·038
Kieselsäureanhydrid	0·145
Kohlensäureanhydrid	2·496
Kalioxyd	0·017
Natronoxyd	0·077
Calcioxyd	1·080
Magnesiumoxyd	0·296
Organische Substanz	0·013
Phosphorsäureanhydrid	Spur
Eisen, Aluminium, Strontium	Spuren
Specifisches Gewicht	1·001
Controllsulfate gefunden	3·707
Controllsulfate berechnet	3·719

ILUSTRACIJA ~ Slika 2. Hemijska analiza vode iz Olova iz 1887. godine (Aquaterm, 2022.)

Hemijski sastav mineralne vode "Mali Guber" i "Sarajevski kiseljak" su prikazane u tablici 3 i 4.

Temperatura (°C)	12.0
pH	4.91
Provodljivost (mS/cm)	0.7
Ukupne čvrste tvari nakon isparavanja na 105 °C (mg/L)	907
SO_4^{2-} (µg/mL)	595±7
PO_4^{3-} (µg/mL)	0.05±0.03
Cl^- (µg/mL)	2.98±0.20
Fe (µg/mL)	148±2
Mn (µg/mL)	5.80±0.50
Zn (µg/mL)	13.20±1.20
Cu (µg/mL)	2.81±0.01
Cr (µg/mL)	< LOD
Pb (µg/mL)	0.26±0.02
Cd (µg/mL)	0.06±0.0
Ni (µg/mL)	0.09±0.00
Co (µg/mL)	0.05±0.01
Sb (µg/mL)	0.02±0.00
Au (µg/mL)	< LOD
Ag (µg/mL)	< LOD

Tablica 3

Na (ppm)	562.0
K (ppm)	11.7
Ca (ppm)	248.5
Mg (ppm)	43.7
HCO_3^-	1659.2
SO_4^{2-}	555.0
Cl	75.9
Silicijeva kiselina	14.9
CO_2	4000.0
Čvrste tvari	3142.6

Tablica 4

Tablica 3. Hemijski sastav vode "Mali Guber" (Nesimovic i sar., 2017.).

Tablica 4. Hemijski sastav vode „Sarajevski kiseljak" (Federalni zavod za javno zdravstvo FBiH, 2004.).

7. Zdravstvene koristi vode

• Unošenje pitke, zdrave vode služi za održavanje ravnoteže vode, koja za ljudski organizam ima primarno značenje. Pijenjem vode organizam stalno održava potreban sadržaj vode u tijelu. To je nužno fiziološki za održavanje unutrašnjeg miljea (sredine) koji omogućuje kemijske reakcije tokom metaboličkih procesa, a koje se moraju odvijati u vodenoj sredini.

• Unošenje pitke, ispravne i zdrave vode u dnevnim količinama od 800 – 2500 ml pomaže stanicama, organelama, organima i organizmu u sprječavanju neravnoteže vode u smislu pretjeranog gubitka vode (dehidracije ili eksikacije) – isušenja organizma. U slučajevima isušenja organizma uzimanje vode je pravi lijek.

• Ravnotežu vode, njen ulazak i izlazak iz organizma, kontrolira osmotski gradijent na staničnim membranama centara u mozgu (hipotalamus). Ovi centri u hipotalamusu kontroliraju žeđ, te lučenje antidiuretskog hormona (ADH). Također, gubitak vode iz stanica zbog visokog osmolalnog tlaka izvanstanične tekućine stimulira žeđ i lučenje ADH. Natrij u obliku kationa (Na+) najviše utječe na ravnotežu vode. Uz to, na ravnotežu vode posredno utječu protok krvi kroz bubrege, kortikosteroidni hormon aldosteron, renin-angiotenzin sustav i atrijski natriuretični hormon koji kontrolira ravnotežu natrija. Poštujući fiziologiju u bubrežnih i srčanih bolesnika potrebno je najčešće reducirati unos soli (NaCl) u organizam, a pijenje vode dozvoliti u normalnom opsegu. To isto vrijedi kod bolesnika sa edemima (otok), gdje je nužna kontrolirana restrikcija uzimanja slane hrane.

• Gubitak vode, pri znojenju (ljetne vrućine), uzrokovan povraćanjem, proljevima kod raznih intoksikacija, opekotinama odražava se na sadržaj i ravnotežu vode u različitim pojedinim tkivima organizma. Staničnu vodu čini 50% tjelesne mase čovjeka, a ekstracelularnu samo 20% tjelesne mase. Sadržaj vode u tkivima je u različitim relativnim %, pa su upravo tkiva sa manjim relativnim % vode najviše osjetljiva na njen gubitak. Na nestašicu vode u tkivu najosjetljiviji je mozak, odnosno živčano tkivo, osobito bijela i siva tvar. Bijela tvar sadrži 70%, a siva čak 85% vode. Mišići (srce) sadrži 75 - 80% vode, vezivno tkivo 60%, eritrociti 60%. Najmanji rel. % vode je u masnom tkivu (20%), i u kostima (25%). Masno tkivo i kosti su najmanje senzibilni na nestašicu vode.

• Uzimanje vode za piće održava volumen tekućine u krvi, a i u stanicama. Konstantnost volumena stanične tekućine i vaskularne tekućine reflektiraju se na račun međustanične tekućine koja služi kao posrednik između prvih dviju. Upravo ta konstantnost osigurava i sprječava promjene u plazmi poslije apsorpcije veće količine vode iz gastrointestinalnog trakta ili gubitka krvi kod povreda i različitih bolesti. Kod manjka tekućine u krvi ili unutar stanica voda za nadoknadu se uzima iz međustanične tekućine, dok se kod povećanja volumena tekućine u krvi događa prelaz suviška vode u međustanični prostor. Tako se u čovječijem organizmu volumen međustanične vode povećava ili smanjuje. Povećanje volumena intercelularne tekućine u patofiziologiji se označava kao edem (otok), a smanjenje volumena intercelularne tekućine dovodi do dehidracije koja se uklanja primjenom (unosom) vode.

• Najvažnije koristi od uzimanja pitke i zdrave vode po organizam uključuju održavanje pravilnog energetskog statusa i tjelesne temperature, što znači i termoregulacije, metaboličke i biološke oksidacije, odnosno disanja. Voda pomaže u prevenciji konstipacije, žgaravice, migrene, gastritisa, želudačnog ulkusa, čira dvanaestopalačnog crijeva, kolitisa i bubrežnih kamenaca. Nadalje, pomaže pravilnom radu srca i prevenira kardiovaskularne bolesti, reumatoidni artritis, sarkoidozu, osteoporozu i krstobolju. Pitka i zdrava voda od prvorazredne su važnosti za zdravlje trudnica i dojilja, te zdravlje djece, posebno poslije prve godine života pa do puberteta. Bez zdrave vode nema pravilne funkcije bubrega, štitne žlijezde i mozga. Naročit značaj vode je u zaštiti najvećeg organa ljudskog tijela tj. kože. Na temelju znanstvenog rada mnogih laboratorija u svijetu, naročito laboratorije za istraživanje hrane, vode i zraka, preporučeno je da svaki odrastao čovjek mora uzimati najmanje 10 čaša pitke zdrave vode, a ovisno od uvjeta pod kojim osoba živi i čak više od 10 čaša dnevno. Nacionalni institut zdravlja SAD-a preporučuje po istraživanjima Meinders A. J. et al. za muškarce totalni dnevni unos vode 3000 ml (odnosno 12 čaša), a za žene 2200 ml (oko 9 čaša). Ipak, mora se naglasiti da prekomjerni unos vode za piče ne donosi nikakvu uvjerljivu korist po zdravlje, sa možda izuzećem prevencije bubrežnih kamenaca koji se i nakon kirurške ili medikamentozne terapije ponovo vraćaju, ometajući pravilnu funkciju bubrega. Oko 20% ili čak 30% vode čovjek može unijeti jedući voće i povrće. Unos zdrave pitke vode poboljšava energetski status organizma, posebice utječe na porast pravilnog i svrsishodnijeg imunog odgovora. Za fiziološke procese u organizmu potreban je odgovarajući pH u intervalu od 7,35 – 7,45. Svaki pomak pH ispod ili iznad ovoga intervala vodi u bolest ili smrt. Na nižem pH od 7,35 čovječije tijelo ne može asimilirati vitamine, a niti mineralne tvari i mikroelemente. Stanice čovjeka mogu iskoristiti kisik samo u tačno definiranom pH opsegu, a i biosinteza proteina, nastanak ATP (adenozintrifosfata) koji su zapravo „moneta“ metabolizma ovisan je od pH sredine. Za sve metaboličke procese (biosinteza i katabolizam) u stanici potrebna je voda.

• Voda i pravilan unos vode u organizam pomažu bolju fizičku aktivnost. Dehidracija uzrokuje zamor, reduciranu motivaciju i pad psihičkog raspoloženja. Radnici koji rade teške fizičke poslove, zemljoradnici, atlete, fudbaleri i vojnici osobito su osjetljivi na nedostatak vode. Samo se pitkom, zdravom vodom može ukloniti zamor i vratiti organizam u normalan metabolički tok nakon visoko aktivnog fizičkog aktiviteta.

• I po podacima USDA (*Department of Agriculture of USA*) 100 g ili 100 ml zdrave pitke vode sadrži 10 mg kalcija, 2 mg natrija i 2 mg magnezija. Energetski status ovakve vode je 0 kcal. Voda poboljšava funkciju centralnog nervnog sistema i prevenira glavobolju. Nakon uzimanja pitke zdrave vode organizmu se podiže raspoloženje, pojačava memorija, skraćuje frekvencija glavobolja i poboljšava funkcija mozga. Dehidracija vodi u posebno psihičko stanje straha i intenzivnoga zamora. Pijenje 1,5 l vode/dan u toku 12 sedmica smanjuje glavobolju, reducirajući 80% intenzivne boli, a bez dodatnog uzimanja analgetika i aspirina.

• Zdrava pitka voda čisti toksine iz tijela, upravo zahvaljujući osobinama vode kao univerzalnog otapala. Voda je fizikalno-kemijski dipolna i amfoterna molekula. Oksigen, sve nutritivne tvari, hormone, molekule vode unose u stanice, a razgradne produkte iz stanica. Proteini, imunoglobulini, hemoglobin i enzimi uključeni u funkcionalne kemijske procese u stanicama i tkivima trebaju bezuvjetno vodeni medium i bez njega njihova funkcija ne bi bila ispravna, a niti moguća. Sav ekskretorni materijal katabolizma pokreće i nosi voda, oslobađajući organizam od produkata razgradnje. Urea i kreatinin izlučeni bubregom su samo neke od stotina različitih tvari nastalih katabolizmom. Voda promovira gubitak težine. Poznato je da uzimanje 500 ml pitke zdrave vode povisuje metabolički obrt oko 30 %. Već nakon 10 minuta poslije uzimanja bistre vode opaža se povišenje metaboličkog obrta sa maksimumom nakon 30 - 40 minuta. Voda prevenira bolesti kože, redovito uzimanje vode u toku dana pomaže koži od isušenja, povisuje mehkoću i nježnost kože. Voda protektira kožu kako od UV i svjetlosnog zračenja, tako i od hladnoće i vjetra.

• Voda pomaže radu želuca i posebno crijeva, te pomaže u liječenju konstipacije. Uzimanje vode pomaže u redukciji mahmurluka, osjećaja suhih usta, umora i vrtoglavice i bolova uzrokovanih noćnim uzimanjem alkohola. Alkohol izaziva dehidraciju. Zagrijana zdrava izvorska voda može biti pravi lijek protiv grčeva u nogama, jer su grčevi redovito rezultat isušenja tijela. Nadalje, uzimanje oko 10 čaša vode (2 l) u toku 24 h pomaže pravilnoj funkciji biubrega, te prevenira stvaranje bubrežnih kamenaca. Voda posjeduje visoku specifičnu toplotu pa je upravo zbog te fizikalno-kemijske osobine odlično rashladno sredstvo u čovječijem organizmu. Uzimanje vode regulira temperaturu tijela. Voda pomaže čovjeku u borbi protiv osteoporoze i fraktura kostiju. Voda promovira disanje u čovječijem i životinjskom tijelu, jer igra ulogu u distribuciji kisika kao oksidanta bioloških struktura u svakoj stanici i tkivu, skupljajući CO_2 iz svih

dijelova tijela. Voda otapa i nosi plinove. Uzimanje vode reducira bol u kičmi, a dehidracija izaziva bol. Voda prevenira srčane bolesti i uzimanje dovoljne količine zdrave ptike vode omogućava srcu i kardiovaskularnom sistemu čovjeka pravilan i ritimičan rad. Voda održava pravilan viskozitet krvi, limfe i spinalne tekućine. Također, pomaže distribuciju fibrinogena, eritrocita i leukocita.

• Zdrava pitka voda od posebnog je značaja za trudnu ženu, dojilju, bebe i djecu. Čistoća i kvalitet vode koju pije žena, plod, dijete – beba i djeca od primarn su važnosti za zdravlje. Za sve nutritivne tvari prilikom rasta i razvitka djeteta potrebna je voda koja se prenosi od majke preko krvi do fetusa (ploda). Konstipacija (zatvor i tvrda stolica) u toku trudnoće može se otkloniti pijenjem veće količine vode nego inače. Voda pomaže u trudnoći kao izvrsno sredstvo protiv hemeroida koji su često prateća pojava u trudnoći. Voda pomaže trudnici u liječenju infekcija mokraćnih kanala i mokraćnog mjehura.

• Na kraju da kažemo, čista izvorska voda je siguran i jeftin lijek i sredstvo bez kojega nema života, niti zdravlja.

U ovom kratkom i popularnom članku o značaju vode za život i održavanje zdravlja smo pokazali da je voda uz kisik i hranu najvažnije prirodno sredstvo života na Zemlji. Fizikalno-kemijske osobine vode kao anorganske molekule, ali i biomolekule determiniraju ulogu vode u nastanku i održavanju života na Zemlji.

reference

Analiza vode. *Aquaterm olovo*. Dostupno na: https://aquaterm.olovo.ba/analiza-vode/

Biochemistry, *Medicine*, Books Barnes & Noble, 2016, USA.

GUYTON AND HILL, ***Textbook of Medical Physiology***, the 13th edition, May 20, 2015.

Izvještaj o analizama vode za piće „Zlatarica" Bugojno od 21/08/2008, Zavoda za javno zdravstvo Federacije Bosne i Hercegovine i ***Izvještaj o analizama vode „Zlatarica" Bugojno od 26/06/2018*** Zavoda za javno zdravstvo Federacije Bosne i Hercegovine, M. Tita 9, Sarajevo.
Federalni zavod za javno zdravstvo FBiH, 2004.

National Primary Drinking Water Regulations, EPA, United States Environmental Protection Agency, January 19, 2017.

NESIMOVIĆ, E., HUREMOVIĆ, J., GOJAK-SALIMOVIĆ, S., AVDIĆ, N., ŽERO, S. AND NESIMOVIĆ, E., 2017. ***Chemical characterisation of the spring waters used for health care, Guber, Srebrenica, Bosnia and Herzegovina***. Bulletin of the Chemists and Technologists of Bosnia and Herzegovina, 49, pp.43-48.

Štrausova medicinska biokemija, Dubravka Čvorišćec, Ivana Šepelak, Izdanje 3, godina 2009, Zagreb, Hrvatska.

MEHMED A. AKŠAMIJA, AKADEMIK EMIN SOFIĆ, 2021.

FATMIR S. BAČI

POEZIJA IZ GLEDIŠTA POETIKE

Sažetak

U radu se analizira značenje poezije kao i njezine manifestacije kroz ljudsku riječ, ljudski jezik i misao. Poezijom se uspostavlja sklad između svega što skriva i otkriva prepličući nerealnost u postupanju i realnost u onome što se poezijom dešava i utječe u svijesti pojedinca. Autor se bavi semantičkim otkrivanjem poezije, u kojem čitalac otkriva svoje nove mogućnosti razmišljanja, novu dimenziju kreativne svijesti, i shodno tome, novi pristup prema životu i vječnosti, i svakako, sasvim novi angažman lične slobode i odgovornosti koje do tada nije prepoznavao, ili je imao samo neko površinsko gledište.

Ključne riječi: *sloboda, riječ, jezik ljudski, poezija, poetika, misao.*

FATMIR S. BAČI

POETRY FROM THE POINT OF VIEW OF POETICS

Abstract

The paper analyzes the meaning of poetry as well as its manifestations through human words, human language and thought. Poetry establishes harmony between everything that hides and reveals, intertwining unreality in behavior and reality in what happens and affects the individual's consciousness through poetry. The author deals with the semantic discovery of poetry, in which the reader discovers his new possibilities of thinking, a new dimension of creative consciousness, and consequently, a new approach to life and eternity, and certainly, a completely new commitment to personal freedom and responsibility that he did not recognize until then, or had only a superficial point of view.

Key words: *freedom, word, human language, poetry, poetics, thought.*

POEZIJA IZ GLEDIŠTA POETIKE

Poetika jeste ne samo najistaknutiji aktivni izuzetak ljudske dinamike izražena preko kreativnosti, nego je neizbježno i stalna prisutnost kreativnosti na osnovi svakog ljudskog djelovanja, koja je čvrsto vezana sa izražavanje ličnosti i nametnutim ciljem. Dok u konceptualnoj prizmi, u spletu sa iskustvom iz prošlosti, na samoj zjenici te kreativnosti uvijek je u fokusu jasna ili zamagljena, prava ili kriva vizija o budućnosti, čime se istovrmeno, i gradi, i razlikuje, svako čovjekovo djelo, naspram svih djela drugih stvorenja, koje se ne služe iskustvom i nemaju projektovani cilj, niti snose odgovornost dostignuća ili ne dostignuća.

Ali zato, kako je poetika sveobuhvatna kategorija za cjelokupnu ljudsku kreativnu manifestaciju, onda za ljudsku riječ, ljudski jezik i misao, ne samo za vrhovni sloj same poetike, nego i za vrhovne vrline čovjeka kao takvog, možemo slobodno zaključiti da u svakoj ljudskoj kreaciji rečenica i u svakom načinu poslate usmjerene poruke, poetika riječi, jezika i misli jeste upravo poezija. I to, ne samo zbog estetske ljepote izražavanja sa kojom se konceptualno impliciraju svi vodoravni interesi umreženi u datim okolnostima ili okolnostima koji su još u predpostavci mogućeg; nego i zbog etičke vertikale koja je sposobna da vaga na svaku riječ i da snosi odgovornost za svaki ishod koji slijedi u budućnosti.

Kao takva, ona ne samo da pravi kvalitativnu razliku u ljudskosti među ljudima, i ne samo da postaje sažetak vrhovne tačke na piramidi ljudskog dostojanstva, nego na osnovi opće ljudske svijesti, unutar samo jednoga stiha poezija istovremeno, i vrijednuje na osnovi ontološke suštine, i razlikuje na osnovi principa. Iz ove tačke gledišta, možemo zaključiti da istinita poezija kao takva, lišena je faktičke i pravne odgovornosti, dok sa druge strane, onim istim stihom poezija poziva na strogu odgovornost i pojedinca, i zajednicu kako za redovnu svakodnevnicu, tako i za vanredne pojave.

Drugim riječima, taj naštimani stih poezije koji je jednako udaljen kako od ratnoga stanja tako i od mira, kao što je i podjednako blizu na obe te pojave, on svakako postaje i najratoborniji glas za principjelni mir i slobodu ljudskog bića, isto i najokrvavljeniji mirotvorac svijesti na prvoj liniji svakog fronta ljudske dinamike. Znači, aktivno prisutan i to istovremeno u oba moguća čovjekova stanja, stih se čvrsto drži nepromjenivog stava o ratu i o miru, a žarki prijatelji i istiniti neprijatelji

nisu nigdje blizu, nema ih, jednostavno nisu. Nema ni vojničkih tragova u paničnom bijegu ili zajedničkom jurišu, nema ni od nužne hitnje razbacanog oružja, niti ima bilo kakvo napušteno bojište u okolini.

Jeste, ne postoji zapravo nijedan i nikakav trag da su neke vojske nekad bile tu, kao što nema nijedan nikakav znak da će se nekad ubuduće pojaviti na tom prostoru. Nema ni onih grubih prijetnji teškim riječima koje su od davnina već izgradili običaj da grme i odjekuju pretećom retorikom uoči svakog krvavog rata, niti ima razmaženih i napuhanih slatkih riječi pohvale u znaku prijateljstva. Nisu, nema ih, tu su samo pažljivi mir i nesavladljiva harmonija, koje budnim okom stražare izabranim riječima kao stalna prijetnja haosu, bdijući nad očuvanjem principjelne umjerene tišine čovjeka.

No ipak, svijetlucave iskrice među riječima i u riječima razbuđuju tako lijepe osjećaje, u tako šarenim bojama da upravo svojom ljepotom postaju ozbiljna prijetnja čitavoj ljepoti okruženja, dok raskoš riječi agresivno topi smisao stiha u krvi, gdje se dodiruju i najtanje niti osjećanja, te srce i um sa onim blagim ružičastim spletom u prsima, ubrzavaju kucnjavu u nutrini svakog pojedinca ovisno od svačije duhovne dobrodošlice u nutrini. Ništa se ne dešava, a čovjek je već jednim korakom više ka slobodi, dodiruje sjajne zrake novog dana, uživa u rađanju svijetla poslije duge noći, dok nigdje se ne osjeća potreba za potpisivanjem nekog ili nekakvog mira za promijenu, a kraljevi i kraljevine već padaju, nestaju, ispija ih toplota ljepote poput rose na laticama.

Zapravo, što se rata i mira tiče, poezija jeste pomalo slična šahovskoj igri gdje se napada i brani, ratuje i miruje, osvaja i popušta, ali sa izuzetkom da nema neku određenu disiplinu za vježbanje, niti se vježbom može naučiti ili usavršiti, jer se ona događa u neprisustvu pokretnih figura, na fluidnom neodređenom bojištu i osvaja svijest šireći granice bez upotrebe bilo kakvih fizičkih kombinacija, bez unaprijed smišljenog projekta i strategije, bez konvecionalnih intencija i pokreta kako bi se odbranio jedan kralj, ili kako bi se onaj drugi, suprotni srušio. Sve je nerealno, ali realno se dešava i utiče u svijesti pojedinca, kao što utiče i u tome da takvi pojedinci imaju sposobnost izgraditi zdravo zajednicu.

Ne, poezija uopće nije neka igra koja je u osnovi izmišljena kako bi se samo trošila prisutnost u vremenu, naprotiv, to je ontološko tkivo čovjeka koje se izražava u svijetu riječi u odnosu sa svačijim načinom shvatanje pravde, i kao takva, ne bira svoj postupak preko milosti ili nemilosti kada su sukobljene strane u pitanju. Naprotiv, poezija jeste vrlo ozbiljna prijetnja raskoši ljepote i prefinjene ljudskosti, stroga i pravedna, milostiva i istinita, odlučna bitka precizno određenih i odabranih riječi kada je u pitanju tanka providna nit lahko ranjivog ljudskog dostojanstva. Lijepota spleta riječi u poeziji je u aktivnom odnosu sa onim što još uvjek nije rečeno, i postavljena je čvrsto na stalnoj osnovi zaobiđenih, zapostavljenih ili zaboravljenih principa, dok u svakom slučaju kreativno se razvija na slobodnom polju neizraženih i neuokvirenih rečenica, time budi osjećaj preko sviježine ili toplote stiha, čime i čuva svježinu ili toplotu ljudskosti.

Kao takva, poezija živi u gustoj uzajmnoj dinamici sa najobičnijim riječima, čime iskreno i izražajno dodirne osjećaje, i postaje veliki providan razlog da se kod čovjeka uzrokuje suza ili osmjeh, a najčešće obe ove ljudske osobine istovremeno, čime, u svakom slučaju ne razlikuje u tome ni kralja, ni prosjaka. No, sa druge tačke gledišta, poezija se doživljava na najmarginalnijim krajevima jezika, gdje se pomeraju stare granice svijesti, čime se širi prostor shvatanja ljudskog shvatanja o slobodi, i gdje postaje jasno da je upravo svilena stilska kreacija ta koja se nameće hladnoj strogosti jezika, a ne i suprotno. Na površini svijesti poezija djeluje kao blistavi zvuk ili prefinjeni govorni čin, dok se obično krije iza jednostavnih riječi i rečenica koje grade stih, što je čini da bude istovremeno i predaleka kako bi se mogla zaobići, i prebliska kako bi se je mogli odreći.

Poezija u suštini, postupa po strogom skladu sa svim egzistencijalnim modalitetima čovjeka i izražava se kao sublimni akt same riječi (riječi kao takva), kao što postaje izraz i one neobične riječi koja, iako je potpuno nekonvecionalna naspram uobičajnom govoru, iaoko racionalno zaobilazi postojeće dogovore, ipak se epistemiološki u potpunosti uklapa sa ljudskim razumom svakodnenice, dok u svim važnim naznakama kontuiniteta ljudskosti je više nego jasna čovjekovoj spoznaji. Prema time, poezija snosi potpunu odgovornost vezano sa eshatološkom vertikalom, shodno tome, vrši i obavezu vrednovanja unutar čovjeka u odnosu sa svakim osjećajem, za svaku izgovorenu riječ i za svaki postupak.

Poezija jeste manifestacija riječi koja je istinita i kada smo sasvim sami, daleko od prisutnosti bilo kakvog suđenja ili prihvatanja, ali baš zato ona nam se predstavlja kao neovisni entitet sa kojim čovjek gradi prefinjenu svijest odnosa sa spoznajom, ali potom, nije u stanju da izgradi disciplinu tih odnosa. Zapravo, može je prepoznati kao dobru, prihvatljivu ili neprihvatljivu tekstualnu predstavu, ali ne može iscrpiti semantiku njenog konteksta u vezi sa svojom nutrinom. Takav odnos nije jednostran i ako se na prvi pogled dobiva utisak da je poezija ta koja nameće uslove, sve ovisi od unutarnjeg stanja čitaoca, jer tekst je ipak onaj stari koji je više puta čitan, a to znači, da čovjek/čitalac u tom odnosu sa poezijom otkriva sebe i širi svoje granice spoznaje i znanja.

Dakle, poezija sa svojim iskricama mudrosti ponaša se prema čovjeku/čitaocu kao da se ona javlja iz neke bliske budućnosti, koja kao da obećava kako još samo malo i bit će potpuno dostižna, ali koja za svako semantičko približavanje putem razuma i spoznaje, ona premješta svoje slijedeće otkrivanje za onoliko koliko se čovjek/čitalac približio. A upravo to znači da, semantičkim otkrivanjem poezije, čitalac otkriva svoje nove mogućnosti razmišljanja, novu dimenziju kreativne svijesti, i shodno tome, novi pristup prema životu i vječnosti, i svakako, sasvim novi angažman lične slobode i odgovornosti koje do tada nije prepoznavao, ili je imao samo neko površinsko gledište.

Dok u vezi sa autorom, poezija ima sasvim drugačiji pristup, ona preko spoznaje otkriva se u cjelosti u obliku jedne trajne i nedostižne sadašnjosti, prikazuje se u potpuno jedinstvenom komponiranom sjaju kao neki kozmički red u minijaturi,

kao naštimana igra svijetla bez riječi, prikazuje se svojom predtsavom koja označava mnogo više nego što se jezikom može dostići. Dok, kako bi se shvatila, uporna je u svojoj predstavi kako bi time zabilježila svoj prostor u svijesti i biću autora, približava se razumu samo onoliko da bi se pokazala prisutnost i upravo zbog nedostatka riječi, valjda je tako rijetka i samo je djelimično bila i zabilježena. Ali većinom slučaja nemogućnost bilježenja, ili djelimična mogućnost autora jeste u tome, što je dimenzionalno vrlo teško preskočiti svoju nestašnu sadašnjost i prihvatiti se one sa trajnim dimenzijama koju predstava poezije nudi, dok sam razum nije pripremljen da prepozna i shvati jednu takvu dimenziju koja nije dio vlastitih mjerila.

A sama manifestacija je tako lijepa i potpuna, tako upotpunjava ljepotom nutrinu čovjeka, tako složena i osvijetljena cjelina, takva, da jednostavno ne postoje ni riječi, ni koncepti u ljudskom razumu kako bi se predstava mogla opisati u cjelosti. Upravo to postaje i znak da poezija izvorno nije ni ishod blistavog uma i složenog razuma, niti je posledica posebne ljudske discipline, a ne može se nazvati ni djelovanjem jer se od takvog odnosa ne dobija iskustvo, kako se to obično dešava sa svim drugim djelovanjima.

Te kao takva, poezija u suštini ne prihvata da se stavi u okvirima bilo kakve racionalne definicije ili dialektične kategorizacije, niti je moguće da joj se prilazi sa kategoričkim stavom ili sa definitivnim zaključkom, jer ono što djelovanjem principjelne spoznaje obuhvata i racionalno znanje, nije izloženo da bi se racionalno obuhvatilo, i shodno tome ne dozvoljava biti obuhvaćeno. Da bi se taj odnos djelimično ostvario, potrebno je da učesnik u toj predstavi (autor) pronađe snage koje ga izbacuju iz dijalektičke svijesti, kako bi mogao približiti manifestaciju sa ličnom evidencijom u riječima, a to znači, da prihvati dimenziju trajne sadašnjosti od cjelokupne multisemantičke predstave koju poezija nudi, i to, pod strogim pritiskom dotične unutarnje atmosfere koju je već izgradila manifestacija poezije.

IBN KAJIM EL DŽEUZI

PJEV O ZRNU PJESKA

Čuvajte me,
Jer ja sam samo jedno zrnce,
U prostranstvu pijeska,
Ove duge i široke pustinje,
I ako me slučajno budete izgubili,
Nikad me više nećete moći,
Ni prepoznati,
Ni pronaći.

Dok mnogi drugi,
U ovoj pustinjskoj okolini,
U ovakvom obilju pijeska,
Prepunom svijetlucavih zrnaca,
Ličit će vam na mene,
Kao što svako zrnce pijeska,
Zna da liči svakom zrncu pijeska,
I mamit će vas.

I baš zato,
Čuvajte me,
Jer ako me budete izgubili,
U ovo neizmjereno pustom prostranstvu,
Bilo koja od onih sjajnih zrnaca,
Sa mamljivom sličnosti,
Što će vam svijetlucati ispred očiju,
Neće biti ja.

Čuvajte me...

PJEV O TJELU I DUŠI

Oko njege tijela svog ne trošite vrijeme,
Teško je to ropstvo kad ste mu u službi,
Ukras blata vas nosi na blatnjavo breme,
Tamo gdje vaš razdor sa noktima se drži.

Brinite se o ukrasu što će dar uljepšati,
Dušu svoju njegujte, taj ukras je vrlina,
Zemlja vašeg tijela nekad će vas izdati,
A duša ljudskost čuva, tu nastaje vedrina.

Ustrajno u miru i dobroti, od zore do zore,
Jer lijenost je za dušu, kao bez vrata kuća,
Sve što biste htjeli, na jedan prag vas zove,
Mirni snovi i buđenje bistro da vam kuca.

NEPOZNATI AUTOR

"Razgovor između umornog čovjeka i njegove duše"
- papirus Srednjeg kraljevstva Egipta - (2000. - 1500. pr. Hr.)

PJEV O PRIČI SA SVOJOM DUŠOM

Samo mi reci ti dušo moja,
Sa kim je vrijedno razgovarati?
U ovoj močvarnoj današnjici,
Kada su i braća postala mračni zagrljaji zla,
Kad je nemoguće voljeti svoga prijatelja,
Jer pohlepa je na snazi svuda oko nas,
A svima je u žarkoj žudnji,
Ono malo ili veliko imanje svoga susjeda.

Sa kim danas razgovarati dušo moja?
Kad su zlatne veze izmijenjene,
I sve što je nekada jarko sijalo,
Sad je postala izhrđala ograda,
Preko koje dišemo i pričamo,
Jer plemenitosti više nije ostalo,
Svi su vrijedni lanci pukli,
A puklo je i krhko posuđe stida.

Sa kim je danas vrijedno razgovarati,
Dušo moja?
Onima kojima lica zadovoljno zrače,
Zli su i u zlom društvu su obasjani,
Gdje sve je obilato ukrašeno slavom,
I u veselom plesu i radosnim uzvicima,
Krije se kiseli podsmijeh dobroti,
I po dobroti se posvud ljutito gazi.

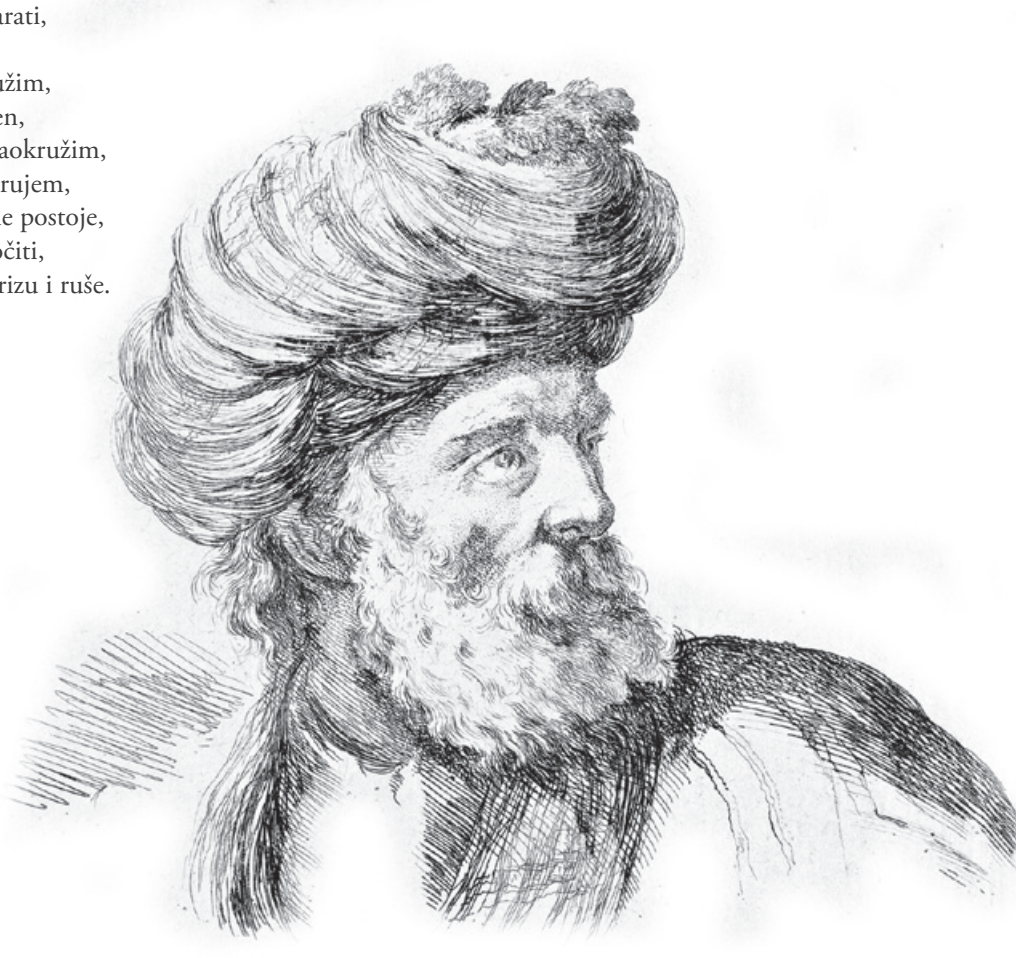
Sa kim danas razgovarati dušo moja?
Kada je svako pravo lice sakriveno,
Ispod tankog sloja obojenog voska,
Ispod lijepo našminkane radosti,
Koja se lažnom dobrotom smiješi,
Dok se hladno prolazi pored gorkog bola,
I svako lažno lice trepti u sumnji,
I strahuje da ne bude otkriveno,
Ispred isto skrivenog lica brata svog.

Sa kim je danas vrijedno razgovarati,
Dušo moja?
Izgubljene i zaboravljene su riječi,
Sa kojima srca pričaju,
Okolina je puna otrovnih zuba,
Koji se kriju iza mamljivih govora,
Pohlepa upija u svakom samoglasniku,
A kod svih živih ljudi srca je zarobila,
I ne zna čovjek na koga da se osloni,
Jedino na mumiju koja srce nema.

Sa kim danas razgovarati dušo moja?
Kad se o pravdi lijepim riječima priča,
A od pravde je mamac napravljen,
Dok ispod nje je ogromna lovačka rupa,
Dovoljno duboka i strašna,
Kako bi lavovi robijali u njoj,

Na ljigavu milost pokvarenih slabića,
Jer nema više pravednih ljudi,
I zemlja je postala plen zlikovaca.

Sa kim je danas vrijedno razgovarati,
Dušo moja?
Kad se sa samoćom i očajem družim,
I svo vrijeme sam tugom ispunjen,
Ne znam ni koga da sumnjom zaokružim,
Kao što ne znam ni kome da vjerujem,
Dal' je moguće da ograničenja ne postoje,
Ili ja ne mogu granice grijeha uočiti,
Koji zemlju i ljude neprestano grizu i ruše.

KHALIL GIBRAN

PJEV O STRAHU

Od davnina se priča,
Da ispred ušća
Malo prije ulaska u more,
Rijeka drhti od straha
Kao prut na jakom vjetru.

Okrene se svijetlucavo iza sebe
I pruži dugačak pogled
Na sav put koji je prošla
Na oštri silazak sa vrha planine,
Na uske brzake i česte krivine,
Na zavojite prolaze kroz šume
I na veseli tok kroz bučna sela.

I sasvim iznenada pred sobom,
Rijeka vidi ogromno prostranstvo,
I mirnih i serditih talasa okeana;
Ako se usudi da se ulije u to,
Čini joj se da će zauvijek nestati,
I da će u beskrajnosti biti uništena.

Ali izbora joj nema,
Ne postoji ni put,
Ni način da susret izbjegne,
Rijeka se ne može vratiti.

Zapravo,
Nitko se ne može vratiti unazad.

Jer povratak je nemoguć,
Unazad - ni u bajkama ne postoji.

Za ulazak u okean,
Rijeka se mora suočiti sa strahom,
Jer samo tada i tako,
Strah će biti ukročen.

I kada strah nestane
Tek tada rijeka će shvatiti
Da nije potekla da "nestane" u okeanu,
Već da ona "postane" okean.

NE ŽIVI POLA ŽIVOTA!

Ne druži se sa polu zaljubljenima,
Ni sa polu prijateljima,
Ne čitaj ništa od polu obdarenih,
Nemoj da živiš pola života,
Nemoj da umreš u pola smrti,
Ne prihvataj polovična riješenja,
Nemoj da staneš istinama na pola,
Nemoj da sanjaš pola sna
I nemoj da se nadaš na pola nade.

Ako budeš izabrao tišinu,
Onda ćuti sve do kraja,
Ako si odlučio da ipak govoriš,
Onda ispričaj istinu do kraja.

Nemoj da ćutiš
Kako bi se u posljetku ispričao
I nemoj da govoriš
Da bi se na kraju ućutio.

Ako si zadovoljan,
Onda iznesi to na vidjelo,
Nemoj se ni slučajno pretvarati
Kao da si polu zadovoljan,
Ako si ne zadovoljan
Slobodno izrazi svoje odbijanje,
Jer odbijanja na pola
Jeste isto kao prihvatanje.

Polovina je neproživljeni život,
To je neizgovorena rijec,
To je zakasneli osmijeh,
To je nepostignuta ljubav,
To je nepoznato prijateljstvo,
Polovina i najbliže ljude
Pretvara ih u daleke strance.

Polovina jeste da stigneš
Ali ustvari nisi stigao,
Da djeluješ
A ništa nema od tvoga djela,
Da prisustvuješ
A u svemu si odsutan.

Ti si napola
Samo kad ne znaš tko si,
A osoba koju voliš
Nije tvoja istinita polovina,
Jer si ti u nekom drugom mjestu,
U tom istom razdolju vremena!

Pola gutljaja neće ti utažiti žeđ,
Pola obroka neće umanjiti glad,
Pola puta ne vodi te nikuda
A pola ideje ne daje ništa na vidiku.

Polovina je trenutak tvoje slabosti,
Dok ustvari ti nisi slab,
Jer ti nisi polovina čovjeka,
Naprotiv, ti si čitav i čovjek
A ovdje si došao da živiš život,
Ne pola života!

WALT WHITMAN

PJEV NARODIMA

Obraćam se narodima,
Svakim zasebno,
Ili još bolje,
Obraćam se svim gradovima,
Kod svakog naroda;
Radi vaše slobode,
I jako,
I odlučno,
Suprostavljajte se,
Svim nijansama robije,
Budite sivo hladni,
Prema vladarima,
Jedva da ste poslušni,
Bdijte otvorenih očiju,
I na najsitniju trunku,
Koja putem slave,
Slatko vas mami na okove!

Jer dobro zapamtite,
I naivne strasti,
I plitka žurba,
I slijepa poslušnost,
Samo vas odlučno vode,
Ka potpunom pokoravanju,
Ka surovom i krutnom nadzoru,
Ka nemilosrdnom robstvu.

Dok poslije potpunog robstva,
Nikad više
Nijedan narod na zemaljskoj kugli,
Otkad se pamti i zna,
Ne samo da nije opet dobio slobodu,
Nego nije nikad više
Ni okusio od slobode slast,
Niti je uopće zapamtio,
Da je nekad slobodan bio.

ŽIVOT SA ŽIVOTINJAMA

Kad ne bi ništa znao
O obećanju koji u meni živi
I pokazuje mi na vrhove
Mojih nada i snova
Ubjeđen sam
Da bih mogao pobjeći odavde
I živjeti negdje daleko
Među životinjama,
Jer tako su mirne i tihe
Da bi se moglo pomisliti
Dostojanstvo o njima.

Jer često sam stajo ispred njih
Dugo i pažljivo sam ih gledao
I još uvijek ih ponekad posmatram.

One se ne znoje na požegi
Niti drhte kad je hladno
Čak se i ne žale nikada
Na bilo koje okolnosti
Niti nameću neke svoje uvjete.

Ne leže budni u hladivini drveta
Da bi otvorenih očiju
Žalili na svoju sudbinu
Ili da plaču možda zbog svojih grijeha.

Uopće se ne osjeća mučnina
Ako se razgovara o njihovim navikama
Ili o njihovim zadacima.

Kod njih se nikad ne primjećuju
Tragovi ili slutnje nesretnih okolnosti,
Ni jedna od njih
Ne žuduje i luduje od manijere
Da posjeduje bilo koje stvari.

Nijedna od njih ne kleči
Kad se pojavi netko sličan njoj,
Kao što ne kleče ispred onih
Koje su živjeli prije hiljadu godina

Ni jedna nije poštovana
Niti je ponižena
Kao što se može naći
Tužna životinja na cijeloj zemlji.

Lahko bi se ja odlučio
I mogao bi pobjeći odavde
Da bi živio među životinjama
Da nije duše u meni
Koja mi pokazuje na vrhove
Mojih nada i snova
I priča mi o budućnosti.

ALESSANDRO MANZONI

PJEV O DAROVANJU

Daruj!
Jer život je strahovito kratak,
A na malim koracima se broji,
I dok pažljivo vodiš brigu,
O svojim bolovima,
Potrudise da sa istom pažnjom,
Vodiš brigu i za bolove onih,
Koji su blizu ili dalje od tebe!

Daruj drugima!
Jer je životu stalnoj žurbi,
Poput brzokretih iskrica u mraku,
Što blijesnu i nestanu,
Od kojih moraš po istoj žurbi,
Ubirati od njih svo svijetlo,
I podariti ga u cijelosti,
Kako bi time odagnao tminu.

Daruj!
Jer život surovo teče strminama,
Poput mrzovoljnog brzaka,
Što udara o svakoj krivini,
I svu moć koju ne posjeduješ,
Krhku nadu koja se koleba u tebi,
Samopouzdanje koje ti nedostaje.
Moraš preliti u darovanje,
Da na ušću smireno potečeš.

Daruj drugima!
Jer život isto ostavlja svoj trag,
I onim što ti je u obilju dato,
I onim što ti skroz nedostaje,
Pa moraš svoju imovinu dijeliti,
Obogati svakog radosnim mrvicama,
A od svog siromaštva podari osmijehe,
I onda kada ti se do vriska plače,
Napravi radost od oluje unutar sebe.

Daruj!
Jer i tvoj je život veliki dar,
I lijepo reci sebi
“Da! Sve što imam i znam da imam,
I sve što imam jer znam da ga nemam,
Eto, dajem vam u cijelosti."
I to postaje odsjaj tvoje vječnosti.

Daruj drugima!
I kad sve budeš podario,
Primjetićeš onu trajnu radost,
Koja se malo po malo uliva u tebe,
Zasijaće po tvome biću,
Sreća će postati tvoj dodir,
U onoj mjeri,
Koliko si je drugima darovao.

PJESMA PLEMENA NAVAHO

Sjeverna Amerika

NEPOZNATI AUTOR

PJEV O PJESMI JAREBICA

U tvoje snove sam kucnuo
I evo molim te
Sa riječima dalekog putnika
Što ti prilazi sa bliskim šaptanjem
Iz odjeka daljine.

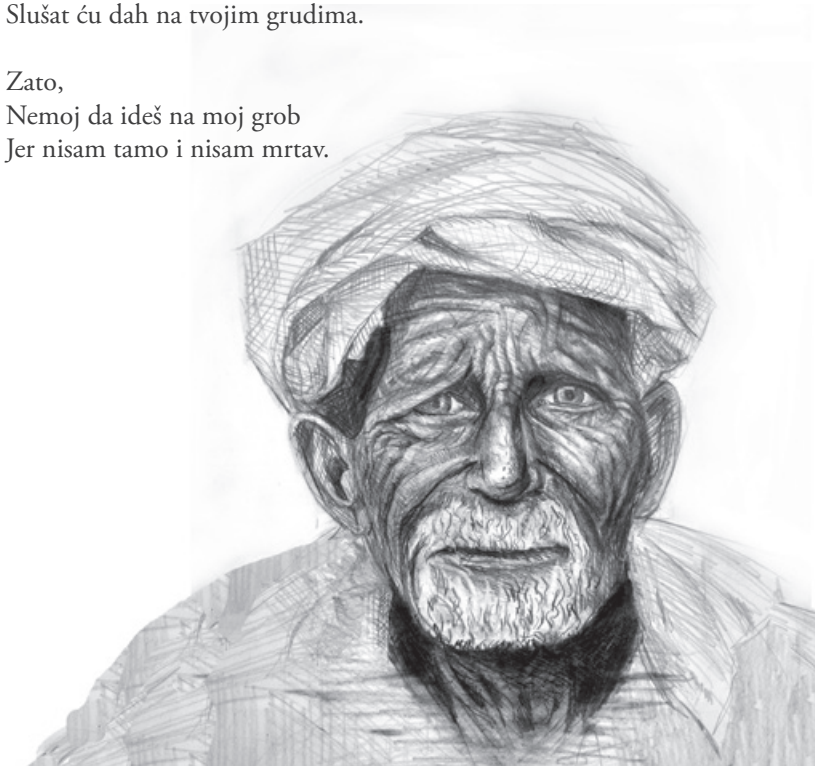
Nemoj da ideš na moj grob,
A posebno nemoj da ideš plačući!
Jer ja nisam ni u njemu,
Da te osjetim,
Niti sam negdje blizu,
Kako bi te saslušao
I kako bi te po ramenima,
Mehkim milovanjem utješio.

Nemoj da ideš na moj grob
A posebno nemoj da ideš tužna,
Jer ja niti sam zaspao tu,
Kako bi me tvojim lijepim glasom,
Iz dubokih snova budila,
Niti sam budan tu,
Kako bi te vedrim riječima
Bar malo nasmijao.

Nemoj da ideš na moj grob
A posebno nemoj da ideš očajna,
Jer ja sam poput hiljade vjetrova,
Koji puhaju po tvojoj kosi,
Ja sam poput sunčevih zraka,
Koji se prolivaju po tvome licu,
Ja sam mehka jesenja kiša,
Koja ti haljinu sitnim kapima rosi.

I kad se sledećeg jutra tiho probudiš,
Ja ću postati radosna pjesma jarebica,
A kada padne lagana noć,
Postaću srebreni zvijezdani prah,
I preko tvoga prozora,
Poprskaću sjaj u tvojim očima,
Slušat ću dah na tvojim grudima.

Zato,
Nemoj da ideš na moj grob
Jer nisam tamo i nisam mrtav.

BANU
BOŠNJAČKA AKADEMIJA NAUKA I UMJETNOSTI

Radovi dopisnih članova Akademije

MEHMED A. AKŠAMIJA, PROF. DR. HAZBO SKOKO, 2021.

HAZBO SKOKO

KVANTNA MEHANIKA KAO POČETAK INFORMACIONE EKONOMIJE

Sažetak

U ovom članku se prikazuje konvergencija izmedju ekonomske teorije i kvantne fizike i pokazuje kako napredovanje informacione ekonomije i mrežnih društava je bilo omogućeno razvojem fizike i kvantne mehanike. Naime, ovdje se postavlja teza da polazište istraživanja u oblasti informacione ekonomije mora se zasnivati na otkrićima kvantne mehanike, zapravo da bi se razumijela informaciona ekonomije mora se napraviti veza izmedju tog naučnog preokreta i teorije informacione ekonomije.

Ključne riječi: *informacije, ekonomija, tehnologija, umrežena društva.*

HAZBO SKOKO

QUANT MECHANICS AS THE SOURCE OF INFORMATION ECONOMICS

Abstract

The purpose of this article is to explore the convergence between economics and quantum physics and to show that the advance of information economics and the network societies was enabled by the developments of physics and quantum mechanics. The paper argues that research departing point for information economics should be in quantum mechanics, that is, by establishing connections between the shift of human knowledge paradigm and information economics.

Key words: *information, economics, technology, network societies.*

KVANTNA MEHANIKA KAO POCETAK INFORMACIONE EKONOMIJE*[1]

1. INFORMACIONA EKONOMIJA

događaji zadnjih nekoliko decenija su transformisali društvene uslove privređivanja i prouzrokovali raspad prethodnog prethodnog sistema ekonomskih odnosa. Ovi razvojni događaji također donose značajne promene i u samim osnovama ekonomske teorije razvijajući se u novu takozvanu *informacionu ekonomiju*. U narednoj sekciji ćemo predstaviti *informacije* kao *novi* proizvod u ekonomskom miljeu.

Nova ekonomija je *informaciona* zato što produktivnost i konkurencija fundamentalno zavise od kapaciteta ekonomije da generiše, procesuje i efikasno primijeni informacije zasnovane na znanju. Ukratko *informaciona ekonomija* se tiče strukturnih promijena i može se okarakterisati kao raditi *nove stvari, i-ili stare stvari (proizvode)* raditi drugačije u jako različitim organizacionim uslovima. Bez obzira na naše znanje o njenom postojanju informaciona ekonomija je već realnost u današnjim uslovima globalizacije u kojoj djeluje kao unit u realnom vremenu na planetarnom nivo. Iako postoji dosta studija o različitim aspektima informacione tehnologije i ekonomije ovih tehnologija i njihovog uticaja na različita područja rada i života, ne postoji komprehensivna teorija economije informacija. U ovom članaku mi nemamo namjeru da postavimo temelje te nove ekonomije već da uspostavimo polazne postavke istraživanja u tom području ekonomske teorije.

To je jako široko područje koje se preklapa sa mnogim aspektima ekonomije i poslovnog upravljanja. Zbog te činjenice postoji nekoliko naziva za ovaj *permanentno mjenjajući shift* (promjenu) ekonomskog pejzaža, kao što su *'postidustrijsko društvo' 'inovaciona ekonomija', 'ekonomija znanja', 'mrežna ekonomija', 'nova ekonomija', 'digitalna ekonomija'* itd. Međutim mi ćemo koristiti naziv *'informaciona ekonomija'* da bi pokušali da definišemo to područje ekonomije. Porat [14 str. 2] definiše informaciju kao *'podaci koji su organizovani i sa kojima se komunicira'* dok Machlup [10, str. 15] definiše informaciju

[1] Članak je preuzet iz autorove knjige ***Information (Quantum) Economics***, 2007.

kao *'komunikaciju znanja'*.*[2] Za druge autore [17, 1999] informacija je *'bilo šta što može biti digitilizovano, kodirano kao protok bita'*. Takodjer zanimljiva definicija bi bila da je *'informacija prezentacija činjenica i diagrama na način koji omogućava donošenje odluka brzo i efikasno'*. Iako se ova definicija može smatrati dosta uskom, kao što će se pokazati kasnije, ona je ipak korisna u daljem definisanju informacione ekonomije.

Što se tiče definisanja ekonomije, mi ćemo samo ponoviti poznate definicije kao što je za klasične ekonomiste ekonomija ono *'što čini jednu zemlju bogatijom od druge i kako se to postiže kroz razmjenu'*. Primjenjujući ovu tradicionalnu definiciju, moglo bi se reči da se informaciona ekonomija tiče podataka koji mogu biti iskorišćeni da se kreira, upravlja s njom i razmjenjuje bogastvo jedne nacije sa drugom. Ili po rječima autora [15] *'ekonomija informacija znači sistematsku seriju koncepata i teorija koje objašnjavaju ulogu informacija u procesu u kom firma inicira, proizvodi i isporučuje proizvode i usluge, što sve doprinosi kreiranju bogastva nacije'*.

U nastavku jedna od avenija pojašnjivanja definicije je da se uporede razlike između nove i tradicionalne ekonomije, to jest da se objasne razlike između informacije kao intangiblne robe, koje su od prevashodnog značaja za informacionu ekonomiju i tangiblne robe koja je po definiciji predmet proučavanja tradicionalne ekonomije.

Stoljećima Smith-ova *'Nevidljiva ruka'* organizacije i distribucije na tržištu je počivala na premisama da tangiblna roba je okarakterisana sa ekskluzivnošću, rivalitetom i transparentnosti, dok troškovna struktura je osnova za cijenu robe. Karakteristike modernih tehnologija, ideja i informacija sa svojim karakteristikama ozbiljno podrivaju snage *'Nevidljive ruke'*, kao što su [6]:

- Nerivalitet – ako ja imam jednu jabuku niko je drugi ne može imati; ali ako ja znam nešto iako neko drugi može to naučiti ja ću još uvek to znati;
- Netransparentnost (da bi kupio neko mora znati tu informaciju ili ideju, međutim kad se jednom sazna informacija može se zaključiti da nema potrebe da se kupuje ista);
- Neekskluzivitet – vlasnik informacije nije u mogućnosti da lako i jeftino isključi druge od korišćenja te sada robe (informacije) zato što se digitalna dobra mogu lako kopirati. Ili drugim riječima "bez ekskluziviteta odnos između proizvođača i potrošača je sada razmjena poklona, a ne kupovno-prodajni odnos";
- Različita troškovna struktura – marginalni troškovi proizvodnje i distribucije se približavaju nuli, (npr. troškovno zasnovane cijene nemaju nikakvog smisla kad je pojedinačni trošak skoro nula, stoga se cijene

[2] Da bi se razumijela *Machlup's definicija informacija* korisno bi se bilo podsjetiti na *Bell's definiciju znanja*: "Znanje je set organizovanih konstatacija, činjenica ili ideja, ili prezentacija razumnih ocjena ili eksperimentalnog rezultata, koji se prenosi preko nekog komunikacionog medija i nekoj sistematskoj formi" [2, str. 175].

moraju zasnivati na potrošačkoj vrijednosti koju on pridaje informaciji a na troškovima proizvodnje kao u tradicionalnoj ekonomiji);

• Informaciona roba je iskustvena roba ali samo kad se iskoristi (ili drugačije neko je mora vrjednovati prije nego je iskoristi); dok tradicionalna roba je *'normalno'* iskustvena roba, pošto potrošač mora da je iskusi da bi je vrjednovao (to jest, neko mora da je potroši da bi je vrjednovao);

• Potrošački kreirana potražnja za novim uslugama i tehnologijama, a ne cjenovno vođena potražnja kao za tradicionalne robe i proizvode;

• Neograničeni resursi - resursi za kreiranje informacija su tehnički neograničeni dok resursi za proizvodnju tradicionalnih roba nisu (nije problem proizvesti ili pristupiti nekoj informaciji, problem je filterisati, naći, ili komunicirati korisne informacije). Dosi (1988) navodi primjer da opadajući izlazi nisu se pojavili čak ni u onim aktivnostima koje uključuju i prirodne faktore, kao na primjer, poljoprivreda ili rudarstvo, pošto i u takvim aktivnostima mehanizacija, hemijska đubriva i pesticidi, nove vrste biljaka i životinja i poboljšane metoda ekstrakcije i purifikacije su sprječile "oskudicu" da postane dominantna karakteristika ovih aktivnosti proizvodnje. [7. str. 1129]

Postavlja se pitanje kako i šta je dovelo do ovih preokreta u ekonomskoj teoriji i praksi. Kao odgovor u narednom se dijelu detaljnije razmatra razvoj IT/ICT-a, koji je doveo do današnjih procesa globalizacije i informacione ekonomije, kao jednog od najznačajnih naučnih dogadjaja našeg doba.

2. RAZVOJ IT/ICT

Informaciono komunikacione tehnologije su vodeća oblast savremenog tehnološkog napredovanja koja mijenja osnovne zahtjeve poslovnog upravljanja. Revolucionarna ostvarenja informacione tehnologije obuhvataju korišćenje složenih proizvodnih sistema, koji imaju sposobnost da unaprijede operativne aktivnosti korisnika, kao i angažovanje kvalitativno-informacijskih i heurističkih manipulacija podacima kojima se ostvaruje celoviti uvid u poslovanje organizacije. Umjesto tradicionalnim oblicima tržišta i svojine ovim promjenama se određuju savremeni ekonomski sistemi, njihova strateško-tehnološka politika kao i unutrašnja dinamika i pozicija na svjetskom tržištu.

ILUSTRACIJA ~ Globalizacijom se želi definisati dinamički proces umrežavanja na globalnom nivou.

Sam razvoj ima osnovu u razvoju kvantne mehanike i teorijske fizike sa početka prošlog stoljeća, kada je *M. Planck* objavio svoju kvantnu hipotezu (1904). Tumačenje diskretnih linija spektra elektromagnetnog zračenja tijela je navelo *Planck-a* da postavi tezu kako čestice tijela mogu da apsorbuju ili emituju energiju samo u diskretnim paketima ili kvantima, koji su proporcionalni sa učestalošću energije zračenja. Odnos izmedju emitovane energije i učestalosti zračenja dat je *Planck-ovom* formulom kvantuma dejstva, koja se u daljem razvoju pokazala kao jedna od fundamentalnih konstanti prirode.[16]

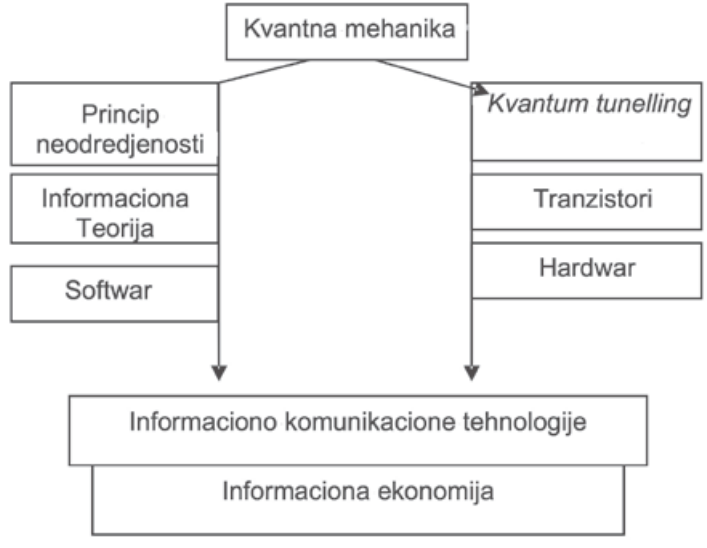
Dalji razvoj je bio uslovljen raskidom moderne fizike sa tradicionalnom *Newton-ovom* fizikom, čime se odredio pravac razvoja ne samo kvantne mehanike i fizike nego i ostalih oblika nauke i umjetnosti. Definitivni raskid sa predstavama kartezijanskog shvatanja i *Newton-ove* fizike ostvorila je teorija talasne mehanike *L. de Broglie-a*. On je činjenicu da svjetlost, pri rasijanju elektrona, mijenja talasnu dužinu objašnjavao pretpostavkom da se svjetlost sastoji od malih korpuskula ili paketa energije, koji se velikom brzinom kreću kroz prostor sudarajući se sa elektronima. S druge strane, potvrdilo se da se svjetlost uopšte ne razlikuje od radio-talasa. To jest, pošto zrak svjetlosti pokazuje kraću talasnu dužinu morao bi biti, takodjer, i proces talasa. Ovaj čudni dualizam između predstave o talasima i predstave o česticama, koji omogućava racionalno objašnjenje svjetlosnih pojava, *de Broglie* je prenio na materiju uopšte i na atomski svijet.

Novo otkriveni kvantni svijet, i pojave na sub-atomskom nivou nije više bilo moguće objašnjavati i predstavljati kao newton-ovski svijet (mehaničistički – kartezijanski pogled na svijet) [3]. Osnovna karakteristika *Newton-ovih* pogleda na svijet bio je determinizam, dok je kvantna teorija fundamentalno osporavala determinističko shvatanje svijeta. To jest, događaji u kvantnim dubinama materije, kao što je prelaz elektrona iz jednog u drugo energetsko stanje, su slučajni, i bez pravila koja bi pokazivala kada će ovakav prelaz nastati, postojala je samo vjerovatnoća da će se dogoditi.

Ovom prirodom pojave elektrona bavio se dalje *Heisenberg*, koji je formulisao princip neodređenosti. Ovaj princip tumači postojanje recipročne relacije između maksimalno moguće preciznosti određivanja brzine i položaja elektrona. Što je položaj tačnije određen, to se manje precizno može odrediti brzina i obrnuto. Prema ovim pravilima, pojedinačni elektron izgleda da nema određenu poziciju ili brzinu, već se statističkim mjerama može uspostaviti vjerovatnoća njegove pozicije ili brzine. To je značilo da u izučavanju kvantnih fenomena, princip neodređenosti nameće ograde pri opisivanju stanja sistema prostor-energije, vremenskim koordinatama i veličinama momentuma. Time su bile konačno osporene temeljne pretpostavke determinističkog opisivanja i uvedeni statistički metodi predviđanja. [16]

Ostvareni napredak kvantne mehanike (koja su u prvom redu dovela do razvoja *Heisenberg-ovog* principa neodređenosti ili neizvjesnosti) obezbjedio je osnovu za *Shanon-ovu* teoriju informacija, dok je primjena kvantne mehanike na čvrsta stanja (kvant-ni tuneling) dovela od otkrića tranzistora. Dalji razvoj u ovim pravcima dovodi do razvoja softvera (iz teorije

informacija), dok tranzistori dovode do razvoja hardvera, koji zajedno čine informacionu tehnologiju. U nastavku dalji razvoj ovih događaja dovodi do osnove današnje globalizacije i informacione ekonomije (*'globalnog sela'* kako je zamišljao Kuhn i drugi teoretičari s početka 60-ih i 70-ih godina XX stoljeća). [16]

ILUSTRACIJA ~ **Diagram 1.** Prikaz razvoja informaciono komunikacionih tehnologija

Kao što se vidi iz prethodnog, osvajanje nove naučne tehnologije podržava prevođenje apstraktnih fizičkih i drugih naučnih koncepata u operativne tehnološke sisteme. Takvu novu tehnologiju nesumnjivo predstavljaju biotehnologija, novi metali, kompozitni materijali, polimeri, laseri, nuklearna fisiona energija i kontrolisana nuklearna fuzija, aerospacijalne industrije, korišćenje svemira i mora u proizvodne svrhe i dr. Ali najradikalniji značaj zadržava informaciona, inteligentna tehnologija. Integrisana kola i mikroprocesori, računarski sistemi i telekomunikaciona mreža prožimaju, preuređuju i radikaliziraju sve druge savremene tehnologije. Informaciona tehnologija, ostvarivanjem sve širih inteligentnih funkcija koje je do sada obavljao samo čovjek, obilježava nastupanje informacionog doba. Ona postaje vodeće područje tehnološkog napredovanja i istovremeno instrument širenja snage, složenosti i brzine savremenih tehnoloških sistema. Ukratko, informacioni sistemi radikalno preuređuju reprodukcioni mehanizam društva u cjelini.

Informaciono komunikacionu tehnologiju čine, prije svega, računari svih vrsta, sa hardverom i softverom, telekomunikaciona mreža i integracija računarskih i telekomunikacionih tehnologija. Računar, kao nova tehnološka sila savremenog doba, je

udruženi proizvod razvoja dvije različite oblasti napredovanja teorijske naučne misli. Prva od njih je fizika čvrstog stanja i nauka o poluprovodnosti. Druga od ovih odlučujućih oblasti je informaciona nauka. Susretanje razvoja mikroelektronike iz pravca fizike čvrstog stanja sa razvojem informacione nauke obezbijedilo je osnovne pretpostavke za konstruisanje digitalnog računara velike kompjutacione snage (istraživanje fizičkih sistema pomoću računara).

S druge strane teorijski uvidi u svojstva poluprovodljivosti pripremili su razvoj tranzistora, kao uređaja koji koriste poluprovodnički materijal da pojačavaju i prekidaju elektronske signale. Prvi tranzistor je bio konstruisan decembra 1947. od strane *Bardeen-a*, odnosno *Brattain-a* i *Schockley-a*. Struktura i način funkcionisanja elektronskih kalkulatora doveli su do osvajanja mikroprocesora i odredili osnovni pravac razvoja mikroelektronike sedamdesetih godina. Aritmetičke operacije kalkulatora su se sastojale iz usmeravanja broja ili brojeva kroz odgovarajući sistem logičkih kola. Moguće operacije su trajno utvrđene i kretanje kroz mrežu logičkih kola birano je pritiskom na tastaturi. Inženjer *Hoff* je, radeći u Intelu, došao na ideju da stalnu logičku mrežu kalkulatorskog čipa, dopuni programom instrukcija za obradu signala i obavljanje aritmetičkih operacija. Udruživanje rješenja uređaja za programiranu memoriju sa rješenjima kalkulatorskih čipova omogućili su Hoffu da novembra 1971. konstruiše mikroprocesor. Nasuprot okolnosti da su funkcije kalkulatorskog čipa odredjene jednom zauvijek u fazi njegove proizvodnje, mikroprocesor je čip koji može da obavlja repetitivne brojne funkcije odredjene programom – softverom. [9, str 65]

Sa mikroprocesorom bilo je konačno pronađeno dugo očekivano univerzalno elektronsko kolo, koje je moglo da bude programirano i da obavlja hiljade različitih operacija. Ovaj čip je najprije predstavljen kao mikroprogramirani kalkulator na silikonskoj pločici. Mogao je da obrađuje riječi dužine četiri bita, ili četiri binarne jedinice, i sadržavao je kompletnu centralnu obrađivačku jedinicu, sa kolom paralelnog matematičkog sabiranja, šesnaest registara, akumulator i kolo za skladištenje informacija na jednom čipu. Kada su centralnoj obrađivačkoj jedinici mikroprocesora bili dodati dalji memorijski čipovi, nastao je prvi mikroračunarski sistem. [9, str. 70]

Uporedni razvoj mikroelektronike iz pravca fizike čvrstog stanja omogućio je da se ostvari, informacionom naukom pripremljeni projekat savremenog digitalnog računara. *Shannon* je 1938. pokazao kako se elementarne notacije (1 i 0) Boolean algebre mogu predstavljati prekidanim električnim kolima i kako kombinacije kola mogu da predstavljaju složene logičke i aritmetičke operacije. [1]

Zaokruživanju osnovnog koncepta savremenog računara doprinio je konačno *von Neumann*. Njegov je doprinos rješenje da se program i informacije smjeste zajedno u memoriju u obliku binarnih znakova. Ovaj doprinos je omogućavao da se memorija elastično koristi za informacije i instrukcije.

ILUSTRACIJA ~ Integracija računara i komunikacione tehnologije (ICT) predstavlja treće područje dinamičnog razvoja informacione tehnologije.

Nasuprot hardvera, tijela računara, programi koji ga osposobljavaju da funkcioniše, uobičajeno se definišu kao softver. Specijalna znanja, koja su nužna za konstruisanje same mašine, moraju se udružiti sa kvalifikovanom stručnošću nužnom da se razviju potrebni softveri, koji osposobljavaju mašinu za svrsishodno djelovanje. Na aktuelnom stupnju njihovog razvoja, računari se konstruišu u saradnji multidisciplinarnog tima računarskih arhitekata, koji razrađuju šta će on raditi; hardverskih inženjera, koji utvrđuju njegovu konstrukciju da bi bio sposoban da to uradi; i softverskih inženjera, koji programiraju operacioni sistem, koji će mašina slijediti.

Povezivanje računarskih sistema sa tehnologijom svjetlosnih talasa ili fotonikom pripremilo je savremeni razvoj telekomunikacione mreže, kao drugo vodeće područje informacione tehnologije. Telekomunikaciona mreža, koja u osnovi svoga razvoja ima lasere i optička vlakna, obezbeđuje prenošenje velike mase digitalnih informacija. Ovi složeni sistemi obezbijeđuju transmisione sposobnosti, koje daleko prevazilaze propusnu snagu bakarne žice ili ponašanje radio-talasa. Telekomunikaciona mreža je prerasla u široko digitaliziranu, inteligentnu mrežu, koja je sposobna da pruži mnoštvo novih usluga i uz to doprinosi savlađivanju prostora, ali i vremena. Telekomunikacioni sistemi posjeduju sposobnost da najveći dio naučnog znanja i informacija prevode u elektronske signale omogućavajući, posredstvom komunikacionih satelita, njihovo korišćenje na bilo kom mjestu na zemljinoj površini. [11, str 143]

Integracija računara i komunikacione tehnologije (ICT) predstavlja treće područje dinamičnog razvoja informacione tehnologije. Sistemi ISDN, sistemi digitalnih mreža integrisanih servisa poseduju vanredne potencijale. Oni se osposobljavaju da opslužuju komunikacije unutar velikih poslovnih organizacija, olakšavaju korišćenje baza podataka i obezbjeđuju povezivanje brojnih računara, što predstavlja dalji razvoj i određuje nove visoke domete naučne, informacione tehnologije.

3. NAPREDOVANJE UMREŽENIH DRUŠTAVA – GLOBALIZACIJA

Postalo je jako popularno diskutovati o globalolizaciji svjetske ekonomije ali kao i sa drugim popularnim frazama često je nemoguće razumjeti što autori podrazumijevaju pod tim pojmom. Ako pod *globalizacijom* podrazumijevamo da nacionalne granice više ne postoje i ne predstavljaju nikakvu prepreku slobodnom kretanju ljudi i roba, onda imamo još puno vremena da čekamo da se to desi. Ako pod *globalizacijom* podrazumijevamo drugačiji odnos međunarodne trgovine i

bruto nacionalnog dohotka (BND) onda smo još daleko od odnosa tih kategorija iz 1913.*[3] Ako mi diskutujemo o globalnim firmama to jest o firmama koje nemaju jasne nacionalne odrednice onda govorimo samo o nekoliko stvarno globanih firmi (kao što su ABB, BHP, itd.), koje na bliži pogled možda ne bi zadovoljile sve kriterijume za globalnu firmu naročito u pogledu upravljačkog stila.

U ekonomskom smislu *globalizacija* može značiti svijet gdje faktori proizvodnje ili njihovi outputi (učinak) se kreću slobodno preko granica, što rezultira da cijene kapitala, rada i zemlje kao i roba i usluga se ujednačuje bez obzira na porijeklo istih. To očigledno, kao što znamo nije slučaj, plate, cijene rente i interesne stope se razlikuju ne samo po zemljama već u nekim slučajevima i po regionima iste zemlje. Šta je onda *globalizacija?* - Kako je definisati?

Ako se globalizacijom želi definisati dinamički proces umrežavanja na globalnom nivou onda se bez sumnje nalazimo na pravom tragu. *Globalizacija* uistinu predstavlja proces umrežavanja podržan kompjuterskom snagom modernih mreža, koji ultimativno može voditi preko informacionih ekonomija do istinskog *'budućeg mrežnog (ili network) društva'*. Za sada taj informaciono-mrežni proces globalizacije ili umrežavanja je koncentrisan na nekoliko industrijskih sektora, posebno na mreže finansijskih tržišta kao jedinog istinskog globalnog umjerženja. Još 1996. autor [6, str 470] podvlači činjenicu da kapital deluje globalno kao jedinica (unit) u realnom vremenu, koje se realizuje, investira i akumulira uglavnom u sferama cirkulacije kao finanski kapital. Sa ovih pozicija (kao akumulirani kapital u cirkilaciji) kapital se investira u sve sektore informacionih i privrednih aktvnosti informacionih industrija, medija, usluga, poljoprivrede, zdravstva, obrazovanja, tehnologije itd. Sve druge aktivnosti samo služe da se generiše višak kapitala koji će se investirati u ove globalne finansijske tokove [6, str. 471].

Znači da ako pod *globalizacijom* podrazumijevamo proces umrežavanja mreža i podmreža, *globalizacija* je onda uspostavljanje ovih mreža u okviru, prvo jednog društva, a onda povezivanje sa mrežama višeg stepena to jest transnacionalnih mreža. U zadnjih nekoliko decenija veliki broj ekonomskih aktivnosti je ušlo u fazu upotrebe mreža prvo kao korišćenje povezanih kompjutera i paralelnog računanja (parallel computing), zatim kao mreža raznih elektronskih uredjaja, i različitih oblika vještačke inteligencije i ekspertnih sistema, koji omogućavaju učešće u međunarodnom mrežnom sistemu višeg nivoa.*[4]

---

[3] Kako autor [18] argumentiše *'otvorenost kapitalističkih ekonomija nije ništa veća od one iz 1914. Međunarodna trgovina (izvoz plus uoz) kao procenat BND je blizu nivou iz 1913. godine. Strane direktne investicije iz 1913 se procenjuju na 9% od svjetske proizvodnje dok su u 1991. bile 8.5%'*.

[4] Autor [8, str . 5-6) identifikuje pet vrsta mreža u savremenoj ekonomiji i to mreže dobavljača, mreže proizvodjača, mreže potrošača, mreže tzv., *Koalicija potencijalnih uspostavljača standarda* i mreže tehnološke saradnje sa ciljem prihvatanja proizvodnih dizajnerskih rešenja i priozvodnih tehnologija koji podržavaju zajedničku proizvodnju i procese razvoja i i straživanja i drugih oblika naučnih oblika saradnje.

Štaviše ako shvatimo globalizaciju kao dinamički proces, onda se mora naglasiti da je globalizacija proces, a informaciona ekonomija kao faza u tom procesu, dok su mrežna društva krajnji cilj ovog procesa globalizacije. Drugim riječima ovaj proces umrežavanja transnacionalnih mreža znači da dalji razvoj i napredovanje informacionih tehnologija i ekonomije će dovesti do globalno umreženog društva. To jest kad ovaj proces umrežavanja pokrije cijelu svjetsku populaciju i njihove aktivnosti u super transnacionalnu mrežu svijet će živjeti u *'globalom selu'* a ne u parcijalno umreženim društvima. Znači, možemo postulirati da fundamentalne promjene u modernoj civilizaciji i njihove ekonomske i društvene posljedice se manifestuju u ubrzanju moderne historije a ne u *'kraju historije'*.

ILUSTRACIJA ~ Vizualizacija procesa umrežavanja koja će dovesti do globalno umreženog društva.

4. ZAKLJUČAK

Infromacije su jedan od najmanje istraživanih kategorija ekonomske aktivnosti. Nedavni razvoj informaciono mrežnih ekonomija je postavila kao neophodnost da se uspostavi geneza ljudskog znanja koja je dovela do ovih napredovanja. Što je bio i osnovni zadatak ovog članka.

Nepostoji sistematska studija o informacionoj ekonomiji koja uspostavlja vezu između naučnog preokreta s početka XX stoljeća i infromacionih tehnologija i informacione ekonomije. Zato u ovom članku mi smo povezali razvoj kvantne mehanike i informacione ekonomije preko razvoja informacione tehnologije, da bi pokazali kako je razvoj informacione ekonomije bio omogućen razvojem kvantne mehanike i otkrićima fizike solidnog stanja, koji zauzvrat je bio moguć sa razmontiravanjem kartezijanskog mehanicističkog pogleda na svijet.

Štaviše, mi smo također uspostavili jasnu granicu između globalizacije kao procesa i umreženog budućeg društava kao krajnjeg cilja, do kojeg bi se trebalo doći preko daljeg razvoja informacionih tehnologija i informacione ekonomije.

ILUSTRACIJA ~ Dalji razvoj informacionih tehnologija i informacione ekonomije trebao bi dovesti do budućeg umreženog društava.

reference

[1] ***Bell Labs News.*** Dostupno na: http://www.lucent.com/ideas2/perspectives/trends/ (Posjećeno u aprilu 2001.).

[2] BELL D. (1973), *The Coming of Post-Industrial Society: A Venture in Social Forecasting*. New York: Basic Books.

[3] BRADIE, M. AND HARMS, W., ***Stanford Encyclopaedia of Philosophy***. Dostupno na: http://plato.stanford.edu/contents.html (Posjećeno u aprilu 2001.)

[4] BRADLEY, P. S. HAUSMAN, A. J. AND RICHARD, L. N. (1993), ***Global Competition, and Technology***, u: BRADLEY, P. S. HAUSMAN, A. J. AND RICHARD, L. N. (EDS), *Globalization, Technology, and Competition: The Fusion of Computers and Telecomunications in the 1990s*. Harvard Business School Press, Harvard.

[5] CALLON, D. J. (1996), ***Competitive Advantages through Information Technology***. New York: The McGraw-Hill Companies Inc.

[6] CASTELLS, M., 1997, ***The Rise of the Network Society***. Blackwell, Malden, Mas, USA.

[7] DOSI, G. (1988), ***Sources and Procedures and Microeconomic Effects of Innovation***. *Journal of Economic Literature*, Vol. XXVI, (Sept. 1988), str. 1120-1171.

[8] ERNST, D. (1994), ***Inter-Firms Networks and Market Structure: Driving Forces, Barriers and Patterns of Control***. Berkley, CA: University of California, BRIE Research Paper.

[9] LANGLOIS, R.N., PUGEL, T.A., HAKLISCH, C.S., NELSON, R.R., EGELHOFF, W.G. (1988), ***Microelectronics: An Industry in Transition***. London, Unwin Hyman.

[10] MACHLUP, F. (1962), ***The Production and Distribution of Knowledge in the United State.*** Princeton, NJ: Princeton University Press.

[11] MILLMAN, J. AND GRABEL, A. (1979), ***Microelectronics*** (second edition). New York, McGraw-Hill.

[12] NEWMAN, L. Dostupno na: http://www.hum.utah.edu/philosophy/phil_welcome.html (Posjećeno u aprilu 2001.).

[13] O'CONNOR, J. AND ROBERTSON, E.F. Dostupno na: http://www-groups.dcs.st-and.ac.uk/history/Mathematicians/Aristotle.html (Posjećeno u aprilu 2001)

[14] PORAT, M. (1977), ***The Information Economy: Definition and Measurement***. Washington DC.: US Department of Commerce, Office of Telecommunications, publication 77-12(1).

[15] REMENYI, D. MONEY, A. AND TWITE, A. (1993), ***A Guide to Measuring and Managing IT Benefits***. Blackwell Publishers, Oxford.

[16] SCHOMBERT, J. (University of Oregon), ***Astronomy 123 lectures***. Dostupno na: http://zebu.uoregon.edu/čjs/ast123/lectures/lec07.html (Posjećeno u aprilu 2001.)

[17] SHAPIRO, C. AND VARIAN, H. (1999), ***Information Rules: A Strategic Guide to the Network Economy***. Harvard Business School Press, Harvard.

[18] YAFFE, D. (1996), ***Globalisation: A Redivision of the World by Imperialism***. Dostupno na: http://easyweb.easynet.co.uk/~rcgfrfi/marxism/articles/glob131.htm (Posjećeno u aprilu 2001.)

MEHMED A. AKŠAMIJA, PROF. DR. DŽEMAL NAJETOVIĆ, 2021.

DŽEMAL NAJETOVIĆ

OSNOVNE KARAKTERISTIKE RATA U BIH 1992.-1995. GODINE

Sažetak

Nakon disolucije SFRJ, Evropska zajednica je, 06.04.1992. godine, a narednog dana i SAD su priznale BiH, kao suverenu i samostalnu državu, sa čime se SR Jugoslavije (SRJ) nije složila i otpočela je rat protiv Bosne i Hercegovine (BiH). Organizacija Ujedinjenih nacija je 22.05.1992.godine priznala BiH. Između Slobodana Miloševića i Franje Tuđmana u Karađorđevu su, 25.03.1992. godine, dogovorene granice podjele BiH na dva dijela, od kojih bi jedan dio bio pripojen SRJ, a drugi Republici Hrvatskoj (RH). Realizaciju ovog dogovora u BiH su pokušali sprovesti Radovan Karadžić i Mate Boban.

Do uplitanja SRJ u unutrašnje poslove SR BiH dolazi još prije njenog priznanja od OUN, a nakon toga, to uplitanje je intenzivirano u političkoj, ekonomskoj i vojnoj osnovi.

Organizovanje, okupljanje i priprema bosanskohercegovačkih patriota za odbranu od agresije nisu bili slučajni i spontani. Provođeno je konspirativno i u izuzetno teškim uslovima. Bosanskohercegovačke patriote našli su se u teškoj situaciji zbog čega su bili prinuđeni da se pripreme za odbranu države. Ta situacija im je postavila zadatak uzajamne podrške i odlučne borbe do pobjede nad agresorom.

Agresija je napad, nasrtanje i svaki oblik nasilja. To je neizazvan napad jedne ili nekoliko država na suverenitet i teritorijalni integritet druge države, s ciljem teritorijalnog osvajanja ili nasilne promjene unutrašnjeg uređenja.

Okruženje/opsada je oblik napada kojim se neprijateljske snage izoluju od pozadine i susjeda i stvaraju povoljni uslovi za njihovo odsijecanje, razbijanje, uništenje ili zarobljavanje. Njime se oko određenih snaga protivnika stvara obruč. Primjenjivano je od najstarijih vremena.

Ključne riječi: *agresija, okruženje/opsada, odbrana, Bosna i Hercegovina, oružane snage, rat.*

DŽEMAL NAJETOVIĆ

BASIC CHARACTERISTICS WAR IN BIH 1992-1995 YEARS

Abstract

After the disintegration of the former SFRY, the European Community, on April 6, 1992. The next day, the United States recognized BiH as a sovereign and independent state, with which the FR of Yugoslavia (FRY) did not agree and started a war against Bosnia and Herzegovina (BiH). On May 22, 1992, the United Nations recognized BiH. Between Slobodan Milosevic and Franjo Tudjman in Karadjordjevo, on March 25, 1992. The agreed borders on the division of BiH into two parts, one part of which would be annexed to the FRY, and the other to the Republic of Croatia (RH). Radovan Karadzic and Mate Boban tried to implement this agreement in BiH.

The FRY's interference in the internal affairs of the FRBiH came even before its recognition by the UN, and after that, that interference intensified on a political, economic and military basis.

The organization, gathering and preparation of Bosnian patriots for defense against aggression were not accidental and spontaneous. It was carried out conspiratorially and in extremely difficult conditions. The patriots of Bosnia and Herzegovina found themselves in a difficult situation, which forced them to prepare for the defense of the state. This situation set them the task of mutual support and decisive struggle to victory over the aggressor.

Aggression is an attack, assault and any form of violence. It is an unprovoked attack by one or several states on the sovereignty and territorial integrity of another state, with the aim of territorial conquest or violent change of internal organization.

Surrounding / siege is a form of attack that isolates enemy forces from the background and neighbors and creates favorable conditions for their cutting off, breaking, destroying or capturing. It creates a hoop around certain forces of the opponent. It has been used since ancient times.

Key words: *aggression, environment/siege, defense, Bosnia and Herzegovina, armed forces, war.*

OSNOVNE KARAKTERISTIKE RATA U BIH 1992.-1995. GODINE

„Naše neprijatelje ne vezuje ništa osim želje da nas unište".
Tim stihovima je Zbigniew Herbert, pjesnik modernog doba,
opisao opsadu Varšave u Drugom svjetskom ratu.

„Po svim vojničkim normama, mi se nismo trebali boriti, već predati – odmah.
Po tim kriterijumima, mi nismo imali šanse, a uspješno smo se borili protiv agresora.
Postoji nešto izvan svjetskih normi i mi ćemo promijeniti to
što se učilo u vojnim školama, počevši od Vest-Pointa".
General dr. sci. Delić Rasim

1. UVOD

U svom hiljadugodišnjem postojanju i razvoju, BiH je činila i čini razmeđe dvaju svjetova i civilizacija, te su je mnogi historičari s pravom nazivali mostom između Istoka i Zapada. To ju je u njenoj historiji često dovodilo u centar zbivanja, a za nju su se otimale brojne države, narodi i religije. U zadnjih 150 godina, a posebno poslije prestanka Osmanlijske vladavine, teritorijalne pretenzije prema BiH intenzivno iskazuju njeni susjedi.*[1]

[1] Političkim i društveno-ekonomskim promjenama koje su nastale '90-ih gube se socijalistički atributi iz državnog uređenja Bosne i Hercegovine, koja je time izgubila i „socijalistički" predznak ispred svog imena. U njenom nazivu ostaje samo „Republika Bosna i Hercegovina". Dejtonskim sporazumom potpisanim u Parizu, 14. decembra 1995., nestaje i atribut „republika" i službeni naziv države je samo „Bosna i Hercegovina". (prim. Dž.N,).

Tokom Drugog svjetskog rata, Stevan Moljević, potpredsjednik četničkog nacionalnog komiteta (30.06.1941.) je, u knjizi „O granicama, društvenom uređenju i spoljnoj politici 'velike Srbije' u obnovljenoj Jugoslaviji poslije Drugog svjetskog rata", dogradio projekat Ilije Garašanina, ispoljivši težnju da se „velika Srbija" graniči sa Slovenijom, i da u tom nastojanju treba „etnički očistiti" teritorije od hrvatskog i muslimanskog stanovništva. To je poslužilo i srpskim akademicima u SANU za objavljivanje „Memoranduma o aktuelnim društvenim pitanjima u našoj zemlji" u septembru 1986. godine u kome se posebno ističe „diskriminaciona politika prema Srbiji i Srbima".

Na ideji velikosrpstva u Srbiji, krajem 80-ih godina, pobjeđuju i dolaze na vlast nacionalisti, sa Slobodanom Miloševićem na čelu. Od toga momenta ideja nacionalizma počinje razarati SFRJ. Na raspad Jugoslavije uticao je raspad komunizma u SSSR-u i IEZ, te težnje samostalnog puta razvoja bivših socijalističkih država u novim uslovima.

Uvidjevši da Jugoslavija ne može opstati na dotadašnjim principima organizovanja i funkcionisanja vlasti, srpski nacionalisti vrše intenzivne pripreme za ostvarenje svojih ideja sadržanih u projektu „velike Srbije". Pozivom na ta gledanja, SDS 14.02.1992. godine, u dokumentu „Pogledi i stavovi u budućoj Bosni i Hercegovini" iznosi opredjeljenje da srpski narod u BiH može biti samo u istoj državi sa svim Srbima. Vrši se indoktrinacija srpskog naroda temeljena na navodno neravnopravnom položaju Srba u Jugoslaviji.

Na 14. Kongresu SKJ puca i posljednja ideološka veza koja je držala kontinuitet vlasti u SFRJ. Na sceni je ostala jedino JNA koja se postepeno pretvarala u srpsku vojsku, čineći to kroz:

- vođenje, unapređenje i postavljanje Srba na ključne položaje;
- novu vojno-teritorijalnu organizaciju, ukidanjem armija, a uvođenjem vojnih oblasti kada je u BiH ukinuta 7. armijska oblast, a formirana je 1. vojna oblast koja je svoju komandu smjestila u Beograd (Topčider), što je bilo van vojnih načela, ali u službi buduće agresije;
- uzimanje naoružanja od TO i premještanja istog u skladišta JNA.

Organizovani progoni u BiH od 1992.-1995. godine, predstavljali su pokušaj da se uništi bošnjačka i bosanskohercegovačka multireligijska kultura, da se unište Bošnjaci kao narod i država BiH. Ta kampanja sastojala se od uzajamno prepletenih elemenata kulturnog istrebljenja, masovnih likvidacija, organizovanog silovanja i cijelog zbornika eufemizama, kao npr. „etničko čišćenje".*[2]

[2] „Etničko čišćenje" bio je eufemizam za potpuno uništenje slavenskih muslimana kao naroda i njihove kulture, te stvaranja čistih kršćanskih država na ruševinama nekad multireligijske BiH. Michael A. Sells, ***Iznevjereni most***, Sedam, Sarajevo, 2002., 129.

I otkup vojnih stanova, koji su prodavani u bescjenje, iskorišten je da se opljačkaju ostale republike na račun finansijske pripreme JNA za agresiju. Agresija JNA na Sloveniju i Hrvatsku bila je samo uvod za agresiju na BiH.

U pripremi za agresiju na BiH, Milošević je iskoristio kvislinšku SDS i njene paravojne formacije koje je naoružala i formirala JNA za maskiranje pravnih nosilaca navedenih priprema za agresiju.

U funkciji agresije izvršeno je sljedeće:

1. predislokacija dijela snaga JNA sa prostora Slovenije i Hrvatske u BiH,
2. formiranje novih korpusa,
3. strategijski i operativni razvoj jedinica JNA i dislokacija skladišta naoružanja, MES-a i opreme na područja sa većinskim srpskim stanovništvom ili u mjesta lokacije garnizona JNA,
4. formiranje novih jedinica isključivo srpskog nacionalnog sastava jačine 1.000 – 1.200 vojnika.

Brutalno i „pravovremeno“ JNA je zauzela skoro sve TV repetitore i usmjerila ih ka redakcijama TV u Srbiji.

Učinjeno je sve da se dezorganizuju Teritorijalna odbrana i MUP SR BiH, kao organizovane odbrambene snage.

Klasičnom agresijom iz Srbije i Crne Gore, JNA je, uz pomoć paravojnih formacija i dobrovoljaca, te kvislinških snaga bosanskohercegovačkih Srba, uz ratne zločine, genocid i urbicid, planirala da brzo sruši otpor bh. patriota i, uz uništenje Bošnjaka, ostvari planirani cilj formiranja „velike Srbije“.

Međutim, i pored velike vojne sile, zauzimanja pogodnih položaja, neviđenog terora i zločina, te prećutne podrške ili nereagovanja međunarodne zajednice, agresor nije ostvario cilj.

Na kraju rata, agresor je bio spašen od kapitulacije. Svakom u BiH, pa i svakom dobronamjernom i informisanom čovjeku u svijetu, poznato je ko je zaustavio agresora i spriječio ostvarenje njegovog sna o „velikoj Srbiji“.

Već 1991. godine, kada se nad BiH nadvijala stravična sjenka rata, legalne institucije državne vlasti nastojale su spriječiti marginalizaciju snaga Teritorijalne odbrane i MUP-a.

Istovremeno, vrše se pripreme za odbranu od eventualne agresije. Dana 10. juna 1991. godine, na sastanku u sarajevskom Domu milicije, na inicijativu SDA formiran je „Savjet za nacionalnu odbranu“ u čijem se okrilju formira „Patriotska liga BiH“. Što je agresija na BiH postojala sve izvjesnija, to je bilo osjetnije jačanje TO, MUP-a, „Patriotske lige“, „Zelenih beretki“ i nakon što je formirana Armije RBiH.

Bosanskohercegovačko rukovodstvo, na čelu sa predsjednikom Alijom Izetbegovićem, branilo se od dejstava više vojski: JNA, VJ, VRS, HV, HVO, snaga tzv. AP-ZB, kao i brojnih paravojnih formacija. U ovom prilogu, detaljnije je obrađena JNA.

2. UZROCI RATA I USLOVI ZA ODBRANU

historiografija koja se zadržava samo na površini društvenih zbivanja ostaće trajno nemoćna i nesposobna da objasni suštinu, tok i ishod žestoke agresije koja je, samo na izgled, buknula sasvim iznenada. U svojoj općoj strategiji suprotstavljanja širenju i jačanju progresivnih snaga i demokratskih procesa na Balkanu, SRJ je ocijenila, da joj prostor SR BiH pruža mogućnost za: dejstva protiv RH, patriotskih snaga BiH, kao i kontrolu važnih komunikacija. Zato je SRJ odlučila da se u SR BiH direktno vojno angažuje. U početku to čini ratnom mornaricom, koju angažuje za pomorsku blokadu luke Ploče u RH, radi onemogućavanja rada privrednih kombinata: „RMK Željezara Zenica", „Energoinvest – Sarajevo" i „Koksno-hemijski kombinat Tuzla", i dr. Nakon toga, 02.10.1991. godine izvršen je napad na južnu Hercegovinu u kojoj je spaljeno selo Ravno, a zatim okupirana južna i istočna Hercegovina. Vojna i materijalna pomoć sa područja SRJ stiže Radovanu Karadžiću, Božidaru Vučureviću i ostalim lokalnim četničkim vođama, kada god to oni traže. Ovi zločinci, kršeći sve međunarodne dogovore i rezolucije OUN o BiH, organizovali su progone i pljačku nesrba, uništavajući im sve što je napredno, progresivno, stranačko i vjersko.

Politička platforma za otpočinjanje rata u bivšoj SFRJ bio je Memorandum Srpske akademije nauka i umjetnosti iz 1985. godine. Njegova osnova bila je u težnji Srba za „velikom Srbijom".

JNA je u BiH prije rata imala oko 42.000 vojnika. Od 1985. godine u JNA je bilo oko 90% Srba i Crnogoraca, a 1989. godine 95%. Na svim značajnijim funkcijama bili su Srbi i Crnogorci.

Godine 1988. po naređenju Saveznog sekretara za narodnu odbranu (SSNO) – generala armije Veljka Kadijevića, naoružanje Teritorijalne odbrane (TO) je povučeno „na čuvanje" u skladišta JNA radi navodne veće sigurnosti i boljeg čuvanja, čime je na perfidan način razoružana TO SR BiH.

TO SR BiH imala je naoružanja za oko 450.000 boraca, tj. za 26 brigada od kojih su 11 bile tipa „A" (manevarske), a 15 tipa „B" (prostorne).

Po planu „RAM-3", BiH je trebala biti u sastavu tzv. nove Jugoslavije, u čiji bi sastav ušle: Srbija, Crna Gora, Makedonija, Banija, Kordun, Lika, Kninska Krajina, Dalmacija i BiH. Po tom planu, BiH je od dana „D" trebala biti okupirana za sedam, a najduže 21 dan.

Nakon gubitka rata u Sloveniji, jedinice JNA se povlače u BiH.*[3] Vlasti RH nisu ni na jedan način onemogućile jedinice bivše JNA da sa vojskom i tehnikom uđu u BiH. Karakterističan primjer za to je svečani ispraćaj jedinica 13-og korpusa, pod komandom general-potpukovnika Čad Marijana iz luke Rijeka, koji je, preko Dubrovnika, dislociran u Bileću.

Do kraja 1991. godine, JNA je u BiH imala sedam korpusa kopnene vojske i jedan korpus ratnog vazduhoplovstva, jačine oko 110.000 vojnika. BiH je bila „obećana zemlja" za pripadnike JNA. Tada je u BiH bilo i oko 150.000 četnika iz BiH, kojima se pridružilo oko 15.000 „Arkanovaca", „Šešeljevaca", „Belih orlova" i mnoštvo zločinaca iz istočno-evropskih i jugoistočnih država Evrope, koji su se u rat uključili radi materijalnih, avanturističkih, zločinačkih, vjerskih i ostalih razloga.

Prije početka rata, na osnovu dogovora šefa Službe vojne sigurnosti (SVS) JNA i ministra SUP-a SR BiH, u BiH je iz Srbije ušlo 4.000 specijalaca radi navodne „zajedničke" regulacije i kontrole saobraćaja na 147 mješovitih punktova.

Godine 1991., SDS ilegalno, a kasnije otvoreno, naoružava Srbe u BiH u potpunosti se oslanjajući na skladišta JNA, a zatim vrše informativnu blokadu, usmjeravanjem repetitora ka Beogradu.

U prosvjeti i kulturi bilo je oko 80% Srba i Crnogoraca.

U diplomatiji bio je neznatan broj Bošnjaka.

U policiji je, također, bila slična situacija. Nakon pobjede SDA na izborima, Srbi ne prihvataju da u policiji, po općinama, bude Bošnjaka u skladu sa nacionalnom strukturom iz popisa u aprilu 1991. godine. Među rukovodnim radnicima svugdje je najviše bilo Srba.

U februaru mjesecu 1992. godine, dvije oklopne brigade iz Srbije zaposjedaju sve mostove na rijeci Drini. Tako je izvršena i komunikacijska blokada.

Bez saglasnosti Bošnjaka, HDZ formira Hrvatsku zajednicu Herceg-Bosnu (HZ-HB), u početku kao „kulturnu zajednicu Hrvata" sa HVO-om kao, navodno, „privremenom izvršnom vlasti".*[4] I oni, slično SDS-u, sprovode: informativnu i

---

[3] U odnosu na bosanskohercegovačke gubitke, slovenački gubici bili su znatno manji (prim. Dž.N.).

[4] Hrvatska zajednica Herceg-Bosna stvorena je 18.11.1991.godine, protiv čega se niko nije bunio. Njeni čelnici promovisali su je kao kulturnu zajednicu hrvatskog naroda u BiH. Teritorija HZ H-B obuhvatala je područje 30 općina, i to: Jajce, Kreševo, Busovača, Vitez, Novi Travnik, Travnik, Kiseljak, Fojnica, Skender Vakuf (Dobretići), Kakanj, Vareš, Kotor Varoš, Tomislavgrad, Livno, Kupres, Bugojno, Gornji Vakuf, Prozor, Konjic, Jablanica, Posušje, Mostar, Široki Brijeg, Grude, Ljubuški, Čitluk, Čapljina, Neum, Stolac i Trebinje (Ravno). Bošnjaci i Srbi, niti su pitani, niti su dali legitimitet za njeno stvaranje. U to vrijeme jugo vojska već je bila zauzela lijevu obalu Neretve od Jablanice do Čapljine. U kasno ljeto, 1993. godine, iz nje je proizišla Hrvatska Republika Herceg-Bosna. Njen predsjednik, Mate Boban, proglasio HR H-B poslije pregovora sa 12 ministara EU u Briselu i poslije potpisa akta na britanskom ratnom brodu HMS Invincible (što znači neporažen) u Jadranskom moru, kada su predstavnici sva tri naroda BiH razmatrali mogućnost stvaranja Unije triju republika u BiH, od kojih bi jedna bila HR HB. Bošnjačka strana nije se složila sa Hrvatima po pitanju izlaza na more, a Srbi su izložili zahtjev za podjelu Sarajeva. Dana 29.09.1992. godine Skupština BiH odbija ovaj plan. Radi detalja o tome vidjeti, Laura Silber i Alan Little: Smrt Jugoslavije, Harmondsworth, 1996, str. 300 – 303. Uspostavu vlasti, organizaciju i politiku HZ H-B, najjasnije je opisao Ciril Ribičić u svojoj knjizi: ***Geneza jedne zablude – ustavno-pravna analiza nastanka i djelovanja HZ-HB***, Zagreb – Sarajevo – Idrija, 2000.

monetarnu blokadu, a zatim saobraćajnu i trgovinsku blokadu. Predsjedništvo je radilo po principu konsenzusa, što znači da je za donošenje odluka bila neophodna jednoglasnost. Pojedini članovi Predsjedništva i Vlade RBiH opstruiraju rad, a zatim, pod različitim izgovorima, odlaze u Beograd i na Pale, u Zagreb i u Grude.

Sve je išlo u prilog srbijansko – crnogorske zamisli da se agresija na BiH mora okončati samo vojnim porazom, kapitulacijom i uništenjem patriotskih snaga, koje su, u usporedbi s njihovom, izgledale gotovo sićušne i, praktično, bile u okruženju, u oružanom sukobu sa političkim, ekonomskim i vojnim blokom Srba i Crnogoraca, oličenim u SRJ.

3. OD PATRIOTSKE LIGE DO ARMIJE RBIH

Na drugoj strani, Srbi su izvršili pripreme za provociranje i ometanje referenduma, kako bi izazvali oružani sukob. Da referendum, slučajno, nije uspio, BiH u OUN ne bi bila priznata kao nezavisna država, naši borci bi se u tom slučaju, u međunarodnoj zajednici, tretirali kao pobunjenici. U tom slučaju, važili bi savezni zakoni bivše SFRJ, po kojima bi se sudilo bh. patriotama.

Istina o herojskoj odbrani BiH, treba se sačuvati radi onih koji su dali svoj život u odbrani svoje države. Sasvim je izvjesno da nije bilo bh. patriota na ovim prostorima ne bi bilo BiH i Bošnjaka, jer bi država bila podijeljena, većina Bošnjaka bila ubijena, a dio pokršten ili raseljen.

Formirani su regionalni štabovi PL i to za: Sarajevo, Tuzlu, Banja Luku (izmješten u Prijedor), Mostar, Doboj, Zenicu, Goražde i Livno.

Dana 07. i 08.02.1992.godine, u selu Mehurići, kod Travnika, PL održava sastanak na kom je razmatran „Plan odbrane Republike Bosne i Hercegovine“. Ovaj sastanak je, radi konspirativnosti, održan pod izgovorom održavanja mevluda i zikira derviša.

U sklopu vojnih priprema za odbranu, održavana su savjetovanja:

- sanitetske službe u hotelu „Borik“ na Igmanu i
- veze u Sarajevu.

Patriotska liga, vremenom izrasta u jake oružane vojne formacije, a dana 15.04.1992.godine ulazi u sastav TO RBiH. PL je bila organizovana na skoro cijeloj teritoriji SR BiH.

P.L. BIH
BOSNAE
ARMIJA
REPUBLIKE
BOSNE I HERCEGOVINE

Nakon ulaska PL u TO, formiraju se: RŠTO, OkŠTO, OpŠTO, a zatim brigade TO. Nakon toga, formiraju se taktičke, pa operativne grupe i korpusi. Na vrhu vojne organizacije, bila je Vrhovna komanda sa Ministarstvom odbrane i Štabom Vrhovne komande.

4. REZULTATI ODBRANE

Rezultati odbrane Bosne i Hercegovine su:

- uspostava sistema državne vlasti,
- stvaranje oružane sile: armije i policije,
- organizovanje namjenske proizvodnje,
- Bošnjaci su spašeni od fizičkog uništenja i progona,
- sačuvan je najveći dio naučno-istraživačkog kadra i privrednog potencijala,
- BiH je priznata u međunarodnim granicama, čime je nastavljen međunarodni državno-pravni kontinuitet. Bosni i Hercegovini je mirovnim sporazumom zagarantovana teritorijalna cjelovitost u međunarodnopravno priznatim granicama, državni suverenitet kojeg vrše najviši organi Bosne i Hercegovine i međunarodnopravni subjektivitet, kao i članstvo u međunarodnim organizacijama. Današnji pravni sistem kreiran je Ustavom BiH (Aneks IV) Mirovnog sporazuma, kome je pridodato 15 međunarodnih konvencija i ugovora koje u pravnom sistemu BiH imaju snagu ustavne norme. Pravni sistem BiH čine i pravni sistemi entiteta, Brčko distrikta, kantona i općina.

5. KONCEPCIJA ODBRAMBENOG RATA

Koncepcija odbrambenog rata zasnivala se na:

- odbrani države, stanovništva i teritorije,
- stvaranju uslova za pobjedu nad agresorom i oslobođenje državnog prostora,
- stvaranju uslova za povratak izbjeglica i raseljenih,

- izgradnji nezavisne, demokratske, građanske, sekularne, miroljubive i napredne države,
- modernizaciji OS: dogradnja, opremanje, školovanje i dr.

Suočen sa masovnim upućivanjem agresorskih vojnika u BiH, bosanskohercegovačke patriote našle su se u ozbiljnoj i teškoj situaciji, zbog čega su bili prinuđeni da vode borbu za opstanak države.

Narod je dominantan vojni faktor u ratu i zato je glavni napor Armije RBiH (ARBiH) bio usmjeren narodu, čime je osigurana njegova zaštita i podrška. Bez naroda vojska ne bi postojala sama za sebe. Bez naroda vojska bi bila lišena podataka o neprijatelju, ne bi mogla sačuvati tajnu o pokretima jedinica. Narod nam je davao ideje za lukavstva, kurire, služio kao vodič, skrivao nas, štitio, hranio i oblačio, njegovao ranjenike, itd.*[5]

6. STRATEGIJA ODBRANE RBIH

Strategija odbrane RBiH zasnivala se na slijedećem:

- definisanom političkom cilju oružane borbe - odbrana državnog teritorija, prema Platformi za djelovanje Predsjedništva u ratnim uslovima,
- skromnoj i neadekvatnoj pripremi teritorije za odbranu.
- funkcionisanju diplomatskog sistema koji je u funkciji odbrane,
- osloncu na vlastite snage (u armijskom i proizvodnom smislu),
- formiranju policije i agencija sigurnosti,
- funkcionisanju sistema pravosuđa, zdravstva, obrazovanja i kulture,
- materijalnoj proizvodnji, uslugama i snabdijevanju,
- saobraćaju i vezama i
- informisanju.

[5] Vijetnamski general Vo Ngujen Đap, po čijim načelima je organizovan, vođen i uspješno završen oslobodilački rat u Južnom Vijetnamu kaže: „Ukoliko borba duže potraje, utoliko su naše snage jače, a neprijateljeve slabije. Naša snaga počiva na pravednosti, monolitnosti cijelog naroda, odlučnosti za borbu i pobjedu, nepogrešivoj liniji otpora za narodni spas, strategiji oslobodilačkog rata, tradiciji slobodarstva i upornosti, nepresušnim rezervama našeg naroda, ratnim iskustvima, prednostima naše pozadine, velikim simpatijama i podršci prijateljskih, bratskih i progresivnih naroda svijeta.“ Izvor, grupa autora, ***Rat u Vijetnamu 1954-1974***, GŠ JNA - II Uprava, Beograd, 1975., 36.

Agresorskim strategijama specijalnog, ograničenog i konvencionalnog rata, bosanskohercegovački patrioti su suprotstavili svoju strategiju, čije su osnovne karakteristike bile sljedeće:

- rat je omogućio mobilizaciju i organizaciju bosanskohercegovačkih patriota za učešće u oružanom otporu, brzu izgradnju i jačanje odbrambenih oružanih snaga: armije i policije,
- opći dugotrajni otpor uz neprekidne akcije protiv agresora, čije su snage po dijelovima neutralisane, postepeno, dio po dio savlađivane, a strategijski ciljevi ostvarivali jedan za drugim,
- borci su odmah shvatili ciljeve borbe: odbrana i opstanak države Bosne i Hercegovine,
- stvorena je uvjerenost u pobjedu kao konačan ishod rata, još u početnom periodu, kada smo kao slabija strana doživjeli ogromne ljudske i materijalne gubitke, kao i gubitke dijelova državnog teritorija, iako su i tada oslobođeni neki gradovi okupirani od strane JNA,
- koordinacija političke i oružane odbrane sprovodila se od početka rata,
- oslonac na sopstvene snage, uz korištenje skromne pomoći prijateljskih država.

U cjelini, ova strategija zahtijevala je da se kombinuje borba na svim poljima ljudske djelatnosti: politika, ekonomija, diplomatija, kultura, itd., a u vojnoj oblasti, frontalni bojevi i borbe, kombinovani sa gerilskim dejstvima. Pri tome, sve snage dejstvovale su u duhu osnovne ideje i međusobnog sadejstva i dopunjavale su se. Kombinovane akcije su ostvarivane harmonično i na vrlo širokom frontu, u svakoj borbi, boju i rijetkim operacijama. To se postizalo smišljenim i brižljivim pripremama u toku planiranja dejstava. Složene akcije su prethodno dugo i tajno pripremane. Suština takvih priprema bila je u tome da se u akcije uđe bez velikog rizika, sa sigurnim pretpostavkama i većim izgledima za uspjeh. To je veoma značajno kako sa moralnog, tako i sa stanovišta racionalne upotrebe snaga.

Doktrinarna načela strategije odbrane RBiH sadrže sljedeće:

1. Voditi odbranu sa svim bosanskohercegovačkim patriotama u svim domenima. Kombinovati oružane snage sa političkim snagama, oružanu sa političkom borbom.
2. Učvrstiti se u seoskim i gradskim područjima, tu pripremiti odgovarajuća dejstva ka planinama, ravnicama, većim naseljima i gradovima koji su bili pod agresorskom okupacijom.
3. Duboko se nadahnuti odbrambenom, a zatim ofanzivnom strategijskom mišlju o karakteru i ciljevima rata.
4. Primjenjivati strategiju dugotrajnog rata s težištem da se agresor preduhitri.
5. U osnovi se oslanjati na sopstvene snage, a nastojati koliko god je moguće da se dobije pomoć spolja, ukine

embargo na uvoz naoružanja i vojne opreme i pokrene akcija multinacionalnih snaga protiv agresora.
6. Potpuno se oslanjati na narod. Početi od izgradnje političke baze u masama da bi se došlo do snažnog logističkog oslonca. Oslanjati se na snage, kako u selima, tako i u gradovima. Graditi logističke baze i snažnu logistiku na selu, podižući stretegijska uporišta u gradovima. Uskladiti lokalne logistike sa općom – državnom.
7. Izgrađivati i učvršćivati što veću slobodnu teritoriju radi baze – oslonca za daljnja borbena dejstva.
8. Braniti svoju pozadinu i povremeno napadati agresorsku.
9. Oslanjati se i na prijateljske države, kao značajnu logističku podršku.

Odbrambeni princip komandanata jedinica ARBiH primjenjivao se i na taktičkom nivou (sa malom snagom, suprotstaviti se velikoj). Umjesto da se protiv manje jedinice angažuju velika, velike agresorske jedinice napadane su malim jedinicama ARBiH. Taj princip se razvijao do posebne teorije o „vještini pobjeđivanja velikog broja malim brojem". To, naravno, ne protivuriječi principima grupisanja snaga i izbora težišta.

Načelo odbrane bilo je, tako reći, apsolutizovano. Tu nije bilo riječi samo o povremenom „uznemiravanju i napadanju neprijatelja", već upornoj i žilavoj odbrani.

Inicijativa je značila planski dodir sa neprijateljem, a kada se isti želio odmoriti, prisiljavao bi se na borbu, da izađe iz baza i rovova, da razvuče svoj borbeni poredak, da trupe drži u mobilnom stanju i velikom obimu naspram manjih snaga koje su ga neočekivano uznemiravale. U ovakvim i sličnim prilikama, gospodar bojnog polja nije onaj ko je nadmoćniji u ljudstvu i tehnici, nego onaj ko se na njemu bori, kada i kako on želi. Promjena položaja znači manevar po unutrašnjim operacijskim pravcima, a ne „povlačenje i ustupanje". U određenim trenucima, na pojedinim mjestima, bilo je moguće biti u defanzivi, ali samo zbog toga da se stvore uslovi za nastavak dejstava.

Faze vođenja odbrambenog rata:*[6]

1. faza: autonomno vojno organizovanje i lokalno pružanje otpora; odsustvo većeg uticaja sistema RiK-a na svim nivoima; raznolikost vojnih formacija, stepena naoružanosti i obuhvaćenosti; rascjepkanost slobodne teritorije, u političkom i u informativnom smislu; nedovoljno prisustvo organa državne vlasti i članova ŠVK u jedinicama i na terenu, uopšte; nedefinisan opšti stav prema HVO, pa i poslije prvih insceniranih sukoba i očiglednog genocida (Novi Travnik, Gornji Vakuf, Prozor); paravojno djelovanje nekih manjih jedinica i odsustvo kontrole nad njima; neravonomjerna naoružanost jedinica

[6] General Rasim Delić, ***Godine ponosa***, *Prva linija, mart/april, 1999*., 13-14.

u različitim regionima i odsustvo centralizovanog pristupa rješavanju logističkih problema (sem za MTS), zaustavljanje okupacije agresora i očuvanje naroda i teritorije (od aprila 1992. do maja 1993. godine);

2. faza: potpuna blokada slobodnih teritorija Republike BiH, i ne samo snabdijevanje Armije, nego i stanovništva; borba sa dva agresora i samim tim široke linije fronta sukoba; zajedničko djelovanje oba agresora gdje su im se interesi poklapali (konjic, Kiseljak, Žepče); minimalne količine MTS koje su Armiji stajale na raspolaganju; zamašne operacije oba agresora, uz učestvovanje i VJ i HV na svim stranama što je razvlačilo snage Armije (G. Vakuf, Mostar, Brčko, Goražde); slamanje ofanziva agresora na Brčko, Teočak, Olovo, Maglaj, Tešanj, G. Vakuf i Mostar; fizičko povezivanje 2. i 3. korpusa, 3. i 7. korpusa, 7. i 6. korpusa, 1. i 5. korpusa, te 6. i 4. korpusa Armije RBiH; stavljanje pod kontrolu Armije RBiH oko 2.500 km, i više gradova (Vareš, Kakanj, Travnik, Bugojno, Fojnica, Konjic i Jablanica); deblokada slobodnih maglajskih i tešanjskih teritorija; borba za komunikacijsko i fizičko povezivanje slobodnih teritorija (od maja 1993. do maja 1994. godine);

3. faza: jačanje sistema RiK Armijom na svim nivoima; kadrovsko i organizacijsko ustrojavanje Armije, plansko angažovanje ŠVK, i u prema jedinicama Armije; prerastanje Armije u respektabilnu vojnu silu koju počinju svi uvažavati i koja poboljšava pozicije naših državnih predstavnika u pregovorima, uspostavljanje strateške ravnoteže i preuzimanje inicijative na taktičkom nivou; uspostavljanje strateške ravnoteže i preuzimanje inicijative na taktičkom nivou radi popravljanja taktičkog položaja i izravnavanja linija fronta (od maja 1994. do kraja 1994. godine). U ovoj fazi su postignuti i sporazumi o prestanku sukoba sa HVO (Zagreb), objedinjavanju snaga i formiranju Združenog štaba (Split), te o uspostavljanju Federacije BiH (Vašington). Vođene su i značajne borbe uključujući i prvu zajedničku operaciju ARBiH i HVO (oslobađanje Kupresa). U borbama je ostvareno: oslobađanje velikog dijela Crnoriječke visoravni; deblokada Tešnja i Maglaja, oslobođenje brojnih objekata kojim je popravljen taktički položaj ARBiH (Vijenac, Zmajevac, D. Brka).

7. ODREĐENE KARAKTERISTIKE RATA U BIH

Rijetko su u historiji čovječanstva u ratnom sukobu bile jedne tako moćne vojne oružane snage sa malobrojnom i slabo naoružanom vojskom. I rijetko je historija zabilježila sličan iscrpljujući rat. Ovo je, poslije Vijetnamskog rata, jedan od najkrvavijih lokalnih ratova 20-tog stoljeća. U ratu protiv bh. patriota, SRJ i RH su upotrijebile: skoro cjelokupno ljudstvo svojih oružanih snaga, angažovale najelitinije snage kopnene vojske, lovačko-bombardersku avijaciju i helikoptere, ratnu mornaricu i posebno obučene, organizovane i opremljene specijalne snage (padobranska brigada iz Niša). Naspram

golorukih branilaca bili su neprijateljski vojnici naoružani i opremljeni svim ratnim sredstvima, koja su, u to vrijeme, predstavljala posljednju riječ ratne tehnike.

Uzdajući se u premoć svoje ratne tehnike i privrede, agresori su, bukvalno, rasipali svoja borbena sredstva, ne birajući ciljeve. Po obimu razaranja i brutalnosti metoda i postupaka, koje su agresori primjenjivali u borbi, minuli rat je poprimio neka neuobičajena svojstva i obilježja. Agresori su na BiH iz različitih oruđa i oružja izbacili hiljade tona municije i eksploziva, zbog čega se minuli rat smatra jednim od najrazornijih lokalnih ratova. Prema nepotpunim podacima, minuli rat je, po izdacima, jedan od najskupljih lokalnih ratova. Zbog svega toga mu se mogu dodati atributi: „najprljaviji rat", „rat uništenja" i sl.

Među najteže agresorske gubitke spadaju gubici u ljudstvu, tj. poginuli i ranjeni vojnici. Pored tih gubitaka, agresori su izgubili mnoštvo aviona, helikoptera, tenkova, oklopnih transportera, topova, haubica, minobacača, višecijevnih bacača raketa i ostalog naoružanja i vojne opreme.

Minuli rat ima i obilježje rata protiv geografije, jer su agresori, pored ubijanja vojnika i civila uništavali: gradove, sela, šume, žetve, i sl. Time su agresori nastojali stvoriti veliku oskudicu braniocima i olakšati njihovo uništenje.

8. KARAKTER RATA

Rat u kojem su se bosanskohercegovačke patriote branile, predvođene Predsjedništvom RBiH i okupljene oko ARBiH, bio je pravedan i progresivan odbrambeni rat, u kojem su u redovima ARBiH učestvovali pripadnici svih bosanskohercegovačkih naroda, braneći slobodu i nezavisnost međunarodno priznate države. Glavna snaga branilaca bili su radnici, seljaci i građani. Značajno je bilo i učešće inteligencije. Branioci su vodili borbu za odbranu države najčešće na onim prostorima na kojima su i prije rata živjeli, što znači da je minuli rat imao odbrambeni karakter.

Na drugoj strani, rat koji su protiv BiH i ARBiH vodili agresori je, po svom karakteru i ciljevima, bio nepravedan. To je, u suštini, bio osvajački rat, s ciljem podjele i uništenja države BiH, porobljavanja, potčinjavanja i uništenja Bošnjaka i svih patriota. Metode su bile prilagođene novim uslovima koji su iz osnova izmijenjeni nastankom velikog broja novonastalih država i jačanjem uloge demokratije u međunarodnim odnosima. Zbog toga je razrađena čitava skala oblika takvog rata koji se ne vodi samo vojnim, nego i svim drugim sredstvima, u prvom redu političko-propagandnim, psihološkim i ekonomskim, sa osloncem na reakcionarne režime: RS, na čelu sa Radovanom Karadžićem i HZ-HB, na čelu sa Matom Bobanom.

ILUSTRACIJA ~ Posjeta generala Rasima Delića Drugom korpusu Armije Republike Bosne i Hercegovine.

9. CILJEVI RATA

Neposredni agresorski ciljevi bili su: slamanje otpora patriotskih snaga, uništenje Bošnjaka, uspostava okupacionih režima, okupacija i podjela države BiH. Time bi se osigurali potpuni uticaji SRJ i RH na prostoru BiH. Gušenjem odbrambenog otpora, trebalo je dokazati da su ovakvi otpori osuđeni na neuspjeh.

Politički i vojni ciljevi odbrane BiH bili su:

- odbrana države, njenih naroda i građana od uništenja,
- pobjeda nad agresorom,
- izgradnja nezavisne, demokratske, sekularne, miroljubive i napredne države i
- povratak izbjeglog i prognanog stanovništva.

10. STRATEGIJE UČESNIKA RATA U BIH (AGRESORA I ARMIJE RBIH)

a) Ratna doktrina

Ratna doktrina srbijanske strategije imala je da riješi ključni problem kako i na koji način ARBiH lišiti podrške naroda. Srbijanski stratezi i planeri rata imali su pri tome na umu iskustva prethodnih ratova. Zbog toga su se opredijelili na kombinovanje vojnih, psiholoških i političkih sredstava, pri čemu su metodi i sredstva specijalnog rata bili dominantni. Za planiranje tih zadataka angažovani su do tada najsposobniji generali SVS Vasiljević Aleksandar i Babić Mile, a kada su doživjeli neuspjeh, angažovan je general Bošković Neđo, koji je iz Beograda došao na Pale, da bi neposredno rukovodio planiranjem i izvođenjem specijalnih operacija.

Prema srbijanskom službenom tumačenju pod specijalnim ratom podrazumijeva se „vođenje takvih oblika dejstava kojima se postižu planirani politički, ekonomski i vojni ciljevi u okupiranom području, koristeći pri tome lokalno stanovništvo i izvore“.*[7] Primjenjeno na prilike u BiH, to znači da su rat protiv branilaca vodile susjedne države, uz pomoć Srba i Hrvata u BiH. Cijela prva etapa minulog rata bila je u znaku strategije specijalnog rata. Ona se izvodila sa preko 100.000 neprijateljskih vojnika. Težište je bilo na pacifikaciji putem stvaranja tzv. „demilitarizovnih zona“, „zaštićenih područja“,

[7] ***Vojni leksikon***, Vojno-izdavački zavod Beograd, 1981., 572

„sigurnih zona“ i sl. Intenzivna propagandno-psihološka aktivnost išla je dotle da zagovara demilitarizaciju Bošnjaka, koji ne bi imali multietničku Armiju, već samo svoje jednonacionalne policijske snage, naoružane lahkim pješadijskim naoružanjem. Tačnije, bilo je planirano razoružati Bošnjake, a zatim ih grupisati u „zaštićena područja“, u kojima bi vladali bijeda i siromaštvo, što je trebalo da bude dopunski način perfidnog raseljavanja i iseljavanja, do konačnog uništenja. Stavljanjem Bošnjaka „iza žice“, kako je to bilo predviđeno „programom pacifikacije“ i hermetičkim zatvaranjem granica, bilo je planirano: presijecanje korijena u narodu, potpuno iscrpljivanje i izolovanje, a onda vojnim akcijama razbijanje i uništenje jedinica ARBiH.*[8]

Ratna doktrina hrvatske strategije nastojala je da riješi ključni problem, kako i na koji način da obezglavi ARBiH. S tim u vezi, za skoro sve komandante jedinica ARBiH odmah su plasirali glasine i dezinformacije o navodnoj špijunaži u korist Beograda i ratovanju u Sloveniji i Hrvatskoj na strani JNA. Slijedeći problem bio je kako i na koji način politički, ekonomski i vojno pomoći jedinice HVO. Ratnu doktrinu hrvatske strategije karakteriše:

- progon nehrvatskog stanovništva stvaranje etnički čistih prostora,
- postavljanje barikada, zaustavljanje i pljačkanje humanitarnih konvoja,
- prekidanje komunikacija i informativna blokada,
- slanje tenkova na Bošnjake i rušenje naselja u kojima nisu bili uspostavili svoju vlast,
- od „privremene izvršne vlasti HVO-a“ stvaranje svoje oružane sile,
- formiranje vlastite carine,
- poštivanje vlasti susjedne RH, a ne svoje države,
- bez legaliteta i legitimiteta Bošnjaka i Srba stvaranje Hrvatske zajednice Herceg-Bosna, obmanjujući javnost u početku da je to „kulturna zajednica Hrvata u BiH“,
- provođenje tihog terora, a zatim i najgrublje forme terora: ubistva, progoni, odvođenje u koncentracione logore, i sl.,
- nepoštivanje bosanskohercegovačke valute, na teritoriji pod kontrolom HVO, uvođenjem hrvatske „kuna“ (kada su u zgradu SDK u Mostaru donijeti bh dinari, pripadnici HVO su je zapalili).

Ratna doktrina hrvatske strategije zasnivala se na:

- potpunoj komunikacijskoj blokadi za prolazak humanitarnih konvoja i

[8] Primjera radi, zbog neuspjeha u ratu u Sloveniji i Hrvatskoj, smijenjen je sa dužnosti jedan general-major (komandant Varaždinskog korpusa Trifunović Vladimir), a zbog neuspjeha u ratu u BiH smijenjeno je sa dužnosti i penzionisano preko 50 generala, (prim.Dž.N.).

- učešću regularnih jedinica hrvatske vojske (HV) u borbenim dejstvima protiv ARBiH, kako bi joj se onemogućilo oslobođenje okupiranih teritorija i izlazak na more, na teritoriji općine Neum.

Zaključak o ratnim doktrinama agresora:

Neuspjesi beogradsko-paljanskog i zagrebačko-gruđanskog režima na političkom planu nisu se mogli nadoknaditi vojnim operacijama. Borbene akcije bile su kratkog dometa i razvučene na cijelom prostoru, bez dovoljno jake udarne snage, opterećene mnogobrojnim slabostima u domenu oblika manevra, ali ne i u domenu logističkog snabdijevanja. Iz dana u dan, agresorski režimi i njihove vojske trpili su sve snažnije udarce na političkom i na vojnom polju, tako da su bili pred raspadom.

Krah strategije specijalnog rata SVS VJ bio je očevidan. Poslije neuspjeha ove strategije, agresori su bili prinuđeni da je zamijene strategijom ograničenog rata. Tu se ulazi u drugu etapu rata, kada su se jedinice susjednih država neposredno angažovale na bosanskohercegovačkom ratištu. Oni dovlače svoje ekspedicione vojske radi brže okupacije, što dovodi do proširenja rata.

Svjesni činjenice da će rat dugo trajati i u krajnjoj konsekvenci za njih biti izgubljen ako to ne spriječe, agresori u rat ulaze sa idejom „munjevitog rata", što je podrazumijevalo njegovo okončanje sa jednom ili, u najgorem slučaju, dvije-tri napadne operacije. Međutim, takve operacije, čak i kada se izvode na najbolji način, zahtijevaju veoma mnogo snaga i sredstava. Srbijanske snage, koje su bile angažovane na početku, nisu bile dovoljne.*[9] Tako se, već na prvom koraku, pokazalo pogrešnim stanovište procjene strategije ograničenog rata, da je za okupaciju BiH dovoljno angažovati snage jačine 10-tak korpusa.*[10]

Suočena sa otporom bh. patriotskih snaga, jačeg i žilavijeg protivnika nego što je očekivala, ta strategija je na licu mjesta morala da traži rješenje za dugoročniju akciju. U pogledu snage izlaz je tražen u eskalaciji i dovođenju novih srbijanskih snaga, koje su narasle na blizu 500.000 vojnika i izazivanju rata između Bošnjaka i Hrvata koji su u početku rata bili saveznici.

---

[9] U savremenoj svjetskoj vojnoj literaturi (prema britanskom maršalu Montgomeriju) rat se dijeli na tri faze:

1. Izmjena nuklearnih udara.
2. Eksploatacija tih udara operacijama KoV, RM i RV u cilju zauzimanja protivničke teritorije.
3. Sređivanje i organizacija privrednog, političkog i društvenog života na osvojenim prostorima – učvršćenje okupacije.

Suština sovjetskog gledanja na početni period rata ogleda se u ciljevima od kojih se posebno ističe:

1. Što prije i potpunije razaranje – uništenje ili neutralisanje svih osnovnih izvora za vođenje rata na cjelokupnoj dubini neprijateljskih država.
2. Paralisanje državnog i visokog vojnog rukovođenja.
3. Dezorganizacija mobilizacije, sprječavanje strategijskog razvoja OS i pružanje pomoći jednog ratišta drugom.

Glavni zadatak žrtve je da preživi početni udar i pripremi se za početak svojih oslobodilačkih akcija. Što se tiče BiH, opšta situacija i odnos snaga bili su nepovoljni za žrtvu, a osnovna karakteristika naše odbrane je upornost i njena organizacija po raznim pravcima, (prim. Dž.N.).

[10] Primjera radi, Amerikanci su u Vijetnamu, u početnom periodu rata, za okupaciju oko 32 miliona Vijetnamaca, angažovali tri, a zatim šest divizija, uz snažnu podršku pomorskih i vazduhoplovnih snaga, (prim.Dž.N.).

Pored toga, izlaz je tražen u izazivanju rata između Bošnjaka, međusobno, na teritoriji Bihaćkog okruga. Smatra se da su ova dva najveća uspjeha SVS VJ. Izlaz je tražen i u jačanju četničke vojske pobunjenih Srba u BiH. Pa, ipak, te snage – kao i strategija ograničenog rata – doživljavaju poraz. Za to postoji više razloga, među kojima su najvažniji:

- Agresija na BiH uslijedila je poslije specijalnog rata, koji je protiv nje vođen i koji je pretrpio nesporan poraz. Tim ratom ne samo što nisu ostvareni strategijski ciljevi, nego nije ni izvršeno „omekšavanje terena". Četničke snage i administracija počeli su da se raspadaju, pa su srbijanske snage preuzele ulogu da ih štite.
- Protivurječni i, u isto vrijeme, neizbježni zahtjevi koncentracije (radi ofanzivnog dejstva) i disperzije (radi kontrole teritorije) prinudili su im komandovanje da te protivurječne zahtjeve mire kompromisima, što se loše odrazilo na realizaciju konačnog cilja uništenja. Disperzija snaga dovela je do toga da im je svuda bilo nedovoljno vojnika. Snage su im bile rasplinute i postale neefikasne i na kraju prisiljene na strategijsku defanzivu. U nedostatku snaga da preduzmu strategijsku inicijativu, ograničili su se na napadne operacije manjeg obima.
- Neprilagođenost organizacije obuke i uvježbavanja uslovima na bosanskohercegovačkom ratištu, kao i nepogodno zemljište i klimatski uslovi.

Od početka do kraja rata, izveli su mnoštvo akcija i operacija snagama jačine od čete do više korpusa, međutim, skoro sve su se završavale neuspjehom. Razloga za to ima više. Jedan od bitnih je što su se agresori sukobili sa protivnikom visokomotivisanim za odbranu, ali ima i drugih razloga. Tako, npr., i pored ogromne izviđačke tehnike i izviđačkih jedinica, agresori nisu mogli lahko i pravovremeno da pronađu ciljeve, jer su ciljevi i front, u minulom ratu, bili „svuda".

Nasuprot tome, agresorske trupe su, povremeno, upadale u zasjede, napadane i trpile poraze i u napadu i u odbrani. Zbog toga nisu mogli u punoj mjeri doći do izražaja i ostvariti slobodu u izboru akcije.

Takav način dejstava, u velikoj mjeri, uslovljen je i geografskim karakteristikama zemljišta. Taktičko-operativni pravci bh. ratišta su malog kapaciteta i međusobno razdvojeni, a zemljište, u najvećem dijelu, nepovoljno za upotrebu oklopno-mehanizovanih jedinica, zbog čega su agresori obilato koristili helikopterske jedinice i artiljeriju.

Po broju napadnih operacija, može se zaključiti da agresorske snage nisu bile u strategijskoj ofanzivi. Povremeno, agresorske operacije imale su obilježja i strategijske defanzive. Najveći broj agresorskih jedinica bio je angažovan u napadnim borbenim dejstvima. Dakle, velika većina agresorskih vojnika bila je neposredno angažovana u napadnim borbenim dejstvima. Manji broj ih je bio angažovan za odbranu gradova, osiguranje i kontrolu teritorije.

Treća etapa rata u strategijskom smislu znači pripremanje odstupnice i prenošenje odgovornosti za rat u nadležnost Karadžića, Bobana i njihovih istomišljenika. Ograničeni rat time je postajao i posredni.

Iz svega toga može se izvući i opći zaključak da su agresori rat u BiH vodili povremenom ofanzivnom strategijom, koju im nije nametnula ARBiH, već njihovi vladari u Beogradu i Zagrebu.

Rat u BiH nije značio samo suprotstavljanje ideologija, već i oprečnih strategija: strategije konvencionalnog osvajačkog rata i strategije odbrambenog rata. Za razliku od prve, čije su karakteristike već iznesene, ova druga strategija je, u suštini, zasnovana na menevru, kombinovanju i iznuravanju. Kad se suprotstave jedna drugoj, te dvije strategije se ponašaju kao sistem i antisistem.

b) Strategijska načela učesnika rata u BiH

Agresorska strategijska načela odnose se na: cilj, ofanzivnost, jednostavnost, jedinstvo komandovanja, koncentraciju, ekonomiju snaga, manevar, iznenađenje i osiguranje. U minulom ratu primjenjena su sva ova načela iako je postojao nesiguran prilaz ofanzivnosti. Pored toga, postojali su zamršeni planovi i neadekvatni prioriteti u pogledu angažovanja snaga i sredstava podrške, komandovanje je bilo podijeljeno, taktika neelastična i nemaštovita koja je obično bila lišena elemenata iznenađenja, a bilo je i rastresitosti između ljudstva i logističkog osiguranja. Suština je bila u tome da su se osvajačka strategijska načela susjednih država razbila u ratu sa odbrambenim strategijskim načelima ARBiH.

Načela strategije odbrambenog rata kojima se rukovodilo Predsjedništvo RBiH i ARBiH sadržana su u općim pogledima na rat i doktrinarnim stavovima i iz njih se mogu izvesti. Prema onome kako su se izvodila ratna dejstva u BiH, i prema postavkama Vrhovne komande i njenog Štaba, koje znače sintezu iskustava u minulom ratu, načela strategije ARBiH bila su sljedeća: izbor cilja, potpuno jedinstvo naroda i oružanih snaga, jedinstvo političke i oružane borbe, iznenađenje, neprekidnost i intenzitet borbe, masovnost, ofanzivnost, inicijativa, nametanje sopstvenih oblika vođenja oružane borbe, izbor težišta, racionalnost i efikasnost, jedinstveno rukovođenje i komandovanje, sigurnost i snabdijevanje (otimanjem od neprijatelja, osloncem na sopstvene snage i skromnu pomoć prijatelja).

Rezultati ARBiH postignuti su tajnim pripremama, dobro planiranim akcijama i postupcima, kao i brzim i iznenadnim dejstvima.

c) Činioci oružane borbe

Od poznatih činioca oružane borbe (ljudstvo, materijalno-tehnička sredstva, prostor i vrijeme), materijalno-tehnički činioc je za agresore u minulom ratu bio izrazito primaran. Dokaz za to su već navedene činjenice, koje govore o kvalitetu i kvantitetu upotrijebljenog oružja i oruđa, te o količini eksploziva, municije i granata bačenih na prostor pod kontrolom ARBiH. Agresori su, u tom domenu, raspolagali izrazitom nadmoćnošću, pa su ulogu ovog faktora, naročito vatre, tako reći, apsolutizovali. Međutim, u BiH su pokopane iluzije i tehnokratske koncepcije koje daju prioritet materijalu, kao odlučujućem činiocu za pobjedu u ratu.

Armija RBiH, držeći se shvatanja o odnosima ljudskog i materijalno-tehničkog činioca u borbi, poseban značaj davala je vojniku, ali nije negirala i potcjenjivala značaj tehnike. Naoružanje i oprema čine samo materijalnu i tehničku osnovicu, ali nisu glavni činioci borbene spremnosti oružanih snaga. Armija RBiH nije posmatrala odnos ta dva činioca pojednostavljeno, kao odnos čovjeka i mašine, već kao sintezu oba faktora koji se izražavaju u ukupnom odnosu snaga. Taj odnos se posmatra kao odnos čovjeka - koji je dovoljno motivisan, sa efikasnim oružjem, u kom slučaju čovjek nije zarobljenik mašine i sistema koji ga potčinjava mašini. Borac ARBiH, sa slabijim oružjem u ruci, moralno i psihološki, bio je nadmoćniji, zato što se borio za slobodu i nezavisnost svoje države. Inferiornost u materijalno-tehničkom činiocu time se kompenzirala i doprinijela je ukupnom moći ARBiH, tj. moralnoj snazi zasnovanoj na visokoj moralnoj svijesti i djelotvornoj ratnoj vještini. To je, inače, suština onoga što se podrazumijeva pod kvalitetom ljudskog činioca.

Kao činioc oružane borbe u minulom ratu, prostor se ispoljavao dvojako: kao veličina geografskog prostora na kojem su izvođeni bojevi, borbe i operacije i kao njegov kvalitet u hidrografsko – orografskom smislu.

Agresoru, koji je težio koncentraciji snaga i okruživanju branilaca na malom prostoru, nisu odgovarale velike razmjere bojišta. Nasuprot tome, snage ARBiH težile su da razvuku agresora po cijelom prostoru i na taj način smanje i otupe njegovu napadnu i udarnu moć.

Zauzimanje dijela teritorija od strane agresora nije značilo gubitak prostora za snage ARBiH. Prema tome, razmjere prostora u tim uslovima bile su konstantne, nezavisno od razvoja borbenih dejstava na njemu.*[11] Do proširenja prostora na susjedne države SRJ i RH nije došlo. Posmatrano sa toga stanovišta, proširenje ratnih operacija na susjedne države,

[11] Svako proširivanje prostora na susjedne države pogoduje odbrambenim snagama, jer je veličina prostora, pored vremena trajanja rata i odgovarajuće ratne vještine, bitan elemenat strategije iznuravanja (prim. Dž.N.).

nije imalo opravdanje s gledišta vojne strategije ARBiH. To se nije učinilo ni zbog političkih razloga, pa, čak, ni onda kada je agresorima postalo jasno da Bošnjaci, bez obzira na žrtve, neće napustiti domovinu. Što se tiče karakteristika prostora, one su, kao što je već rečeno, negativno uticale na taktičku pokretljivost agresorskih snaga. Negativno je uticalo i vrijeme kao atmosferska pojava. Ova dva činioca oružane borbe, jedinice ARBiH koristile su da parališu agresorske tehničke i druge prednosti.

d) Oblik rata

Po obimu angažovanja snaga i sredstava i po prostoru na kojem se vodio, rat u BiH bio je ograničeni, lokalni. Međutim, u njemu su bile angažovane i susjedne države. Prema tome, on je, zbog toga, poprimio obilježje međunarodnog sukoba. S gledišta agresorskih klasifikacija ratovanja, oni su u tom jedinstvenom ratu primjenjivali dva oblika rata:

- specijalni (subkonvencionalni) i
- ograničeni, lokalni, (konvencionalni) rat u kojem su, pored konvencionalnog naoružanja, upotrebljavali i biološko-hemijska sredstva.

Armija RBiH vodila je opštenarodni, odbrambeni rat, u skladu sa specifičnim uslovima. To je oblik rata koji je omogućio da se na najbolji način mobilišu i aktiviraju ljudski i materijalni resursi za odbranu od agresije.

Po društveno-političkoj suštini, to je bio odbrambeni rat, uz primjenu svih oblika oružane i političke borbe, vidova i oblika borbenih dejstava. Po svojoj suštini, to je bio odbrambeni rat, ali je, po načinu izvođenja borbenih dejstava, u završnoj fazi, prešao u ofanzivni oslobodilački rat.

e) Oblici oružane, političke i ekonomske borbe

U skladu sa strategijom ograničenog rata, agresorske snage bile su orjentisane na frontalni oblik oružane borbe, uz istovremena "specijalna" dejstva. Ali, pošto nikada nisu uspjeli da uspostave neprekidan front i da nametnu frontalna dejstva u kojima dolazi do žestokih sudara i odlučujućih bitaka, morali su da prave kompromise i prilagođavaju svoja dejstva taktici ARBiH, pribjegavajući u napadu potjernim akcijama, većih ili manjih razmjera, a u odbrani obrazovanju odbrambenih linija.*[12]

[12] Primjera radi, kod Artoa, stare provincije u sjevernoj Francuskoj, u Prvom svjetskom ratu, vođene su četiri bitke, naročito oko grebena Vimi. U drugoj bici, od 09.05. do 18.06.1915. godine, saveznici su pokušali da probiju njemačke linije na zapadnom frontu. Francuska 10. armija je, uz gubitke preko 100.000 vojnika, na 7 km fronta, napredovala 3 do 4 km, dok je engleska 1. armija, uz znatne gubitke, uspjela

Branioci BiH primjenjivali su više oblika oružane i političke borbe. Oružana borba bila je glavni oblik suprotstavljanja agresoru, a politička borba drugi oblik. Ta dva oblika su se međusobno kombinovala i dopunjavala. Prelaz sa jednog oblika na drugi odvijao se u skladu sa promjenama situacije na ratištu. Za ARBiH su značajne dvije transformacije. Prva se desila na kraju prve etape, kada su sazreli uslovi za prelaz sa političke borbe (koja je do tada bila osnovni oblik borbe za opstanak države i kada se više s tim nije bilo moguće odbraniti) na oružanu borbu za odbranu države. U toku druge transformacije dolazilo je do žestokih sudara, odlučujućih i završnih operacija za odbranu države. U njoj se došlo do završetka rata. Uporedo sa oružanom borbom vodila se i politička borba koja je bila neprekidna u tri vida:

- politička borba, koju je vodilo civilna vlast i ARBiH, na čelu sa Predsjedništvom RBiH,
- politički rad u jedinicama ARBiH i
- agitacija ili „rad na ubjeđivanju“ u neprijateljskim redovima.

To je bila borba za pridobijanje svih narodnih masa i njihovo vezivanje za oslobodilački pokret i raskrinkavanje kolaboracionalističkih režima koji su služili agresorskim ciljevima.*[13] Može se reći da odbrana BiH, u pogledu metoda političke borbe, obogatila riznicu iskustva pravedenih odbrambenih ratova, naročito kada je riječ o sasvim novim originalnim metodama organizovanja i vođenja odbrambene politike države.

f) Vidovi strategijskih dejstava

Agresorska strategija ograničenog konvencionalnog rata, koja je, u stvari, strategija munjevitog rata, podrazumijeva ofanzivu, kao osnovni – preovlađujući vid djestava. U minulom ratu, ovu strategiju agresori nisu uspjeli sprovesti u djelo. Njihove napadne operacije, imale su samo ograničen operativno – taktički značaj i nisu, u potpunosti, postigle svoje ciljeve. U cjelini gledano, ARBiH je agresore prinudila da na kraju ostanu od strategijske ofanzive. S druge strane, ARBiH je uspjela da pređe u strategijsku ofanzivu. Sudeći po ukupnim aktivnim dejstvima, u različitim oblicima i ukupnim efektima tih dejstava, ARBiH je dosta brzo prešla u strategijsku ofanzivu. Time je opovrgnuto načelo koje u toj vrsti rata predviđa postupnost u prelasku i osvajanju strategijske ofanzive. To se nije desilo slučajno i spontano, već je rezultat

jedino da osvoji izbočinu, 3 km široku i 800 m duboku. Tako je ta ofanziva pretrpjela neuspjeh. ***Vojni leksikon***, Vojno-izdavački zavod, Beograd, 1981., 785.

[13] Tipičan primjer kolaboracije je tenkovska i art. podrška VRS 111.XP brigadi HVO u Žepču (prim.a.).

svjesnog opredjeljenja u strategiji ARBiH. U izvjesnim trenucima, u pojedinim operacijama, ARBiH bila je u defanzivi, ali samo zbog toga da se stvore potrebni uslovi za nastavak operacije, npr. za oslobađanje Vlašića.

g) Oblici borbenih dejstava

Najznačajnija specifičnost minulog rata u BiH odnosi se na oblike borbenih dejstava. Pored manje-više klasičnih borbenih dejstava koja su primjenjivana kao što su borba, boj i operacija, agresori su preduzimali i posebna dejstva, kao što su: racije, razaranje naseljenih mjesta, mjere pacifikacije, akcije policije i službi sigurnosti, bombardovanje i granatiranje, upotrebu hemijsko-bioloških sredstava, itd.

Prevladavali su bojevi i borbe. Operacije, po pravilu napadnog karaktera, izvođene su rjeđe. Čisti odbrambeni bojevi i borbe bili su rjeđi, a na strani ARBiH češći. Osnovni načini borbe ARBiH su: prepadi, zasjede, odbrana i napadi.

Rezultati inventivne kreativne taktike, u ukupnom zbiru, imali su strategijski značaj.

Operacije su, po načinu izvođenja i obimu, bile različite. Napadne operacije agresora nisu prelazile okvir operatike. Mnoge od njih, po broju angažovanja snaga, graničile su se sa bojevima, ali su, po ciljevima koje su planirale da ostvare, imale značaj operacija. Izvođene su jačim sastavima, na odvojenim pravcima, međusobno povezanim po cilju i vremenu.

Operacije ARBiH bile su malobrojne, ali su njima postizani odgovarajući efekti. Time je agresorski program okupacije i uništenja BiH i Bošnjaka onemogućen, a povećana je međunarodna afirmacija oslobodilačke borbe ARBiH. Ustvari, njima je učinjen preokret u minulom ratu i naznačen slom agresorskih strategija, a postignut je jedan od strategijskih ciljeva, tako što su agresori primorani na mirovne pregovore.

U početku rata, agresor je intenzivno upotrebljavao avijaciju, što je činio i kasnije, bez obzira na Rezoluciju OUN br: 816 kojom je avijacija NATO-a ovlaštena da ruši avione koji krše zabranu letova nad BiH. Armija RBiH je, braneći se od tih napada, izvela i protivvazdušnu odbranu zapaženih razmjera i uspjeha.

Klasične pomorske operacije nisu izvođene. Dejstva ratnih mornarica agresora svedena su na blokadu obale i luke Ploče (u kojoj su se nalazili skladišni kapaciteti najvećih bh. preduzeća), sprječavanje dotura morem, onemogućavanje saobraćaja na moru i rijekama. U „etničkom čišćenju“*[14] teritorija, pored rijeka Drine i Save, srpski agresor je angažovao i brodove riječne ratne flotile.

(**NASTAVAK U IDUĆEM BROJU “GLASNIKA”**)

[14] Termin koji označava razaranje, pustošenje, uništenje, ubijanje drugih i drugačijih. Riječ „etnički“ u frazi „etničko čišćenje“ je eufemizam. Michael A. Salles, ***Iznevjereni most – religija i genocid u Bosni***, Sarajevo, ITD „Sedam“, 2002., 28 – 31.

OPĆE SMJERNICE ZA PRIJAVU RUKOPISA
GENERAL SUBMISSION GUIDELINES

• • •

GLASNIK BANU objavljuje:

a) izvorne naučne članke koji sadrže do sada neobjavljene rezultate istraživanja;
b) izlaganje sa naučnog i stručnog skupa, uz uvjet da prethodno nije objavljeno u zborniku radova skupa;
c) stručne članke koji ne moraju obavezno sadržavati izvorna istraživanja autora(ā);
d) prikaze i osvrte na relevantne knjige, studije, druge publikacije te izložbe, koncerte, filmska ostvarenja...;
e) prijevode članaka, uz temeljite uvodnike i analize prevedenog teksta.

• • •

Radovi se kategoriziraju u sljedeće osnovne kategorije:

• izvorni naučni članci;
• izlaganja sa naučnih i stručnih skupova;
• stručni članci;
• osvrti;
• prikazi;
• prijevodi.

Autor(i) predlaže(u) kategoriju u kojoj želi da se objavi rad, a konačnu odluku donosi Redakcija nakon provedenog anonimnog recenzentskog postupka.

• • •

Opća pravila

Rukopisi trebaju biti napisani na bosanskom jeziku, a poželjan je i engleski prijevod apstrakta (sažetka). Tekst bi trebao imati **maksimum 5.000** riječi (uključujući fusnote), a u elektronskoj se verziji šalje putem e-maila na banusanp@gmail.com u formatu **.doc**, s tim da se koristi font **Times New Roman**, veličina fonta **12pt** i linijski prored **1,5**.

Uredništvo zadržava pravo da u izuzetnim slučajevima mogu biti prihvaćeni i radovi koji izlaze izvan ovog okvira, ukoliko naučni sadržaj priloženog rada zahtijeva veći obim.

Recenzenti časopisa pregledavaju primljene rukopise uz pretpostavljenu ekskluzivnu prijavu; podnošenjem rukopisa na razmatranje autor(i) jamči(e) da ga niti jedna druga publikacija istovremeno ne razmatra za objavljivanje, te da isti neće slati još jednoj publikaciji dok se od časopisa GLASNIKA ne dobije konačan odgovor.

Svi tekstovi predani u časopisu moraju biti **originalna autorska djela**. Podnošenjem rukopisa autor(i) jamči(e) ovom časopisu da ne krši(e) autorska prava ili bilo koja druga prava trećih strana.

• • •

Prilikom predaje rukopisa potrebno je priložiti:

• naslov teksta,
• ime (na) autora (ā),
• kratku biografsku bilješku o svakom autoru, uključujući prethodnu i trenutnu institucionalnu pripadnost,
• punu poštansku i e-mail adresu, kao i telefonske brojeve autora; ako je rukopis u koautorstvu, navesti tražene podatke o svim autorima,
• apstrakt (sažetak) **od 150 do 300 riječi**, na bosanskom jeziku, a i prijevod, kako je već rečeno na engleski jezik je poželjan, precizno navodeći predmet koji se razmatra, metodologiju argumentacije koja se koristi u obradi teme i zaključke do kojih se dolazi,

• popis do deset ključnih riječi pogodnih za indeksiranje i abstraktiranje,
• osnovni tekst,
• literatura / reference.

Popis izvora i literature piše se na posebnoj stranici. Svaka jedinica piše se u novom redu. Ime autora može biti puno ili se može navesti samo inicijal. Sva imena se moraju navoditi na isti način.

Bibliografske jedinice mogu se navoditi na više načina jer ne postoji jedan općeprihvaćen način navođenja. Izabrani način treba u cijelom tekstu primjenjivati dosljedno.

Bibliografski podaci za knjige se obično navode ovim redom: prezime, ime autora, naslov, izdavač, mjesto izdanja, godina izdanja. Broj podataka za rasprave i članke varira, a najčešće se navode ovim redom: prezime, ime autora, naslov, naslov časopisa, zbornika, nedjeljnnih ili dnevnih novina, godina izdanja, broj stranica. Podaci se unutar bibliografske jedinice mogu odvajati zarezima ili tačkama.

Preporučujemo da se u radovima za GLASNIK naslovi knjiga i časopisa pišu ***bold kurzivom/italicom***, a da se citirani članci iz časopisa pišu *normal kurzivom/italicom*, npr.:

> Solak, Edina: ***Rasprave o jezikuu u Bosni i Hercegovini od 1850 do 1914. godine***. Sociolingvistički pristupno, Edicija Posebna izdanja, knjiga 20, Institut za jezik, Sarajevo 2014.
> Maglajlić, Munib: *Zabilješke uz Povelju o bosanskom jeziku : jezik izvire iz naroda*, ***Godišnjak BZK 'Preporod'***, god. 2, Sarajevo 2002.

U naučnim i stručnim radovima navode se i podaci objavljeni u elektronskim medijima. Bibliografska jedinica za tekst objavljen na internetu može sadržavati ime atora ili urednika, naslov teksta, naslov stranice, izdavača, datum objavljivanja ili izmjene stranice, adresu stranice i datum posjete. Broj podataka varira. Unutar bobliografske jedinice podaci se mogu odvajati zarezima ili tačkama.

> Albijanić-Duraković, *A.*: *Zašto vrtići kad imamo nane;* dostupno na://www.bhdani.com/arhiva/174/t17402.htm; pristup: 7. III 2013.
> Zidar, Ivana: ***Terenska istraživanja Milmana Perryja i Alberta Lorda o epskim pjesmama***, https://repossitory.ffri.uniri.hr/islandora/object/ffri%3A476/datastream/PDF/view, preuzeto 24. 11.2017.

Internet stranice

https://www.scribd.com/doc/146049959/Skripta-iz-narodne-knji%C5%BEevnosti, preuzeto 24. 11. 2017.
http://pricezadecu.blogspot.ba/2010/01/price-za-decu-lisica-i-gavran.—html (stranica posjećena 8. 10. 2015).

Prilozi (crteži, tablice, grafikoni, mape, slike, ukoliko ih ima) dostavljaju se u zasebnoj elektronskoj formi u jednom od sljedećih formata: **.tif** ili **.jpg**, u rezoluciji od najmanje **300 dpi**. Ilustracije koje se prilažu uz tekst, moraju biti uključene unutar pisanog rada s **potpisom**, a elektronskom poštom dostavljene kao prilozi u odgovarajućoj veličini (**optimalna širuna 16,5 cm na 300 dpi**) i sa preciznom numeracijom (primjer 1, primjer 2…). Za sve ilustracije na koje postoje autorska prava autori moraju pribaviti odgovarajuće saglasnosti od njihovih vlasnika.

• • •

Smjernice o formatu i stilu:

Tokom pisanja članka uzeti u obzir sljedeće smjernice o formatu i stilu:

• sadržaj članka treba podijeliti sa naslovima [uvod, ključne riječi, podnaslov(i), pod-podnaslov(i), zaključak].
• format naslova u tekstu: samo slovni znaci i bold.

Autorima koji se ne budu pridržavali navedenog stila radovi će biti vraćeni na tehničku doradu. U slučaju zloupotrebe časopisa, plagijarizma, lažiranja rezultata, ili kršenja etičkih standarda već objavljeni rad će biti povučen iz GLASNIKA.

• • •

Recenzija radova

Svaki rukopis pregledaju dvojica vanjskih stručnih recenzenata za datu oblast, neovisno jedan od drugog. Oni će pregledati nepotpisan, ali šifriran rad u skladu sa osnovnim uputstvima časopisa i svoje mišljenje dostaviti Redakciji. Mišljenje recenzenata je u principu stav Redakcije. Recenzije ne predstavljaju samo općenitu ocjenu vrijednosti rada, već procjenu tematske podobnosti rada. Recenzije su internog karaktera.

Glasnik BANU zadržava pravo da ne prihvati bilo koji rukopis kao neprikladan po temi, stilu ili obliku bez traženja vanjske recenzije.

• • •

Reference

Ispod su date samo neke smjernice za navođenje citata, fusnota/bilješki i referenci koje bi mogle korisiti autorima pri pripremi rukopisa za njegovo prijavljivanje.

Poznato je da postoji više prihvaćenih sistema citiranja literature. Naš je cilj da imamo **zajedničko citiranje tačnih podataka i jednoobraznost**, koje nažalost, na samom početku našeg izlaženja nismo bili u mogućnosti izričito pružiti. To je jedini razlog zbog čega su prisutni Vancouverski i djelimično Hardvarski sistem citiranja. Od sljedećeg izdanja isključivo ćemo koristit **Vancouverski sistem jednoobraznosti.** Svi radovi trebaju slijediti Vancouverski sistem paritetnih citata u tekstu. Detaljne informacije o korištenju Vankuverskog sistema pogledati na:

https://www.kb-merkur.hr/userfiles/pdfs/O%20nama/Knjiznica/ICMJE-citiranje.pdf

Čini se bitnim napomenuti da se u tekstu navode brojevi referenci u superskriptu; naslovi ispisuju velikim slovima (**TIMES NEW ROMAN BOLD** 12pt); podnaslovi početnim velikim ostalo malim slovom (**Times New Roman Bold** 12pt); pod-podnaslovi početnim velikim ostalo malim slovom ali u italicu/kurziv (*Times New Roman Italic* 12pt); numerički sistem citiranja koristi se uz bibliografske napomene (fusnote/bilješke) na podnožju stranice – u fusnoti; brojevi stranica se pišu u cijelosti; kod citiranja zadržavaju se sve pravopisne osobenosti (jezik, interpukcijski i pravopisni znaci) i eventualne greške; citirani tekst se obavezno označava navodnicima na početku i na kraju („ “); navodnici i polunavodnici (‘ ’), kao i **boldirani font** mogu se koriste za isticanje riječi, pojmova ili kratkih fraza unutar teksta; naslovi članaka iz časopisa i referentnih djela se tretiraju navedenim ***fontom bold u italicu*** / ***kurziv***; kada je citirani tekst obiman, izostavljene dijelove treba označiti sa tri tačke u uglastim zagradama prije i poslije prekida [...]; također, sve eventualne izmjene u citiranom tekstu je potrebno označiti uglastim zagradama; citat u citatu se označava polunavodnicima (‘...’); izuzetno, kada primarni izvor nije dostupan, može da se navodi citat koji je već citiran od strane nekog drugog autora i u tom slučaju u popisu literature potrebno je navesti puni bibliografski zapis originalnog citatata, kao i publikacije iz koje je preuzet dati citat; kada se citira izvor informacija koji je već ranije naveden u radu koristi se kratica **op. cit.**; kratica **ibid**. se koristi kada se iz istog izvora navodi više citata na istoj stranici; veći dijelovi citiranog teksta pišu se u posebnom odjeljku, uvučenom slijeva, sa po jednim praznim redom iznad i ispod odjeljka, pisanim manjim fontom *teksta u italicu* (*kurziv 10pt*). Ove veće odjeljke ne treba stavljati u navodnike.

Bibliografske jedinice trebaju biti poredane abecedom prema prezimenima autora. Radove istog autora složiti hronološkim redom, od ranijih prema novijim, a radove jednog autora objavljene u istoj godini dodatno obilježiti malim slovima (npr. 1988a, 1988b).

Ako se navodi više od jednog članka iz iste knjige, treba navesti tu knjigu kao posebnu jedinicu pod imenom urednika, pa u jedinicama za pojedine članke uputiti na cijelu knjigu. Imena autora dati u cijelosti, a ne zamjenjivati ih inicijalima, osim ako sam autor obično koristi samo inicijale. Naslove knjiga i časopisa treba pisati ***bold italicom*** (kurzivom). Naslove članaka iz časopisa ili zbornika treba pisati *normal italicu/kurziv*.

• • •

Prikazi knjiga

Prikaz knjige obično **sadrži između 800 i 1.200 riječi**. Podnaslove treba svesti na minimum, a fusnote treba što rjeđe koristiti. Prikaz knjige treba biti naslovljen bibliografskom informacijom u skladu sa sljedećim pravopisom: Ime i prezime autora, Naslov knjige, Mjesto izdavanja: Izdavač, godina izdanja. Broj strana, ISBN ….. Ime autora prikaza navesti na kraju rada.

U prikazu dati kratak pregled glavnih ciljeva djela za koje se piše prikaz, glavnih teza i tema kojima se bavi te koju vrstu izvora koristi. Za uredničku knjigu, sumirati glavne teme i naznačiti, samo ukoliko je to potrebno, pojedina poglavlja. Navesti koji je originalni doprinos tog djela kako konkretnom području istraživanja, tako i nauci općenito. Ako je svrsishodno, označiti širi kontekst kojemu ovo djelo daje doprinos, te procijeniti koliko je to djelo ispunilo svoju svrhu, je li ono teorijski i metodološki pouzdano? Preporučiti ciljno čitateljstvo za knjigu.

• • •

Prijevodi

Prevedeni članci trebaju biti, uz prevedeni tekst, popraćeni prevodiočevom napomenom o relevantnosti i značaju članka. Poželjno je da se dadne kratka analiza prevedenog teksta u vidu uvodnog teksta i prevodiočevih bilješki.

• • •

Priprema rada

Nakon što je prihvaćen, rad se s ispravkama u PDF formatu e-mailom dostavlja autoru da provjeri ima li činjeničnih i štamparskih grešaka. Autori su odgovorni za provjeru korigiranog rada i preporučuje im se da koriste alatnu traku ***Sticky Note*** („Ljepljiva bilješka“) da unesu svoje eventualne izmjene direktno na korigirani tekst. U ovoj fazi pripreme dozvoljene su samo manje izmjene.

Izdavač će rad u PDF formatu dostaviti autoru za njegovu ličnu upotrebu. Autorima je dozvoljeno da postavljaju odštampane verzije svog rada u PDF formatu na vlastite web-stranice i eventualno na akademske platforme za razmjenu znanstvenih radova.

• • •

Posebni uvjeti

Slanjem rada autori se obavezuju da prihvataju koncepciju časopisa definiranu popzitivnim stavom uredništva GLASNIKA. Radovi za GLASNIK BANU se u načelu ne honoriraju.

Redakcija GLASNIKA
u Sarajevu/Novom Pazaru, oktobra 2020.